

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Kohabitacja w świadomości studentów polskich i słowackich na tle przemian życia rodzinnego : socjologiczne studium porównawcze opinii wybranych środowisk uniwersyteckich

Author: Katarzyna Juszczyk-Frelkiewicz

Citation style: Juszczyk-Frelkiewicz Katarzyna. (2013). Kohabitacja w świadomości studentów polskich i słowackich na tle przemian życia rodzinnego : socjologiczne studium porównawcze opinii wybranych środowisk uniwersyteckich. Praca doktorska. Katowice : Uniwersytet Śląski

© Korzystanie z tego materiału jest możliwe zgodnie z właściwymi przepisami o dozwolonym użytku lub o innych wyjątkach przewidzianych w przepisach prawa, a korzystanie w szerszym zakresie wymaga uzyskania zgody uprawnionego.

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Nauk Społecznych

Katarzyna Juszczyk-Frelkiewicz

**Kohabitacja w świadomości studentów
polskich i słowackich na tle przemian życia rodzinnego**

Socjologiczne studium porównawcze opinii wybranych środowisk uniwersyteckich

**Rozprawa doktorska przygotowana
pod opieką naukową:
Prof. zw. dr hab. Wojciecha Świątkiewicza**

Katowice 2013

**Badania ilościowe i jakościowe do rozprawy doktorskiej zostały przeprowadzone
w ramach Stypendium Wyszehradzkiego od września 2010 roku do czerwca 2011
roku**

Spis treści:

Wstęp	7
Rozdział 1. Przemiany małżeństwa i rodziny we współczesnym społeczeństwie.....	13
1.1. Przemiany społeczno-kulturowych wzorców rodziny	13
1.1.1. Przemiany rodziny na przestrzeni lat oraz ich determinanty	15
1.1.2. Nowe sposoby definiowania rodziny	24
1.1.3. Zmiany w funkcjach realizowanych przez rodzinę	29
1.1.4. Wskaźniki demograficzne jako realne odzwierciedlenie przemian rodziny	32
1.1.5. Kryzys rodziny	40
1.2. Zmiana ról, obowiązków i preferencji kobiet i mężczyzn we współczesnej rodzinie	44
1.3. Obecność indywidualizmu w wybranych sferach życia jednostki	47
1.4. Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego we współczesnym społeczeństwie	50
Rozdział 2. Kohabitacja: dynamika rozwoju zjawiska w wybranych krajach Europy.....	59
2.1. Podstawy teoretyczne zjawiska kohabitacji	59
2.1.1. Definiowanie zjawiska kohabitacji	59
2.1.2. Przyczyny wyboru życia w związku kohabitacyjnym	69
2.1.3. Podobieństwa i różnice między kohabitacją a małżeństwem	74
2.2. Rozwój zjawiska kohabitacji w wybranych krajach UE	77
2.3. Dyfuzja zjawiska kohabitacji – perspektywa makro i mikrospołeczna	81
2.4. Związki kohabitacyjne w Polsce i Słowacji	88
2.4.1. Skala kohabitacji oraz struktura kohabitantów w Słowacji	88
2.4.2. Skala kohabitacji oraz struktura kohabitantów w Polsce	100
2.5. Prawne regulacje związków kohabitacyjnych w wybranych krajach Europy ...	109

Rozdział 3. Analiza porównawcza demograficznych i socjo-kulturowych cech społeczeństw polskiego i słowackiego	116
3.1. Demograficzna struktura a dynamika zawierania małżeństw w społeczeństwie polskim i słowackim	116
3.2. Charakterystyka kulturowych cech społeczeństw polskiego i słowackiego w kontekście wartości rodziny	127
3.3. Struktura wykształcenia Polaków i Słowaków i jego dynamika jako składnik rozwoju społecznego krajów	141
3.4. Współczesne modele kultury społeczeństwa polskiego i słowackiego	146
 Rozdział 4. Założenia metodologiczne badań nad świadomością środowiska studenckiego wobec zjawiska kohabitacji	150
4.1. Charakterystyka badań, ich przedmiot i cele	150
4.2. Problemy badawcze i hipotezy.....	153
4.3. Zmienne i ich wskaźniki	157
4.4. Metody, techniki i narzędzia badawcze	160
4.5. Organizacja, przebieg i charakterystyka terenu badań	163
4.6. Charakterystyka badanej młodzieży.....	165
 Rozdział. 5. Kohabitacja w świadomości studentów na tle przemian życia rodzinnego	171
5.1. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym	171
5.2. Stosunek studentów do zjawiska kohabitacji	177
5.3. Oceny kohabitacji jako konkurencji dla związku małżeńskiego	185
5.4 Powody życia w związku kohabitacyjnym	191
5.5. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji	198
5.6. Znaczenie instytucji małżeństwa	206
5.7. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem	213

5.8. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej.....	219
5.9. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych	226
5.10. Hierarchia deklarowanych wartości studentów polskich i słowackich – podobieństwa i różnice	232
Rozdział 6. Praktyki kohabitacyjne w środowisku studenckim	241
6.1. Oceny kohabitacji jako konkurencji dla związku małżeńskiego	241
6.2. Powody życia w związku kohabitacyjnym	243
6.3. Spełnienie życiowe a kohabitacja	244
6.4. Plany na przyszłość związane z legalizacją związku	245
6.5. Legalizacja związków kohabitacyjnych w opiniach studentów	245
6.6. Najważniejsze wartości uznawane przez studentów	246
6.7. Znaczenie instytucji małżeństwa	247
Rozdział 7. Kohabitacja w opiniach polskich i słowackich ekspertów	250
7.1. Oceny kohabitacji jako konkurencji dla związku małżeńskiego	250
7.2. Znaczenie instytucji małżeństwa dla Polaków i Słowaków	252
7.3. Stosunek społeczeństwa do zjawiska kohabitacji	254
7.4. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji w Polsce i Słowacji	255
7.5. Opinie społeczeństwa polskiego i słowackiego na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem	258
7.6. Społeczne poglądy na temat legalizacji związków kohabitacyjnych	259
Wnioski końcowe	264
Bibliografia	278
Aneksy	291
1. Spis tabel	291
2. Spis wykresów	294

3. Spis map	294
4. Spis rysunków	295
5. Kwestionariusz ankiety skierowanej do studentów – wersja polska	296
6. Kwestionariusz ankiety skierowanej do studentów – wersja słowacka	302
7. Pytania do wywiadu z ekspertami	308
8. Kwestionariusz wywiadu ze studentami	309

Wstęp

Przemiany jakim podlega życie rodzinne¹ nabierają coraz większego wymiaru obejmującego swym zasięgiem nie tylko sposoby myślenia o rodzinie, ale przede wszystkim dynamikę zmiany kształtu czy też sposobu formowania rodziny. Zmiany obejmują także świat wartości ludzi, który w dużym stopniu przyczynia się do kształtowania podejmowanych decyzji na różnym szczeblu budowania lub reorganizowania rodziny niezależnie od regionalnych różnicowań warunków życia. Współczesna rodzina kurczy się jako najmniejsza a zarazem najważniejsza częśćka życia społecznego². Aktualnie przemiany te dotyczą nie tylko struktury rodzin, ale również pozycji i roli kobiety oraz mężczyzny w rodzinie. Zmiany więzi i relacji tworzonych między partnerami czy małżonkami zorientowane są na wysoką ich osobową jakość, wynikają bowiem z postępującego procesu indywidualizacji życia jednostek, które w coraz większym stopniu podejmują działania zorientowane na siebie, z naciskiem na autonomię, samorealizację i zaspokojenie potrzeb emocjonalnych oraz seksualnych, a w tle również materialnych. W całym tym procesie współczesnych przemian bardzo ważną rolę odgrywa zjawisko kohabitacji³, które jako alternatywna forma życia małżeńsko-rodzinnego staje się coraz bardziej popularną, społecznie akceptowaną i coraz częściej wybieraną formą życia, szczególnie przez młode pokolenie.

Kohabitacja zdaje się być typem związku coraz bardziej pożądanym z uwagi na niosące ze sobą cechy charakterystyczne, które dla wielu młodych ludzi są bardzo atrakcyjne, dlatego coraz większa liczba ludzi decyduje się na aranżowanie życia

¹ Zob.: A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Zak”, Warszawa 2005; K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, NOMOS, Kraków 2006; Z. Tyska, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo naukowe UAM, Poznań 2002; Z. Tyska, *Rodzina współczesna – jej geneza i kierunki przemian* w: M. Ziemska (red.), *Rodzina współczesna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001; T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.

² W. Świątkiewicz, *Rodzina w województwie katowickim. Opracowania i raporty*. Instytut Górnictwa. Katowice 1998, s. 10.

³ Zob.: K. Kiernan, *Cohabitation in Western Europe: Trends, Issues and Implications* w: A. Booth, A.C. Crouter (red.), *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*, The Pennsylvania State University 2002; K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, NOMOS, Kraków 2006; F. Prioux, *Cohabitation, marriage and separation: contrasts in Europe*. „Population & Societies”, 2006, v. 422, s.1-4. Za: E. Prusińska, *Związki kohabitacyjne – charakterystyka zjawiska*, w: J. Kwaśniewski (red.), *Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2008, s.106; J. Throst, *A renewed social institution: Non-marital cohabitation*, „Acta Sociologica” 1978, no 21; T. Nazio, *Cohabitation, Family and Society*, Rutledge, New York 2008.

właśnie w taki nieformalny sposób, podążając za realizacją coraz bardziej zindywidualizowanych wartości.

Kohabitacja niesie ze sobą zmiany postrzegania rodziny, wypełniania przez nią funkcji, relacji partnerskich oraz zmiany podziału ról. Coraz większa liczba par rezygnujących z zawarcia małżeństwa lub odkładających tę jakże ważną decyzję życiową na później, na rzecz życia w związku kohabitacyjnym, co pociąga za sobą wiele konsekwencji i skutków, które znajdują swoje odzwierciedlenie w zmianach zachowań społecznych oraz demograficznych. Konsekwencje te dotyczą między innymi zmniejszającej się liczby osób zawierających pierwsze małżeństwo oraz wzrostu wieku zawarcia małżeństwa, wzrostu wskaźnika rozwodów, mniejszej dzietności, wzrostu urodzeń dzieci poza związkiem małżeńskim, co z kolei będzie m.in. wywierać nacisk na zmiany w polityce rodzinnej i społecznej. Zmiany te przyczynią się do starzenia się społeczeństw, co z kolei przyczyni się do likwidacji części żłobków, przedszkoli, szkół (podstawowych, gimnazjalnych, liceów), uczelni wyższych z powodu coraz mniejszej liczby dzieci, a to następnie wpłynie na wzrost stopy bezrobocia. Skutki, jakie wywołuje zjawisko kohabitacji, które sprzyja indywidualizacji, autonomii i dążeniu do osiągnięcia sukcesu i samorealizacji, nie przekładają się tylko na osobiste pisanie scenariuszy życiowych jednostek, ale przede wszystkim mają niebagatelny wpływ na kreowanie scenariuszy całego społeczeństwa. Dlatego wykazujące tendencję wzrostową zjawisko kohabitacji skłania do dokładnej analizy, stworzenia diagnozy i prognozy poprzez przeprowadzenie badań empirycznych i jakościowych w Polsce i Słowacji w krajach, w których badań na ten temat jest niewiele oraz nie istnieje żadne empiryczne studium porównawcze tego zjawiska społecznego tych dwóch sąsiadujących ze sobą krajów.

Biorąc pod uwagę bieżące trendy aranżowania życia rodzinnego, żywię przekonanie, że diskutowany w niniejszej pracy temat nawiązuje do ważnych bieżących zagadnień sfery życia rodzinnego oraz do zjawiska, które zdaje się wpisywać na stałe do otaczającej rzeczywistości społecznej. Badania własne, których wyniki są trzonem niniejszej rozprawy, wpisują się w zakres socjologii rodziny współczesnej.

Wybrana problematyka w moim przekonaniu jest bardzo aktualna, gdyż istnieje potrzeba ciągłego, systematycznego diagnozowania przemian życia rodzinnego, w tym zjawiska kohabitacji. Skala zjawiska kohabitacji stale rośnie, zatem nadal istnieje zapotrzebowanie na przeprowadzenie badań na dużą skalę. Brak jest w literaturze przedmiotu również analizy porównawczej opinii studentów z dwóch krajów z Unii

Europejskiej (Polski i Słowacji) na ten temat. Są to opinie osób, które czynnie uczestniczą w badanym zjawisku i ich opinia wynika z doświadczeń życia codziennego.

Przeprowadzone badania własne stanowiły próbę znalezienia odpowiedzi na pytanie: Jakie czynniki społeczno-kulturowe różnicują opinie i postawy studentów z Polski i Słowacji wobec praktyk kohabitacyjnych na tle przemian życia rodzinnego? Przeprowadzone badania wskazały, że czynniki społeczno-kulturowe, takie jak: kraj zamieszkania, płeć, wiek, miejsce zamieszkania, rok i kierunek studiów oraz częstotliwość udziału w praktykach religijnych, respondentów z Polski i Słowacji nie we wszystkich zakładanych w hipotezach aspektach różnicują ich opinie i postawy związane z kohabitacją. Na tle ogólnych przemian kulturowych w warunkach badanych społeczeństw narodowych w młodym pokoleniu, mającym podobne aspiracje życiowe i poziom wykształcenia włączający studentów w popularną kulturę konsumpcyjną obserwuje się znaczące podobieństwa praktyk kohabitacyjnych i tendencje przemian wzorców życia rodzinnego. Zdiagnozowane różnice częstości takich związków o charakterze odsetkowym nie oznaczają znaczących dystansów kulturowych w ich aksjologicznej waloryzacji i praktycznej realizacji celów życiowych, zorientowanych na budowanie partnerskich podmiotowych więzi przez młode pokolenie badanych Polaków i Słowaków.

W celu opracowania koncepcji badań poddano krytycznej analizie teorie charakteryzujące zjawisko kohabitacji, przemiany życia rodzinnego oraz wyniki najnowszych badań empirycznych w tym obszarze.

Podstawową techniką badawczą wykorzystaną w badaniach był sondaż ankietowy. W badaniu wykorzystano także technikę swobodnego wywiadu ze studentami, którzy żyli w kohabitacji. Równolegle zostały przeprowadzone także skategoryzowane wywiady eksperckie z nauczycielami akademickimi reprezentującymi środowisko socjologów obu krajów. Wyniki badań ilościowych zostały poddane analizie statystycznej przy wykorzystaniu programu statystycznego *SPSS*, zweryfikowano statystycznie wybrane hipotezy badawcze.

Badania porównawcze zostały przeprowadzone wśród studentów Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach i Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze na różnych kierunkach i rocznikach studiów. Badaniami ankietowymi objęto próbę liczącą 1237 studentów łącznie z Polski i Słowacji. Przeprowadzono także 30 wywiadów pogłębionych ze studentami żyjącymi w kohabitacji (15 wywiadów w Polsce i 15 w Słowacji). Wywiadów eksperckich w Polsce udzieliły prof. UŚ dr hab. Urszula

Swadźba oraz prof. UŚ dr hab. Ewa Budzyńska z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Z kolei ekspertami omawianym projekcie badawczym ze Słowacji byli Prof. PhDr. Peter Ondrejko, DrSc. oraz PhDr. Anna Križanová, CSc. z Katedry Socjologii Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze. Realizacja tych międzynarodowych badań była możliwa dzięki uzyskaniu przez autorkę stypendium z Funduszu Wyszehradzkiego od września 2010 roku do czerwca 2011 roku. Projekt badawczy został pomyślnie zrealizowany i rozliczony w czerwcu 2011 roku.

Uzyskane wyniki badań pozwoliły jedynie częściowo przyjąć postawioną na początku eksploracji badawczych hipotezę główną stanowiącą, że: *Główne różnice normatywne kształtujące opinie i postawy studentów polskich i słowackich dotyczące zjawiska kohabitacji wynikają z różnic w częstotliwości udziału w praktykach religijnych lub ich braku oraz z różnic narodowych hierarchii wartości społeczno-kulturowych.* Odmienne opinie studentów z Polski i ze Słowacji dotyczą tylko niektórych aspektów. Studenci z Polski częściej praktykowali religijnie, dlatego ich opinie dotyczące kohabitacji były bardziej konserwatywne i tradycyjne niżeli opinie studentów ze Słowacji. Założona hipoteza sprawdziła się w aspekcie stosunku, jaki posiadali badani studenci względem zjawiska kohabitacji. W tym przypadku studenci ze Słowacji posiadali pozytywny stosunek do tego zjawiska społecznego. Natomiast studenci z Polski przejawiali stosunek obojętny. Tylko jedna trzecia studentów z Polski posiadała pozytywny stosunek do kohabitacji. Badani studenci wskazywali także odmienne powody ze względu na które ludzie decydują się na życie w związku kohabitacyjnym. Respondenci z Polski najczęściej twierdzili, że każdy człowiek ma prawo układać sobie życie jak chce. Natomiast tego powodu nie wskazał żaden student ze Słowacji. Badani z Polski stwierdzili także, że ważna jest istota związku – żaden respondent ze Słowacji nie wskazał tego powodu. W pierwszej kolejności badani ze Słowacji stwierdzili, że życie w kohabitacji stwarza lepsze możliwości samorealizacji oraz lepsze możliwości poznania partnera w czynnościach dnia codziennego. Pomimo zróżnicowania normatywnych wzorców i innej hierarchii wartości społeczno-kulturowych Polaków i Słowaków większość opinii studentów dotyczących zjawiska kohabitacji była spójna.

Niniejsza roprawa składa się z siedmiu rozdziałów. Trzy pierwsze stanowią podłoże zaprojektowanych eksploracji badawczych, czwarty zawiera założenia metodologiczne badań własnych. Natomiast w rozdziałach piątym, szóstym i siódmym dokonałam prezentacji i analizy uzyskanych wyników.

W rozdziale pierwszym w oparciu o literaturę interdyscyplinarną przedstawiłam przemiany rodziny na przestrzeni lat oraz ich determinanty. Odniosłam się do nowych sposobów definiowania rodziny. Scharakteryzowałam wskaźniki demograficzne, które są realnym odzwierciedleniem przemian w życiu rodzinnym. Wspomniałam o kryzysie rodziny, jaki dotyka tą najważniejszą część życia społecznego, zmianie ról, obowiązków i preferencji kobiet i mężczyzn we współczesnej rodzinie. Odniosłam się także do procesu indywidualizacji i dążenia do autonomii, które ukierunkowują jednostkę na osiągnięcie sukcesu, zdobywanie kariery zawodowej i życiowych satysfakcji. W rozdziale tym zaprezentowałam wybrane alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego, które w ponowoczesnym świecie stają się coraz bardziej powszechne.

Rozdział drugi koncentruje się wokół dynamiki rozwoju zjawiska kohabitacji w wybranych krajach Europy. W kolejnych podrozdziałach przedstawiłam sposoby definiowania kohabitacji, przyczyny wyboru życia w związku kohabitacyjnym oraz podobieństwa i różnice między kohabitacją a małżeństwem. Następnie opisałam rozwój zjawiska kohabitacji w wybranych krajach UE oraz proces dyfuzji tego zjawiska społecznego. Scharakteryzowałam także związki kohabitacyjne w Polsce i Słowacji. Wspomniana część pracy została wzbogacona o prawne regulacje związków kohabitacyjnych w wybranych krajach Europy.

Rozdział trzeci stanowi analizę porównawczą demograficznych i socjokulturowych cech rodziny w społeczeństwie polskim i słowackim. Rozdział ten zawiera charakterystykę struktury demograficznej i dynamikę zawierania małżeństw w badanych społeczeństwach. Zaprezentowałam także charakterystykę kulturowych cech w kontekście wartości rodziny oraz strukturę wykształcenia Polaków i Słowaków i jego dynamikę, jako składnik rozwoju społecznego krajów. Rozdział ten został wzbogacony o współczesne modele kultury społeczeństwa polskiego i słowackiego.

W czwartym rozdziale przedstawione zostały szczegółowe założenia metodologiczne badań własnych. Dokonałam prezentacji celu badań, problemów badawczych oraz wykorzystania metod, technik i narzędzi badawczych, które posłużyły do znalezienia odpowiedzi na postawione pytania, a także przedstawiłam procedurę badawczą.

Analizy i prezentacji uzyskanych w toku badań wyników dokonałam w rozdziałach piątym, szóstym i siódmym. W rozdziale piątym dokonałam analizy danych statystycznych otrzymanych w wyniku przeprowadzenia ankiety wśród studentów z

Polski i Słowacji. Zaprezentowane podrozdziały stanowią odpowiedzi na kolejne szczegółowe pytania badawcze i skupione są wokół zjawiska kohabitacji w świadomości studentów na tle przemian życia rodzinnego. Podrozdziały niniejszego rozdziału zawierają osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym przez badanych studentów, stosunek studentów do zjawiska kohabitacji, oceny kohabitacji jako konkurencji dla związku małżeńskiego, powody życia w związku kohabitacyjnym, czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji oraz znaczenie instytucji małżeństwa dla badanych studentów. Analizie zostały poddane także opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem, poglądy dotyczące odpowiedniego momentu rozpoczęcia inicjacji seksualnej oraz opinie studentów na temat legalizacji związków kohabitacyjnych.

Z kolei rozdział szósty zawiera analizę wywiadów przeprowadzonych ze studentami studiującymi w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach oraz w Uniwersytecie Konstantyna Filozofa w Nitrze, którzy żyli w związku kohabitacyjnym. Rozdział ten zawiera odpowiedzi na pytania dotyczące zjawiska kohabitacji, które w głównej mierze skupiają się na uzyskanie odpowiedzi na postawione pytania badawcze.

Rozdział siódmy stanowi analizę wywiadów przeprowadzonych z ekspertami z socjologii rodziny z Polski i Słowacji. Wywiady eksperckie przyczyniły się do szerszego zrozumienia kierunku rozwoju zjawiska kohabitacji, a także do zrozumienia przemian życia rodzinnego w badanych krajach. Eksperci odpowiedzieli na kilkanaście pytań. Analizie zostały poddane odpowiedzi na wybrane pytania, które w największym stopniu opisały i przedstawiały diagnozę zjawiska kohabitacji w Polsce i Słowacji.

Pracę zamyka bibliografia wykorzystana w konstruowaniu podstawy teoretycznej badań, projektu metodologicznego badań oraz przy interpretacji ich wyników. Narzędzia badawcze zawarto w dołączonych do całości rozprawy aneksach.

Rozdział 1. Przemiany małżeństwa i rodziny w ponowoczesnym świecie

1.1. Przemiany społeczno-kulturowych wzorców rodziny

Rodzina jest jedną z podstawowych instytucji społecznych we wszystkich społeczeństwach, oraz jak pisał E. Durkheim, rodzina jest instytucją, w której ludzie czują się społecznie zintegrowani, co ważne jest dla dobra członków rodziny oraz dla dobra społeczeństwa⁴. Rodzina jest również, jak pisze W. Świątkiewicz⁵, „*najmniejszą, a zarazem najważniejszą częścią życia społecznego*”. Przez wieki przyjmowano, że rodziny są odpowiedzialne za produkcję, dystrybucję i konsumpcję dóbr oraz za reprodukcję i socjalizację następnych pokoleń. Uważano także, że rodziny przekazują nie tylko własność, ale i dobra kulturowe, zapewniają ciągłość biologiczną, społeczną i kulturową⁶.

Obserwacja potoczna, jak i badania naukowe, często interdyscyplinarne, wskazują na ogromne zmiany w najważniejszej sferze życia społecznego, jaką jest rodzina. A. Giddens⁷, A. Toffler⁸, U. Beck i E. Beck-Gernsheim⁹ głoszą, iż mamy do czynienia z rewolucją globalną, dziejącą się niemal we wszystkich regionach świata. Oczywiście intensywność zachodzących zmian jest zależna od wielu determinant społeczno-ekonomicznych (głównie poziomu rozwoju ekonomicznego), religijnych i kulturowych. Niewiele jest dzisiaj krajów na świecie, w których nie toczy się dyskusja na temat zmieniających się form życia małżeńskiego, rozpadu czy ewolucji rodziny w nowym kierunku – generalnie nad przyszłością rodziny. Przemiany rodziny, zróżnicowanie jej form oraz eksponowanie nacisku na jakość relacji, zażyłość, intymność, seksualność, stanowią niewątpliwie wyzwanie dla społeczeństw i ich polityki społecznej. Pojawiają się bowiem nowe podmioty i nowe sfery życia rodzinnego, których wcześniej nie obejmowała ona swym oddziaływaniem. Przemiany te wywołują ożywiony społeczny dyskurs między zwolennikami liberalizacji życia małżeńsko-rodzinnego i jej przeciwnikami – konserwatystami. Charakterystyczne, szeroko rozumiane

⁴ Za: B. Powell, C. Bolzendahl, C. Geist, L.C. Steelman, *Counted Out: Same-sex Relations and Americans' Definitions of Family*, Russel Sage Fundation 2010, s. 1.

⁵ W. Świątkiewicz, *Rodzina w województwie katowickim. Opracowania i raporty*. Instytut Górnośląski. Katowice 1998, s. 10.

⁶ A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 9.

⁷ Zob.: A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, PWN, Warszawa 2010.

⁸ Zob.: A. Toffler, *Trzecia fala*, PIW, Warszawa 1986.

⁹ U. Beck, E. Beck-Gernsheim, *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*, Sage, London 2002.

przeobrażenia współczesnych społeczeństw wywierają – co w przyszłości jeszcze bardziej będzie się intensyfikować – wpływ na socjologiczno-psychologiczny i demograficzny obraz rodziny¹⁰.

Zadaniem L.J. Waite'a¹¹ sposób organizacji społecznej rodziny zmienia się razem z innymi zachodzącymi zmianami społecznymi, wśród których należy uwzględnić wzrost znaczenia gospodarki rynkowej, zwiększenie się zarobków, przyrost produkcji, urbanizację, zmiany w strukturze edukacji, zmiany w ideologii ukierunkowanej na większą indywidualizację. Wszystkie te zmiany odsuwają od rodziny podejmowanie decyzji oraz kontrolę społeczną i przenoszą je na jednostki i inne instytucje społeczne. Obecnie jednostki spędzają więcej czasu poza rodziną – w instytucjach edukacyjnych, opiekuńczych i kulturalnych, w zakładach pracy. Ograniczenie kontroli rodziny nad czasem i środkami pieniężnymi młodych ludzi zmniejsza możliwości wpływania na wybory związane z małżeństwem – gdzie, kiedy i z kim. Są to decyzje samych zainteresowanych, z limitowanym udziałem rodzin. A jednak rodzina nadal pozostaje odpowiedzialna za reprodukcję, socjalizację, zapewnienie wspólnego mieszkania i przekazywanie majątku. Rodzina nadal otacza opieką i wsparciem, zarówno młode, jak i starsze pokolenia, jest odpowiedzialna za realizację zadań ekonomicznych, emocjonalnych i instrumentalnych.

Niniejszy rozdział poświęcony jest charakterystyce przemian rodziny, jakim podlegała ona na przestrzeni dekad. Przemiany te widoczne są przede wszystkim w sposobach formowania się komórki rodzinnej, jej strukturze (zob. podrozdział 1.1.1.), zmianom jakie zachodzą w sposobie definiowania tej najważniejszej komórki społecznej (zob. podrozdział 1.1.2.), zmieniających się funkcjach (zob. podrozdział 1.1.3.). Realnym odzwierciedleniem przemian rodziny są wskaźniki demograficzne dotyczące wzrostu liczby rozwodów, spadku liczby zawierania pierwszych małżeństw, wzrostu zawierania małżeństw powtórnych oraz wzrostu urodzeń dzieci poza małżeństwem (zob. podrozdział 1.1.4.). Wymienione wskaźniki demograficzne obecnie stanowią spór wśród autorów – z jednej strony autorzy piszą o kryzysie (zmierzchu, zaniku) rodziny, a z drugiej strony o zmieniającym się kształcie rodziny (zob. podrozdział 1.1.5.). Przemianom rodziny towarzyszy również zmiana ról, obowiązków i

¹⁰ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, NOMOS, Kraków 2006, s. 13-14.

¹¹ L.J. Waite, *The family as a social organization: Key ideas for the twenty-first century*, „Contemporary Sociology” 2000, v. 29, 463-469. Za: A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 9.

preferencji kobiet i mężczyzn (zob. podrozdział 1.2), obecność indywidualizmu w wybranych sferach życia jednostki oraz dążenie do autonomii (zob. podrozdział 1.3) oraz alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego (zob. podrozdział 1.4).

1.1.1. Przemiany rodziny na przestrzeni lat oraz ich determinanty

Pełne ukazanie przemian rodziny oraz pełna charakterystyka zjawiska kohabitacji nie jest możliwa bez odniesienia się do zmian zachodzących w makro i mikrostrukturach społecznych. Należy spojrzeć wstecz, prześledzić uwarunkowania rodziny oraz jej przemiany w dłuższym okresie, aby zrozumieć kondycję rodziny współczesnej. Chodzi tu szczególnie o zmiany społeczne, jakie dokonały się w życiu społeczeństw na przestrzeni ostatnich 200 lat, tak wyraźnie odbiegających od tego wszystkiego, co dokonało się w poprzedzającym je tysiącleciu. Fenomen owych przemian ostatnich dwóch stuleci sprowadza się do faktu ujawnienia się niespotykanych dotychczas potrzeb człowieka i możliwości ich zaspokajania dzięki postępowi technicznemu i wynalazkom. Zjawiska te łączą się z dwoma ogólnymi procesami społecznymi, a mianowicie z industrializacją i urbanizacją. Są to procesy ciągłe, dokonujące się nadal, a ich obecna faza charakteryzuje się postępującym podziałem pracy i ruchliwością społeczną, mechanizacją procesów pracy i automatyzacją produkcji, odkryciem i wykorzystaniem nowych, bardziej wydajnych źródeł energii, odkryciem i wykorzystaniem nowych surowców, wzrostem wydajności pracy i wynikającym stąd wzrostem dochodu narodowego na przeciętnego mieszkańca, powstaniem i wzrostem wielkich miast i aglomeracji miejsko-przemysłowych. Niemalą też rolę w procesie przemian rodziny odegrały nowe ideologie społeczne i polityczne a wśród nich szczególnie idee emancypacyjne i feministyczne¹².

Przemiany jakie mają miejsce w społeczeństwie należałoby odnieść także do metafory fal A. Toffler'a¹³, który użył tego określenia do „wielkich transformacji”¹⁴ cywilizacyjno-społecznych w historii ludzkości. Pierwsza fala wyróżniona przez A. Toffler'a¹⁵ to fala agrarna, druga fala to fala przemysłowa (industrialna), natomiast

¹² F. Adamski, *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, s. 141.

¹³ Zob.: A. Toffler, *Trzecia fala*, [przekł. A. Woydyłło], Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1986.

¹⁴ Zob.: K. Polanyi, *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time*, Beacon Press, Boston 2001.

¹⁵ Zob. A. Toffler, *Trzecia fala*, [przekł. A. Woydyłło], Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1986.

trzecia to fala współczesna (postindustrialna). A Toffler¹⁶ pisał: „*W wielu krajach odczuwa się więc równoczesny napór dwóch, nawet trzech fal niosących zupełnie różne zmiany, przy czym każda z nich uderza z inną prędkością i siłą*”. Zatem w wielu krajach zmiany, jakie dokonują się w sferze życia rodzinnego dokonują się z różną prędkością – w niektórych krajach zmiany dokonujące się w sferze życia rodzinnego następują szybko i nie napotykają na tak wiele barier ze strony społeczeństwa oraz ze strony polityki rodzinnej (np.: Szwecja, Dania, Francja), jak ma to miejsce w innych krajach, gdzie ciągle toczą się debaty na ten temat. Fale zmian – jak pisze A. Toffler¹⁷, uderzają także z inną siłą, przez którą możemy rozumieć m.in. stopień tolerancji czy też akceptacji dla nowych alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego – niektóre społeczeństwa są bardziej tolerancyjne na zmiany oraz wykazują większą akceptację na różnorodne zjawiska występujące w różnych sferach życia (w tym życia rodzinnego), są także bardziej liberalni, przez co nadchodzące zmiany łatwiej poddają akceptacji i szybko się rozpowszechniają.

Kształt i funkcjonowanie rodziny, jak pisze Z. Tyska¹⁸, zależy w sposób istotny także od „reszty” świata społecznego, zewnętrznego w stosunku do rodziny. Społeczeństwo globalne, a ściślej rzecz ujmując, któreś z jego stadiów rozwojowych (społeczeństwo preindustrialne, industrialne i postindustrialne), wraz z zawartymi w nim zhierarchizowanymi układami społecznymi, wpływa na rodzinę, odpowiednio modyfikując ją i jej subsystemy, a z kolei modyfikowana rodzina wywiera podlegające przekształceniom wpływy na społeczeństwo globalne, jego substrukture i procesy, a te interakcyjne oddziaływania intensyfikują się w okresach szybszych przeobrażeń społeczeństwa. Rodzina jest więc istotnym elementem społecznych interakcji. Autor ten w bardzo obrazowy sposób opisuje trzy epoki, w których rodzina ulega przeobrażeniom, są to: epoka preindustrialna¹⁹, industrialna²⁰ i postindustrialna²¹.

¹⁶ A. Toffler, *Trzecia fala*, [przekł. A. Woydyłło], Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1986, s. 39.

¹⁷ A. Toffler, *Trzecia fala*, [przekł. A. Woydyłło], Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1986, s. 39.

¹⁸ Z. Tyska, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo naukowe UAM, Poznań 2002, s. 14.

¹⁹ Zob.: P. Crone, *Pre-Industrial Societies: New Perspectives on the Past*, Wiley, Basil Blackwell, Oxford, 1989; Z. Tyska, *Rodzina współczesna – jej geneza i kierunki przemian* w: M. Ziemska (red.), *Rodzina współczesna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001.

²⁰ Zob.: R. Inglehart, *Culture Shift in Advanced Industrial Society*, Princeton University Press, 1990; Z. Tyska, *Rodzina współczesna – jej geneza i kierunki przemian* w: M. Ziemska (red.), *Rodzina współczesna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001.

²¹ Zob.: D. Bell, *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*, Basic Books, New York 1973; Z. Tyska, *Rodzina współczesna – jej geneza i kierunki przemian* w: M. Ziemska (red.), *Rodzina współczesna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001.

Wpływ na kształt rodziny w każdej z tych epok miały różne czynniki i dokonujące się procesy społeczne. Zatem warto przedstawić charakterystykę owych epok, aby móc w dalszej części niniejszej rozprawy odnieść się do kształtu współczesnej rodziny.

Społeczeństwo preindustrialne, funkcjonujące bezpośrednio przed pojawieniem się maszyny parowej, możemy w Europie utożsamić ze społeczeństwem feudalnym, posiadającym znane z historii cechy. Feudalna, w miarę stabilna, spetryfikowana i sztywna struktura społeczeństwa, jej wolne tempo przemian w sferze obiektywnej, zobiektywizowanej (kultura behawioralna, idee) oraz subiektywno-świadomościowej, przesłanki religijne, ustabilizowana i dość ujednolicona mentalność jednostek (pominąwszy mentalność nowatorów), proste i pracochłonne techniki produkcyjne – wszystko to leżało u podstaw uformowania się i funkcjonowania pewnego, specyficznego dla tego okresu typu rodziny, jakim była klasyczna, tradycyjna rodzina patriarchalna podporządkowana w znacznej mierze woli i władzy ojca. Charakterystyczne dla tego okresu były niewielkie warsztaty produkcyjne i usługowe będące własnością rodziny (lub własnością „głowy” rodziny) i obsługiwane przez członków rodziny pod kierunkiem „głowy rodziny”, czyli w jednej osobie męża i ojca. Role rodzinne i produkcyjne były ze sobą ściśle powiązane i trzeba było rygorystycznie je wypełniać, interes rodziny górował nad interesem jednostek. Rodzina była przede wszystkim instytucją ekonomiczną i opiekuńczo-socjalizującą, a także w sposób deterministyczny nadawała status społeczny swym członkom. Powyższe cechy rodziny preindustrialnej uwarunkowały jej dużą spójność, brak indywidualistycznych tendencji jej członków, przewagę stosunków materialno-rzeczowych nad emocjonalno-osobistymi. To wszystko sprzyjało utrzymywaniu się rodziny wielopokoleniowej (dużej) w pełnej lub choćby zredukowanej postaci. Rodzina silnie oparta była na ekonomicznych podstawach, była wielodzietna i poddana religijnej kontroli, miała zdecydowanie instytucjonalny charakter. Istniała silna więź rodziny z zewnętrznymi mikrostrukturami społecznymi i całą społecznością lokalną, zamieszkiwała przeważnie w niewielkiej miejscowości, na którą rodzina była otwarta. Obyczaje i religia silnie sankcjonowały rodzinę²².

²² Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo naukowe UAM, Poznań 2002, s. 15.

W XIX i XX wieku rodzina znalazła się pod silnym wpływem industrializacji²³, wywołanej przez nią urbanizacji²⁴ i wzmożonej ruchliwości ludnościowej (przestrzennej i społecznej) oraz szybkiego rozwoju nauki i oświaty. Wymienione procesy pozostawały ze sobą w sprzężeniu, tworząc zintegrowany blok wpływów, którym podlegała między innymi rodzina²⁵. Pod wpływem urbanizacji, industrializacji oraz wymuszonej przez nie wzmożonej ruchliwości geograficznej i społecznej nastąpiła dezintegracja rodziny wielopokoleniowej i szerszej rodziny – jak pisze M. Raclaw-Markowska²⁶.

U podstaw przemian leżało zastosowanie w produkcji maszyny parowej i unowocześnienie narzędzi pracy pozwalające na zastąpienie produkcji ręcznej produkcją maszynową. Rewolucyjne przemiany techniczne generowały przełomowe przemiany ekonomiczne i społeczne zmieniające radykalnie tło życia rodzinnego, a także pośrednio – jak również bezpośrednio – samą rodzinę. Powstające na masową skalę przedsiębiorstwa przemysłowe wypierały preindustrialną rodzinną przydomową produkcję, zmieniając radykalnie ekonomiczne podstawy funkcjonowania rodziny. Całokształt procesów industrializacyjnych i pochodnych osłabił więc w ramach szerszej rodziny, a później również w ramach rodziny małej (dwupokoleniowej). Rozwój techniki, nauki i upowszechnianie oświaty uracjonalniły funkcjonowanie rodziny i gospodarstwa domowego, poszerzyły pośrednio zakres wewnątrzrodzinnej swobody i pole zewnątrzrodzinnej aktywności. Nastąpiło też zredukowanie regulatorów zachowań rodzinnych i pozarodzinnych, nieobojętnych z rodzinnego punktu widzenia. Wystąpiła również znaczna ewolucja treści wielu regulatorów. Nie bez znaczenia były tu również antyfeudalne idee wolności, demokracji i równości. Wszystko to razem wzięte oddaliło radykalnie rodzinę epoki przemysłowej od rodziny czasów preindustrialnych²⁷.

Według W.J. Goode'a²⁸, nacisk industrializacji i urbanizacji na tradycyjne struktury rodzinne sprowadza się do pięciu zasadniczych momentów:

²³ Zob.: F. Adamski, *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, s. 142; B. Beuys, *Familienleben in Deutschland*, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt 1980; D. Cheal, *Sociology of Family Life*, Palgrave, New York, 2002, s. 74.

²⁴ D. Cheal, *Sociology of Family Life*, Palgrave, New York, 2002, s. 74, 163.

²⁵ Z. Tyszką, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo naukowe UAM, Poznań 2002, s. 15.

²⁶ M. Raclaw-Markowska, *Od jedności ku różnorodności: modernizacja rodzin w Polsce*, "Problemy Rodziny" 2000, nr 2/3, s. 22.

²⁷ Z. Tyszką, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo naukowe UAM, Poznań 2002, s. 15-16.

²⁸ W.J. Goode, *World Revolution and Family Patterns*, New York 1963, s. 369.

- 1) Industrializacja wzmacnia ruchliwość przestrzenną, osłabiając tym samym częstotliwość i intymność kontaktów pomiędzy członkami rodziny;
- 2) Industrializacja zwiększa ruchliwość społeczną, prowadzi do zróżnicowania klasowego członków tej samej rodziny. Dzieje się tak wówczas, gdy na przykład rodzice pozostają na roli, a dzieci przechodzą do pracy w przemyśle i stają się robotnikami czy urzędnikami. W takiej sytuacji członkowie jednej wielkiej rodziny realizują różne style życia i wzory zachowań, co zapewne nie ułatwia kontaktów psychicznych między nimi i może się przyczyniać do osłabienia więzi rodzinnej;
- 3) System sformalizowanych i zinstytucjonalizowanych działań – właściwy społeczeństwu zurbanizowanemu i uprzemysłowionemu – podważa podstawy wielkiej rodziny, która była nastawiona na działania typu samopomocy i zaspokajała szeroki wachlarz potrzeb członków rodziny, bez względu na ich wiek, stan zdrowia i przydatność produkcyjną;
- 4) W społeczeństwie zindustrializowanym i zurbanizowanym wykształca się określony system wartości, akcentujący przede wszystkim powodzenie osobiste i indywidualne sukcesy człowieka, przedkładane nad dobro rodziny jako całości. Stąd członkowie rodziny niechętnie podporządkowują się w swych dążeniach i aspiracjach wspólnocie rodzinnej, indywidualnie i osobiście wybierają drogę swego życia, kują własne losy. Rodzina, nie dając albo dając niewiele swym członkom w tym zakresie, nie ma też możliwości sprawowania kontroli nad ich zachowaniem;
- 5) Ze względu na daleko posuniętą specjalizację – w ramach której tworzy się mnóstwo nowych zawodów – przygotowanie zawodowe, jakie dzieci mogą otrzymać od ojca czy matki, staje się mało użyteczne, to znaczy stwarza małe szanse praktycznego wykorzystania go w życiu, a przez to dochodzi do zaniku tradycji społeczno-zawodowych rodziny, w ramach której przekazywane też były określone systemy wartości, sprzyjające ciągłości i spójności rodziny przez pokolenia.

Stopniowo kształtował się więc nowy model rodziny, który w połowie XX wieku uzyskał w krajach najbardziej oraz średnio rozwiniętych taki stan, który określamy

terminem „model rodziny współczesnej”. Model ten według Z. Tyszki²⁹ występuje w dwóch wariantach. Wariant pierwszy odpowiada fazie społeczeństwa przemysłowego (industrialnego) i obserwujemy jego obecność w krajach średnio rozwiniętych, a w krajach obecnie postindustrialnych występował w swej najbardziej pełnej postaci w połowie XX wieku. Wariant drugi modelu rodziny współczesnej odzwierciedla jego przemiany zaszłe w drugiej połowie XX wieku w społeczeństwach postindustrialnych. Wariant pierwszy, który występuje w okresie zaawansowanego społeczeństwa przemysłowego określić możemy w sposób następujący: podstawową i preferowaną formą egzystencji rodziny jest rodzina mała (dwupokoleniowa), posiadająca oddzielne mieszkanie i prowadząca odrębne gospodarstwo domowe. Oprócz męża nierzadko również i żona pracuje zawodowo poza domem, jakkolwiek nie jest to zasada bezwzględnie obowiązująca³⁰.

Dominuje rodzina nieprodukcyjna oparta głównie na nieekonomicznych podstawach, kontrolująca narodziny swych członków. W sferę rodziny – jak piszą M. Marody i A. Giza-Poleszczuk³¹ - wkraczają dynamicznie rozwijająca się farmacja i medycyna, które po raz pierwszy na masową skalę dostarczają skuteczne środki antykoncepcyjne, które nie tylko zapewniają kontrolę własnej reprodukcji, która poddana może być racjonalnemu planowaniu, lecz również czynią ów akt aktem indywidualnej decyzji, niewymagającym negocjacji z partnerem.

Główna aktywność rodziny skupia się na wybranych funkcjach, które, jak pisze Z. Tyszka³², wykonywane są w sposób bardziej pogłębiony. Powiązania rodziny małej (dwupokoleniowej) z mikrostrukturami wspólnotowymi słabną (np. jej więź sąsiedzka). Rodzina staje się grupą coraz bardziej intymną. Wzrasta wewnątrzrodzinna tolerancja i akceptacja wewnątrzrodzinnego (w tym szczególnie małżeńskiego) egalitaryzmu przy coraz większej wyrozumiałości dla ideologicznych różnic między pokoleniami. Instytucjonalny aspekt życia rodzinnego jest zredukowany w stosunku do rodziny okresu preindustrialnego³³. Większego znaczenia nabierają interakcje oraz ekspresja osobowości członków rodziny niż dostosowanie się do wymogów norm i ról rodzinnych. Role i normy są już mniej szczegółowo i sztywno wyznaczone niż w tradycyjnej rodzinie instytucjonalnej. Występuje zupełny brak dystansu między

²⁹ Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo naukowe UAM, Poznań 2002, s. 15.

³⁰ Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo naukowe UAM, Poznań 2002, s. 15.

³¹ M. Marody, A. Giza-Poleszczuk, *Przemiany więzi społecznych*, Warszawa 2004, s. 211.

³² Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo naukowe UAM, Poznań 2002, s. 15.

³³ Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo naukowe UAM, Poznań 2002, s. 15.

mężem i żoną oraz między dziećmi i rodzicami. Dzieci zwłaszcza starsze, traktowane są po koleżeńsku. Maleje specjalizacja ról męża i żony. „Światy” męski i żeński ulegają w rodzinie scaleniu, unifikacji. Rośnie ranga czynności nieinstrumentalnych, szczególnego znaczenia nabiera funkcja emocjonalna. Rodziny są bardziej konfliktowe niż dawniej i znacznie bardziej podatne na rozpad. Rodzina współczesna stanowi pod wieloma względami przeciwieństwo rodziny okresu preindustrialnego. Przemiany rodziny w XIX i XX wieku polegały na stopniowym oddalaniu się od modelu rodziny funkcjonującej w społeczeństwach preindustrialnych³⁴.

Dla społeczeństw postindustrialnych, czy też postprzemysłowych³⁵, charakterystyczny jest spadek udziału sektora produkcyjnego w gospodarce, znaczny wzrost sektora usług materialnych i niematerialnych, stopniowy zanik pracy fizycznej i powiększenie się obszarów pracy umysłowej, szerokie upowszechnienie wiedzy na wyższym poziomie, dynamiczny wzrost liczby uczonych oraz instytucji, automatyzacja, wielokrotne spotęgowanie przepływu informacji w skali społeczeństw globalnych, masowy rozwój ponadpaństwowych instytucji produkcyjnych i usługowych, ogromne nasilenie przestrzennej ruchliwości ludnościowej stanowiące podstawę intensywnego zderzenia kultur, dalsze szybsze postępy atomizacji społecznej, radykalna zmiana struktury społeczeństw, dalsza liberalizacja w wielu sferach regulatorów życia społecznego oraz zmniejszenie stopnia ich egzekwowania w dziedzinie obyczajowości i moralności, zmniejszyła się również w skali masowej skuteczność oddziaływania w Europie norm religijnych, postąpił naprzód proces autonomizacji jednostek – zarówno w sferze makrostruktur, jak i mezo- oraz mikrostruktur społecznych, któremu towarzyszy rozwój idei wolności jednostki i jej samorealizacji. Cechą charakterystyczną epoki postindustrialnej jest to, że autonomizacja i tendencje wolnościowe są obecne nie tylko w sferze życia publicznego, ale ze szczególną siłą zaznaczają się w sferze prywatnej, manifestując się w stylu życia indywidualnego i rodzinnego. Wcześniej, w społeczeństwie przemysłowym idee wolności i równości ogniskowały się przede wszystkim w sferze politycznej i w ogóle w życiu politycznym, ogarniając swym zasięgiem również prawodawstwo. W epoce postindustrialnej występuje, po pierwsze, nasilenie zjawisk w życiu rodzinnym, które dostrzegalne były już w społeczeństwach przemysłowych. Po drugie, pojawiają się pewne specyficzne cechy rodziny i sytuacji rodziny wynikające z cech i procesów społeczeństwa postindustrialnego. W ten sposób

³⁴ Z. Tyska, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo naukowe UAM, Poznań 2002, s.16-17.

³⁵ Zob.: D. Bell, *The Coming of Post-Industrial Society*, New York 1973.

formują się konstytutywne komponenty drugiego stadium rozwoju rodziny współczesnej (wariant drugi)³⁶.

W rodzinach epoki postindustrialnej (postprzemysłowej³⁷) obserwujemy znaczny wzrost zatrudnienia kobiet nie tylko z pobudek ekonomicznych, ale także dążności do ciekawszego życia i samorealizacji, egalitaryzację w małżeństwie i rodzinie, relatywne zmniejszenie się wartości dzieci dla rodziców, dyferencjację norm i wartości u poszczególnych członków rodziny, wypieranie przez cywilizację współczesną wartości tradycyjnych - w tym także tradycyjnych wartości rodzinnych, indywidualizację form aktywności w rodzinie i zainteresowań, autonomizację członków rodziny, osłabienie spójności i dezintegracja znacznej części rodzin, wzrost liczby konfliktów małżeńskich i gwałtowny wzrost liczby rozwodów prowadzący do ich masowości, zmniejszenie się procentu osób pozostających w sformalizowanych związkach małżeńskich, wzrost procentu osób żyjących w kohabitacji lub w stanie wolnym, patologizacja społeczna i psychospołeczna części jednostek, występująca na dość szeroką skalę – mającą istotne reperkusje w życiu rodzinnym oraz mającą w znacznej mierze swe źródła w nieprawidłowo ukształtowanych rodzinach³⁸.

U. Beck i E. Beck-Gernsheim w swej książce „The Normal Chaos of Love”³⁹ piszą, że tradycje, reguły i wskazówki, które rządziły związkami osobistymi, przestały obowiązywać, a jednostki stają dziś wobec konieczności wyboru spośród nieskończonej liczby możliwości tworzenia, poprawy, naprawy i rozwiązywania swoich związków z innymi. Fakt, że ludzie wchodzą dziś w związki małżeńskie z własnej woli, a nie z powodów ekonomicznych, jest źródłem swobody, ale niesie też nowe napięcia. W rzeczy samej małżeństwo wymaga dziś wiele pracy i wysiłku. Epoka, w której dziś żyjemy, obfituje w sprzeczne interesy związane z rodziną, pracą, miłością i swobodą w realizacji indywidualnych celów. U. Beck i E. Beck-Gernsheim⁴⁰ uważają, że w naszych nowoczesnych czasach związki osobiste przestają być czysto osobiste. Przedmiotem uzgodnienia są w nich nie tylko sprawy miłości, seksu, dzieci, małżeństwa i obowiązków domowych, ale także kwestie pracy, polityki, ekonomii, powołania i nierówności. Przed nowoczesnymi parami stoi dziś szeroka gama problemów – od tych najbardziej przyziemnych do najbardziej fundamentalnych.

³⁶ Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo naukowe UAM, Poznań 2002, s.17-18.

³⁷ Zob.: D. Bell, *The Coming of Post-Industrial Society*, New York 1973.

³⁸ Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo naukowe UAM, Poznań 2002, s. 18.

³⁹ Zob.: U. Beck, E. Beck-Gernsheim, *The Normal Chaos o Love*, Cambridge 1995.

⁴⁰ Zob.: U. Beck, E. Beck-Gernsheim, *The Normal Chaos o Love*, Cambridge 1995.

Niewątpliwie także przemiany społeczno-ustrojowe, w wyniku których od roku 1989 dokonywał się proces przeobrażeń strukturalno-ekonomicznych kraju, włączając w to zmiany prawa własności i system gospodarki liberalnej oraz towarzyszące mu zjawisko bezrobocia, wyciskają swe piętno na morale rodziny, modyfikując jej strukturę i funkcje oraz kształtując mentalność jej członków⁴¹. Transformacja polityczno-ekonomiczna w Europie Środkowej i Wschodniej zmieniła obraz wszystkich dziedzin życia społecznego, w ogromnym stopniu wpłynęła również na zmianę kulturową⁴².

Według A. Żurek⁴³ „*cechy współczesnej rodziny polskiej kształtowały się pod wpływem dwóch podstawowych czynników. Z jednej strony były nimi wzory rodzinności, jakie pozostawiło po sobie społeczeństwo monocentryczne, w którym rodzina, a także inne grupy małe stanowiły podstawową płaszczyznę afiliacji jednostek, z drugiej zaś były to cechy społeczeństwa przechodzącego głęboką transformację we wszystkich zakresach życia gospodarczego, politycznego, kulturowego i społecznego. W wyniku tego realizowane wzory działań, wraz z odpowiadającymi im postawami, przyjmowały cechy obu z nich. Modernizacja współczesnej rodziny oznacza zatem zarówno adaptację do istniejących warunków społecznych, poprzez przyjmowanie przez rodzinę nowych cech, jak i zaadaptowanie wcześniej realizowanych do nowych warunków*”.

Za specyfikę współczesnych przeobrażeń kulturowych uznaje się szybkie - niespotykane dotąd w historii ludzkości - tempo zmian oraz wielokierunkowość ich aksjologicznych odniesień i symbolicznych interpretacji, co W. Świątkiewicz opatruje metaforą wichrowatości. Wolność, równość i braterstwo uznawane jako figury symboliczne epoki modernizmu detronizują: swoboda, różnorodność i tolerancja eksponowane jako wartości sterujące kierunkiem współczesnych przemian⁴⁴. Wiedza jest krucha a etos dopasowuje się do zmieniających się kontekstów społeczno-kulturowych gubiąc trwałość i pewność kryteriów poznawczych i aksjologicznych. Jedyną trwałą wartością wydaje się być zmienność, a indywidualizacja wyborów,

⁴¹ F. Adamski, Rodzina. *Wymiar społeczno-kulturowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, s. 179.

⁴² J. Wojciechowska, *Role rodzicielskie a zmiany wspólne*, w: K. Appelt, J. Wojciechowska (red.), *Zadania i role społeczne w okresie dorosłości*, Poznań 2002, s. 173; zob.: C. Bryant i E. Mokrzycki, (red.), *The new great transformation, change and continuity in East-Central Europe*, Routledge, London-New York 1994.

⁴³ A. Żurek, *Wzory, na których opiera się życie rodzinne rodzin miejskich*, w: Z. Tyszka (red.), *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, Poznań 2004, s. 130.

⁴⁴ Z. Bauman, *Wieloznaczność nowoczesna, nowoczesność wieloznaczna*, Warszawa 1995, za: W. Świątkiewicz, *Rodzina w świecie aksjologicznej wichrowatości*, Wykład wygłoszony podczas inauguracji roku akademickiego 2005/2006 w Cieszynie - <http://gu.us.edu.pl/node/227861> - data przejrzenia 10.09.2012 r.

egocentryzacja motywacji i subiektywizacja ocen oznacza zasadniczą trudność w podejmowaniu wysiłku budowania trwałej wspólnoty osób wymagającej postawy systematycznego zaangażowania, poświęcenia, odpowiedzialności⁴⁵.

Przemiany jakim na przestrzeni wieków uległa rodzina⁴⁶ wskazują, że mamy do czynienia z radykalnymi zmianami, które egzemplifikowane są w sposobie formowania życia rodzinnego. Procesy takie jak urbanizacja, industrializacja, informatyzacja, globalizacja, a także sekularyzacja przyczyniły się w znacznym stopniu do przemian rodziny powodując znaczne obieganie od formowania tradycyjnego modelu rodziny. Przemiany jakie wywołały te procesy przyczyniły się także, do formułowania przez autorów, przede wszystkim przez socjologów, nowych definicji rodziny, które z kolei stanowią kolejny podrozdział niniejszej rozprawy doktorskiej.

1.1.2. Nowe sposoby definiowania rodziny

W obliczu dynamicznych przemian rodziny, jak również wielości jej form (zob. podrozdział 1.4. oraz rozdział 2.), rodzi się pytanie o definicję współczesnej rodziny. W różnych dyscyplinach naukowych, które zajmują się w swej tematyce rodziną (np. socjologia, pedagogika, psychologia, nauki prawne, religia itp.), autorzy kreślą swoje definicje rodziny⁴⁷. Analiza literatury przedmiotu wskazuje, że to właśnie socjologiczna definicja rodziny sprawia, że wśród autorów nie ma zgodności, co do sposobu

⁴⁵ W. Świątkiewicz, *Rodzina w świecie aksjologicznej wichrowatości*, Wykład wygłoszony podczas inauguracji roku akademickiego 2005/2006 w Cieszynie - <http://gu.us.edu.pl/node/227861> - data przejrzania 10.09.2012 r.

⁴⁶ Zob.: M. Marody, A. Giza-Poleszczuk, *Przemiany więzi społecznych*, Warszawa 2004; Z. Tyszką (red.), *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, Poznań 2001; Z. Tyszką, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo naukowe UAM, Poznań 2002; M. Haworus-Czajka, K. Kaczor, A. Wierucka (red.), *Rodzina w świecie współczesnym*, Gdańsk 2011; S. Kawula, *Kształt rodziny współczesnej. Szkice familologiczne*, Toruń 2006; D. Cheal, *Sociology of Family Life*, New York 2002.

⁴⁷ Zob.: S. Kawula, *Diagnozowanie potrzeb opiekuńczo-wychowawczych środowiska rodzinnego*. Toruń 1978, s. 125; Z. Zaborowski, *O rodzinie. Rodzina jako grupa społeczno-wychowawcza*. Warszawa 1980, s. 14; J. Rembowski, *Więzi uczuciowe w rodzinie*. Warszawa 1979, s. 14; F. Adamski, *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, s. 29; J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1970, s. 70; T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, różnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 114; S.H. McDaniel, T.L. Cambell, J. Hepworth, A. Lorenz, *Family-oriented primary care (2nd ed.)*, Springer, New York 2005, s. 2; F.P. Rice, *Intimate relationships, marriages, and families*, Mayfield Publishing Company, Mountain View, California, London, Toronto 1996, s. 4; Rerum Novarum, Encyklika papieża Leona XIII - O kwestii robotniczej z 15 maja 1891r.; Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Dziennik Ustaw z 1977 roku, Nr 38, poz.168; Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Dziennik Ustaw z 1977 roku, Nr 38, poz. 167; Konstytucja Rzeczypospolitej Polski z dnia 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483).

definiowania rodziny. Ta niezgodność powoduje, że wbrew potocznym intuicjom, pojęcie *rodzina* należy do jednego z najbardziej złożonych pojęć socjologii.

Według Z. Tyszki⁴⁸ rodzina jest kategorią historyczną, zmieniającą się z upływem czasu, w zależności od epoki. Analizując występujące w literaturze przedmiotu definicje rodziny można zauważyć, że autorzy dokonują jej modernizacji próbując dopasować jej kształt do tego, który występuje we współczesnej rzeczywistości społecznej. Klasyczna definicja rodziny zaproponowana przez klasyka socjologii J. Szczepańskiego⁴⁹ wskazuje, że rodzina złożona jest z osób, które łączy stosunek małżeński i rodzicielski oraz silna więź międzyosobnicza. Natomiast R.M. MacIver i C.H. Page⁵⁰ nieco szerzej piszą, że rodzina obejmuje uznany społecznie typ trwałego obcowania płciowego. Obejmuje też określoną instytucjonalną formę małżeństwa, zawiera pewien system nomenklatury wyrażającej stosunki pokrewieństwa i dziedziczenia. Jest również jednostką gospodarującą, to znaczy zapewniającą swym członkom utrzymanie i opiekę, zaspokajającą ich potrzeby materialne i przygotowującą ich do samodzielnego życia. Jest także grupą mieszkającą wspólnie, tworzącą jedno gospodarstwo domowe, które może obejmować dwa, a nawet trzy pokolenia. Z kolei F. Adamski⁵¹ definiuje rodzinę jako: „*grupę społeczną, wedle, której rodzina stanowi duchowe zjednoczenie szczupłego grona osób, skupionych we wspólnym ognisku domowym aktami wzajemnej pomocy i opieki, oparte na wierze w prawdziwą lub domniemaną łączność biologiczną, tradycję rodzinną i społeczną. Grupę rodzinną wyróżnia spośród innych grup występowanie takich cech jak: wspólne zamieszkanie członków, wspólne nazwisko, wspólna własność, ciągłość biologiczna oraz wspólna kultura duchowa*”. Jednak współczesna rodzina nie mieści się w tych klasycznych ramach definicyjnych i zdecydowanie wykracza poza nie, dlatego T. Szlendak⁵² proponuje zdefiniować rodzinę w nieco inny sposób: „*rodzina to grupa krewnych, powinowatych, przyjaciół oraz innych aktorów skupionych wokół rodzica z dzieckiem, najczęściej matki*”. Jeszcze inaczej rodzinę definiują H. McDaniel, T.L. Cambell, J. Hepworth i A. Lorenz jako: „*grupę ludzi powiązanych albo poprzez więzy*

⁴⁸ Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo naukowe UAM, Poznań 2002, s. 20.

⁴⁹ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1970, s. 70.

⁵⁰ R.M. MacIver, C.H. Page, *Society. An Introductory Analysis*. London 1961, s. 112.

⁵¹ F. Adamski, *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, s. 29.

⁵² T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 114.

biologiczne, albo przez więź emocjonalną, albo poprzez zalegalizowanie związku”⁵³. Jeszcze bardziej współczesną definicję rodziny zdaje się przedstawiać A. Grygiel⁵⁴, według której współczesna rodzina nie musi wywodzić się z instytucji małżeństwa, składać się z partnerów przeciwnej płci, którzy wspólnie zamieszkują i posiadają wspólne potomstwo.

Narodowy Spis Powszechny⁵⁵ traktuje, że rodzina (biologiczna) definiowana jest jako dwie lub większa liczba osób, które są związane jako mąż i żona, wspólnie żyjący partnerzy (kohabitanci) – osoby płci przeciwnej lub jako rodzic i dziecko. Tak więc, rodzina obejmuje parę bez dzieci lub parę z jednym lub większą liczbą dzieci, albo też samotnego rodzica z jednym bądź większą liczbą dzieci. Wyróżnia się następujące typy rodzin:

- małżeństwo bez dzieci
- małżeństwo z dziećmi
- partnerzy bez dzieci
- partnerzy z dziećmi
- matka z dziećmi
- ojciec z dziećmi.

Zatem w Narodowym Spisie Powszechnym partnerzy bez dzieci lub z dziećmi również stanowią rodzinę, co wskazuje, że partnerów (płci przeciwnej) wpisuje się w współczesne ramy definicyjne rodziny.

Współczesną definicję rodziny proponuje także F.P. Rice⁵⁶, który uważa, że „rodzina jest grupą osób połączonych przez więź małżeńską, więzy krwi, adopcję albo przez jakiekolwiek seksualnie wyznaczające się relacje, w której po pierwsze - dorośli współpracują finansowo na rzecz utrzymania i opieki nad dziećmi, po drugie - jednostki są powiązane ze sobą intymnymi, interpersonalnymi stosunkami, po trzecie - członkowie identyfikują się z grupą, która posiada własną tożsamość”. Tym samym dopuszcza się istnienie rodzin o różnorodnej strukturze, zalicza się do rodziny osoby nie tylko powiązane w sensie prawnym czy biologicznym, podkreśla się wagę identyfikacji

⁵³ S.H. McDaniel, T.L. Cambell, J. Hepworth, A. Lorenz, *Family-oriented primary care* (2nd ed.). NY: Springer, New York 2005, s. 2.

⁵⁴ A. Grygiel, *Kształt(y) i model(e) współczesnej rodziny polskiej* [w:] M. Howorus-Czajka, K. Kaczor, A. Wierucka (red.), *Rodzina w świecie współczesnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2011, s. 49.

⁵⁵ *Ludność i gospodarstwa domowe. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna 2002*, GUS, Warszawa 2003, s. 26.

⁵⁶ F.P. Rice, *Intimate relationships, marriages, and families*, Mayfield Publishing Company, Mountain View, California, London, Toronto 1996, s. 4.

członków z grupą rodzinną. Tak szeroka definicja uprawnia do uznania związków kohabitacyjnych za rodzinę, ponieważ są one oparte na stosunkach seksualnych, stwarzających układ intymnego zaangażowania i interpersonalnych relacji. Niemniej, definicja wprowadza pewne ograniczenia⁵⁷. F.P. Rice podkreśla, że pary kohabitujące, które mieszkają razem z praktycznych powodów, bez zaangażowania w związek, a także pary będące razem przypadkowo, mimo współżycia seksualnego nie stanowią rodziny. Warunkiem bowiem uznania za układ rodzinny jest konieczność pełnego zaangażowania się członków oraz konieczność oparcia związku na intymnej, interpersonalnej wymianie. Powyższa analiza spełnia dwie funkcje. Z jednej strony wskazuje na konieczność szerokiego definiowania rodziny, co pozwala na umiejscowienie niezamężnej, heteroseksualnej kohabitacji w ramach rodziny. Z drugiej strony wskazuje na konieczność wprowadzania pewnych kryteriów przy uznawaniu układu za kohabitację. Ograniczenia mają nie dopuścić do zbyt łatwego przyznawania statusu kohabitacji takim związkom, które nie spełniają jej warunków i tym samym prowadziłyby do zagubienia idei oraz specyfiki całego zjawiska kohabitacji⁵⁸.

Z kolei L. Larson, J.W. Goltz, Ch.W. Hobart⁵⁹ wyróżniają cztery sposoby definiowania rodziny: strukturalny, funkcjonalny, inkluzyjny i uniwersalny. Za najbardziej liberalną definicję rodziny uważa się podejście inkluzyjne (otwarte), które podkreśla znaczenie relacji pomiędzy członkami grupy rodzinnej. Skupia się na motywacjach i preferencjach jednostek uwikłanych w osobiste relacje. W tym podejściu odchodzi się od instytucjonalnego definiowania rodziny i postrzega się ją jako prywatną, dobrowolną grupę społeczną o szczególnych związkach. Rodzina jest tutaj definiowana jako jakakolwiek grupa dorosłych i dzieci podtrzymujących wzajemne relacje, prowadzące do powstania uczuć i więzi rodzinnych, które to z kolei przywiązują ich do tej grupy. Definicja ta ma dużą moc zawierania i tak na przykład zamiast dzieci i dorosłych możemy „podstawić” tutaj jakąś „grupę osób” – np. pary kohabitujące, pary homoseksualne. Ta liberalna definicja rodziny wzbudza wiele kontrowersji, gdyż okazuje się, że heteroseksualność, do tej pory tak ważna przy definiowaniu małżeństwa i rodziny, może być nic nieznaczącą zmienną. Przyjęcie definicji rozszerzonej

⁵⁷ A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”, Warszawa 2005, s. 10.

⁵⁸ Za: A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”, Warszawa 2005, s. 9-11.

⁵⁹ Zob.: L. Larson, J.W. Goltz, Ch.W. Hobart, *Families in Canada*, Prentice Hall 1994.

o nietypowe związki jest niezgodne z nauką Kościoła⁶⁰, ale w dużej mierze odzwierciedla współczesny obraz rodziny. Społeczne nauczanie Kościoła stawia rodzinę przed każdą inną wspólnotą. Już Papież Leon XIII napisał: „Rodzina więc, czyli społeczność domowa, jakkolwiek bardzo mała, jest jednak prawdziwą społecznością i jest starsza od wszelkiego państwa”⁶¹. Ojcowie Soboru Watykańskiego II nazwali rodzinę „pierwszą i żywotną komórką społeczeństwa”⁶² oraz „szkołą bogatszego społeczeństwa”⁶³. Jan Paweł II powiedział, że rodzina „jest podstawową komórką społeczeństwa, pierwszym miejscem humanizacji osoby i społeczeństwa” oraz powtórzył w *Familiaris consortio*⁶⁴, że „przyszłość ludzkości idzie przez rodzinę”⁶⁵. Mimo wszystko, w obliczu wielości istniejących definicji najlepszym rozwiązaniem, jak uważa M. Baker, jest rezygnacja z jednej definicji na rzecz przyjmowania wielu, w zależności od typu związku i jego układu rodzinnego⁶⁶.

Rodzina podlega i podlegać będzie przemianom, ponieważ ciągłym przemianom podlega rzeczywistość społeczna, w której funkcjonujemy, zmieniają się normy i wartości oraz ich hierarchia. Zmieniają się także opinie społeczne, a społeczeństwo wykazuje coraz bardziej liberalne nastawienie do różnego rodzaju zjawisk społecznych (np. takich jak kohabitacja, życie w samotności, samotne rodzicielstwo, rozwód, powtórne małżeństwo). Rozwój gospodarki w Polsce i Słowacji a także w krajach Europy (szczególnie Europy Zachodniej), krajach skandynawskich oraz Stanach Zjednoczonych, oraz ciągle postępujące procesy industrializacji, informatyzacji i urbanizacji oraz zmniejszające się przywiązanie do wartości religijnych oraz do tradycji powodują, że przemiany jakie dokonują się w rodzinie będą wykazywały charakter ciągły. Im bardziej społeczeństwo będzie zurbanizowane i zindustrializowane, tym większe zmiany (bardziej liberalne i nastawione indywidualistycznie, wolnościowo – możliwość wyboru) będziemy obserwować w rodzinie.

⁶⁰ Za: K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Zakład Wydawniczy „NOMOS”, Kraków 2006, s. 79-80.

⁶¹ *Rerum Novarum*. Encyklika papieża Leona XIII - O kwestii robotniczej z 15 maja 1891r.

⁶² *Apostolicam acuositatem*. Dekret Soboru Watykańskiego II – O apostołstwie świeckich z 18 listopada 1965r.

⁶³ *Gaudium et spes*. Konstytucja duszpasterska Soboru Watykańskiego II – O Kościele w świecie współczesnym z 7 grudnia 1965 r.

⁶⁴ *Familiaris consortio*. Adhortacja apostolska papieża Jana Pawła II – O zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym z 22 listopada 1981 r.

⁶⁵ *Christifideles laici*. Adhortacja apostolska papieża Jana Pawła II – O powołaniu i misji świeckich w Kościele i świecie z 30 grudnia 1988 r.

⁶⁶ Za: K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Zakład Wydawniczy „NOMOS”, Kraków 2006, s. 82.

1.1.3. Zmiany w funkcjach realizowanych przez rodzinę

Pisząc o przemianach rodziny oraz o modernizacji społeczno-kulturowych wzorców rodziny nie sposób przytoczyć jej funkcji, które także wraz ze zmieniającą się rodziną przechodzą de-hierarchizację lub w ogóle zanikają.

Funkcje rodziny rozumiane są zwykle jako działania podejmowane przez członków rodziny (rodzinę jako całość) wynikające z zadań i celów życia rodzinnego⁶⁷.

Tradycyjnie socjologowie wymieniają dziesięć funkcji pełnionych przez rodzinę⁶⁸:

1. Reprodukcyjną – rodzina podtrzymuje biologiczną ciągłość społeczeństwa, jest bowiem najmniejszą grupą społeczną, która rekrutuje swoich członków przez rozród i przyczynia się tym samym do podtrzymania trwałości innych, szerszych od niej ludzkich zbiorowości.
2. Socjalizacyjną – rodzina zapewnia ciągłość kultury, jest pierwszym miejscem, w którym jednostka zapoznaje się z kulturowym dziedzictwem społeczeństwa: językiem, wartościami, normami, obyczajami, standardami moralności.
3. Opiekuńczą – rodzina zabezpiecza dzieci w związku z ich niesamodzielnością oraz innych swych członków w przypadku nieradzenia sobie przez nich z przeciwnościami losu lub niemożności zaspokojenia potrzeb.
4. Emocjonalną – rodzina dostarcza rodzicom oraz ich dzieciom emocjonalnego wsparcia, zaspokaja także potrzebę miłości (funkcja ta urasta w ostatnim czasie do najważniejszej w przypadku kultury zachodniej, gdzie rodzina dostarcza ludziom najwięcej satysfakcji spośród wszystkich instytucji regulujących życie).
5. Seksualną – rodzina jest instytucją regulującą stosunki seksualne między ludźmi dorosłymi.
6. Ekonomiczną – rodzina jest instytucją zapewniającą swoim członkom rozmaite zasoby materialne, a jej członkowie mają wyznaczony odpowiedni zakres działań gospodarczych, związany z wiekiem i płcią.
7. Stratyfikacyjną – rodzina wyznacza odpowiedni status społeczny swoim członkom i przyczynia się do utrwalenia systemu stratyfikacyjnego

⁶⁷ W. Świątkiewicz, *Rodzina jako wartość w tradycji kulturowej Górnego Śląska* w: M. Ziemska (red.), *Rodzina współczesna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001, s. 71.

⁶⁸ T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 116-118. Zob. też: F. Adamski, *Rodzina wymiar społeczno-kulturowy*, Kraków 2002.

w społeczeństwie (podziału na klasy, warstwy, stany czy kasty), odgrywa rolę konserwującą społeczeństwo.

8. Identyfikacyjną – rodzina określa miejsce jednostki w społeczeństwie, stanowi dla niej punkt życiowego startu, a zatem również decyduje o jej statusie przypisanym, o możliwościach jednostki i podstawowych barierach, jakie przypuszczalnie, z uwagi na fakt urodzenia w tej a nie innej rodzinie, napotka na życiowej drodze, jednostka jest identyfikowana z własną rodziną pochodzenia przez innych, czasem jednak od tej identyfikacji pragnie uciec.
9. Integracyjno-kontrolną – rodzina kontroluje działania jej członków poprzez organizację ich życia w myśl ustalonych w ramach danego społeczeństwa a egzekwowanych przez domowników reguł postępowania oraz dyscyplinuje ich za sprawą cyklicznych świąt rodzinnych i ustalonego rytmu dnia (czasu i miejsca posiłków).
10. Rekreacyjno-towarzyską – rodzina jest instytucją, która zagospodarowuje swoim członkom czas wolny, organizując rozrywkę i wypoczynek, a także wprowadza dzieci w świat powiązań towarzyskich, poprzez organizację, dawanie przestrzeni, finansowanie i kontrolę kontaktów z innymi ludźmi.

Wśród różnych funkcji, jakie pełni rodzina, W. Świątkiewicz⁶⁹ za najważniejsze uważa utrzymanie ciągłości biologicznej społeczeństwa, zaspokojenie potrzeb emocjonalnych człowieka i materialnych warunków życia, socjalizację i przekaz kultury, stratyfikację i integrację społeczną oraz lokalizację przestrzenną.

W literaturze socjologicznej odnaleźć można wiele sposobów klasyfikowania funkcji rodziny. Na przykład F. Adamski⁷⁰ wprowadził rozróżnienie między funkcjami instytucjonalnymi dotyczącymi rodziny pojmowanej jako instytucja oraz funkcjami osobowymi dotyczącymi rodziny jako grupy społecznej. Natomiast Z. Tyszką⁷¹ wyodrębnił 11 funkcji rodziny i zgrupował je w cztery działy określane jako: funkcje biopsychiczne, funkcje ekonomiczne, funkcje społeczno-wyznaczające, funkcje socjo-psychologiczne.

⁶⁹ W. Świątkiewicz, *Rodzina jako wartość w tradycji kulturowej Górnego Śląska* w: M. Ziemska (red.), *Rodzina współczesna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001, s. 71-72.

⁷⁰ F. Adamski, *Socjologia małżeństwa i rodziny*, Warszawa 1982. Za: W. Świątkiewicz, *Rodzina jako wartość w tradycji kulturowej Górnego Śląska* w: M. Ziemska (red.), *Rodzina współczesna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001, s. 72.

⁷¹ Z. Tyszką, *System metodologiczny poznańskiej szkoły socjologicznych badań nad rodziną*, Poznań 1997. Za: W. Świątkiewicz, *Rodzina jako wartość w tradycji kulturowej Górnego Śląska* w: M. Ziemska (red.), *Rodzina współczesna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001, s. 71-72.

Socjologowie co najmniej od lat 20-tych XX wieku są przekonani, że coraz więcej funkcji, choćby funkcję rekreacyjno-towarzyską albo socjalizacyjną, społeczeństwa industrialne zlecają innym, wyspecjalizowanym instytucjom. Do rozpoczęcia współżycia seksualnego zawarcie związku małżeńskiego jest dzisiaj zbędne. Spowodowane jest to seksualną rewolucją⁷², do której przyczyniło się masowe rozpowszechnienie hormonalnej antykoncepcji⁷³, a także wzrost społecznej akceptacji zjawiska kohabitacji. Kontrolę nad zachowaniem jednostek sprawują rozmaite instytucje państwowe, rytm dnia jednostki wyznaczają raczej jej obowiązki pozarodzinne niż zobowiązania wobec domowników, socjalizują przedszkola, szkoły, uniwersytety i grupy rówieśnicze w nich wszystkich zlokalizowane, funkcje ekonomiczne zaś przypisać można wszelkim miejscom, w których wykonuje się dzisiaj pracę zawodową. Poza tym niektóre funkcje rodziny stają się ukryte, choćby funkcja stratyfikacyjna. We współczesnych demokratycznych społeczeństwach zachodnich, gdzie mamy do czynienia z naciskiem na status osiągnięciowy jednostki (co znaczy, że może ona poprzez edukację lub pracę osiągnąć wyższy status społeczny od statusu jej rodziców), funkcja stratyfikacyjna rodziny ma bowiem nieco mniejsze znaczenie lub objawia się w inny sposób (rodzice mogą płacić za lepsze wykształcenie swoich dzieci) niż na przykład w indyjskim społeczeństwie kastowym, gdzie z uwagi na konieczność odtwarzania tradycyjnego systemu uwarstwienia funkcja ta należy do najważniejszych i najzupełniej jawnych⁷⁴.

Zakładanie rodziny jest na Zachodnie coraz rzadziej aktem na rzecz grupy (ważnym dla danej społeczności), a coraz częściej jest drogą do osobistego szczęścia jednostek. Świadczy o tym choćby wzrost znaczenia funkcji emocjonalnej rodziny. Zakładamy rodziny nie po to, aby wspólnie wytwarzać dochód i dostarczać sobie potomstwa, które ten dochód by kiedyś przejęło, lecz po to, by uzyskać w nich emocjonalne wsparcie, czułość i miłość⁷⁵.

⁷² Zob.: K. Pastor, *Sexualita, Sloboda, Zodpovednost'. Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo*, seminarium Bratislava november 2001.

⁷³ K. Pastor, *Inštitúcia manželstva v súčasnej spoločnosti*, www.family-sk.sk/.../File/pastor_manz_VMR.pdf - data przejrzania 9.09.2012 r.

⁷⁴ T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 117-118.

⁷⁵ T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 118.

1.1.4. Wskaźniki demograficzne jako realne odzwierciedlenie przemian rodziny

Przemiany społeczno-kulturowych wzorców rodziny mają swoje podłoże również w malejącej liczbie zawieranych małżeństw, rosnącym odsetku rozwodów oraz we wzroście wskaźnika urodzeń dzieci poza małżeństwem. Te trzy wskaźniki na przestrzeni ostatnich 50-ciu lat uległy gwałtownym zmianom⁷⁶ (zob. tabele 1.,2.,3.).

Według danych Raportu Demograficznego opracowanego przez Eurostat w 2010 roku⁷⁷ coraz mniejsza liczba ludzi wstępuje w związek małżeński. Natomiast osoby, które zawarły związek małżeński, coraz częściej się rozwodzą. Przybliżony wskaźnik zawierania małżeństw w 27 krajach Unii Europejskiej spadł z 7,9 na 1000 mieszkańców w 1970 roku do 4,5 w 2009 roku. W sumie jest to spadek o 34,0% w liczbie zawieranych małżeństw. Ponadto w tym samym czasie małżeństwo stało się mniej stabilne z powodu wzrostu wskaźnika rozwodów, który podwoił się z 1,0 na 1000 mieszkańców w 1970 roku do 2,0 w 2008 roku⁷⁸ (zob. wykres 1.). Według raportu Eurostatu z 2011 roku⁷⁹ tylko w sześciu krajach odnotowuje się w ostatniej dekadzie wzrost wskaźnika zawierania małżeństw, są to: Finlandia, Szwecja, Polska, Grecja, Litwa i Łotwa. W Polsce wskaźnik zawierania małżeństw spadł z 8,2 w 1960 roku do 6,0 w 2010 roku. Natomiast w Słowacji wskaźnik ten spadł z 7,9 w 1960 roku do 4,7 w 2010 roku. Porównując oba kraje wskaźnik zawierania małżeństw spadł bardziej w Słowacji (o 3,2) niżeli w Polsce (o 2,2) (zob. tabela 1.). Znać to może, że w Słowacji znacznie częściej niż w Polsce ludzie wybierają życie w niesformalizowanym związku partnerskim lub aranżują swoje życie w pojedynkę jako single.

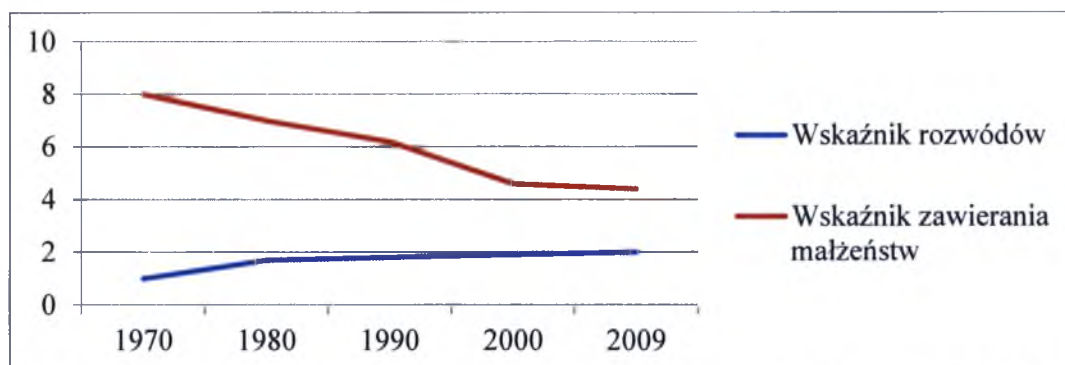
⁷⁶ Eurostat, *Demography Report 2010*, s. 26-29, 66-72; zob. także: Z. Podmanická, *Súčasný trendy demografického vývoja v Slovenskej republike. Recent trends of the demographic development in the Slovak Republic*, w: Forum Satisticum Slovaca 2009 vol. 5, s. 98-103; M. Prochádzková, A. Galvánková, *Zmeny v demografickom správaní mladých ľudí v kontexte demografického vývoja Slovenska. Changes in the demographic behavior of young people in the context of the general demographic development in Slovakia*, w: Forum Satisticum Slovaca 2009 vol. 5, s. 104-109.

⁷⁷ Eurostat, *Demography Report 2010*, s. 26-29, 66-72.

⁷⁸ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, data przejrzenia 9.01.2012 r.

⁷⁹ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, data przejrzenia 9.01.2012 r.

Wykres 1. Przybliżony wskaźnik zawierania małżeństw i rozwodów, EU-27 (27 krajów Unii Europejskiej) w latach 1970-2009.

Źródło: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, - data przejrzania 9.01.2012 r.

Przyczyn spadku zawierania małżeństw można upatrywać w rozpowszechnianiu się zjawiska kohabitacji na świecie⁸⁰, w pozytywnym stosunku do tego zjawiska społecznego (zob. także podrozdział 5.2. Stosunek do zjawiska kohabitacji), co powoduje, że ta forma życia zostaje coraz częściej wybierana przez młodych ludzi, którzy odkładają decyzję zawarcia związku małżeńskiego na później lub w ogóle nie decydują się na zawarcie małżeństwa wybierając życie w związku kohabitacyjnym. Niewątpliwie ogromny wpływ na zmniejszenie się ilości zawieranych małżeństw ma również wzrost liczby rozwodów, który przyczynia się do postrzegania małżeństwa jako coraz mniej trwałej instytucji. Dlatego kolejnym wskaźnikiem, który odgrywa niebagatelną rolę w przemianach rodziny jest wskaźnik rozwodów.

Dane z raportu Eurostatu⁸¹ pokazują, że wskaźnik ten wzrósł na przestrzeni lat we wszystkich krajach Unii Europejskiej. Duży spadek wskaźnika rozwodów możemy zaobserwować jedynie na Łotwie (1990 rok – 4,0, 2000 rok – 2,6, 2010 rok – 2,2), Litwie (1990 rok – 3,4, 2000 rok – 3,1, 2010 rok – 3,0), w Wielkiej Brytanii (1990 rok – 2,7, 2000 rok – 2,6, 2010 rok – 2,0) oraz w Liechtenstein (2000 rok – 3,9, 2010 rok – 2,4).

⁸⁰ Zob.: T. Nazio, *Cohabitation, Family and Society*, Rutledge, New York 2008, s. 3.

⁸¹ Eurostat, *Demography Report 2010*, s. 26-29, 66-72.

Tabela 1. Wskaźnik zawierania małżeństw dla krajów europejskich w latach 1960-2010 (na 1000 mieszkańców)

	1960	1970	1980	1990	2000	2010
EU-27	-	7,9	6,8	6,3	5,2	4,5
Belgia	7,1	7,6	6,7	6,5	4,4	4,2
Bułgaria	8,8	8,6	7,9	6,9	4,3	3,2
Czechy	7,7	9,2	7,6	8,8	5,4	4,4
Dania	7,8	7,4	5,2	6,1	7,2	5,6
Niemcy	9,5	7,4	6,3	6,5	5,1	4,7
Estonia	10,0	9,1	8,8	7,5	4,0	3,8
Irlandia	5,5	7,0	6,4	5,1	5,0	4,6
Grecja	7,0	7,7	6,5	5,8	4,5	5,1
Hiszpania	7,8	7,3	5,9	5,7	5,4	3,6
Francja	7,0	7,8	6,2	5,1	5,0	3,8
Włochy	7,7	7,4	5,7	5,6	5,0	3,6
Cypr	-	8,6	7,7	9,7	13,4	7,9
Łotwa	11,0	10,2	9,8	8,9	3,9	4,2
Litwa	10,1	9,5	9,2	9,8	4,8	5,7
Luksemburg	7,1	6,4	5,9	6,1	4,9	3,5
Węgry	8,9	9,4	7,5	6,4	4,7	3,6
Malta	6,0	7,9	8,8	7,1	6,7	6,2
Holandia	7,7	9,5	6,4	6,5	5,5	4,4
Austria	8,3	7,1	6,2	5,9	4,9	4,5
Polska	8,2	8,6	8,6	6,7	5,5	6,0
Portugalia	7,8	9,4	7,4	7,2	6,2	3,7
Rumunia	10,7	7,2	8,2	8,3	6,1	5,4
Słowenia	8,8	8,3	6,5	4,3	3,6	3,2
Słowacja	7,9	7,9	8,0	7,6	4,8	4,7
Finlandia	7,4	8,8	6,2	5,0	5,1	5,6
Szwecja	6,7	5,4	4,5	4,7	4,5	5,3
Wielka Brytania	7,5	8,5	7,4	6,6	5,2	4,3
Islandia	7,5	7,8	5,7	4,5	6,3	4,9
Lichtenstein	5,7	5,9	7,1	5,6	7,2	5,0
Norwegia	6,6	7,6	5,4	5,2	5,0	4,8
Szwajcaria	7,8	7,6	5,7	6,9	5,5	5,5
Czarnogóra	-	-	-	-	-	6,0
Chorwacja	8,9	8,5	7,2	5,9	4,9	4,8
Macedonia	8,6	9,0	8,5	8,3	7,0	6,9
Turcja	-	-	8,2	-	-	8,0

Źródło: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, data przejrzenia 9.01.2012 r.

Natomiast nieznaczny spadek wskaźnika rozwodów możemy zaobserwować w Niemczech (2000 rok – 2,4, 2010 rok – 2,3), Luksemburgu (2000 rok – 2,4, 2010 rok – 2,2), Holandii (2000 rok – 2,2, 2010 rok – 1,9), Austrii (2000 rok – 2,4, 2010 rok – 2,1), Finlandii (2000 rok – 2,7, 2010 rok – 2,5), Islandii (2000 rok – 1,9, 2010 rok – 1,8)

i Norwegii (2000 rok – 2,2, 2010 rok – 2,1). W Polsce wskaźnik ten wzrósł z 0,5 w 1960 roku do 1,6 w 2010 roku – zatem wzrósł trzykrotnie. Natomiast w Słowacji wskaźnik rozwodów wzrósł z 0,6 w 1960 roku do 2,2 w 2010 roku – wzrósł prawie czterokrotnie⁸² (zob. tabela 2.). Wyższy wskaźnik rozwodów w Słowacji może sugerować, że społeczeństwo słowackie w szybszym tempie ulega przemianom w sferze życia rodzinnego, niżeli społeczeństwo polskie.

Okres transformacji przyniósł gwałtowny wzrost liczby urodzeń poza małżeństwem. Rozpowszechnianie się związków pozamałżeńskich może w dużym stopniu wyjaśnić ten nowy trend w zakresie urodzeń pozamałżeńskich. Urodzenia pozamałżeńskie odbywają się w ramach związku i dzieci mają oboje rodziców. Trendy płodności, które pojawiły się w latach dziewięćdziesiątych wyraźnie wskazują na odejście od dawnych zachowań, tak jak to miało miejsce w przypadku zawierania związków małżeńskich. Transformacja społeczna zachodząca we wszystkich krajach regionu spowodowała całkowite odejście od powszechności macierzyństwa, zanik modelu rodziny z dwójką dzieci, wzrost odkładania narodzin dzieci na późniejsze lata życia, późniejsze kończenie procesu zakładania rodziny oraz wzrost liczby urodzeń pozamałżeńskich (często w ramach związków pozamałżeńskich)⁸³.

Odsetek urodzeń dzieci poza małżeństwem wzrósł w ostatnich dwóch dekadach we wszystkich krajach Unii Europejskiej, odzwierciedlając zmiany we wzorze tradycyjnej rodziny. Dzieci urodzone poza małżeństwem⁸⁴ mogą rodzić się w związkach pozamałżeńskich, takich jak kohabitacja, a także przez samotne matki. Według raportu Eurostatu z 2011 roku⁸⁵ w krajach Unii Europejskiej 37,4% dzieci urodziło się w 2010 roku w związkach niezalegalizowanych, podczas gdy urodzeń takich w 1990 roku było 17,4% (zob. tabela 3.).

⁸² http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, data przejrzenia 9.01.2012 r.

⁸³ D. Philipov, *Rodziny w krajach Europy środkowej i wschodniej - główne trendy*, w: Raport ONZ "Główne trendy wpływające na rodziny", "Major Trends Affecting Families" wydany przez DESA (Departament Spraw Gospodarczych i Społecznych), Nowy Jork, 2003 r. - http://www.unic.un.org.pl/rok_rodziny/mi_raport.php - data przejrzenia 9.09.2012 r.

⁸⁴ Zob. także: M. Potančoková, *Mimomanželská plodnosť na Slovensku špecifika a analýza demografického javu*, w: Súčasný populačný vývoj na Slovensku v európskom kontexte. 8. demografická konferencia, Rajec Teplíce 10.12.9.2001. Zborník príspevkov. SŠDS Bratislava 2001, s. 165-170.

⁸⁵ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, data przejrzenia 9.01.2012 r.

Tabela 2. Wskaźnik rozwodów dla krajów europejskich w latach 1960-2010 (na 1000 mieszkańców)

	1960	1970	1980	1990	2000	2010
EU-27	-	1,0	1,5	1,6	1,8	2,0
Belgia	0,5	0,7	1,5	2,0	2,6	3,0
Bułgaria	-	1,2	1,5	1,3	1,3	1,5
Czechy	1,4	2,2	2,6	3,1	2,9	2,9
Dania	1,5	1,9	2,7	2,7	2,7	2,6
Niemcy	1,0	1,3	1,8	1,9	2,4	2,3
Estonia	2,1	3,2	4,1	3,7	3,1	3,2
Irlandia	-	-	-	-	0,7	0,7
Grecja	0,3	0,4	0,7	0,6	1,0	1,2
Hiszpania	-	-	-	0,6	0,9	2,2
Francja	0,7	0,8	1,5	1,9	1,9	2,1
Włochy	-	0,3	0,2	0,5	0,7	0,9
Cypr	-	0,2	0,3	0,6	1,7	2,2
Łotwa	2,4	4,6	5,0	4,0	2,6	2,2
Litwa	0,9	2,2	3,2	3,4	3,1	3,0
Luksemburg	0,5	0,6	1,6	2,0	2,4	2,1
Węgry	1,7	2,2	2,6	2,4	2,3	2,4
Malta	-	-	-	-	-	-
Holandia	0,5	0,8	1,8	1,9	2,2	1,9
Austria	1,1	1,4	1,8	2,1	2,4	2,1
Polska	0,5	1,1	1,1	1,1	1,1	1,6
Portugalia	0,1	0,1	0,6	0,9	1,9	2,5
Rumunia	2,0	0,4	1,5	1,4	1,4	1,5
Słowenia	1,0	1,1	1,2	0,9	1,1	1,2
Słowacja	0,6	0,8	1,3	1,7	1,7	2,2
Finlandia	0,8	1,3	2,0	2,6	2,7	2,5
Szwecja	1,2	1,6	2,4	2,3	2,4	2,5
Wielka Brytania	-	1,0	2,6	2,7	2,6	2,0
Islandia	0,7	1,2	1,9	1,9	1,9	1,8
Liechtenstein	-	-	-	-	3,9	2,4
Norwegia	0,7	0,9	1,6	2,4	2,2	2,1
Szwajcaria	0,9	1,0	1,7	2,0	1,5	2,8
Czarnogóra	-	-	-	-	-	0,8
Chorwacja	1,2	1,2	1,2	1,1	1,0	1,1
Macedonia	0,7	0,3	0,5	0,4	0,7	0,8
Turcja	-	-	-	-	-	1,6

Źródło: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, data przejrzenia 9.01.2012 r.

Wskaźniki rozwodów oraz urodzeń pozamażeń wzrastają w bardzo szybkim tempie we wszystkich krajach Unii Europejskiej. Jednak porównując Polskę i Słowację na tle innych krajów Unii Europejskiej można zauważyć, że dynamika wzrostu tych

wskaźników jest znacznie powolniejsza niżeli w krajach Europy Zachodniej i w krajach skandynawskich, gdzie wskaźniki te wzrosły nawet dziesięciokrotnie od roku 1960 (m.in. Irlandia, Hiszpania, Francja, Włochy, Finlandia) (zob. tabela 3.). Dostępna literatura naukowa dotycząca przemian rodziny w krajach Europy Zachodniej, krajach skandynawskich, czy też w krajach Stanów Zjednoczonych⁸⁶ pokazuje, że w krajach, w których wymienione wskaźniki demograficzne są wysokie, przemiany jakie mają miejsce w rodzinie dokonują się w szybszym tempie.

Wpływu na przemiany jakie mają w rodzinie w krajach, w których mieszkają badani studenci (Polska i Słowacja), można upatrywać przede wszystkim w transformacji ustrojowej po 1989 roku⁸⁷ oraz w drugim przejściu demograficznym⁸⁸ lub jak pisze J. Mládek w drugiej demograficznej rewolucji⁸⁹.

D. Philipov⁹⁰ pisze, że transformacja ustrojowa i społeczna w krajach Europy Środkowej i Wschodniej, która miała miejsce na początku lat dziewięćdziesiątych, przyniosła poważne zmiany w życiu rodziny. Dane ukazują duże zmiany w zakresie trendów wpływających na rodziny, takie jak wzmożone odkładanie w czasie zakładania rodzin (tendencja do zawierania małżeństw i posiadania dzieci w późniejszych latach życia), spadek liczby zawieranych małżeństw i rozpowszechnienie się związków pozamałżeńskich, gwałtowny spadek liczby urodzeń i wzrost udziału urodzeń pozamałżeńskich, głównie w ramach związków pozamałżeńskich. Wzrosła liczba

⁸⁶ Zob.m.in.: A.Barlow, S. Duncan, G. James, and A. Park, *Just a Piece of Paper? Marriage and Cohabitation in Britain*, w: A. Park et al (red.), *British Social Attitudes: The 18th Report*, Sage Publications 2001; S. Duncan, A. Barlow, G. James, *Why don't they marry? Cohabitation, commitment and DIY marriage* w: A. Diduck (red.), *Marriage and Cohabitation*, Ashgate, University College London 2008; K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Zakład Wydawniczy „NOMOS”, Kraków 2006; A. Thornton, W.G. Axinn, Y. Xie, *Marriage and Cohabitation*, The University of Chicago Press, Chicago, London, 2007; G. Therborn, *Between Sex and Power, family in the world, 1900-2000*, Routledge, New York 2004;

⁸⁷ Zob.: M. Kruk, J. Wawrzyniak (red.), *Transformacja ustrojowa w Polsce (1989-2009)*, Warszawa 2011; T. Moldawa, *Ewolucja konstytucyjna Polski w latach 1989 – 1992*, w: *Przeobrażenia ustrojowe w Polsce*, (red.) E. Zieliński, Warszawa 1993.

⁸⁸ J. Van de Kaa, Dirk, *Europe's second demographic transition*. Population Bulletin, 1987 Vol. 42, No. 1; J. Van de Kaa, Dirk, *The second demographic transition revisited: Theories and expectations*, w: G. Beets (red.): *Population and family in the Low Countries 1993: Late fertility and other current issues*, NIDI/CBGS Publication, 1993 No. 30, Swets and Zeitlinger: Berwyn, Pennsylvania/Amsterdam, s. 81-126; J. Mládek, *Druhý demografický prechod a Slovensko*, ACTA Universitatis Prešovensis Folia Geographica 2. XXX 1998, Prešov, s. 42-52.

⁸⁹ Zob.: J. Mládek, *Druhý demografický prechod a Slovensko*, ACTA Universitatis Prešovensis Folia Geographica 2. XXX 1998, Prešov, s. 42-52; J. Mládek, *Kohabitácie a kohabitanti na Slovensku – národnostná, religiózna, vzdelanostná a priestorová štruktúra*, w: *Rodina. 9. slovenská demografická konferencia*, Tajov 17. – 19. 9. 2003, Zborník vedeckých prác. SŠDS Bratislava, 2003.

⁹⁰ D. Philipov, *Rodziny w krajach Europy środkowej i wschodniej - główne trendy*, w: Raport ONZ "Główne trendy wpływające na rodzinę", "Major Trends Affecting Families" wydany przez DESA (Departament Spraw Gospodarczych i Społecznych), Nowy Jork, 2003 r. - http://www.unic.un.org.pl/rok_rodziny/mi_raport.php - data przejrzania 9.09.2012 r.

rodzin jednoosobowych w stosunku do całkowitej liczby rodzin i znacząco spada średnia wielkość rodzin i gospodarstw domowych⁹¹.

Tabela 3. Wskaźnik urodzeń dzieci poza związkiem małżeńskim w latach 1960-2010 (% dzielony przez sumę żywych urodzeń)

	1960	1970	1980	1990	2000	2010
EU-27	-	-	-	17,4	27,4	37,4
Belgia	2,1	2,8	4,1	11,6	28,0	47,0
Bułgaria	8,0	8,5	10,9	12,4	38,4	54,1
Czechy	4,9	5,4	5,6	8,6	21,8	40,3
Dania	7,8	11,0	33,2	46,4	44,6	47,0
Niemcy	7,6	7,2	11,9	15,3	23,4	33,3
Estonia	-	-	-	27,2	54,5	59,1
Irlandia	1,6	2,7	5,9	14,6	31,5	33,6
Grecja	1,2	1,1	1,5	2,2	4,0	6,9
Hiszpania	2,3	1,4	3,9	9,6	17,7	33,1
Francja	6,1	6,8	11,4	30,1	43,6	53,7
Włochy	2,4	2,2	4,3	6,5	9,7	25,4
Cypr	-	0,2	0,6	0,7	2,3	11,7
Łotwa	11,9	11,4	12,5	16,9	40,3	44,1
Litwa	-	3,7	6,3	7,0	22,6	28,7
Luksemburg	3,2	4,0	6,0	12,8	21,9	34,0
Węgry	5,5	5,4	7,1	13,1	29,0	40,8
Malta	0,7	1,5	1,1	1,8	10,6	25,2
Holandia	1,4	2,1	4,1	11,4	24,9	43,3
Austria	13,0	12,8	17,8	23,6	31,3	40,1
Polska	-	5,0	4,8	6,2	12,1	20,6
Portugalia	9,5	7,3	9,2	14,7	22,2	38,1
Rumunia	-	-	-	-	25,5	27,7
Słowenia	9,1	8,5	13,1	24,5	37,1	55,0
Słowacja	4,7	6,2	5,7	7,6	18,3	33,0
Finlandia	4,0	5,8	13,1	25,2	39,2	41,1
Szwecja	11,3	18,6	39,7	47,0	55,3	54,1
Wielka Brytania	5,2	8,0	11,5	27,9	39,5	46,9
Islandia	25,3	29,9	39,7	55,2	65,2	64,3
Liechtenstein	3,7	4,5	5,3	6,9	15,7	21,3
Norwegia	3,7	6,9	14,5	38,6	49,6	54,8
Szwajcaria	3,8	3,8	4,7	6,1	10,7	18,5
Czarnogóra	-	-	-	-	-	15,7
Chorwacja	7,4	5,4	5,1	7,0	9,0	13,3
Macedonia	5,1	6,2	6,1	7,1	9,8	12,2

Zródło: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, data przejrzania 9.01.2012 r.

⁹¹ Zob. także: J. Mládek, „*Druhý demografický prechod a Slovensko*”, ACTA Universitatis Prešovensis Folia Geographica 2. XXX 1998, Prešov, s. 42-52; V. Lehotská, *Kohabitácia: Prehľadová štúdia. Cohabitation*, w: „Review of Literature. Individual and Society”, 2012, Vol.15, No. 1. <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/1/5970/> - data przejrzania 15.10.2012 r.

Zmiany w rodzinach były konsekwencją szybkiego przejścia od reżimu totalitarnego do społeczeństwa demokratycznego. Transformacja społeczno-ustrojowa dotknęła wszystkie sfery życia społeczeństwa: politycznej, gospodarczej, społecznej i kulturowej. Ten poważny proces przekształceń spowodował radykalne zmiany norm społecznych i wartości, w szczególności norm rodzinnych. Dezorganizacja społeczna i poczucie niepewności miały wpływ na proces podejmowania decyzji w rodzinach. Niejednoznaczna sytuacja społeczna przyniosła wzrost zróżnicowanych strategii w zakresie zakładania rodziny. Jednym ze sposobów radzenia sobie w nowej sytuacji było odkładanie najważniejszych zdarzeń w życiu, odmowa faktów nieodwracalnych, takich jak narodziny dziecka oraz zastępowanie zdarzeń, których skutki ciężko odwrócić sytuacjami odwracalnymi, na przykład zastępowanie małżeństwa wspólnym życiem bez ślubu. Dlatego pojawiły się nowe formy rodziny i rozpowszechniły się one szybko w zmieniającej się sytuacji. Wysiłki na rzecz zapewnienia dobrobytu rodzinom obejmowały zwiększoną aktywność gospodarczą, wzrost poziomu wykształcenia i migracji⁹².

Można zatem prognozować, że w Polsce i Słowacji – w krajach które ciągle rozwijają swój potencjał przemysłowy, gospodarczy i usługowy stale podążając za krajami Europy Zachodniej – wskaźniki rozwodów oraz urodzeń pozamałżeńskich będą coraz wyższe, a wskaźnik zawierania pierwszych małżeństw będzie wykazywał tendencje spadkowe. Pozostają jednak pytania: w jakim tempie wskaźniki te będą wzrastać, oraz czy społeczeństwa te są gotowe (szczególnie społeczeństwo polskie – mniej liberalne niżeli słowackie) na powszechne występowanie, czy nawet dominację tych zjawisk społecznych, które z kolei spowodują wzrost liczby ludzi aranżujących swoje życie rodzinne w alternatywnych formach – m.in. w związku kohabitacyjnym.

Zdaniem A. Giddensa⁹³ na coraz większą liczbę rozwodów wpływa kilka czynników, które są związane z szerszym kontekstem zmiany społecznej. Z wyjątkiem bardzo małego odsetka ludzi zamożnych, małżeństwo nie łączy się już dziś z pragnieniem przekazywania własności i statusu kolejnym pokoleniom. W miarę jak kobiety uniezależniają się finansowo, małżeństwo przestaje być tak istotnym jak kiedyś kontraktem ekonomicznym. Ogólny wzrost zamożności sprawia, że łatwiej stworzyć

⁹² D. Philipov, *Rodziny w krajach Europy środkowej i wschodniej - główne trendy*, w: Raport ONZ "Główne trendy wpływające na rodzinę", "Major Trends Affecting Families" wydany przez DESA (Departament Spraw Gospodarczych i Społecznych), Nowy Jork, 2003 r. - http://www.unic.un.org.pl/rok_rodziny/mi_raport.php - data przejrzania 9.09.2012 r.

⁹³ A. Giddens, *Socjologia*, PWN, Warszawa 2004, s. 201.

osobne gospodarstwo domowe, gdy – jak pisze A Giddens⁹⁴ - małżeństwo się nie klei. Fakt, że rozwód nie jest dziś specjalnie piętnowany, ma po części związek z tymi zmianami, a jednocześnie także je napędza. Innym ważnym czynnikiem jest coraz większa skłonność do oceniania małżeństwa w kategoriach osobistej satysfakcji partnerów. Rosnące wskaźniki rozwodów mają chyba związek nie tyle z głębokim niezadowoleniem z samego małżeństwa, ile z rosnącą determinacją partnerów do czerpania z niego satysfakcji i zadowolenia.

Można przywoływać wiele danych statystycznych, bardziej czy mniej szczegółowo opisujących kondycję współczesnej rodziny. Statystyki wskazują jedynie na liczby, ale za liczbami kryją się przeobrażenia w kulturze i w mentalności społecznej. Kryzys demograficzny to przede wszystkim kryzys wartości i kryzys człowieka jako wartości, kryzys rodziny jako naturalnego środowiska wychowawczego – jak pisze W. Świątkiewicz⁹⁵.

1.1.5. Kryzys rodziny

Zmiany jakie dokonują się w sferze życia rodzinnego powodują, że wśród badaczy nie ma zgody w opisywaniu tego, co dzieje się z rodziną. W literaturze przedmiotu spotkać można dwa przeciwstawne stanowiska. Przedstawiciele obu stanowisk podnoszą te same, chociaż odmiennie interpretowane argumenty dotyczące sytuacji kobiet, zmiany modelu rodziny, realizacji funkcji przez rodzinę, wskaźników płodności, zawierania małżeństw i rozwodów. W myśl jednej z nich, rodzina nie zanika, a jedynie zmienia swój kształt – działa bardziej dyskretnie, w dalszym ciągu wiążąc w sobie fundamentalne wymiary reprodukcji społecznej, przekazując dzieciom bardziej nieuchwytny kapitał – kulturowy, społeczny, ekonomiczny⁹⁶. K.A. Kendall⁹⁷ uważa, że zmieniające się społeczeństwo pociąga zmiany rodziny, ale w tym procesie rodzina nie jest ich biernym reaktorem, lecz aktywnie wspiera swój własny rozwój o nowe formy i funkcje.

⁹⁴ A. Giddens, *Socjologia*, PWN, Warszawa 2004, s. 201.

⁹⁵ W. Świątkiewicz, *Rodzina jako wartość społeczna*, w: W. Świątkiewicz (red.), *W trosce o rodzinę*, Katowice 1994. Za: W. Świątkiewicz, *Rodzina w świecie aksjologicznej wichrowatości*, Wykład wygłoszony podczas inauguracji roku akademickiego 2005/2006 w Cieszynie - <http://gu.us.edu.pl/node/227861> - data przejrzania 10.09.2012 r.

⁹⁶ M. Marody, A. Giza-Poleszczuk, *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej*, Warszawa 2004, s. 215.

⁹⁷ K.A. Kendall, *The evolving family: the international perspective*, "International Social Work" 1988, v. 31, s. 81-93.

W myśl drugiej, mamy do czynienia z realnym kryzysem, zagrażającym podstawom istnienia społeczeństwa. Dawne tendencje dezintegrujące rodzinę miały charakter niejako „naturalnych” katastrof, a nie ludzkich wyborów. Tymczasem współcześnie obserwowane procesy jej dezintegracji, które są w dużej mierze produktem ubocznym samej krytyki rodziny jako instytucji społecznej – wskazywanie na jej nieudolność i nieefektywność podważa sensowność jej istnienia, legitymizując zarazem działania prowadzące do jej kryzysu: szczęście osobiste przekłada się nad poczucie lojalności i obowiązku⁹⁸.

Najbardziej radykalnym wyrazem kryzysu rodziny jest podważanie sensu rodziny jako trwałej i podstawowej wspólnoty życia ludzkiego. Wpisanie jej w labilne reguły rozwichrzonego świata wartości. Kryzys rodziny to nie to samo, co zjawiska kryzysowe w rodzinie. Te zawsze towarzyszyły człowiekowi. I chociaż budziły społeczny niepokój, to jednak sposoby ich redukcji nie kwestionowały sensu trwania przy rodzinie. Współcześnie są one spotęgowane zupełnie nowym w powojennej historii Polski zjawiskiem, wobec którego społeczeństwo wciąż pozostaje bezradne, na przykład długotrwałe bezrobocie dotykające obydwu rodziców albo też rodziny matek czy ojców samotnie wychowujących dzieci wpływającym dezintegrująco na utrwalone w tradycji rodziny wzory pełnienia ról społecznych, wzajemnych odniesień emocjonalnych i aspiracji życiowych⁹⁹. Umacnianiu się kryzysu w rodzinie sprzyja także ogólna pauperyzacja i rozwarstwienie ekonomiczne społeczeństwa oraz połączony z egoizmem i egocentryzmem konsumpcjonizm jako upowszechniający się model stylu życia podporządkowany zasadzie wizualizacji symboli prestiżu społecznego¹⁰⁰, znajdujący pożywienie w złudnej kolorystyce reklam i presji opinii publicznej. Umacnia się funkcja stratyfikacyjna polskich rodzin. Badania socjologiczne i różne materiały publicystyczne zdają się wskazywać na przeakcentowanie znaczenia funkcji zabezpieczenia materialnych podstaw egzystencji kosztem ograniczenia funkcji

⁹⁸ M. Marody, A. Giza-Poleszczuk, *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej*, Warszawa 2004, s. 215.

⁹⁹ Zob.: L. Dyczewski: *Rodzina. Państwo. Społeczeństwo*, Lublin 1994; J. Mariański, *Etos pracy bezrobotnych*, Lublin 1994; Z. Tyska, *Rodziny wielkomiejskich bezrobotnych ze średnim i wyższym wykształceniem*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 1993, t. V.; Raport o sytuacji polskich rodzin. Pełnomocnik Rządu ds. Rodziny i Kobiet. Warszawa, sierpień 1995; A. Kurzynowski (red.), *Rodzina w okresie transformacji systemowej*, Warszawa 1995; Za: W. Świątkiewicz, *Rodzina w świecie aksjologicznej wichrowatości*, Wykład wygłoszony podczas inauguracji roku akademickiego 2005/2006 w Cieszynie - <http://gu.us.edu.pl/node/227861> - data przejrzenia 10.09.2012 r.

¹⁰⁰ H. Bojar, *Rodzina i życie rodzinne*, w: M. Marody (red.), *Co nam zostało z tych lat. Społeczeństwo polskie u progu zmiany systemowej*, Londyn 1991, Za: W. Świątkiewicz, *Rodzina w świecie aksjologicznej wichrowatości*, Wykład wygłoszony podczas inauguracji roku akademickiego 2005/2006 w Cieszynie - <http://gu.us.edu.pl/node/227861> - data przejrzenia 10.09.2012 r.

wychowawczej, a tym bardziej kulturalizacyjnej i wspólnototwórczej przejawiającej się poprzez budowanie więzi emocjonalnych sprzyjających rozwojowi osobowemu i urzeczywistnianiu dobra wspólnego grupy rodzinnej¹⁰¹.

D.M. Newman pisze, że „przez uznanie, że idealizowana, „tradycyjna” rodzina jest czymś co powinno być zachowane, podejście mówiące o zamieraniu rodziny gubi istotny punkt socjologiczny jakim jest to, że historyczne zmiany wpływają na strukturę rodziny tworząc nowe układy”. Zdaniem tego autora podejście nazwane perspektywiczną transformacją rodziny przyjmuje, że rodzina, zarówno jako organizacja warunków życia, oraz jako społeczna instytucja nie znika, ale wręcz przeciwnie staje się bardziej zróżnicowana i złożona, gdyż adaptuje się do zmieniających się warunków życia społecznego. Takie formy rodziny jak te, w których obydwójce małżonkowie pracują zawodowo, małżeństwa świadomie decydujące się na nieposiadanie dzieci, rodziny niepełne czy mające postać związków kohabitacyjnych, odbiegają wprawdzie od tradycyjnego modelu rodziny, niemniej stanowią alternatywy zdolne do funkcjonowania i zadowalania swoich członków. Zwolennicy transformacji rodziny przyjmują, że tak długo, jak ludzie będą nastawieni na długoterminowe i bliskie relacje z innymi, będą szukać przywiązania i wzajemnej wymiany w tych relacjach, zawsze będziemy mieć do czynienia z rodziną. Może ona nie przypominać rodziny sprzed kilkudziesięciu lat, może być z prawnego punktu widzenia pomniejszana, ale stale będzie to rodzina obejmująca tych, którzy wchodzą w jej skład¹⁰².

M. Sikorska¹⁰³ uważa, że: „zjawisko swobody seksualnej, „epidemia rozwodów” (w latach 70-tych) i tzw. kryzys wartości rodzinnych warto raczej traktować jako jeden z etapów w procesie transformacji życia rodzinnego, a nie jako nieodwołalną zapowiedź „katastrofy rodziny” .”

To właśnie socjologowie skłonni są upatrywać w „zanikaniu” rodziny jeden z istotniejszych czynników kryzysu społeczeństwa ponowoczesnego. A przecież tego rodzaju teza zawiera *implicite* założenie, że rodzina jest jednak ważna dla funkcjonowania jednostki oraz społeczeństwa. Wskazywać na to mogą między innymi

¹⁰¹ W. Świątkiewicz, *Rodzina w świecie aksjologicznej wichrowatości*, Wykład wygłoszony podczas inauguracji roku akademickiego 2005/2006 w Cieszynie - <http://gu.us.edu.pl/node/227861> - data przejrzania 10.09.2012 r.

¹⁰² D.M. Newman, *Sociology of families*. Pine Forge Press, Thousand Oaks, California-London-New Delhi 1999.

¹⁰³ M. Sikorska, *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach*, Warszawa 2009, s. 165.

wyniki badań Rady Monitoringu Społecznego¹⁰⁴, które wskazują, że udane małżeństwo oraz posiadanie dzieci znajdują się na czołowych pozycjach systemu wartości Polaków (drugie i trzecie miejsce) i innych krajów świata¹⁰⁵. W badaniach sondażowych rodzina lokuje się nieodmiennie, i to zarówno w krajach najbardziej, jak i najmniej rozwiniętych, na czele listy wskazań „najważniejszych w życiu wartości”¹⁰⁶ – zatem nawet jeżeli wskaźniki rozwodów czy samotnego rodzicielstwa wzrastają alarmująco, świadczy to raczej o tym, że ludzie coraz gorzej sobie radzą z realizowaniem życia rodzinnego niż o tym, że nie jest już im potrzebna rodzina¹⁰⁷.

Ponieważ przemiany te postępują i z dekady na dekadę będą się od siebie różniły, ciągle odwoływanie się do tradycyjnego modelu rodziny, jako wzoru rodziny jest niewłaściwie w świecie ponowoczesnym. To, co niegdyś zostało uznane za wzorzec, miało miejsce w innej, niż obecnie rzeczywistości społecznej, w innym kontekście historycznym, w czasie dominacji innych wartości i norm kulturowych, surowego sankcjonowania przez społeczeństwo zachowań społecznych, wpływu Kościoła na zachowania jednostek oraz kontroli tych zachowań. Jednak w czasie ponowoczesnym, zastajemy zupełnie inną rzeczywistość społeczną, inną hierarchię norm i wartości, zastajemy bardziej liberalne i tolerancyjne społeczeństwo, które jednocześnie staje się rzadziej praktykujące religijne, co wskazuje na osłabienie wpływu Kościoła na zachowania jednostek, a ludzkie postępowanie zostaje zdominowane przez indywidualizm.

Współczesne badania socjologiczne wskazują na wielorakie przeobrażenia rodziny zarówno w roli podstawowej grupy odniesienia jak i w pełnionych przez nią funkcjach. Rodzina w swej kondycji socjalnej, kulturalnej i moralnej odzwierciedla wichrowatość kultury makro społeczeństwa. Wymowa przytoczonych danych wskazuje na rozległość zjawiska kryzysu rodziny. Nie znaczy to jednak, że rodzina ostatecznie utraciła swoje uprzywilejowane miejsce w społeczności i że nie jest w stanie przeciwdziałać destrukcji ładu społeczno-kulturowego i czynnie uczestniczyć w kształtowaniu życia publicznego. Małżeństwo i rodzina to wciąż silne instytucje,

¹⁰⁴ J. Czapiński, T. Pank, *Diagnoza Społeczna 2003. Warunki i jakość życia Polaków*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania, Warszawa 2003, s. 159.

¹⁰⁵ Zob. także: L. Dyczewski, *Wyobrażenia młodzieży o małżeństwie i rodzinie. Pomiędzy tradycją a nowocześnieścią*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009.

¹⁰⁶ Por. A. Giza-Poleszczuk, *Związki partnerskie, małżeństwo i dzieci – kulturowe różnicowanie postaw*, w: A. Jasińska-Kania, M. Marody (red.), *Polacy wśród Europejczyków*. Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2002.

¹⁰⁷ M. Marody, A. Giza-Poleszczuk, *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej*, Warszawa 2004, s. 185

choć doświadczają różnorodnych kryzysów. Jakby na przekór wymowie demograficznych statystyk wiele badań socjologicznych nadal rejestruje centralne miejsce rodziny w systemie wartości społeczeństwa i podkreśla najważniejszą rolę rodziny w życiu człowieka i społeczności. Szczęście rodzinno-mażeńskie jest wybierane jako najważniejszy cel życia, a dobro rodziny uznawane jest jako trwałe dobro, które należy chronić i utrzymywać. Postawy takie dotyczą nie tylko rodziny małej, ale także rodziny rozproszonej. Rodzina traktowana jest jako układ odniesienia w sytuacjach trudnych. Wszystko, co najważniejsze, lokowane jest w najbliższym otoczeniu, zwłaszcza w tym obszarze, który nasycony jest poczuciem więzi i bliskich emocjonalnych styczności o charakterze podmiotowym. Stwarza to potencjalnie korzystne warunki dla poprawy komunikacji interpersonalnej i więzi emocjonalnych w rodzinie¹⁰⁸.

W społeczeństwie ponowoczesnym należałoby przyjąć inny model rodziny jako wzorzec współczesnej rodziny, który godny byłby naśladowania i do którego należałoby się odwoływać mówiąc o rodzinie.

1.2. Zmiana ról, obowiązków i preferencji kobiet i mężczyzn we współczesnej rodzinie

Przemiany, jakie dokonują się w sferze życia rodzinnego dotyczą nie tylko zmian, jakie występują w wyborze odpowiedniej dla jednostki formy życia małżeńsko-rodzinnego, zmiany w hierarchii funkcji rodziny, ale przede wszystkim dotyczą zmian pozycji, ról i obowiązków kobiety i mężczyzny.

P.J. Smock i S. Gupta¹⁰⁹ zaobserwowali, że zmiany jakie nastąpiły w sferze rodziny zaszły na poziomie kulturowym, tzn. większy nacisk położony został na indywidualizm, nastąpił spadek religijności oraz zmiany w sferze ekonomicznej, w której kobiety są lepiej traktowane na rynku pracy, co doprowadziło do ich większej niezależności finansowej.

Masowe wejście kobiet na rynek pracy w latach 60-tych spowodowało pojawienie się konkurencyjnej siły wobec mężczyzn, osłabiło to ich pozycję jako głównego lub jedyne go żywiciela rodziny. Z drugiej strony ta masowa aktywizacja kobiet, wywołała

¹⁰⁸ Zob.: W. Świątkiewicz, *Rodzina jako wartość w tradycji kulturowej Górnego Śląska*, w: M. Ziemska (red.), *Rodzina współczesna*. Warszawa 2001, s. 71-89.

¹⁰⁹ P. J. Smock, S. Gupta, *Cohabitation in Contemporary North America*, w: A. Booth, A. C. Crouter, (red.), *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*, Mahwah, Lawrence Erlbaum Associates, 2002, s. 53-84.

dramatyczny wzrost obciążenia kobiet, które określa się wieloetatowością (praca zawodowa, praca w gospodarstwie domowym, rodzenie i wychowanie dzieci, rola żony). K. Slany¹¹⁰ w swej książce poświęconej alternatywnym formom życia małżeńsko-rodzinnego, powołując się na autorkę B. Friedan¹¹¹ pisze, że świat zaczyna wkraczać w nową fazę rozwoju, epokę informacyjną generowaną przez kolejną wielką rewolucję naukowo-informatyczną, w której tworzy się nowy system wartości i norm nastawiony na indywidualizm i samorealizację. To właśnie nowa epoka informacyjna¹¹², tworząca nowe miejsca pracy w sektorze usług, jest głównym czynnikiem wypychającym kobiety z domu. Po raz pierwszy w historii kobiety znajdują poza własnym gospodarstwem ogromną liczbę miejsc pracy i to takich, które odpowiadają ich predyspozycjom psychofizycznym. Tak więc, dzięki nowej rewolucji informacyjnej wyjście kobiet na zewnątrz mogło się urzeczywistnić i przyczynić się do osiągnięcia przez nie niezależności ekonomicznej. Poprzednia rewolucja naukowo-techniczna stworzyła miejsca pracy oparte na sile fizycznej, przede wszystkim dla mężczyzn pracujących w fabrykach, hutach, kopalniach itd. Niespodziewanie zmiana ekonomiczno-informacyjna prowadzi do sytuacji sprzyjającej kobietom. Kobiety zaczęły szukać odpowiedniej pracy dla siebie, samorealizując się i co najważniejsze, zaczęły podnosić poziom swojej edukacji, który z powodu sprzężenia zwrotnego oddziaływał na rynek pracy i rynek matrymonialny. Wykształcenie, jak nigdy wcześniej, stało się czynnikiem określającym status społeczno-ekonomiczny kobiet. Konkurują one z mężczyznami na rynku pracy i coraz skuteczniej odpowiadają wzrastającym jego oczekiwaniom.

Procesy takie jak: industrializacja, urbanizacja, autonomizacja wywarły wpływ na zmiany w rolach kobiety i mężczyzny, co z kolei przyczyniło się do egalitaryzmu w rodzinie, małżeństwach oraz związkach partnerskich. Masowe wejście kobiet na rynek pracy spowodowało, że mąż-ojciec nie jest już jedynym żywicielem rodziny. Zdanie kobiety w rodzinie nabrało znaczenia, jakiego w poprzednich epokach nie posiadało. Mąż-ojciec zaczął angażować się w życie rodzinne, opiekę nad dzieckiem lub dziećmi, a także w pracę w gospodarstwie domowym. Współczesny ojciec nie tylko

¹¹⁰ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Zakład Wydawniczy „NOMOS”, Kraków 2006, s. 87-88.

¹¹¹ B. Friedan *The Feminine Mystique*, W.W. Norton, New York 1963.

¹¹² S. Juszczak, *Rewolucja informacyjna a zmiana społeczna*, w: E. Syrek (red.), *Czas społeczny akademickiego uczestnictwa w rozwoju i doskonaleniu civil society*, Uniwersytet Śląski, Katowice 2010, s. 202-209; P. Drucker, *ASAP: The Next Information Revolution*. On-line: <http://www.versaggi.net/ecommerce/articles/drucker-infoforevolt.htm> - data dostępu: 08.06.2012 r.

zobowiązany jest do najwcześniejszego nawiązania więzi z własnym dzieckiem, ale w dodatku więź ta powinna być oparta na emocjach, uczuciach i wrażliwości ojca na potrzeby nawet bardzo małego dziecka. Jeszcze nigdy nie istniały tak duże społeczne wymagania względem ojców, dotyczące ich stopnia zaangażowania się oraz zbliżenia do własnych dzieci¹¹³. Socjolog T. Szlendak¹¹⁴ dodaje: „... *To nowe zjawisko bycia tatusiem stało się modne. Dlaczego? Chcemy pasować do kultury, która kładzie nacisk na partnerstwo.*” Sztywno określone kiedyś role kobiety i mężczyzny stały się elastyczne i dobrowolne. Podział zadań i obowiązków między ojca i matkę zanika. Współczesne relacje w rodzinie, między partnerami odtwarzają idee, które dominują w życiu politycznym: demokratyczność, liberalizm i indywidualizm¹¹⁵.

Postępy w zakresie antykoncepcji i technologii reprodukcyjnych spowodowały, że reprodukcja podlega manipulowaniu i organizowaniu, jak pisze K. Slany¹¹⁶. Partnerzy mogą decydować o tym, kiedy zechcą zostać rodzicami, a także mogą dobrowolnie zrezygnować z posiadania dzieci, nie rezygnując tym samym z życia seksualnego. M. Sikorska¹¹⁷ pisze: „*współcześnie, gdy dominują ideologia indywidualizmu, wolności i równości partnerów, macierzyństwo staje się wyborem, do którego kobieta ma prawo, tak samo jak ma prawo z niego zrezygnować*”. Obecnie obserwuje się zwiększenie zakresu dobrowolnej bezdzietności oraz manifestowanie postaw antyprokreacyjnych przez kobiety, które przede wszystkim realizują się w pracy zawodowej. Istnieje wiele czynników, które mogą wpływać na bezdzietność, i które odnoszą się do biologicznej, ekonomicznej, społecznej czy osobistej sfery życia człowieka¹¹⁸.

Na przestrzeni lat role, obowiązki i preferencje kobiet i mężczyzn uległy radykalnym zmianom. Zostają one dostosowane do indywidualnych potrzeb, pragnień, umiejętności, a także do chęci reprezentantów obu płci. Te radykalne zmiany mają swoje zarówno dobre, jak i złe strony. Z jednej strony wolność jednostki do podejmowania indywidualnych decyzji stwarza jednostce możliwość dokonania

¹¹³ Zob.: M. Sikorska, *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.

¹¹⁴ T. Szlendak, „Elle”, listopad 2005, s. 96.

¹¹⁵ M. Sikorska, *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 151-193.

¹¹⁶ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Wydawnictwo NOMOS, Kraków 2006, s. 104.

¹¹⁷ M. Sikorska, *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 173.

¹¹⁸ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Wydawnictwo NOMOS, Kraków 2006, s. 110.

wyboru. Jednostka nie jest już skrzepowana i poddana pod opinię społeczną, która sankcjonowała każdą jej decyzję i sposób postępowania, jak to było kiedyś. W ponowoczesnym świecie, w którym społeczeństwo jest liberalne (np. w USA, czy UE), dopuszcza i akceptuje wiele zróżnicowanych zachowań społecznych, możliwość dokonania wyboru i brak sztywno określonych ról i obowiązków, co jest niewątpliwie pozytywnym bodźcem, który wpływa spajająco na związek dwojga ludzi, którzy w życiu codziennym mogą się uzupełniać. Natomiast z drugiej strony brak sztywnych zasad, podziału ról i obowiązków oraz w szczególności większa akceptacja i tolerancja społeczeństwa w stosunku do jednostek, przyczyniają się do łatwiejszego podejmowania decyzji (bez poczucia winy, wyrzutów sumienia czy negatywnego usankcjonowania przez społeczeństwo), które często mają negatywny wpływ na funkcjonowanie związku, małżeństwa, rodziny, a nawet na kondycję całego społeczeństwa. Decyzje te często dotyczą m.in. rozpadu związku, rozwodu z powodu np. niezgodności charakterów, dotyczą także dobrowolnej bezdzietności, która w poprzedniej dekadzie była odstępstwem od przyjętej w społeczeństwie normy. Takie i podobne decyzje destrukcyjnie wpływają na społeczeństwo, w którym mamy do czynienia z ujemnym lub bliskim zeru przyrostem naturalnym, a co za tym idzie, powstaje brak prostej zastępowalności pokoleń, co powoduje demograficzne starzenie się społeczeństwa.

1.3. Obecność indywidualizmu w wybranych sferach życia jednostki

W świecie współczesnym działania jakie podejmuje jednostka, niezależnie od tego czy dotyczą one sfery osobistej, rodzinnej, zawodowej, edukacyjnej czy towarzyskiej, podlegają procesowi indywidualizacji, którego konsekwencjami jest osłabienie tradycyjnych norm, jak pisze P. Ondrejko¹¹⁹. Działania jednostek skierowane są na dobrą jakość i zadowolenie z życia (osobistego, rodzinnego, zawodowego, towarzyskiego, seksualnego), osiągnięcie sukcesu i satysfakcji, spełnienia pragnień a nawet zachcianek, zaspokojenia potrzeb emocjonalnych, a także potrzeby miłości. Jednostka działając i podejmując decyzje przede wszystkim ma na uwadze dobro własne (własny interes), a nie jak to było dekadę temu, dobro wspólne – rozumiejąc je, jako dobro rodzinne (interes rodziny). Obecnie priorytetem dla jednostki jest podejmowanie takich decyzji i takich działań w życiu, które przyczynią się do

¹¹⁹ P. Ondrejko, *Rodina w novom milénii*, Nitra 2006, s. 36.

osiągania jak największych korzyści i satysfakcji przez jednostkę w różnych sferach jej życia.

Charakter i kierunek takich a nie innych decyzji i zachowań jednostek zdominowany został przez indywidualizm¹²⁰, który został uznany, jako historyczny przełom, który według E. Beck-Gernsheim prowadzi do upadku ludzkiego tradycyjnego rytmu życia, co socjologowie nazywają normalną biografią¹²¹.

Jak pisze U. Beck¹²²: „*W zaawansowanej nowoczesności indywidualizacja realizuje się w ramowych warunkach takiego procesu uspołecznienia, który w coraz większym stopniu uniemożliwia usamodzielnienie się: jednostka jest wprowadzie uwolniona od tradycyjnych więzi i źródeł zabezpieczenia bytu, musi za to wypełniać nakazy rynku pracy i musi wieść egzystencję konsumenta, podlegając odnośnym standaryzacji i mechanizmom kontroli*”.

Z kolei J. Simon¹²³ przyjmuje, że indywidualizm może być przedstawiony jako kontinuum. Na jednym jego końcu znajduje się nacisk na prawa i wolność jednostek w połączeniu z odpowiedzialnością i tolerancją wobec innych. Jest to tzw. indywidualizm moralny. Na drugim końcu kontinuum znajduje się nacisk na niezależność osobistą, zdecydowane nastawienie na samego siebie, realizację własnych praw, które znajdują się ponad prawami i potrzebami innych osób. Jest to tzw. indywidualizm pragmatyczny.

Współczesna rodzina jest miejscem, w którym każdy jej członek podlega procesowi indywidualizacji. Proces ten wpływa na stosunki rodzinne powodując, że małżeństwo staje się mniej wiążące niż było w przeszłości. Tradycyjna jedność rodziny, jak zauważa U. Beck¹²⁴, rozpada się w związku z koniecznością podejmowania decyzji, które uświadamiają różne i sprzeczne konsekwencje dla każdej płci, czyli wskazują na sprzeczność położenia kobiet i mężczyzn. Jednak bezpośrednią przyczyną

¹²⁰ Zob.: E. Beck-Gernsheim, *On the Way a Post-Familial Family. From a Community of Need to Elective Affinities* [w:] A. Diduck (red.), *Marriage and Cohabitation*, Ashgate, Burlington, 2008, s. 7; K. Pastor, *Demografické zmeny v reťazci príčin a následkov w: Rodina a jej miesto v spoločnosti*, Zborník prednášok a metodických postupov, ktoré odzneli r. 2002 - 2005 v Prešove, Modre a Žiline, v rámci projektu priebežného vzdelávania učiteľov "Výchova k manželstvu a rodičovstvu-sexualita v slobode a zodpovednosti";

¹²¹ E. Beck-Gernsheim, *On the Way a Post-Familial Family. From a Community of Need to Elective Affinities* [w:] A. Diduck (red.), *Marriage and Cohabitation*, Ashgate, Burlington, 2008, s. 6.

¹²² U. Beck, *Společnost ryška. W drodze do innej nowoczesności*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002, s. 197.

¹²³ J. Reynolds, P. Mansfield, *The effect of changing attitudes to marriage on its stability* w: J. Simons (red.), *High divorce rates: The state of the evidence on reasons and remedies*, Lord Chancellor's Department, Research Series, London 1999, v. 1, s. 8-9, za: A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 21.

¹²⁴ U. Beck, *Společnost ryška. W drodze do innej nowoczesności*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002, s. 180.

wielu problemów w rodzinie nie są jej indywidualni członkowie. Decyzje mają zarówno aspekt osobisty, jak i instytucjonalny, dlatego nie należy czynników zewnętrznych, zaburzających rodzinę, utożsamiać ze sferą prywatną. Prawie wszystkie sprawy konfliktowe mają wymiar instytucjonalny, np. brak zabezpieczenia asysty instytucjonalnej powoduje niemożność połączenia opieki nad dzieckiem z pracą zawodową. Tradycyjne więzi i formy społeczne (rodzina nuklearna) przestają mieć wpływ na jednostkę, a zastępują je instytucje. Jednostka staje się coraz bardziej uzależniona od stosunków i warunków, na które sama nie ma wpływu. Indywidualizacja oznacza zatem pełne uzależnienie od rynku pracy, oznacza instytucjonalizację.

Mówiąc ogólnie, rodzina nie jest już dłużej wspólnotą utrzymywaną razem przez obowiązek solidarności. Współczesna rodzina staje się bardziej związkiem z wyboru, stowarzyszeniem pojedynczych osób, które wnoszą własne zainteresowania, plany, doświadczenia, w którym każda z tych osób podlega różnego typu kontroli, jak i przymusowi. Więzy rodzinne stają się bardziej kruche, wzrasta niebezpieczeństwo ich rozpadu, kiedy próby porozumienia nie satysfakcjonują partnerów. Z uwagi jednak na fakt, że indywiduacja podsyca również potrzebę intymności, bezpieczeństwa i bliskości, U Beck i E. Beck-Gernheim sugerują, iż większość ludzi - przynajmniej w najbliższej przyszłości – będzie kontynuowało życie w związkach partnerskich czy rodzinie. Niemniej więzi te nie są już takie same, jak były przedtem, gdy chodzi o stopień zobowiązań i trwałości. U Beck i E. Beck-Gernheim wskazują na wyłanianie się „rodziny postrodzinnej” (z ang. *post-familial family*). Konsekwencje procesu indywiduacji prowadzą do pojawienia się różnych możliwości realizacji życia rodzinnego¹²⁵.

Każdy przejaw indywiduizmu prowadzi do zróżnicowania relacji i form rodziny, do tego, że obok rodziny tradycyjnej będą współistniały nowe typy rodzin. Niektórzy badacze¹²⁶ uważają, że indywiduizm przynosi większą koncentrację na rodzinie i stosunkach rodzinnych, dostrzeganie znaczenia rodziny jako źródła nadawania sensu życia jednostek. W tym ujęciu rodzina staje się nową rodziną koleżeńską (z ang. *companionship family*), w której centralnego znaczenia nabierają relacje między małżonkami.

¹²⁵ U. Beck, E. Beck-Gernheim, *Individualization. Institutionalized individualism and its social and political consequences*. Sage Publications. London-Thousand Oaks-New Delhi 2002, s. 97-98.

¹²⁶ Zob. J. Reynolds, P. Mansfield, *The effect of changing attitudes to marriage on its stability* [w]: J. Simons (red.) *High divorce rate: The state of the evidence on reasons and remedies*. Lord Chancellor's Department, research Series. London 1999, v. 1, s. 1-46.

Indywidualizacja jest długotrwałym, nieplanowanym procesem mającym związek ze wzrostem możliwości adresowanych do jednostki. Przyczyniły się do niej kulturowe zmiany postaw wobec jednostki i zmiany psychologiczne dokonujące się wewnątrz samych jednostek. Pojawiły się nowe normy i wartości, takie jak szacunek do samego siebie, autonomia, samookreślanie. Jednostki zostały uwolnione od tradycyjnych więzi społecznych i zobowiązań, a klasa, płeć i więzy rodzinne przestały wyznaczać biografie osobiste. Tradycyjne normy i wartości zawierały nakazy i zakazy, były obwarowane restrykcjami, dostarczały wskazówek, jak należy postępować. W nowoczesnych społeczeństwach jednostce przedstawia się oferty, zachęca do działania, pokazując możliwości. Jednak to jednostka dokonuje wyboru, działa, jest aktywna¹²⁷.

Indywidualizm jest procesem, który niewątpliwie wprowadził ogromne zmiany w zachowaniach i działaniach podejmowanych przez jednostki. W tym przypadku możemy mówić o egocentryzmie - dobro własne, zadowolenie, satysfakcja z życia, samorealizacja, to kilka wartości życiowych dominujących obecnie w życiu pokolenia młodych osób. Proces ten niewątpliwie także przyczynił się do pojawiają się nowych form rodziny, które dają możliwość jednostce na wybór odpowiedniej dla niej formy życia na przykład bez formalnego małżeństwa – w związku kohabitacyjnym, w małżeństwie czy w związku bez posiadania dzieci, w związkach krótkotrwałych, z partnerem tej samej płci, samotnie wychowując dziecko, czy żyjąc w pojedynkę jako singiel. Możemy zatem mówić o pluralizmie form życia małżeńsko-rodzinnego¹²⁸, które są tematem kolejnego podrozdziału oraz rozdziału drugiego niniejszej pracy doktorskiej.

1.4. Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie

Dzisiaj życie społeczne, jak pisze T. Szlendak¹²⁹, zgodnie z powszechnie znaną już metaforą, jest bardziej płynne, w związku z czym bardziej płynne jest życie rodzinne i typy gospodarstw domowych budowanych przez ludzi. Żadne normy, na przykład religijne, nie zapewniają dzisiaj trwałości rodziny, nie stabilizują też i nie konserwują

¹²⁷ A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 22-23.

¹²⁸ G. Tydlitátová, *Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike*, w: „Sociológia” 43, 2011, č. 1, s. 32.

¹²⁹ T. Szlendak, *Sociologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 458.

jej w utrwalonej tradycyjnej formie. Pojawiają się dziś zatem liczne formy alternatywne wobec klasycznej rodziny nuklearnej.

Istnienie alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego nie jest żadnym socjologicznym *novum*, gdyż występowały one jako nieodłączny element rzeczywistości społecznej we wszystkich epokach i wszystkich typach kultur¹³⁰ - jednak nie były one tak powszechne i nie występowały w tak wielkiej skali jak dziś. Wydaje się, że najbardziej wyczerpującą definicję alternatywnych form życia rodzinnego wobec zinstytucjonalizowanego małżeństwa i rodziny przedstawia R.H. Rubin¹³¹, który zalicza do nich rozmaite nietradycyjne formy rodziny i zorganizowania życia osobistego (z. j. ang. *personal living arrangements*), włączając pozostawanie w stanie wolnym (*singlehood*), niezamężną heteroseksualną kohabitację (*nonmarital heterosexual cohabitation*), rodziny z jednym rodzicem (*one-parent family*), rodziny rekonstruowane (*reconstituted family*), rodziny z obojgiem pracujących zawodowo rodziców (*dual career work*), związki lesbijskie i gejowskie (*homosexuality*), małżeństwa otwarte (*openness marriages*), związki wielokrotnych relacji (*multiple relationship*) i komuny (*communes*). W literaturze przedmiotu spotykamy również związki typu LAT¹³² (*Living Apart Together- żyjąc z dala ale razem*) oraz tzw. DINKS (*Double Income No Kids- podwójne zarobki, żadnych dzieci*)¹³³.

Ponieważ celem niniejszej rozprawy nie są wszystkie alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego, jakie występują we współczesnym świecie, dlatego w niniejszym podrozdziale opiszę tylko wybrane z nich. Celowo w tym podrozdziale pominę związki kohabitacyjne, ponieważ stanowią one temat następnego rozdziału.

Jedną z alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego jest życie w samotności¹³⁴ (z j. ang. *single life*). Jak pisze K. Slany¹³⁵ *single life* oznacza

¹³⁰ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2006, s. 17.

¹³¹ R.H. Rubin, *Alternative lifestyles revisited, or whatever happened to swingers, group marriages, and communes?* "Journal of Family Issues" 2001, v. 22, s. 711. Zob. także: A. Giddens, *Sociology*, Polity Press, Cambridge, 1993; K. Davis, *Wives and Work: The Sex Role Revolution and its Consequences*, Hoover Institution Reprint, Series 73.

¹³² Zob.: S. Duncan, M. Phillips, *People who live apart together (LATs): new family form or just a stage?*, w: „International Review of Sociology: Revue Internationale de Sociologie. Bologna, Italy 08 Dec 2011; L. „Guizzardi, *Would you like to present me with a piece of your wardrobe?*” *The fortuitous reasons for cohabiting* w: „International Review of Sociology: Revue Internationale de Sociologie. Bologna, Italy 08 Dec 2011, s. 496-497.

¹³⁴ Zob. Także: G. Tydlitátová,(2011). *Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike*, w: „Sociológia” 43, 1, 2011, s. 28-56;

¹³⁵ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2006, s. 116.

wszystkich ludzi żyjących samotnie, niezależnie od ich sytuacji cywilno-prawnej (panny, kawalerowie, osoby rozwiedzione, separowane, stanu wdowiego, samotni rodzice). Stosunek ludzi do tej kategorii osób zmienia się stopniowo i istniejące kiedyś negatywne naznaczenie i marginalizowanie zastępowane jest niejednokrotnie, jak pisze dalej K. Slany, admiracją i naśladownictwem. Według E. Paprzyckiej¹³⁶ single i singielki, to ludzie w różnym wieku, bezdzietni, po rozwodzie bądź nigdy nieżonaci/niezamężne, prowadzący samodzielne gospodarstwo domowe bądź prowadzący je ze współlokatorami (na przykład z przyjaciółmi), z którymi nie pozostają jednak w wyłącznym związku seksualnym. Bycie singlem uzależnione jest mocno od autodefinicji jednostki, która wie, jaki styl życia. Według W.D. Hoorn'a¹³⁷ liczba osób prowadzących życie singla jest najwyższa wśród ludzi z najwyższym wykształceniem i wysokimi dochodami, jednym słowem ludzi sukcesu, a z drugiej strony jest także wysoka wśród osób najbiedniejszych, bezrobotnych, niepełnosprawnych i chorych. Uwzględniając preferowany styl życia w dłuższej perspektywie czasowej i sposób zamieszkania (z partnerem lub bez partnera) W.D. Hoorn wyróżnił cztery kategorie osób samotnych:

- 1) tęskniący – pragnący mieć partnera i mieszkać z nim i równocześnie mający krytyczny stosunek do samotnego życia;
- 2) ambiwalentni – pragnący mieć partnera, ale jednocześnie deklarujący pozytywną opinię na temat życia w samotności;
- 3) ubolewający – chcący żyć samotnie, ale mający zarazem negatywną opinię o samotnym życiu;
- 4) zadowoleni – pragnący żyć samotnie i mający zarazem pozytywną opinię o tej formie życia.

Zaprezentowana typologia i rozkład postaw wobec samotności pozwala rozpoznać przyszłe zachowania osób samotnych. Wydaje się jednak, że nie należy dokonywanych wyborów traktować jako stałych i niezmiennych. Różne sytuacje życiowe, oddziaływania społeczne i ekonomiczne mogą modyfikować nastawienia ludzi wobec samotności, zwłaszcza młodych. Wyodrębnianie typów osób samotnych oparte jest na analizie takich czynników, jak chęć posiadania dziecka, poziom wykształcenia,

¹³⁶ E. Paprzycka, *Kobiety żyjące w pojedynkę. Między wyborem a przymusem*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2008, s. 13, 56.

¹³⁷ Za: K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2006, s. 118-120.

stosunek do pracy, okres pozostawiania w samotności i historia związków intymnych danej osoby¹³⁸.

Kolejną, bardzo liczną kategorią alternatywnych modeli rodziny jest „monoparentalność”, znane również pod terminem „samotne rodzicielstwo”¹³⁹. K. Slany¹⁴⁰ pisze, że socjologia i demografia „monoparentalności” zmieniała się w przeciągu ostatniego wieku. Nieprzypadkowo w dobie ponowoczesnych społeczeństw upowszechnia się pojęcie „monoparentalności” zamiast „samotnego rodzicielstwa”, które ma wiele pejoratywnych zabarwień. Jak pisze A. Giddens¹⁴¹ coraz rzadziej są używane także dawniejsze, oceniające kategorie, takie jak „porzucona żona”, „rodzina bez ojca”, i „rozbity dom”.

Nie ulega żadnej wątpliwości, iż nie tylko natężenie tego zjawiska nasiliło się istotnie w przeciągu zaledwie kilku ostatnich generacji, ale na czoło wysuwa się dzisiaj problem dzieci żyjących w takich rodzinach. Rodziny monoparentalne to niejednorodne zjawisko, różnicują się one w zależności od przyczyny ich powstania i głowy rodziny. Rodziny takiego rodzaju mogą być tworzone przez samotne matki lub samotnych ojców. Głównymi przyczynami ich powstania są śmierć rodzica, rozwód lub separacja oraz urodzenie dziecka przez samotną kobietę poza małżeństwem. Samotnymi rodzicami mogą być także osoby kohabitujące, pomimo iż dzieci wychowują się w gospodarstwie dwuosobowym (nie mówimy, czy osoba tworząca gospodarstwo jest biologicznym rodzicem dziecka) - w świetle polityki państwa traktowani są inaczej niż formalne małżeństwa. Kohabitanci z dziećmi stanowią nietypową kategorię, ponieważ ze społecznego punktu widzenia tworzą rodziny, ale z prawnego uznawani są za samotnych rodziców. Gospodarstwa kohabitantów mogą występować w różnych postaciach. Pierwszy stanowią biologiczni rodzice żyjący razem z dzieckiem, jednakże bez legalizacji związku (typowy przykład rozpowszechnienia tej formy znajdujemy w Skandynawii). Drugi typ to związki, w których matka żyje z mężczyzną nie będącym ojcem jej dziecka. Trzecią kategorię stanowią kohabitujące pary homoseksualne, w

¹³⁸ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2006, s. 122.

¹³⁹ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2006, s. 124. ; Zob. także: G. Tydlitátová,(2011). *Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike*, w: „*Sociológia*” 43, 1, 2011, s. 40-46;

¹⁴⁰ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2006, s. 124-126.

¹⁴¹ A. Giddens, *Socjologia*, PWN, Warszawa 2004, s. 202.

których często jeden z partnerów jest biologicznym rodzicem. Sytuacja taka dotyczy zwłaszcza związków lesbijskich (kobiety mogą też być matkami dzięki adopcji)¹⁴².

Należy jednak zauważyć, jak pisze K. Slany¹⁴³, iż w ponowoczesnym świecie, po raz pierwszy od tysięcy lat, wykształceni ludzie zaczynają żywić przekonanie, że kobieta (gdy emocjonalnie jest gotowa) może zostać matką, jeżeli sama tego pragnie. Takiej wolności w podejmowaniu jednej z najważniejszych decyzji życiowych nie dawały kobiecie poprzednie typy społeczeństw. Prokreacja poza małżeństwem była stygmatyzowana i odrzucana jako forma dewiacyjna. Utwierdzało to społeczne przekonanie, iż małżeństwo jest najkorzystniejszą instytucją dla wychowania dzieci i wszystkie formy poza nim oznaczają problemy (głównie ubóstwo i kłopoty wychowawcze) i stanowią obciążenie dla państwa. Każdy z typów rodzin monoparentalnych wymaga odmiennego podejścia i pomocy od realizowanej przez państwo polityki na rzecz tych rodzin.

Z kolei G. Crow i M. Hardey¹⁴⁴ twierdzą, że wiele dróg, które prowadzą do samotnego rodzicielstwa i pozwalają z niego wyjść (zob. rysunek 1.), świadczy o tym, że samotni rodzice nie są grupą jednolitą ani spójną. Chociaż samotnych rodziców mogą łączyć podobne problemy materialne i niekorzystna sytuacja społeczna, nie mają wspólnej tożsamości. Różnorodność tych dróg prowadzących do samotnego rodzicielstwa i możliwości zmiany tego stanu rzeczy oznacza, że – z punktu widzenia polityki społecznej – trudno je jednoznacznie określić zarówno pod względem statusu, jak i potrzeb.

Natomiast T. Szlendak¹⁴⁵ pisze, że samotne rodzicielstwo jest silnie uzależnione od klasy społecznej i od kultury, w której się pojawia. W Polsce większość samotnych matek, a także samotnych ojców, mieszka w mieście, a nie na wsi, gdzie nadal, z powodów religijnych i siły tradycyjnej obyczajowości, piętnuje się rodziny niepełne.

¹⁴² K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2006, s. 124-126.

¹⁴³ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2006, s. 125.

¹⁴⁴ Zob.: G. Crow, M. Hardey, *Diversity and Ambiguity Among Lone-parent Households in Modern Britain*, w: C. Marsh, S. Arber (red.), *Families and Households. Divisions and Changes*, Macmillan, London 1992. Za: A. Giddens, *Socjologia*, PWN, Warszawa 2004, s. 202.

¹⁴⁵ T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 478.

Rysunek 1. Sposoby wchodzenia w samotne rodzicielstwo i wychodzenia z niego

Źródło: G. Crow, M. Hardey, *Diversity and Ambiguity Among Lone-parent Households in Modern Britain*, w: C. Marsh, S. Arber (red.), *Families and Households. Divisions and Changes*, Macmillan, London 1992. Za: A. Giddens, *Socjologia*, PWN, Warszawa 2004, s. 202.

Kolejną alternatywną formę życia rodzinnego stanowią związki homoseksualne. We współczesnym świecie obserwuje się także wzrost liczby tych związków¹⁴⁶ lub też posługując się terminem T. Szlendaka¹⁴⁷ – homorodzin. Rodziny homoseksualne są zapewne najbardziej wyrazistym symbolem późnej nowoczesności w zakresie przemian stylów życia, natomiast dla osób zatroskanych stanem rodziny najdobitniejszym sygnałem poważnego kryzysu. Rodzina widziana przez większość jako podstawowa komórka życia społecznego jest zazwyczaj postrzegana w całkowitej opozycji do homoseksualizmu, jako jego antyteza – pisze T. Szlendak¹⁴⁸. Według K. Slany¹⁴⁹

¹⁴⁶ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2006, s. 128.

¹⁴⁷ T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 486.

¹⁴⁸ T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 486.

nasilenie się różnego rodzaju transpozycji płciowych jest wynikiem rozdzielania funkcji prokreacyjnej od funkcji seksualnej. W pełni zamierzone urodzenia dzieci przez pary homoseksualne stały się jednym z wielu nowych, ale i kontrowersyjnych sposobów tworzenia własnej rodziny. Faktem społecznym stały się planowane urodzenia przez pary lesbijskie. Niektóre lesbijki wychowują samotnie dzieci, ale większość pragnie wychowywać dziecko z partnerką (lub współrodzicem – dawcą spermy), przyjaciółmi czy krewnymi. Wiele kobiet lesbijek traktuje związek z mężczyzną w sposób instrumentalny, realizując jedynie zamierzony przez siebie cel prokreacyjny. Generalnie jednak, dążąc do posiadania dzieci, preferują sztuczne zapłodnienie.

Kolejną alternatywną formą ukazującą się coraz częściej we współczesnym świecie są DINKS¹⁵⁰ – to skrót od słów w języku angielskim *Double Income No Kids*, co oznacza podwójny dochód, żadnych dzieci. W socjologicznej teorii rodziny zjawisko to nosi nazwę rodziny bezdzietnej z podwójnym dochodem, czyli rodziny, w której zajęci własnymi karierami zawodowymi małżonkowie nie chcą mieć dzieci i zawierają między sobą umowę nieprzewidującą potomstwa nawet w dalekich planach. Związki te są w pełni formalne i nie mają charakteru niezamężnej kohabitacji. Dwie dorosłe osoby po ślubie postanawiają wspierać się w swoich dążeniach do osiągnięcia sukcesu finansowego i zawodowego. Najczęściej z takiego rodzaju związkami mamy do czynienia w kategorii osób dobrze i najlepiej usytuowanych. Są to małżeństwa naukowców, lekarzy, menedżerów w korporacjach, prawników, badanych w wielkich centrach, dziennikarzy, którzy swojej pracy muszą poświęcić maksimum czasu. Urodzenie dziecka skazałoby kobiety funkcjonujące w takich związkach na przejście na wolną ścieżkę kariery i tym samym przegraną z osobami będącymi na szybkiej ścieżce. Dlatego decyzja o bezdzietności jest tutaj podjęta świadomie i z rozmysłem. Większość czasu jednostki wchodzące w skład takich właśnie par spędzają z dala od siebie. Dobrowolna bezdzietność to bez wątpienia – jak pisze T. Szlendak – w wypadku par z podwójnym dochodem, znacznie większa pula zasobów i czasu do wykorzystania na osobiste przyjemności. Para i jej przyjemności pozostają w centrum takiego układu¹⁵¹.

Kierunki przemian rodziny możemy zaobserwować w przejściu od rodziny jako instytucji gwarantowanej prawem kościelnym i państwowym do rodziny opartej na

¹⁴⁹ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinne w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2006, s. 128.

¹⁵⁰ Zob.: G. Tydlitátová, (2011). *Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike*, w: „Sociológia” 43, 1, 2011, s. 28-56.

¹⁵¹ T. Szlendak, *Sociologia rodziny. Ewolucja, historia, różnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 471-472.

więziach, indywidualnej umowie. Od małżeństwa sakramentalnego do alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego. Od wyraźnie określonych ról do zmieniających się ról małżeńskich i rodzicielskich. Od struktury hierarchicznej do związków partnerskich. Od instytucji powinności i zobowiązań do środowiska samorealizacji. Od związku rodzicielskiego do związku małżeńskiego.

Jak pisze K. Slany¹⁵², w nowych ponowoczesnych teoriach, po raz pierwszy akcentuje się indywidualność osób, ich emocje, uczucia, specyficzne potrzeby, a nie tylko pojmowanie rodzin w kategoriach instytucji i interesu. Jest to wyraźne znamię epoki nazwanej indywidualistyczną, prowadzące do powstania, używając pojęcia Becków¹⁵³ „post-rodzinnej rodziny”. Pojawiają się wyraźne zmiany w formowaniu rodziny i jej struktury. Osłabieniu ulega wpływ norm i wartości ogniskujących się już nie wokół tradycyjnej rodziny, ale rodziny nuklearnej – tworu społeczeństw modernizacyjnych (najczęściej określanych jako industrialne). Oddzielenie życia seksualnego nie tylko od prokreacji (realizowanej głównie w rodzinie), ale i od małżeństwa zmieniło zarówno status rodziny, jak i samych ludzi, którzy kierują się wartościami i normami niepojętymi i obcymi dla poprzednich epok. Nietrwałość i rozpad rodziny, głównie z przyczyn społecznych, uruchamia proces rekonstruowania związków w sposób formalny lub nieformalny, generując w ten sposób, jak pisze K. Slany: „*seryjną monogamię lub poligamię sukcesywną*”. Urodzenie i wychowanie dzieci może być oddzielone od małżeństwa i podziału pracy dokonywanego według płci. Monoparentalność, a nawet dobrowolna bezdzietność staje się trwałym elementem rzeczywistości. Rodzina jako instytucja w pewnym okresie (od początku lat 60-tych) zaczyna być kontestowana i rodzi fundamentalne pytanie: co w zamian? Ponowoczesność – używając pojęcia Z. Baumana¹⁵⁴ - jako, że sama jest wieloznaczna i nieokreślona, wytwarza różnorodne formy życia małżeńsko-rodzinnego, które również są nieokreślone lub niedookreślone (np. kohabitacja, życie w samotności) i pozwala na ich manifestacje, które wcześniej były zakazane. Alternatywność i różnorodność form prowadzi więc do nieokreśloności struktury, funkcji i charakteru rodziny. Nie tylko krytykowane, ale i podważane są heteroseksualne podstawy rodziny, na których bazowała ona przez tysiące lat. Następuje odejście od seksualnej i horyzontalnej więzi

¹⁵² K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, NOMOS, Kraków 2006, s. 14-15.

¹⁵³ U. Beck, E. Beck-Gernsheim, *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*, Sage, London.

¹⁵⁴ Zob.: Z. Bauman, *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*, Instytut Kultury, Warszawa 1994.

między ludźmi z tej samej generacji lub grupy. Odchodzi się także od małżeństwa jako legalnej kategorii i podkreśla wertykalną lub intergeneracyjną organizację, zażyłość i znaczenie więzi (np. pomiędzy rodzicami a dziećmi). Ruchy gejowskie i lesbijskie dążą do zmiany definicji rodziny i odważnie mówią, iż ważne jest nie tylko pokrewieństwo biologiczne, ale i fikcyjne, nie opierające się na więziach krwi¹⁵⁵. Zmiany sytuacji kobiet wywołane ich niezależnością ekonomiczną, nastawieniem na samorealizację i autonomizację prowadzą do odkrycia społecznego, nie-ekonomicznego ojcostwa (rozumianego jako jedyny żywiciel rodziny) oraz negocjacji wszystkich sfer związanych z budowaniem prawdziwie egalitarnego związku – co jak pokazują badania M. Fuszary¹⁵⁶, nie jest łatwym do realizacji wyzwaniem.

Zdaniem S. Wierchosławskiego¹⁵⁷: „*Wizja zmian form rodziny budzi nieuniknione pytanie o przyszłość europejskich społeczeństw. Społeczeństwa o zawężonej reprodukcji demograficznej, oparte na systemie wartości społecznych preferujących konsumpcyjne postawy i wyrosły na nich hedonistyczny styl życia, nie będą w stanie zapewnić ani ciągłości biologicznej, ani kulturowej, jak i też bogatych tradycji europejskich poprzez rodzinę, która już nie będzie spójną, zintegrowaną grupą społeczną*”.

Podsumowując niniejszy rozdział należy stwierdzić, iż procesy, takie jak: urbanizacja, industrializacja, automatyzacja przyczyniły się do nieodwracalnych zmian struktury, funkcji, definicji rodziny, a także mają niebagatelny wpływ na wybieraną przez jednostki formę życia rodzinnego. Procesy te wpłynęły również na relacje w rodzinie między małżonkami, partnerami oraz rodzicami i dziećmi. Współczesny sposób aranżowania życia rodzinnego oparty jest na silnej więzi emocjonalnej między partnerami oraz rodzicami a dziećmi, na stosunkach seksualnych nie będących już dalej nieodłączną sferą życia małżonków, a także na autonomizacji, samorealizacji, szczęściu osobistym i indywidualizacji jednostki.

¹⁵⁵ Zob.: M. Baker, *Families, Labour and Love*, UBC Press, Vancouver 2001.

¹⁵⁶ Zob.: M. Fuszara (red.), *Kobiety w Polsce na przełomie wieków. Nowy kontrakt płci?*, ISP, Warszawa 2002.

¹⁵⁷ S. Wierchosławski, *Rodzina w okresie transformacji*, w: *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie*. P. Kryczka (red.), Lublin 1997, s. 79.

Rozdział 2. Kohabitacja: dynamika rozwoju zjawiska w wybranych krajach Europy

W niniejszym rozdziale prezentuję podstawy teoretyczne zjawiska kohabitacji w ujęciu polskich i zagranicznych autorów, zwracając szczególną uwagę na takie aspekty tego zjawiska społecznego, jak: charakterystyka podstawowych pojęć i ich zróżnicowanie, przyczyny społeczne, prawne, ekonomiczne i ideologiczne rozwoju zjawiska, dyfuzja zjawiska, prawne regulacje związków kohabitacyjnych w wybranych krajach oraz charakterystyka skali rozwoju zjawiska w Polsce i Słowacji.

2.1. Podstawy teoretyczne zjawiska kohabitacji

2.1.1. Definiowanie zjawiska kohabitacji

Zjawisko kohabitacji w społeczeństwie nie jest zjawiskiem nowym¹⁵⁸. Natomiast samo pojęcie jest stosunkowo nowe. Długo na określenie związków nieformalnych używano terminu konkubinat (z j. łac. *con cubare* – polegiwać razem, *con* oznacza – razem, natomiast *cubare* – leżeć)¹⁵⁹. Jak pisze T. Szlendak znaczy to tyle, co współżyć seksualnie. Nie zaś współżyć seksualnie, mieszkać razem i spełniać do tego funkcje małżeństwa, ale bez formalnego ślubu. Dlatego w socjologii nazywa się to zjawisko niezamężną kohabitacją (albo związkiem nieformalnym lub konsensualnym). Kohabitacja najprościej określana jest jako życie razem bez formalnego powiązania¹⁶⁰.

Społeczny kontekst, w którym rozwija się kohabitacja, obejmuje różne działania społeczne związane z niektórymi zjawiskami dotyczącymi życia rodzinnego, jak na przykład z gwałtownym wzrostem rozwodów¹⁶¹. W.G. Axinn i A. Thornton¹⁶² zauważają, że rozgłos nadawany temu zjawisku dotyczył głównie informacji o negatywnych psychologicznych, społecznych i ekonomicznych konsekwencjach rozwodu. Taki przekaz z pewnością pobudzał do kwestionowania małżeństwa, jako

¹⁵⁸ G. Tydlitátová, *Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike*, w: „Sociológia” 43, 2011, č. 1, s. 32.

¹⁵⁹ Zob.: T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 480; zob. także: I. Janicka, *Kohabitacja a małżeństwo w perspektywie psychologicznej: studium porównawcze*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2006.

¹⁶⁰ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2006, s. 135.

¹⁶¹ A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 139.

¹⁶² W.G. Axinn, A. Thornton, *The transformation in the meaning of the marriage*, w: L.J. Waite (red.), *The ties that bind. Perspectives on marriage and cohabitation*, Aldine de Gruyter, New York 2000, . 147-165. Za , A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 139.

instytucji i obniżał zaufanie do tego sposobu życia. Tymczasem rosnąca akceptacja przedmałżeńskiego seksu oraz rozpowszechnienie niepokoju o dalsze istnienie małżeństwa, stanowią najważniejsze przyczyny gwałtownego rozwoju zjawiska kohabitacji. Wraz z obawą o szanse na osiągnięcie sukcesu w małżeństwie, młodzi ludzie chętnie korzystają z możliwości wspólnego życia bez ślubu w celu sprawdzenia, czy do siebie pasują. Taki układ pozwala na rozstanie w przypadku negatywnego doświadczenia, bez rozwodowej traumy.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że kohabitacja jest zjawiskiem złożonym. Trudno ją rozpatrywać w oderwaniu od innych zjawisk związanych z życiem rodzinnym, takich jak małżeństwa, rozwody czy urodzenia. Jedni badacze uważają, że małżeństwo i kohabitacja są w mniejszym lub większym stopniu takie same, inni są przekonani, że kohabitacja jest całkowicie odmienna od małżeństwa, jeszcze inni sugerują, że kohabitacja spełnia inne funkcje niż małżeństwo¹⁶³. Powstaje zatem pytanie: czym zatem jest kohabitacja?

Nie istnieje jedna definicja zjawiska kohabitacji. Problemy z ustaleniem długości trwania związku czy częstości zamieszkiwania partnerów nie pozwalają na jej precyzyjne sformułowanie. Mimo to, w prawie wszystkich próbach wyjaśnienia tego zjawiska widać kilka cech wspólnych. Autorzy często podkreślają, że aby mówić o związku kohabitacyjnym, ważne jest, aby były to dwie heteroseksualne osoby żyjące razem bez legalizacji¹⁶⁴. Wielu autorów zagranicznych¹⁶⁵ definiuje kohabitację jako związek dwóch partnerów mieszkających razem, między którymi zachodzą intymne relacje, a związek nie jest zalegalizowany w postaci związku małżeńskiego.

Kohabitacja, jako bycie razem bez zawarcia związku małżeńskiego oraz posiadanie dzieci, stała się coraz bardziej powszechna i zaczęła się rozprzestrzeniać w

¹⁶³ Zob.: D. Manting, *The changing meaning of cohabitation and marriage*, "European Sociological Review" 1996, nr 12, s. 53-65. Za A. Kwak, A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie "Żak", Warszawa 2005, s.

¹⁶⁴ Zob.: A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie "Żak", Warszawa 2005.

¹⁶⁵ Zob.: J. Ermisch, *The puzzling rise in childbearing outside marriage* w: A. F. Heath, J. Ermisch, D. Gallie (red.), *Understanding social change*, Oxford University Press, Oxford 2005, s. 23-53; K. Kiernan, *Cohabitation in Western Europe: Trends, Issues and Implications* w: A. Booth, A.C. Crouter (red.), *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*, The Pennsylvania State University 2001, s. 4; K. Kiernan, *Cohabitation in Western Europe, Trends, Issues and Implications* w: A. Booth, A.C. Crouter (red.), *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*, The Pennsylvania State University 2001; G. Tydlitátová, (2011). *Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike*, w: „Sociológia” 43, 1, 2011, s. 28-56; M. Vaculík, V. Jedrzejczykóvá, *Commitment in Unmarried Cohabitation*, w: „Studia Psychologica”, 51, 1, 2009, s. 101-117.

całej Europie¹⁶⁶. Jednak dzieje się to z różną prędkością i osiąga różny poziom w różnych krajach. We wczesnych latach 60-tych, przedmałżeńska kohabitacja była nie do przyjęcia w większości krajów europejskich¹⁶⁷, a także występowała rzadko nawet w Szwecji, w kraju gdzie zjawisko kohabitacji posiada stare korzenie¹⁶⁸.

W literaturze przedmiotu wyróżnić można pewne aspekty definicyjne kohabitacji. Pierwszy aspekt dotyczy ułatwień jakie niesie ze sobą wspólne życie. Drugi aspekt mówi o ekonomicznych funkcjach związku. Trzeci aspekt dotyczy seksualnego pożycia. Natomiast czwarty posiadania i wychowania dzieci. Różnice w wymienionych aspektach stają się widoczne, gdy bierzemy pod uwagę kohabitację krótko- i długotrwałą, opartą na relacjach stałych i przypadkowych oraz na tym, czy jest ona wstępem do małżeństwa lub alternatywą życia w samotności¹⁶⁹.

Według L. Rabušic¹⁷⁰, kohabitacja jest najczęściej określana jako związek dwóch osób o przeciwnej płci, którzy żyją razem przez dłuższy czas w związku podobnym do małżeństwa, ale bez legalizacji.

Współcześnie kohabitacja może występować przed, pomiędzy, po małżeństwie, a nawet zamiast niego. Staje się ona coraz popularniejsza. Najczęściej rozróżnia się dwa podstawowe podejścia do kohabitacji. Jedno z nich uznaje związek partnerski za alternatywę dla małżeństwa, drugie zaś za wstęp do sformalizowanej formy związku. W tym drugim podejściu kohabitacja jest sprawdzaniem się partnerów, krokiem na drodze do małżeństwa, czymś więcej niż okres narzeczeństwa. Wiele par chce w ten sposób, przed ślubem, sprawdzić czy pasują do siebie¹⁷¹. Istotnym czynnikiem

¹⁶⁶ J. Ermisch, *The puzzling rise in childbearing outside marriage* w: A. F. Heath, J. Ermisch, D. Gallie (red.), *Understanding social change*, Oxford University Press, Oxford 2005, s. 23-53. Za: T. Nazio, *Cohabitation, Family and Society*, Routledge, New York, 2008, s. 3.

¹⁶⁷ Zob.: H.P. Blossfeld (red.), *The new role of women. Family formation in modern societies*, Westview Press, London 1995.

¹⁶⁸ B. Hoem, *Sweden* w: H.P. Blossfeld (red.), *The new role of women. Family formation in modern societies*, Westview, Boulder 1995, s. 35-55.

¹⁶⁹ R. Rindfuss, A. Vandenheuvel, *Cohabitation: A Precursor to Marriage or an Alternative to Being Single?* "Population and Development Review", 1990 nr. 16

¹⁷⁰ Zob.: L. Rabušic, *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě [Where are all the Children? Birth Rate from a Sociological Perspective]*, SLON, Praha 2001, za: M. Vítěčková, *Choosing unmarried cohabitation as an alternative to marriage*, w: "Journal of Nursing, Social Studies and Public Health" v. 1-2, 2011, s. 46.

¹⁷¹ K. Musick, *Cohabitation, nonmarital childbearing, and the marriage process*. W: „Demographic research”, 2007, v. 16, p. 249-286. Za: E. Prusińska, *Związki kohabitacyjne – charakterystyka zjawiska*, w: J. Kwaśniewski (red.), *Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2008, s.

pozwalającym rozpoznać związek kohabitacyjny jest czas pozostawania w nim, który powinien wynosić kilka miesięcy – jak wskazuje K. Slany¹⁷².

Natomiast A. Kwak¹⁷³ proponuje nieco rozszerzony podział typów kohabitacji. Autorka uważa, że można ją rozumieć jako:

- formę poprzedzającą małżeństwo, będącą przedłużeniem chodzenia ze sobą;
- formę poprzedzającą małżeństwo i stanowiącą przygotowanie do niego;
- alternatywę dla małżeństwa, zwłaszcza dla osób, które nie zamierzają się pobrać;
- formę niezamężnego życia, wyrastającą z ideologii niezależności.

Natomiast nieco inny podział kohabitacji proponuje K. Pastor¹⁷⁴, który wyróżniając typologię kohabitacji zwraca uwagę na zupełnie inny wymiar tego zjawiska rozumiejąc kohabitację:

- jako wstęp do małżeństwa;
- jako alternatywa dla małżeństwa dla tych, którzy nie chcą lub nie mogą zawrzeć związku małżeńskiego;
- jako oczekiwanie na lepszą partię (partnera);
- jako forma okazjonalnej, niewymuszonej/usprawiedliwionej zmiany partnerów;
- jako wygodna (komfortowa) organizacja spędzania nocy oraz wolnego czasu.

Analizując wyróżnione przez K. Pastora typy kohabitacji można zauważyć, że pierwsze dwa pokrywają się z typologią zaproponowaną przez A. Kwak¹⁷⁵. Natomiast pozostałe typy wyróżnione przez powyższego autora ukazują kohabitację zupełnie w innym wymiarze. K. Pastor zwrócił uwagę na inne aspekty, które określają typy kohabitacji. Według autora kohabitacją jest również bycie z partnerem w związku, a zarazem oczekiwanie i wypatrywanie innego, „lepszego” partnera, który spełniałby oczekiwania. Kolejny typ, to kohabitowanie jako okazjonalna, niewymuszona, czy też usprawiedliwiona zmiana partnera – możemy rozumieć, to jako kohabitowanie z

¹⁷² K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2006, s. 136.

¹⁷³ A. Kwak, *Niezamężna kohabitacja jako zjawisko społeczne*, „Studia Socjologiczne” 1995, nr 3-4, s. 145-146.

¹⁷⁴ K. Pastor, *Demografické zmeny v reťazci príčin a následkov w: Rodina a jej miesto v spoločnosti*, Zborník prednášok a metodických postupov, ktoré odznali r. 2002 - 2005 v Prešove, Modre a Žiline, v rámci projektu priebežného vzdelávania učiteľov "Výchova k manželstvu a rodičovstvu-sexualita v slobode a zodpovednosti".

¹⁷⁵ Zob.: A. Kwak, *Niezamężna kohabitacja jako zjawisko społeczne*, „Studia Socjologiczne” 1995, nr 3-4, s. 145-146.

partnerem nowopoznanym, spełniając wszystkie założenia, czym jest kohabitowanie (chyba z wyjątkiem dotrzymania terminowości związku, która w tym przypadku jest krótka). Ostatni typ kohabitacji przedstawiony przez K. Pastora, to wygodna (komfortowa) organizacja spędzania nocy oraz wolnego czasu – autor określa tu kohabitację, jako spędzanie wolnego czasu na różnego rodzaju spotkaniach, na przykład: wyjściach do kina, teatru, restauracji, dyskoteki, pubu itp.. Kohabitanci mieszkając razem mogą więcej czasu spędzać ze sobą, niżeli by mieszkali osobno. Pozwala to parze mieszkającej razem nie tylko poznać partnera w różnych sytuacjach życia codziennego, ale także zapobiega odczuwaniu samotności podczas mieszkania w pojedynkę.

Z kolei V. Lehotská¹⁷⁶ uważa, że typologia kohabitacji jest określana przez motywację do wstępowania w związek kohabitacyjny. Motywacją niektórych par jest życie w kohabitacji bez planów zawarcia związku małżeńskiego, taką motywację spotykamy w typie kohabitacji jako alternatywy dla małżeństwa. Natomiast inne pary wstępują w związek kohabitacyjny z planami matrymonialnymi, ich motywacją jest wzięcie ślubu w przyszłości, co stanowi typ kohabitacji jako wstępu do małżeństwa.

Według J. Mládek'a i J. Širočkovéj¹⁷⁷ z całego mnóstwa klasyfikacji i typów kohabitacji można za pomocą bardziej złożonych kryteriów wyróżnić dwa główne typy kohabitacji:

I. Kohabitacja, jako forma partnerstwa, w której partnerzy wyrazili zgodę na współżycie, gdzie z dużym prawdopodobieństwem ich związek zostanie sformalizowany poprzez zawarcie małżeństwa. W dalszej perspektywie trwania tego związku mogą przychodzić na świat dzieci. Według intensywności i rozwoju związków partnerskich można wyróżnić dwa podtypy:

a) *Kohabitacja jako testowanie partnera* („małżeństwo” na próbę).

Partnerzy w okresie próbnym testują siebie w konkretnych warunkach, jakie stwarza im wspólne zamieszkanie, sprawdzając czy ten związek może być długoterminowy. W tym typie może występować silna reprezentacja nie tylko partnerów stanu wolnego, ale również po rozwodzie, przy czym charakterystyczną cechą tego typu kohabitacji jest formalizacja związku w przyszłości.

¹⁷⁶ V. Lehotská, Kohabitácia :Prehľadová Štúdia. Cohabitation, w: “Review of literature. Individual and Society”, 2012. <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/1/5970/> - data przejrzenia 15.10.2012r.

¹⁷⁷ J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: Sociológia, 36, 2004, č. 5, s. 426-427.

- b) *Kohabitacja jako wstęp do małżeństwa*. Charakterystyczne w tym typie są silne więzi oraz przekonania na temat wspólnego życia w małżeństwie. W tym typie dominują osoby młode stanu wolnego, które z różnych powodów (ukończenie studiów, osiągnięcie stabilności zawodowej) odkładają decyzję zawarcia związku małżeńskiego.
- II. Kohabitacja jako długoterminowy związek, w którym partnerzy żyją razem we wspólnym gospodarstwie domowym i nie mają planów sformalizowania swojego związku w postaci małżeństwa. Wyróżniamy tutaj dwa podtypy:
- a) *Kohabitacja jako alternatywa dla małżeństwa*. Życie partnerów jest podobne do życia w małżeństwie, w związku mogą być wychowywane dzieci. W większości przypadków dzieci pochodzą z wcześniejszego związku małżeńskiego z innym partnerem. Partnerzy nie mają zamiaru sformalizowania związku.
- b) *Kohabitacja jako funkcjonalne partnerstwo*. Partnerzy zgodzili się na taką formę życia ze względu na praktyczne korzyści wspólnego prowadzenia gospodarstwa domowego. Przewagę w tym typie mają osoby starsze z minimalnym uczestnictwem w reprodukcji dzieci.

Według E.M. Duvall¹⁷⁸, osoby decydujące się na wspólne życie w związku nieformalnym, który jest dla nich alternatywną, ale stałą formą, podobnie jak w małżeństwie, mają do spełnienia (przy obopólnej woli trwania związku) określone zadania, między innymi:

- utworzenie wspólnego miejsca zamieszkania, które można nazwać domem;
- utworzenie wspólnego, wzajemnie satysfakcjonującego systemu ekonomicznego, uwzględniającego zarabianie i wydawanie pieniędzy przy podkreśleniu pracy kobiety wspierającej materialnie rodzinę; dostosowanie systemu do istniejących zasobów finansowych;
- wynegocjowanie podziału ról według opcji tradycyjnej bądź egalitarnej; przy aktywności zawodowej kobiety korzystny jest elastyczny podział, oparty na osobistych kompetencjach i preferencjach;
- utworzenie wzajemnie satysfakcjonującego pożycia seksualnego przy wynegocjowaniu sposobów regulacji poczęć;

¹⁷⁸ E.M. Duvall, *Family Development*, Philadelphia 1967. Za: K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinne w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2006, s. 137-138.

- utworzenie intelektualnej i komunikacyjnej wspólnoty, co pomoże rozwiązywać konflikty;
- utworzenie efektywnych relacji z krewnymi (w system uwikłane są trzy rodziny – własna i dwie rodziny orientacji: jego i jej);
- utworzenie efektywnych relacji z kręgami przyjacielskimi, koleżeńskimi, sąsiedzkimi, organizacjami, instytucjami itd., które wciągają podmioty w życie społeczne;
- planowanie rodziny, przyścia na świat dziecka; większość ludzi deklaruje chęć posiadania dzieci;
- utworzenie wspólnej filozofii życia jako para (wspólne przekonania i wartości); wypracowanie podstaw podejmowania strategicznych decyzji życiowych; negocjowanie odgrywanych ról, oparte bardziej na wzajemnych pozytywnych interakcjach niż na normatywnych, przypisanych wymogach; adaptowalność do zmian;
- uznanie strefy seksualnej nie tylko za siłę reprodukcyjną, ale i wiążącą i spajającą partnerów.

Analizując powyższe zadania, które mają do spełnienia kohabitanci, można z łatwością zauważyć, że są one bardzo podobne, o ile nie identyczne z zadaniami, jakie powinna realizować para małżeńska we współczesnym świecie. Świadczyć to może o tym, jak bardzo związek kohabitacyjny jest podobny, w swych zadaniach i funkcjach, do związku małżeńskiego. Różnicą jest jedynie fakt sformalizowania związku, który może przyczyniać się do odczuwania większej odpowiedzialności za drugą osobę oraz do stworzenia bardziej stabilnego związku, jakim jest małżeństwo.

A.M. Ambert¹⁷⁹ charakteryzuje sylwetkę kohabitanta wskazując, że:

- kohabitanci to najczęściej ludzie młodzi, chociaż coraz więcej starszych ludzi również wybiera tę formę związku;
- wśród starszych kohabitantów przeważają osoby rozwiedzione;
- mężczyźni ze związków nieformalnych częściej zarabiają mniej niż żonaci mężczyźni;
- partnerzy w związkach partnerskich są mniej religijni niż w związkach zalegalizowanych;

¹⁷⁹ A.M. Ambert, *Contemporary Family Trends. Cohabitation and Marriage: How Are They Related*, The Vanier Institute of the Family, Ottawa, 2005, s. 8.

- partnerzy zazwyczaj nie należą do tradycjonalistów w przeciwieństwie do małżonków i szukają osób podobnych do siebie;
- kobiety, które żyją w związku nieformalnym, częściej od mężatek mają dziecko z partnerem, z którym już nie mieszkają razem.

Z kolei J. Mládek i J. Širočková¹⁸⁰ uważają, że kohabitacja jako trwała alternatywa wobec małżeństwa występuje przeważnie wśród par w średnim wieku, gdzie partnerzy są po rozwodzie lub są stanu wdowiego, posiadają doświadczenia z życia w małżeństwie i z różnych powodów nie mają ochoty ponownie wstępować w związek małżeński.

M. Clarkberg, R.M. Stolzenberg, L.J. Waite¹⁸¹ są zdania, że: „*kohabitacja jest atrakcyjna jako alternatywa dla małżeństwa nie tylko dlatego, że jest niezobowiązującą i niezalegalizowaną formą wspólnego mieszkania, ale także dlatego, że dopuszcza całkiem inny styl życia*”. Zdaniem badanych obu płci, małżeństwo niesie ze sobą różne aspekty przymusu. Od mężczyzn wymaga odniesienia sukcesu w pracy zawodowej, od kobiet rezygnacji z kariery zawodowej lub przynajmniej uznania jej drugorzędności w porównaniu z karierą męża. Odrzucenie przez część młodych osób tych założeń wynikających z tradycyjnego podziału na płeć nie jest równoznaczne z odrzuceniem możliwości szukania zadowolenia z bycia razem w związku nieformalnym¹⁸².

Według V.K. Oppenheimer¹⁸³ większość teorii dotyczących determinant i konsekwencji kohabitacji jest rozszerzeniem teorii dotyczących zachowania małżeńskiego. Uwidacznia się to głównie w dwóch podejściach, z których jedno przyjmuje, że kohabitacja jest substytutem małżeństwa, a drugie, iż jest fazą w procesie wyboru partnera do małżeństwa. Pierwsze podejście zakłada systematyczny spadek atrakcyjności małżeństwa dla młodych osób. Jako na jeden z czynników wskazuje się tu na zwrot w kierunku indywidualizmu, który redukuje pragnienie bardziej stałych zobowiązań, takich jak małżeństwo. Z badań wynika, że silne przywiązanie do realizacji własnych zainteresowań w czasie wolnym ułatwia wchodzenie w związki

¹⁸⁰ J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia obyvateľstva Slovenska*, w: *Sociológia*, 36, 2004, č. 5, s. 426-427.

¹⁸¹ Zob.: M. Clarkberg, R.M. Stolzenberg, L.J. Waite, *Attitudes, values, and entrance into cohabitation versus marital unions*, „Social Forces” 1995 nr 74, s. 609-639. Za A. Kwak, A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 139.

¹⁸² Zob.: M. Clarkberg, R.M. Stolzenberg, L.J. Waite, *Attitudes, values, and entrance into cohabitation versus marital unions*, „Social Forces” 1995 nr 74, s. 609-639. Za A. Kwak, A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 139.

¹⁸³ V.K. Oppenheimer, *Cohabiting and marriage during young men's career-development process*, „Demography” 2003 nr 40, s. 127-149. Za A. Kwak, A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 139.

kohabitacyjne, gdyż nie niosą one tak silnego jak w małżeństwie wymagania wspólnego dzielenia czynności¹⁸⁴.

Natomiast M. Clarkberg, R.M. Stolzenberg, L.J. Waite¹⁸⁵ twierdzą, że innym czynnikiem jest także rosnąca liberalizacja postaw wobec ról wyznaczanych płcią, które łączą się z tradycyjnie definiowanym małżeństwem. Ze wzrostem liberalizmu w stosunku do realizacji ról wzrasta prawdopodobieństwo kohabitacji, a nie małżeństwa. Kohabitacja pozwala na słabsze powiązanie ról z podziałem pracy i obowiązków między kobietą i mężczyzną. Wyznacznikiem liberalizacji jest zgoda na przesunięcie ekonomicznego zabezpieczenia z mężczyzny na współdziałanie partnerów. Akceptacja tego typu zmiany współwystępuje z nastawieniem kobiet na karierę zawodową, a w przypadku mężczyzn z osłabieniem ich dążeń do osiągnięć zawodowych i stabilności pracy zawodowej.

Drugie podejście uznaje kohabitację za etap przechodzenia do małżeństwa. Opiera się na założeniu, że małżeństwo jest stale silną instytucją i przez widoczny odsetek osób pozostaje postrzegane jako pożądane. Kohabitacja rozumiana jako etap w procesie jest wewnątrznie zróżnicowanym fenomenem¹⁸⁶. Może być uważana za formę zaręczyn, która jest wstępem do małżeństwa, a może odzwierciedlać rosnącą tendencję do zaczyniania w ogóle związku od kohabitacji, która prowadzi dopiero po jakimś czasie do zaręczyn i małżeństwa¹⁸⁷.

Kohabitacja rozumiana jako etap w procesie dochodzenia do związku małżeńskiego stwarza partnerom możliwość bliskiego poznawania się w sytuacjach codziennych, budowania wzajemnej więzi i tym samym może zwiększać szanse na osiągnięcie sukcesu w związku¹⁸⁸. Z drugiej strony, jak pisze V.K. Oppenheimer¹⁸⁹, może to wskazywać, że została podjęta próba sprawdzenia związku, gdyż jeden z partnerów lub obydwoje mają pewne wątpliwości. Mogą one wynikać z niepewności,

¹⁸⁴ Zob.: M. Clarkberg, R.M. Stolzenberg, L.J. Waite, *Attitudes, values, and entrance into cohabitation versus marital unions*, "Social Forces" 1995 nr 74, s. 609-639. Za A. Kwak, A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie "Żak", Warszawa 2005, s. 141.

¹⁸⁵ Zob.: M. Clarkberg, R.M. Stolzenberg, L.J. Waite, *Attitudes, values, and entrance into cohabitation versus marital unions*, "Social Forces" 1995 nr 74, s. 609-639. Za A. Kwak, A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie "Żak", Warszawa 2005, s. 141.

¹⁸⁶ S.L. Barlow, A. Booth, *Cohabitation versus marriage: A comparison of relationship quality*, „Journal of Marriage and the Family” 1996 nr 58, s. 668-678.

¹⁸⁷ A. Kwak, A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie "Żak", Warszawa 2005, s. 142.

¹⁸⁸ P.J. Smock, *Cohabitation in the United States: An appraisal of research themes, findings, and implications*, "Annual Review of Sociology" 2000, nr 26, s. 1-20.

¹⁸⁹ V.K. Oppenheimer, *Cohabiting and marriage during young men's career-development process*, „Demography” 2003 nr 40, s. 127-149. Za A. Kwak, A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie "Żak", Warszawa 2005, s. 142-143.

co do osobistej kompatybilności – czy są dobrze dobrani pod względem cech osobowości, czy mogą zaakceptować wzajemnie swoje cechy, czy ich oczekiwania kierowane pod adresem stylu życia są zbieżne, czy istnieją między nimi jakieś istotne różnice, które mogłyby stanowić poważne utrudnienia dla funkcjonowania związku. Inny typ wątpliwości może dotyczyć cech społeczno-ekonomicznych jednego czy obojga partnerów.

Z kolei, jak uważa D. Philipov¹⁹⁰, wspólne życie w związku pozamałżeńskim można rozpatrywać jako zdarzenie konkurencyjne do małżeństwa. Kohabitacja może, choć nie musi, prowadzić do zawarcia małżeństwa w późniejszym terminie.

Należy także wspomnieć, że znaczna liczba ludzi (choć nieoszacowana) żyje pomiędzy byciem singlem a pozostawaniem w kohabitacji, dlatego T. Szlendak¹⁹¹ proponuje wyróżnić kohabitację wizytową i kohabitację przyjacielską. Kohabitacja wizytowa to sytuacja, w której dwoje partnerów (jednej lub dwojga płci) nieszczególnie przepada za dzieleniem wspólnego miejsca zamieszkania i wspólnego łóżka na co dzień. Po prostu lubią mieszkać sami, daje im to bowiem cenną z ich punktu widzenia wolność. Mimo to osoby te, prowadzące na co dzień tryb życia charakterystyczny dla singli, decydują się na długotrwały poważny związek, tyle że spotykają się z ukochaną albo bliską im osobą od czasu do czasu, powiedzmy dwa, trzy dni w tygodniu, cały czas mieszkając w odrębnych miejscach, a nawet miejscowościach. Partnerów łączą tutaj stosunki seksualne. Z kolei kohabitacja przyjacielska ma zupełnie inny charakter. Dwoje ludzi (jedną bądź dwojga płci) żyje w jednym miejscu, prowadząc wspólnie gospodarstwo domowe. Nie są jednak zaangażowani w związek o charakterze seksualnym, lecz przyjacielskim. Decydują się na wspólne zamieszkiwanie, ponieważ nie chcą być sami, a z jakichś powodów dobrze im się ze sobą mieszka i współpracuje. Najczęściej są to dwie kobiety (bądź więcej), które nie mają ochoty na życie z mężczyznami prowadzącymi zasadniczo różny styl życia, mającymi najzupełniej odmienny stosunek do porządku czy estetyki.

Podsumowując, w literaturze przedmiotu oraz w rzeczywistości społecznej występują różne typy kohabitacji. Różnią się one między sobą przede wszystkim formą – czy jest to związek alternatywny dla życia w legalnym związku małżeńskim, czy też

¹⁹⁰ D. Philipov, *Rodziny w krajach Europy środkowej i wschodniej - główne trendy*, w: Raport ONZ "Główne trendy wpływające na rodzinę", "Major Trends Affecting Families" wydany przez DESA (Departament Spraw Gospodarczych i Społecznych), Nowy Jork, 2003 r. - http://www.unic.un.org.pl/rok_rodziny/mi_raport.php - data przejrzania 9.09.2012 r.

¹⁹¹ T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, różnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 486.

kohabitacja stanowi pewien etap, który jest wstępem do małżeństwa (jest to okres zaręczyn), czy też może stanowić formę, w której para wzajemnie sprawdza siłę związku oraz poznaje partnera w zmaganiu się z codzienną rzeczywistością, testując czy oboje mogą stworzyć w przyszłości szczęśliwe małżeństwo. Wreszcie kohabitację rozumiemy jako oczekiwanie na lepszą partię (partnera), jako formę okazjonalnej, niewymuszonej/usprawiedliwionej zmiany partnerów, czy też jako wygodną (komfortową) organizację spędzania nocy oraz wolnego czasu.

Wszystkie wymienione powyżej rodzaje kohabitacji są wynikiem liberalnego podejścia wobec życia rodzinnego, a także rosnącej społecznej akceptacji wobec związków nieformalnych. Są także odpowiedzią na rosnący indywidualizm, autonomizację i nastawienie na samorealizację jednostek w dążeniu do kariery zawodowej. Młodym ludziom coraz częściej trudno jest założyć własną rodzinę poprzez zawarcie związku małżeńskiego, podczas trudnej i niestabilnej dla nich sytuacji na rynku pracy. Pogoń za wyższym wykształceniem oraz różnego rodzaju specjalistycznymi kwalifikacjami powoduje, że odkładają oni decyzję o ewentualnym zawarciu związku małżeńskiego. Powoduje to coraz częstsze wstępowanie młodych ludzi w związki kohabitacyjne, które pozwalają na życie we wspólnym gospodarstwie domowym z dodatkowym wynegocjowaniem ról oraz stworzeniem satysfakcjonującego związku w aspekcie seksualnym.

Po analizie definicji zaproponowanych przez różnych autorów należy przyjrzeć się bliżej przyczynom, jakie skłaniają pary do wstępowania w związki kohabitacyjne. Zagadnienie to jest tematem następnego podrozdziału.

2.1.2. Przyczyny wyboru życia w związku kohabitacyjnym

Badaczy niezmiennie interesuje znalezienie wyjaśnienia, co kieruje ludźmi przy wchodzeniu w związki. Dlaczego jedni zawierają związek małżeński, a inni wybierają życie w kohabitacji? W literaturze przedmiotu oraz w rzeczywistości społecznej istnieje szereg przyczyn, ze względu na które pary decydują się na życie w kohabitacji, między innymi są to przyczyny: prawne, ekonomiczne, ideologiczne¹⁹².

Analizując przyczyny prawne możemy wyróżnić dwa przypadki, kiedy partnerzy decydują się na kohabitację. Pierwszy, gdy osoby te nie akceptują przepisów prawa

¹⁹² E. Prusińska, *Związki kohabitacyjne – charakterystyka zjawiska*, w: J. Kwaśniewski (red.). *Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2008, s. 112-113.

rodzinnego i obawiają się trudności związanych z rozwodem. Drugi ma miejsce, gdy jeden z partnerów żyje już w legalnym związku, a procedura rozwodowa przeciąga się w czasie i z przyczyn prawnych nie może zawrzeć kolejnego małżeństwa. Wtedy kohabitacja współwystępuje z małżeństwem jednego z partnerów¹⁹³.

Przyczyna ekonomiczna jest jedną z najczęściej wymienianych wśród kohabitantów. Do tej grupy można zaliczyć ludzi, którzy obawiają się utraty niezależności finansowej czy też zgromadzonego majątku, utraty renty lub innych świadczeń socjalnych. Często też zdarza się tak, że nie decydują się na małżeństwo, ponieważ nie stać ich na ślub, utrzymanie rodziny i wspólnego domu. Deklarują oni jednak, iż w przypadku zniknięcia przeszkód ekonomicznych zdecydują się na małżeństwo i tak się zazwyczaj dzieje. Ten rodzaj motywu jest charakterystyczny dla kohabitacji, która jest wstępem do małżeństwa, a nie jego alternatywą¹⁹⁴.

Inna grupa ludzi wybiera kohabitację ze względów ideologicznych. Uważają oni, że nie potrzebna jest legalizacja, aby związek był trwały, a partnerzy kochali się i byli razem szczęśliwi. Dla nich bardzo ważna jest wolność, niezależność i odrzucają wszelkie formy, które im to odbierają. Małżeństwo traktują jak przestarzałą formę, zupełnie niedostosowaną do realiów współczesnego świata¹⁹⁵.

Ø. Kravdal¹⁹⁶ podaje cztery grupy argumentów na rzecz pozostawania w trwałej kohabitacji:

- Argumenty dotyczące jakości związku (z. j. ang. *quality-of-relationship arguments*). Jakość życia z obecnym partnerem jest porównywana z jakością życia w stanie wolnym czy w innych alternatywnych związkach. Ocena ta ma kluczowe znaczenie dla podejmowania dalszych decyzji. Kohabitanci nie zawrą małżeństwa, jeżeli chociaż jeden z partnerów jest zaniepokojony jakością ich związku.

¹⁹³ E. Prusińska, *Związki kohabitacyjne – charakterystyka zjawiska*, w: J. Kwaśniewski (red.). *Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2008, s. 112.

¹⁹⁴ E. Prusińska, *Związki kohabitacyjne – charakterystyka zjawiska*, w: J. Kwaśniewski (red.). *Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2008, s. 112-113.

¹⁹⁵ E. Prusińska, *Związki kohabitacyjne – charakterystyka zjawiska*, w: J. Kwaśniewski (red.). *Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2008, s. 112-113.

¹⁹⁶ Ø. Kravdal, *Does marriage require a stronger economic underpinning than informal cohabitation?*, "Population Studies" 1999, v. 53, s. 66-67, za A. Kwak, A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 164-167.

- Argumenty dotyczące różnicy jakości z powodu formalnego statusu (z j. ang. *difference-in-quality-owning-to-formal-status arguments*). Jakość małżeństwa i jakość nieformalnego związku z tym samym partnerem mogą się różnić. Niektórym kohabitantom wydaje się, że wraz z zawarciem małżeństwa wiele się traci, na przykład spontaniczność, „romantyczność” albo element ekscytacji (podniecenia) i dlatego nie mają ochoty formalizować związku.
- Argumenty związane z kosztami ślubu i wesela (z j. ang. *wedding-burden arguments*). Zawarcie małżeństwa rozpatrywane jest w kategoriach kosztów czasu i pieniędzy. Znaczenie tych czynników zależy od sytuacji finansowej rodziców lub pary.
- Argumenty dotyczące bezpośredniego nacisku normatywnego na wybór typu związku (z j. ang. *direct-normative-pressure arguments*). Koszty pozostawania w kohabitacji wynikają z tradycyjnego podejścia moralnego do życia seksualnego oraz z powodu ewentualnych sankcji, ze strony rodziny, przyjaciół, czy innych kręgów osób.

Z kolei P. Szukalski¹⁹⁷ wyróżnia czynniki, które mają wpływ na rozprzestrzenianie się kohabitacji, należą do nich:

- zmniejszenie się zaufania pokładanego w instytucji małżeństwa wraz ze zwiększającą się liczbą i częstością rozwodów;
- zanik obawy przed niechcianym, nieślubnym dzieckiem wraz z upowszechnieniem stosowania nowoczesnych, skutecznych środków antykoncepcyjnych;
- osłabienie poziomu religijności, religia bowiem tamowała rozwój przedmażeńskich stosunków seksualnych;
- sytuacja ekonomiczna utrudniająca młodym ludziom rozpoczęcie w pełni samodzielnego życia, a jednocześnie motywująca – poprzez różnorodne korzyści socjalne i podatkowe – do niezalegalizowania istniejącego związku;
- wzrost społecznej akceptacji kohabitacji wskutek ewolucji norm, postaw i zachowań w kierunku większego liberalizmu i indywidualizmu;
- łatwość przekształcania typu związku w zalegalizowane małżeństwo w przypadku potrzeby.

¹⁹⁷ P. Szukalski, *Związki kohabitacyjne w krajach rozwiniętych*, „Wiadomości Statystyczne”, 2001 nr 1, s. 64-73.

M. Lukáčová¹⁹⁸ jest zdania, że życie bez ślubu występuje w większości wśród młodego pokolenia. Autorka ma na uwadze życie dwojga ludzi przeciwnej płci, którzy żyją wspólnie w gospodarstwie domowym bez zawartego związku małżeńskiego, a część z nich wychowuje w kohabitacji swoje dzieci. Młodzi ludzie często wybierają taką formę związku, jako wstęp do małżeństwa. Ich celem jest przetestowanie partnera, czy wzajemnie do siebie pasują. Motywacją do zawarcia małżeństwa dla żyjących ze sobą partnerów jest najczęściej ciąża partnerki, która zazwyczaj prowadzi do decyzji o założeniu rodziny. Według M. Lukáčovej¹⁹⁹ występuje duże prawdopodobieństwo, że drugie dziecko urodzi się już w związku małżeńskim.

Głównym powodem wstępowania w związek kohabitacyjny jest miłość. Partnerzy mogą wstępować w kohabitację, ponieważ chcą być razem, a spotykanie się na randce im nie wystarcza. Uważają, że za mało czasu poświęcają swemu związkowi. Przewagą życia w kohabitacji nad spotykaniem się (randkowaniem) jest możliwość regularnego współżycia seksualnego bez potrzeby zobowiązania, które wynika z małżeństwa. Kohabitacja stwarza także niezależność od rodziców. Inną przyczyną mogą być korzyści finansowe wynikające ze wspólnego zamieszkiwania, w których partnerzy dzielą swoje wydatki. Niektórzy chcą spróbować żyć z partnerem przed ślubem, ponieważ jeszcze nie czują się gotowi na zawarcie małżeństwa. Inni uważają wbrew tradycji i społecznym zasadom, że kohabitacja jest alternatywą dla małżeństwa i nie mają planów związanych ze ślubem²⁰⁰.

Wejście w kohabitację czasami oparte jest na wysiłkach zmierzających do poprawy życia jako singla, bez zamiaru wstąpienia w związek małżeński w przyszłości²⁰¹.

Według badań przeprowadzonych przez G. K. Rhoades'a, S. M. Stanley'a, H. J. Markman'a²⁰², większość respondentów wstępuje w związek kohabitacyjny, ponieważ chce więcej czasu spędzać z partnerem, mniej respondentów wybiera kohabitację, bo oferuje korzyści, a najmniej, wykorzystuje związek kohabitacyjny do

¹⁹⁸ M. Lukáčová, *Plodnosť podľa poradia na Slovensku*, w: Slovenská štatistika a demografia, 16, 2006, č. 3, s. 83.

¹⁹⁹ M. Lukáčová, *Plodnosť podľa poradia na Slovensku*, w: Slovenská štatistika a demografia, 16, 2006, č. 3, s. 83.

²⁰⁰ Zob.: S.S. Brehm, *Intimate Relationship*, McGraw-Hill, San Francisco 1985, za: V. Lehotská, Kohabitácia :Prehľadová štúdia. Cohabitation, w: "Review of literature. Individual and Society", 2012. <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/1/5970/> - data przejrzenia 15.10.2012r.

²⁰¹ W. D. Manning, P. J. Smock, *Measuring and Modeling Cohabitation: New Perspectives From Qualitative Data*, w: "Journal of Marriage and Family" 2005, 67, 4, s. 989–1002.

²⁰² G. K. Rhoades, S. M. Stanley, H. J. Markman, *Couples' Reasons for Cohabitation. Associations With Individual Well-Being and Relationship Quality*, w: „Journal of Family Issues”, 30, 2, 2009, s. 233-258.

testowania relacji z partnerem. Kohabitujący, którzy odczuwali zaangażowanie w związku i liczyli się z nim w przyszłości, w większej mierze wchodzili w kohabitację, ponieważ chcieli, aby spędzić więcej czasu z partnerem.

W związek kohabitacyjny zazwyczaj wstępują ludzie, którzy prowadzą luźny tryb życia – mają partnera, ale nie muszą być z nim formalnie związani, co ma zarówno wady i zalety. Kolejne pary wstępują w związek kohabitacyjny z jasno określonymi planami związanymi z małżeństwem, co uznane jest jako wstęp do małżeństwa. Para wtedy może zamieszkać razem przed lub po zaręczynach. Taki typ może występować również w przypadku, kiedy jeden z partnerów chce, a drugi nie chce zawrzeć związku małżeńskiego²⁰³.

Starsi ludzie żyjący w kohabitacji mają inną motywację, niż młodzi kohabitujący. Starsi kohabitanci traktują bardziej swój związek jako alternatywną formę wobec życia w małżeństwie, jako okazję aby spróbować żyć z partnerem przed małżeństwem²⁰⁴. Mogą oni być pod wpływem wcześniejszego małżeństwa i nie chcą doświadczyć następnego rozczarowania, ich wartości się zmieniły i małżeństwa nie traktują za równie ważne, jak to miało miejsce w przeszłości²⁰⁵.

Reasumując, przyczyny wstępowania par w związki kohabitacyjne są różne, tak jak ich osobiste potrzeby, dążenia, postawy czy uznawane przez nich wartości. Jedni wstępują w kohabitację, bo łączy ich miłość i chcą więcej czasu spędzać razem, inni z ekonomicznych względów nie mając możliwości na zawarcie związku małżeńskiego. Inni kohabitują po zaręczynach, jeszcze inni w ogóle nie mają w swoich planach zawarcia małżeństwa. Inne pary kohabitują, bo ułatwia im to życie, poprzez podział obowiązków w gospodarstwie domowym, czy podział wydatków związanych z utrzymaniem. Jeszcze inni nie myślą o małżeństwie ponieważ poświęcają się karierze zawodowej, pragną osiągać sukcesy w pracy zawodowej.

Charakteryzując zjawisko kohabitacji warto także zastanowić się nad pytaniem, na które wielu autorów poszukuje odpowiedzi: Czy kohabitacja jest podobna, czy też różni się od małżeństwa? Odpowiedzi na to pytanie stanowią zawartość kolejnego podrozdziału.

²⁰³ V. Lehotská, *Kohabitácia: Prehľadová štúdia. Cohabitation*, w: "Review of literature. Individual and Society", 2012. <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/1/5970/> - data przejrzenia 15.10.2012r.

²⁰⁴ Zob.: S.S. Brehm, *Intimate Relationship*, McGraw-Hill, San Francisco 1985, za: V. Lehotská, *Kohabitácia: Prehľadová štúdia. Cohabitation* w: "Review of literature. Individual and Society", 2012. <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/1/5970/> - data przejrzenia 15.10.2012r

²⁰⁵ V. Lehotská, *Kohabitácia: Prehľadová štúdia. Cohabitation*, w: "Review of literature. Individual and Society", 2012. <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/1/5970/> - data przejrzenia 15.10.2012r.

2.1.3. Podobieństwa i różnice między kohabitacją a małżeństwem

Badacze zauważają podobieństwa i różnice między kohabitacją, a małżeństwem. Najczęściej między tymi dwoma typami związków wymienione są takie podobieństwa, jak²⁰⁶:

- heteroseksualność partnerów,
- utrzymywanie stosunków seksualnych,
- wspólne zamieszkiwanie,
- posiadanie przynajmniej pewnego poziomu ekonomicznej konsolidacji,
- stwarzanie środowiska, w którym dzieci są rodzone i wychowywane,
- występowanie obu typów związków w różnych okresach dorosłego życia, czyli możliwość pojawienia się ich w ciągu całego dorosłego życia.

W.G. Axinn, J.S. Barber²⁰⁷ zwracają uwagę na jeszcze inny aspekt podobieństwa między tymi dwiema formami związków. Są to wzajemne oczekiwania wynikające z intymności związku, co upodabnia kohabitację do małżeństwa. Podobieństwo ze względu na tak wiele cech oznacza, że rozwiązanie związku kohabitacyjnego, podobnie jak rozwiązanie związku małżeńskiego, jest często trudnym i zawiłym procesem. Z kolei S.L. Brown²⁰⁸ mówi o podobieństwie w sensie zmian wynikających z upływu czasu bycia razem. Kohabitanci i małżeństwa doświadczają podobnego spadku interakcji (związanego ze zmniejszeniem się ilości czasu spędzonego tylko z partnerem) podczas pierwszej dekady trwania związku. Również obie grupy doświadczają z upływem czasu obniżenia poczucia szczęścia, chociaż jest ono wyraźnie wyższe wśród par małżeńskich niż kohabitacyjnych.

Według V. Lehotskovej²⁰⁹ kohabitacja jest podobna do małżeństwa, gdyż spełnia podstawowe atrybuty, takie jak miłość, intymność, wspólne zamieszkanie, wychowanie dzieci. Z drugiej strony, małżeństwo i kohabitacja mogą się różnić od siebie, ponieważ ludzie żyjący w małżeństwie, a ludzie żyjący w kohabitacji różnią się pod względem prowadzonego stylu życia, uznawanych wartości i przejawianych postaw.

²⁰⁶ A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”, Warszawa 2005, s. 168.

²⁰⁷ W.G. Axinn, J.S. Barber, *Living arrangements and family formation attitudes in early adulthood*, w: „Journal of Marriage and Family” 1997, v. 59, s. 595-611, za: A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”, Warszawa 2005, s. 168.

²⁰⁸ S.L. Brown, *Relationship quality dynamics of cohabiting unions*, w: „Journal of Family Issues” 2003, v. 24, s. 583-601, za: A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”, Warszawa 2005, s. 168.

²⁰⁹ V. Lehotská, *Kohabitácia: Prehľadová Štúdia. Cohabitation*, w: “Review of literature. Individual and Society”, 2012. <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/1/5970/> - data przejrzania 15.10.2012r.

Niektórzy autorzy są bardziej skłonni do upatrywania w kohabitacji podobieństw, inni natomiast do ukazywania różnic wobec małżeństwa. Według G. T. Stanton²¹⁰, który w swej książce zatytułowanej „*The Ring Makes All the Difference. The Hidden Consequences of Cohabitation and the Strong Benefits of Marriage*” podsumowuje wyniki badań innych autorów i stwierdza, że małżonkowie mają inny status społeczny w otoczeniu swoich bliskich i przyjaciół, a także, że podczas rozstania małżeństwa przechodzą przez inny prawny proces, niż to ma miejsce w sytuacji rozstania kohabitantów (zależy to od prawnej regulacji kohabitacji lub jej braku). Autor uważa, że związek jest silniejszy w małżeństwie, niżeli w związku kohabitacyjnym.

Badacze mówiący o różnicach między kohabitacją a małżeństwem, wskazują, że te dwie formy związków wyraźnie się od siebie różnią i nie można im przypisywać takiego samego znaczenia. Z. Wu i M.S. Pollard²¹¹ wskazują następujące aspekty różnic:

- Kohabitacja może być podobna do małżeństwa w swoich funkcjach i rolach, ale z prawnego punktu widzenia niekoniecznie są one takie same;
- Istotnie mniej środków ekonomicznych łączonych jest w związkach kohabitacyjnych niż w małżeństwach. Kohabitanci mają tendencję do trzymania swoich finansów oddzielnie;
- Prawne zobowiązania kohabitantów i małżonków są różne, co powoduje, że wchodzenie i wychodzenie ze związków nieformalnych jest prostsze;
- Mimo rosnącego społecznego poparcia dla związków kohabitacyjnych, nie jest ono tak silne, jak stosunku do małżeństw. W pewnym sensie wpływa to na rozpadanie się związków nieformalnych w warunkach, w których od par małżeńskich oczekuje się pozostawania razem i zachęca się je do tego;
- Kohabitanci rzadziej mają dzieci i rzadziej chcą mieć dzieci²¹²;

Z kolei J. Brines i K. Joyner²¹³ przyjmują, że kohabitacja i małżeństwo różnią się istotnie w tym, czego szuka się w związku. Kohabitanci mają skłonności do

²¹⁰ Zob.: G. T. Stanton, *The Ring Makes All the Difference. The Hidden Consequences of Cohabitation and the Strong Benefits of Marriage*, Moody Publishers Chicago, 2011, za: V. Lehotská, Kohabitácia: Prehľadová štúdia. Cohabitation, w: „Review of literature. Individual and Society”, 2012. <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/1/5970/> - data przejrzenia 15.10.2012r.

²¹¹ Z. Wu, M.S. Pollard, *Economic circumstances and the stability of nonmarital cohabitation*, w: „Journal of Family Issues” 2000, v. 21, s. 303-328, za: A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”, Warszawa 2005, s. 168.

²¹² W.G. Axinn, J.S. Barber, *Living arrangements and family formation attitudes in early adulthood*, w: „Journal of Marriage and Family” 1997, v. 59, s. 595-611.

indywidualizmu, autonomii i sprawiedliwości w podziale prac domowych. Partnerzy w małżeństwie mają bardziej kolektywistyczną orientację, a w związku nieformalnym – indywidualistyczną. Za największe różnice między małżeństwem a kohabitacją wspomniani badacze uznają wskaźniki rozpadu. Związek między kohabitacją a ryzykiem rozpadu jest dwojaki. Po pierwsze, ogólnie rzecz ujmując, związki kohabitacyjne mają większe prawdopodobieństwo rozpadu niż małżeństwa. Po drugie, małżeństwa poprzedzone kohabitacją mają także wyższe prawdopodobieństwo rozpadu, niż inne związki małżeńskie. Wysokie wskaźniki rozpadu związków kohabitacyjnych wynikają z różnic w odniesieniu do typu związku i jakości związku pary. Kobiety i mężczyźni, którzy kohabituja, różnią się od kobiet i mężczyzn zawierających bezpośrednio małżeństwa. Osoby ze słabą pozycją przetargową na rynku małżeńskim z większym prawdopodobieństwem wejdą w układ kohabitacyjny i stworzą związek o niższej jakości oraz bardziej nietrwały. Podjęcie decyzji o kohabitacji sygnalizuje niepewność, co do związku i jego krótkotrwałość, co zniechęca do rozwijania wspólnych inwestycji. Natomiast wysokim oczekiwaniom, co do trwałości związku towarzyszy decyzja pełnego dzielenia gospodarstwa domowego, co z kolei zachęca do wspólnego inwestowania. Oprócz oczekiwań trwałości, małżeństwo często zapewnia inne formy ochrony tym, którzy inwestują w swoje związki. Kontrakt małżeński, mimo że jest osłabiony możliwością rozwodu, ciągle chroni kobietę i mężczyznę przed całkowitą stratą poczynionych inwestycji. Pary żyjące w związkach nieformalnych przez dłuższy czas mają poczucie niepewności, czy postępują słusznie. Cały układ okoliczności pozwala uznać tendencje kohabitantów, nastawione na indywidualne zarządzanie swoimi dochodami i unikanie specjalizacji w gospodarstwie domowym, za racjonalną odpowiedź na pewną rzeczywistość strukturalną i transakcyjną. Równocześnie jednak powstrzymuje to inwestowanie w związek, które mogłoby doprowadzić do większej bliskości między partnerami.

V. Lehotská²¹⁴ jest zdania, że małżonkowie są bardziej religijni, niż kohabitanci. Większy odsetek małżeństw posiada dzieci, niżeli odsetek kohabitantów. Związek małżeński trwa dłużej, niż związek kohabitacyjny, co może świadczyć o tym, że dużo liczba kohabitantów wstępuje w związek małżeński, zatem ich związek kohabitacyjny

²¹³ J. Brines, K. Joyner, *The ties that bind: Principles of cohesion in cohabitation and marriage*, w: "American Sociology Review" 1999, v. 64, s. 333-355, za: A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”, Warszawa 2005, s. 169.

²¹⁴ V. Lehotská, *Kohabitácia: Prehľadová štúdia. Cohabitation*, w: "Review of literature. Individual and Society", 2012. <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/1/5970/> - data przejrzenia 15.10.2012r.

się kończy, a zaczyna związek małżeński. Małżeństwo par, które wcześniej żyły w związku kohabitacyjnym, jest mniej stabilne, niż małżeństwo par, które wcześniej nie kohabitowały.

Brak formalnego statusu kohabitacji (np. w Polsce, Słowacji – więcej na ten temat w podrozdziale 2.5. Prawne regulacje związków kohabitacyjnych w wybranych krajach Europy) wpływa na fakt, że różni się pod tym względem od małżeństwa. Nawet w krajach, gdzie kohabitacja ma postać sformalizowaną, tzn. można na drodze prawnej wstąpić w związek kohabitacyjny, co niesie ze sobą kilka przywilejów dla partnerów, nie można stwierdzić, że kohabitacja jest podobna do małżeństwa, ponieważ małżeństwo jest i (mam nadzieję) będzie związkiem, który w największym stopniu zapewni parze (lub też powinien zapewnić) m.in.: dobrą jakość związku, długoterminowość, silną więź emocjonalną, utrzymywanie stosunków seksualnych, wzajemną pomoc i zrozumienie, zabezpieczenie ekonomiczne, ukierunkowanie pary na wspólne podejmowanie działań mających na celu spajanie ich związku.

Reasumując, można stwierdzić, że kohabitacja zawsze będzie się różniła od małżeństwa. Rodzaj tej różnicy będzie zależał od prowadzonej polityki rodzinnej i regulacji prawnych krajów, w których ona występuje. Im bardziej będzie ona rozpowszechniona i akceptowana społecznie oraz będzie występowała możliwość jej legalizacji, tym bardziej będzie ona zbliżać się w swym podobieństwie do małżeństwa. Jednak należy przyjąć, że kohabitacja nigdy nie będzie tym samym związkiem, co małżeństwo, bo jakim wtedy byłoby celem oraz sensem rozróżniać te dwa związki, które posiadają inne nazwy oraz inną genezę.

2.2. Rozwój zjawiska kohabitacji w wybranych krajach UE

Obecnie coraz częściej kohabitacja poprzedza małżeństwo lub jest formą związku, którą ludzie wybierają na stałe. Na kontynencie europejskim widać jednak znaczącą różnicę między północą, gdzie więcej par wybiera kohabitację, a południem i wschodem, gdzie wciąż dominującą formą łączenia się ludzi jest małżeństwo²¹⁵.

Związki partnerskie, we współcześnie rozumianej formie, pojawiły się w latach 60-tych w Skandynawii, głównie w Szwecji. Z czasem rozszerzyły się na resztę

²¹⁵ E. Prusińska, *Związki kohabitacyjne – charakterystyka zjawiska*, w: J. Kwaśniewski (red.), *Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2008, s. 106.

kontynentu, przyjmując różne formy w poszczególnych krajach²¹⁶. Jednak kohabitacja występuje nie tylko na kontynencie europejskim, rozszerza się niemal na cały świat. W Stanach Zjednoczonych od początku lat 60-tych i do połowy lat 70-tych wzrost par żyjących w związkach nieformalnych sięgnął 80%. W roku 1977 było już 2 miliony takich par, co stanowiło 2% wszystkich związków²¹⁷.

Według K. Kiernan²¹⁸, w wielu zachodnich krajach Europy, zmiany jakie dokonały się w życiu rodzinnym były dramatyczne z powodu wzrostu liczby osób żyjących w kohabitacji oraz posiadających dzieci poza małżeństwem. Pomimo, że kohabitacja jest często uznana za niedawny rozwój, to zawiera wachlarz aranżacji życia, z których część jest nowa, a pozostałe są bardziej tradycyjne. Do lat 70-tych związki kohabitacyjne były w większości statystycznie niewidoczne. Mogły być także społecznie niewidoczne poza lokalną społecznością lub środowiskiem. W niektórych krajach Europy występowały podgrupy populacji, które były bardziej skłonne, czy też podatne na życie w związku kohabitacyjnym. Były to osoby ubogie, a także osoby, których małżeństwo się rozpadło, ale byli niezdolni do uzyskania rozwodu, były to także grupy wiejskich mieszkańców oraz grupy, których ideologia była przeciwna związkowi małżeńskiemu.

W krajach zachodniej Europy złoty wiek małżeństwa przypadał od lat 50-tych do początku lat 70-tych, kiedy małżeństwo było w większości uniwersalne. Ten wzór małżeństwa zaczął się zmieniać w latach 70-tych. Wskaźniki zawierania małżeństw spadły, a z kolei wiek zawierania związku małżeńskiego wzrósł – ta sytuacja kontynuowana jest do czasów obecnych. Kohabitacja zaczęła występować w latach 70-tych, a swoje apogeum osiągnęła w latach 80-tych i 90-tych w krajach Europy Zachodniej. Młodzi ludzie traktowali tą formę życia rodzinnego jako wstęp do małżeństwa, albo jako alternatywę dla związku małżeńskiego – pisze K. Kiernan²¹⁹.

²¹⁶ F. Prioux, *Cohabitation, marriage and separation: contrasts in Europe*. „Population & Societies”, 2006, v. 422, s.1-4. Za: E. Prusińska, *Związki kohabitacyjne – charakterystyka zjawiska*, w: J. Kwaśniewski (red.). *Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2008, s.106.

²¹⁷ E. Rosset, *Rozwody*. Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1986. Za: E. Prusińska, *Związki kohabitacyjne – charakterystyka zjawiska*, w: J. Kwaśniewski (red.). *Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2008, s.106.

²¹⁸ K. Kiernan, *Cohabitation in Western Europe: Trends, Issues and Implications* w: A.Booth, A.C. Crouter (red.), *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*, The Pennsylvania State University 2002, s. 3.

²¹⁹ K. Kiernan, *Cohabitation in Western Europe: Trends, Issues and Implications* w: A.Booth, A.C. Crouter (red.), *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*, The Pennsylvania State University 2002, s. 4.

Kohabitacja utrzymywała się przez cały XX wiek. Ponadto, wraz ze wzrostem liczby rozwodów, który wystąpił w krajach europejskich, kohabitacja stała się nawet bardziej powszechna wśród kohabitujących rozwodników, jako wstęp do ponownego małżeństwa²²⁰.

Europejscy naukowcy próbowali odkryć, gdzie w społecznej strukturze po raz pierwszy wystąpiło zjawisko kohabitacji. Pewne analizy sugerują, że zjawisko to zostało zapoczątkowane przez uniwersyteckich studentów, inne analizy mówią, że rozpoczęło się między ubogimi osobami²²¹. Podobnie było we Francji, gdzie kohabitacja pojawiła się wśród uczniów klas wyższych i studentów, natomiast później jej liczba zmalała. Zjawisko to było także bardzo popularne wśród grup niższych warstw społecznych, szczególnie wśród ludzi bezrobotnych. Natomiast w Szwecji wzrost zjawiska kohabitacji początkowo został zaobserwowany wśród klasy pracującej²²². Prędkość, z którą to zjawisko społeczne się rozprzestrzeniło w wielu krajach powoduje brak jasnej odpowiedzi na pytanie: kto zainicjował tę zmianę w życiu rodzinnym?²²³

Wzrost popularności kohabitacji jest jednym z najbardziej zaznaczających się trendów we współczesnej Europie. Przed rokiem 1970 związki konsensualne występowały w znikomej części społeczeństwa – w większości wśród grup społecznie i ekonomicznie upośledzonych²²⁴.

Według J. Throst'a²²⁵ w Szwecji występowały dwa typy kohabitacji: pierwszy znany jako „małżeństwo z przekonania” praktykowane przez grupę intelektualistów jako protest przeciwko faktowi, że tylko w tym czasie małżeństwa kościelne były dozwolone. Protest ten doprowadził do wprowadzenia małżeństwa cywilnego w 1909 roku. Drugi typ był znany jako „małżeństwa sztokholmskie”, w których żyli biedni

²²⁰ K. Kiernan, *Cohabitation in Western Europe: Trends, Issues and Implications* w: A. Booth, A.C. Crouter (red.), *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*, The Pennsylvania State University 2002, s. 4.

²²¹ K. Kiernan, *Cohabitation in Western Europe: Trends, Issues and Implications* w: A. Booth, A.C. Crouter (red.), *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*, The Pennsylvania State University 2002, s. 4.

²²² B. Hoem, *Recent changes in family formation in Sweden*, „Stockholm Research Report in Demography” 1992 nr 71, s. 1-29.

²²³ K. Kiernan, *Cohabitation in Western Europe: Trends, Issues and Implications* w: A. Booth, A.C. Crouter (red.), *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*, The Pennsylvania State University 2002, s. 4.

²²⁴ J. Throst, *A renewed social institution: Non-marital cohabitation*, „Acta Sociologica” 1978, no 21, s. 303-315. Za: M. Mynarska, A. Matysiak, *Diffusion in cohabitation in Poland*, Working Papers, Institute of Statistics and Demography, Warsaw School of Economics, 2010, Nr 3, s. 4.

²²⁵ J. Throst, *A renewed social institution: Non-marital cohabitation*, „Acta Sociologica” 1978, no 21, s. 303-315.

ludzie, którzy nie mogli pozwolić sobie na ślub kościelny. Te związki były prawdopodobnie zbliżone do tych obserwowanych w ubogich częściach brytyjskich²²⁶, francuskich²²⁷ i niemieckich²²⁸ miejskich społeczności.

Obecnie, kohabitacja nie tylko fundamentalnie zmieniła swoje społeczne znaczenie²²⁹, ale także stała się powszechna w większości krajów europejskich, szczególnie wśród młodego pokolenia²³⁰.

W Europie występują wielkie różnice w rozmiarze tego zjawiska oraz jego znaczeniu²³¹. W południowej Europie kohabitacja występuje nadal rzadko i większości jest miejskim fenomenem²³². W innych europejskich krajach można odnaleźć trzy różne trendy związków kohabitacyjnych. W niektórych krajach Europy na przykład w Holandii, kohabitacja stała się społecznie akceptowana, jako krótkotrwały wstęp do małżeństwa, który przekształca się w małżeństwo, kiedy para posiada dziecko²³³. W innych krajach, takich jak na przykład: Austria, Francja, Wielka Brytania, Finlandia czy Norwegia, kohabitacja rozwinęła się jako akceptowana alternatywa dla małżeństwa i zaczęła być związana z wysokim wskaźnikiem urodzeń pozamałżeńskich²³⁴. Natomiast trzeci trend można zaobserwować w Danii i Szwecji, gdzie kohabitacja i związki małżeńskie, które normatywnie i legalnie są podobne do siebie do takiego stopnia, że dla młodych par wybór między małżeństwem a kohabitacją zdaje się być całkowicie kwestią prywatnego wyboru, nawet jeśli zaangażowane są w to dzieci²³⁵. W tych krajach związki kohabitacyjne są powszechną formą związku, które nigdy nie przekształcają się w legalne małżeństwo²³⁶.

²²⁶ Zob.: R. Roberts, *The classic slum: Salford life in the first quarter of the century*, Pelican, London 1973.

²²⁷ Zob.: C. Villeneuve-Gakalp, *From marriage to informal union: Recent changes in the behavior of French couples*, "Population" 1991 nr 3 (an English Selection), s. 81-111.

²²⁸ Zob.: L. Abrams, *Concubinage, cohabitation and the law: Class and gender relations in nineteenth-century Germany*, "Gender and History" 1993 nr 5, s. 81-100.

²²⁹ J. A. Seltzer, *Cohabitation in the United States and Britain: Demography, kinship, and the future*, "Journal of Marriage and Family", 66(4), s. 921-28.

²³⁰ Zob.: J. Ermisch, *The puzzling rise in childbearing outside marriage* w: A. F. Heath, J. Ermisch, D. Gallie (red.), *Understanding social change*, Oxford University Press, Oxford 2005.

²³¹ K.E. Kiernan, *Cohabitation in Western Europe*, "Population Trends" 1999, 96, s. 25-32.

²³² P. De Sandre, *Patterns of fertility in Italy and factors of its decline*, "Genus" 2000 Nr 56(1/2), s. 19-54.

²³³ M. Mills, F. Trovato, *A comparative analysis of the effect of pregnancy in cohabiting unions on formal marriage in Canada, the Netherlands, and Latvia*, United Nations Economic Commission for Europe's Statistical Journal, 17, s. 1-16.

²³⁴ L. Toulemon, *Cohabitation is here to stay*, "Population", 1997, 9, s. 11-46.

²³⁵ B. Hoem, *Sweden* w: H.P. Blossfeld (red.), *The new role of women. Family formation in modern societies*, Westview, Boulder 1995, s. 35-55.

²³⁶ T. Nazio, *Cohabitation, Family and Society*, Rutledge, New York 2008, s. 4.

Badając zjawisko kohabitacji można wyróżnić trzy grupy państw, ze względu na natężenie takich związków. Pierwsza grupa, gdzie kohabitacja jest bardzo popularna, to Dania, Szwecja i Finlandia, a także Francja. Druga grupa, obejmująca takie państwa, jak kraje Beneluksu (Belgia, Luksemburg, Holandia), Wielka Brytania, Wschodnie i Zachodnie Niemcy i Austria ma średni poziom kohabitacji. Amerykańskie badania pokazują, że Stany Zjednoczone również można umieścić w tej grupie. Ostatnia grupa to kraje Europy Południowej oraz Irlandia, gdzie zjawisko kohabitacji jest zdecydowanie mniej powszechne²³⁷.

Różnice w społecznym znaczeniu oraz w rozmiarach praktyk kohabitacyjnych w Europie prowadzą do kilku pytań: Jakie są powody nieregularnego wzrostu występowania zjawiska kohabitacji? Jak te różnice między krajami mogą zostać wytłumaczone? Jak to się stało, że doszliśmy do obecnych poziomów zjawiska kohabitacji? Można też zapytać ogólnie: Co napędza dyfuzję kohabitacji? Aby w pełni odpowiedzieć na te pytania należy przyrzeć się temu zjawisku społecznemu z poziomu indywidulanego oraz z poziomu makro.

2.3. Dyfuzja zjawiska kohabitacji – perspektywa makro i mikrosocjalna

Szeroki kontekst dokonujących się przemian społecznych jest wykorzystywany w rozważaniach na temat kohabitacji i małżeństwa. Procesy przemian działają jednocześnie, jako złożona struktura sił społecznych, ekonomicznych i kulturowych. W skali makro zachodzą trwające od lat procesy sekularyzacji, indywidualizacji i emancypacji, które stopniowo przyczyniły się do rozwoju u jednostek dążeń w kierunku indywidualności, wolności i niezależności. Procesy te działają osłabiająco na normy i obniżają rangę instytucjonalnych regulacji dokonywanych przez państwo, Kościół czy rodzinę. Osłabienie norm łączy się ze wzrostem tolerancji dla życia w inny sposób, niż w formalnym związku małżeńskim. Zmiana preferencji jednostek współwystępuje ze wzrostem możliwości podejmowania wolnego wyboru. Ale też procesy te otworzyły możliwości rozwoju niezależności ekonomicznej kobiet,

²³⁷ Zob.: K. Kasearu, *The case of unmarried cohabitation in Western and Eastern Europe*. Materiał pokonferencyjny European Network on Divorce "Comparative and Gendered Perspectives on Family Structure", 2007. Za: E. Prusińska, *Związki kohabitacyjne – charakterystyka zjawiska*, w: J. Kwaśniewski (red.), *Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2008, s.108.

w wyniku otwarcia dla nich rynku pracy oraz rozwoju pomocowych działań państwa na rzecz jednostek²³⁸.

Pisząc o dyfuzji zjawiska kohabitacji należałoby przytoczyć definicję, czym jest dyfuzja. Według Y. Åberg²³⁹ proces dyfuzji nawiązuje do procesu uczenia się, gdzie fenomen w skali makro, taki jak wzrost rozprzestrzeniania nowego zachowania jest rezultatem różnych działań podejmowanych przez jednostkę w skali mikro. Klasyczna definicja dyfuzji zaproponowana przez E.M. Rogers'a²⁴⁰ brzmi: „*Dyfuzja jest procesem, przez który innowacje są przekazywane przez pewne kanały pomiędzy członkami społecznego systemu przez cały czas*”. Natomiast według A. Palloni'ego²⁴¹: „*Proces dyfuzji jest jednym z procesów, w którym selekcja i wybór zachowania zależy od indywidualnego procesu podejmowania decyzji tak, że wywiera szczególny wpływ na wybór zachowania przez inne jednostki w obrębie systemu społecznego*”.

Według T. Nazio²⁴² w przypadku zjawiska kohabitacji, proces dyfuzji zdaje się pojawiać jako spontaniczny, niezaplanowany i innowacyjny proces społeczny. W tym procesie aktorzy należą do różnych kohort i różnych stadiów życia, proces ten obejmuje dwie grupy: tych, którzy posiadają wiedzę o kohabitacji lub mają doświadczenie życia w związku kohabitacyjnym i tych, którzy nie mają doświadczenia i wiedzy o zjawisku kohabitacji. W dodatku, musi istnieć kanał komunikacyjny łączący te dwie grupy, na przykład: mass media. W tym ujęciu należy rozumieć zdolność do formowania związku partnerskiego regulowanego zarówno przez indywidualne zmieniające się okoliczności oraz przez wartości i normy skupiające się wokół zachowań związanych ze związkiem partnerskim²⁴³.

K. E. Kiernan²⁴⁴ zauważa, że kohabitacja jako proces dyfuzji na poziomie makro jest rozpoznawana jako serie kolejnych stadiów obserwowanych w trzech do czterech grup krajów. Naukowcy²⁴⁵ uzasadniają, że obecny jest powszechny wzorzec zmian,

²³⁸ Zob.: D. Manting, *Dynamics in marriage and cohabitation*, Thesis Publishers, Amsterdam 1994. Za A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 138-139.

²³⁹ Y. Åberg, *Individual social action and the macro level dynamics: A formal theoretical model*, „Acta Sociologica” 2000 nr 43, s. 193-205. Za: T. Nazio, *Cohabitation, Family and Society*, Rutledge, New York 2008, s.15.

²⁴⁰ E.M. Rogers, *Diffusion in innovation* (4th ed.), Tree Press, New York 1985, s. 19.

²⁴¹ A. Palloni, *Diffusion in sociological analysis* w: J.B. Casterline (red.), *Diffusion processes and fertility transitions: Selected perspectives*, National Academy Press, Washington, 2001, s. 90.

²⁴² T. Nazio, *Cohabitation, Family and Society*, Rutledge, New York 2008, s. 16.

²⁴³ T. Nazio, *Cohabitation, Family and Society*, Rutledge, New York 2008, s. 16.

²⁴⁴ Zob.: K.E. Kiernan, *Cohabitation in Western Europe*, „Population Trends” 1999, 96, s. 25-32.

²⁴⁵ Zob.: T. Nazio, *Cohabitation, Family and Society*, Rutledge, New York 2008, s. 4; K.E. Kiernan, *Cohabitation in Western Europe*, „Population Trends” 1999, 96, s. 25-32.

w którym kohabitacja jest obserwowana przede wszystkim na północy Europy a później została rozproszona na południe tego kontynentu. W pierwszym stadium kohabitacja jawi się jako rzadko praktykowany związek przez wybrane (pewne) grupy prekursorów, którzy wybrali taki typ związku ze względu na specyficzne zainteresowania i szczególne powody, podczas gdy większość ludzi zawiera związek małżeński nie mieszkając wcześniej ze sobą. Ten typ stadium obecnie występuje w południowej Europie, a w przypadku Szwecji obecny był już w końcu lat 60-tych²⁴⁶. W drugim stadium stała się bardziej powszechnie praktykowaną formą aranżowania związku. To stadium obserwujemy od lat 70-tych w Austrii, Finlandii, Francji, Niemczech i Wielkiej Brytanii. Ten rodzaj kohabitacji ma tendencje do bycia okresem poprzedzającym małżeństwo, który związany jest ze znacznym lub niewielkim wskaźnikiem urodzeń dzieci poza małżeństwem. W trzecim stadium kohabitacja jest powszechnie uznaną i zinstytucjonalizowaną formą związku. To stadium występuje w Dani i Szwecji, gdzie kohabitacja ukazała się w latach 60-tych i obecnie jest szeroko rozpowszechnioną normą, która łączy się z szacunkiem dla urodzonych w niej dzieci²⁴⁷.

Według oficjalnych polskich statystyk Polska znajduje się w pierwszym stadium kohabitacji. Jednak według badań przeprowadzonych przez M. Mynarską i A. Matysiak²⁴⁸ społeczeństwo polskie weszło już w drugie stadium rozwoju kohabitacji. Wniosek ten został osiągnięty na podstawie danych ilościowych i jakościowych uzyskanych z badań przeprowadzonych przez autorki w ramach projektu pt.: „*Nowe wzorce formowania rodziny w Polsce – kontekst społeczno-ekonomiczny, preferencje i wpływ na zadowolenie z życia*”, który został sfinansowany przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju w ramach programu Lider, mający na celu lepsze zrozumienie przyczyn leżących u podstaw nowych wzorców zachowań związanych z formowaniem rodzin i płodnością w Polsce, a także konsekwencji tych zachowań dla dobrostanu psychicznego ludności²⁴⁹.

Kolejną serię stadiów zjawiska kohabitacji przedstawiają J. Hoem i B. Hoem²⁵⁰. Stadia zostały opracowane na podstawie społeczeństwa szwedzkiego, które rozwija się

²⁴⁶ J. Trost, *A renewed social institution: Non-marital cohabitation*, „Acta Sociologica” 1978 Nr 21, s. 305-315.

²⁴⁷ T. Nazio, *Cohabitation, Family and Society*, Routledge 2008, s.4.

²⁴⁸ M. Mynarska, A. Matysiak, *Diffusion in cohabitation in Poland*, Working Papers, Institute of Statistics and Demography, Warsaw School of Economics, 2010, Nr 3, s. 15.

²⁴⁹ <http://www.sgh.waw.pl/inne/famwell/> - data przejrzenia 10.11.2012 rok.

²⁵⁰ J. Hoem, & B. Hoem, *The Swedish family: Aspects of contemporary developments*, „Journal of family Issues” 1988 nr 9, s. 397-424 za: K. Kiernan, *Cohabitation in Western Europe: Trends, Issues and*

szybciej, niż inne społeczeństwa. W pierwszym stadium kohabitacja pojawia się jako dewiacja lub jako zjawisko awangardowe praktykowane przez małą grupę jednej populacji, podczas gdy większa część populacji żyje w związku małżeńskim. W drugim stadium kohabitacja funkcjonuje jako wstęp lub okres próbny, gdzie siła związku może zostać sprawdzona przed zawarciem małżeństwa oraz jest w przeważającej mierze okresem bezdzietności. W trzecim stadium kohabitacja staje się społecznie akceptowana jako alternatywa dla małżeństwa. W tym stadium rodzicielstwo przestaje być utożsamiane z małżeństwem. W czwartym stadium kohabitacja i małżeństwo stają się nie do odróżnienia, w obu typach związków występuje prokreacja oraz wychowanie dzieci. Szwecja i Dania to kraje, gdzie obserwujemy czwarte stadium zjawiska kohabitacji. Stadia te mogą zmieniać się w czasie. Istotny jest także fakt, że kiedy określone społeczeństwo osiągnie dane stadium, to nie powróci do stadium poprzedzającego. W społeczeństwie, w którym pewne stadium zostanie osiągnięte, wszystkie poprzednie stadia kohabitacji mogą w tym samym czasie koegzystować.

Występujące teorie dotyczące wzrostu zjawiska kohabitacji sugerują, że popularność tego fenomenu społecznego może być związana w szczególności ze zmianą systemu wartości lub postaw wobec przedmałżeńskiego współżycia seksualnego²⁵¹ lub pisząc bardziej ogólnie związane jest ze zmieniającymi się rolami płci męskiej i żeńskiej²⁵². Sytuacja ekonomiczna również uległa znacznej zmianie w trakcie okresu, w którym skala zjawiska kohabitacji uległa wzrostowi. Poziom wykształcenia kobiet wzrósł, wystąpił wzrost udziału kobiet na rynku pracy oraz młoda klasa pracująca stała się mniej bezpieczna i mało opłacana²⁵³. Te ekonomiczne czynniki mogą spowodować zmiany w skłonnościach do wstępowania w związek kohabitacyjny. Posiadanie zatrudnienia i wyższego wykształcenia oraz kwalifikacji zawodowych może przyczyniać się do zmniejszenia dążenia kobiet do zawierania tradycyjnego małżeństwa, w którym żony są bardziej skłonne niż mężowie do specjalizowania się w niepłatnej pracy domowej i opieki nad dziećmi niż do uczestnictwa na rynku pracy²⁵⁴. Jeśli weźmiemy pod uwagę podział ról w pracach w gospodarstwie domowym jako

Implications w: A. Booth, A.C. Crouter (red.), *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*, The Pennsylvania State University 2002, s. 5.

²⁵¹ Zob.: R. Lesthaeghe, & K. Neels, *From the first to the second demographic transition: An interpretation of the spatial continuity of demographic innovation in France, Belgium and Switzerland*, "European Journal of Population" 2002 nr 18, s. 325-360.

²⁵² Zob.: C. Prinz, *Cohabiting, married or single*, Avebury, London 1995.

²⁵³ Zob.: V.K. Oppenheimer, *The continuing importance of men's economic position in marriage formation*, w: L.J. Waite (red.), *Ties That Bind*, Aldine de Gruyter, New York 2000, s. 283-301.

²⁵⁴ Zob.: G.S. Becker, *A treatise on the family*, Harvard University Press, Cambridge 1981.

wskaźnik specjalizacji ról płciowych, to okazuje się, że kobiety pomimo życia w związku kohabitacyjnym nadal są bardziej skłonne do prac w gospodarstwie domowym, w większym stopniu, niż ich partnerzy – ta różnica jest jednak mniejsza w związku kohabitacyjnym niż w parach małżeńskich – jak piszą M. Clarkberg, R. Stolzenberg, i L. Waite²⁵⁵. Z tego względu wysokość dochodów kobiet mogłaby zmniejszyć ich motywację do wstępowania w związek małżeński. Pracujące kobiety powinny zatem preferować życie jako singiel lub w związku kohabitacyjnym niż w małżeństwie. Z drugiej strony, podwójna kariera pary (z j. ang. *dual-earning couple*) oraz wzrost zatrudnienia powoduje, że pracujące kobiety mogą zmierzyć się z mniejszymi barierami w wyborze małżeństwa, ponieważ są ekonomicznie przygotowane do związku małżeńskiego²⁵⁶. Pracujące kobiety mogą także być w lepszej pozycji w tym układzie, a także posiadają środki do negocjowania obowiązków domowych, nie tylko w związku kohabitacyjnym, ale także w małżeństwie²⁵⁷. Co więcej, lepiej wyedukowane i pracujące kobiety mogą być bardziej zdolne do negocjowania zarówno formy związku – są one bardziej skłonne do takich działań niż do wyboru życia jako singiel²⁵⁸. Większość kobiet ma zakodowane w swej świadomości realizację macierzyństwa, jako swej misji, która w pełniejszy sposób może być spełniona tylko w małżeństwie.

Kohabitacja może być także tłumaczona jako racjonalna odpowiedź na rosnącą niepewność powodowaną przez strukturalne zmiany na rynku pracy. Dodatkowo, zmniejszające się środki finansowe i stabilność kariery zawodowej, która coraz bardziej dotyczy młodego pokolenia może kreować zwiększającą się potrzebę na modele związków, które są bardziej elastyczne albo mniej wiążące, niż małżeństwo²⁵⁹. Według H.P. Blossfeld, M. Mills, E. Klijzing, K. Kurz²⁶⁰ młodzi ludzie, a w szczególności młode kobiety są charakteryzowane jako osoby nieprzekonane o potrzebie zawarcia małżeństwa. Zgodnie z tą perspektywą wzrost elastyczności rozwoju kariery

²⁵⁵ M. Clarkberg, R. Stolzenberg, L. Waite, *Attitudes, values and entrance into cohabitational versus marital unions*, "Social Forces" 1995 nr 77(3), s. 945-968.

²⁵⁶ Y. Xie, J. Raymo, K. Goyette, A. Thornton, *Economic potential and entry into marriage and cohabitation*, 2001 – materiał zaprezentowany na spotkaniu The Population Association of America.

²⁵⁷ B. Major, *Gender, entitlement, and the distribution of family labor*, "Journal of Social Issues", 1993 nr 49(3), s. 141-159.

²⁵⁸ T. Nazio, *Cohabitation, Family and Society*, Routledge 2008, s. 25-26.

²⁵⁹ Zob.: A. Barlow, S. Duncan, G. Evans, A. Park, *Just a piece of paper? Marriage and cohabitation in Britain*, "British Social Attitudes 18th Report. Public Policy, Social Ties 2001-2002. Za: T. Nazio, *Cohabitation, Family and Society*, Routledge 2008, s. 26.

²⁶⁰ Zob.: H.P. Blossfeld, M. Mills, E. Klijzing, K. Kurz (red.), *Globalization, uncertainty and youth in society*, Routledge, London 2005.

zawodowej może zmniejszać gotowość i zdolność młodych ludzi do tworzenia długoterminowych związków. Dlatego, według A. Barlow²⁶¹ ludzie, którzy decydują się raczej na życie w kohabitacji, niż w małżeństwie mogą być mniej skłonni lub mniej przygotowani do stworzenia długoterminowego związku.

Z powodu coraz bardziej niepewnej przyszłości młode kobiety starają się stworzyć okoliczności sprzyjające zainicjowaniu kohabitacji. Taki typ związku pozwoli dowiedzieć się im więcej o postawach partnera, jego preferencjach oraz o perspektywach pracy²⁶². Wstąpienie w pierwszy związek z mężczyzną poprzez kohabitację, może stworzyć im okazję do zebrania informacji na temat możliwości stworzenia w przyszłości trwalszego związku. Kohabitacja jest przecież bardziej elastyczną aranżacją, która dostarcza korzyści ze wspólnego życia, ale bez wymagania silnego stopnia zobowiązania, jakie występuje w związku małżeńskim²⁶³. Co więcej, związki kohabitacyjne są zawsze i w każdym momencie otwarte na przekształcenie się w legalny związek małżeński. W dodatku, wzrost łatwości otrzymania rozwodu lub separacji może wywołać dwuznaczny efekt na korzyść kohabitacji. Z jednej strony kohabitacja i małżeństwo mogą stać się bardziej podobne. Natomiast z drugiej strony, może spowodować spadek potencjalnych korzyści związanych z bezpieczeństwem i zobowiązaniem jakie oferuje małżeństwo. Znaczenie też ma fakt, że koszty ekonomiczne i procesowe rozwiązania związku kohabitacyjnego są w każdym kraju mniejsze, niż koszty rozwiązania legalnego małżeństwa²⁶⁴.

Znaczenie kohabitacji jest szczególnie ważne współcześnie, ponieważ staje się ona coraz popularniejszą formą życia. Badacze podejmują próby wyjaśnienia wpływu kohabitacji na jakość późniejszych związków małżeńskich. Zgodnie z teorią społecznego uczenia się, jednostki kształtują swoje postawy i wartości w bliskich układach. Postawy i zachowania są wzmacniane czy zmieniane przez pełnione role, a także przez otrzymywane kary i nagrody, czyli sankcje. W wyniku doświadczenia kohabitacji można uczyć się postaw, które szkodzą jakości późniejszych związków

²⁶¹ Zob.: A. Barlow, S. Duncan, G. Evans, A. Park, *Just a piece of paper? Marriage and cohabitation in Britain*, "British Social Attitudes 18th Report. Public Policy, Social Ties 2001-2002. Za: T. Nazio, *Cohabitation, Family and Society*, Routledge 2008, s. 26.

²⁶² Zob.: A. Cherlin, *Towards a new home economics* w: L.J. Waite (red.), *Ties That Bind*, Aldine de Gruyter, New York 2000, s.126-144.

²⁶³ V.K. Oppenheimer, *Men's career development and marriage timing during a period of rising inequality* "Demography" 1997 nr 34(3), s. 311-330.

²⁶⁴ T. Nazio, *Cohabitation, Family and Society*, Routledge 2008, s. 27.

(małżeńskich czy kohabitacyjnych) takich, jak niższe przywiązanie do małżeństwa i akceptowanie rozwodu jako formy rozwiązywania małżeńskich problemów.²⁶⁵

T. Nazio²⁶⁶ uważa, że wstępowanie w związek kohabitacyjny stymulowane jest przez wpływ społeczny, który z kolei zawiera w sobie społeczne uczenie (z j. ang. *social learning*) oraz presję społeczną (z j. ang. *social pressure*). Według M. Deutch i H. Gerada społeczne uczenie definiowane jest jako: „wpływ na akceptowanie informacji uzyskanych od innych ludzi jako dowody na temat rzeczywistości”²⁶⁷. Natomiast presja społeczna definiowana jest przez tych autorów jako: „wpływ na dopasowanie do pozytywnych oczekiwań innych ludzi”²⁶⁸. Poddanie się społecznej presji ma na celu uniknięcie dezaprobaty społecznej i sankcji, które mogą być przyczyną podjęcia niewłaściwych działań, zachowań i przyjętych postaw oraz sposobu życia. Z drugiej strony presja społeczna ma na celu osiągnięcie społecznej aprobaty i zgody na podjęte przez jednostkę działania, postawy, zachowania²⁶⁹. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że wpływ społeczny dotyczący zjawiska kohabitacji występuje w różnej skali i z różną siłą w zależności od typu społeczeństwa. W społeczeństwach liberalnych na pewno zjawisko kohabitacji będzie spotykało się w większości z akceptacją tego zjawiska, spowodowaną ciągłym rozprzestrzenianiem się tej formy związku partnerskiego. Natomiast w społeczeństwach o wartościach tradycyjnych kohabitacja jako zjawisko będzie w mniejszym stopniu występującą formą życia, która może być akceptowana lub nie.

2.4. Związki kohabitacyjne w Polsce i Słowacji

2.4.1. Skala kohabitacji oraz struktura kohabitantów w Słowacji

Obecnie, w wielu krajach Europy kohabitacja stała się coraz bardziej powszechnym sposobem zawierania pierwszego związku²⁷⁰. Kohabitacja jako wstęp do małżeństwa lub alternatywa wobec związku małżeńskiego stała się coraz bardziej

²⁶⁵ K.B. Skinner, S.J. Bahr, D.R. Crane, V.R.A. Call, *Cohabitation, marriage, and remarriage*, “Journal of Family Issues” 2002, nr 23, s. 74-90.

²⁶⁶ T. Nazio, *Cohabitation, Family and Society*, Routledge 2008, s. 32- 36.

²⁶⁷ M. Deutsch, H. Gerard, *A study of normative and informational social influence upon individual judgement*, “Journal of Abnormal and Social Psychology” 1955 nr 51, s. 629.

²⁶⁸ M. Deutsch, H. Gerard, *A study of normative and informational social influence upon individual judgement*, “Journal of Abnormal and Social Psychology” 1955 nr 51, s. 629.

²⁶⁹ T. Nazio, *Cohabitation, Family and Society*, Routledge 2008, s. 34.

²⁷⁰ T. Nazio, *Cohabitation, Family and Society*, Routledge 2008, s. 1.

wszechobecnie akceptowanym i powszechnie występującym zjawiskiem w słowackiej²⁷¹, a także w polskiej populacji²⁷².

Wzrost zjawiska kohabitacji jest jednym z charakterystycznych przejawów nowych trendów w rozwoju słowackiej populacji. Możliwe, że jest to przejaw pewnego rodzaju niezależności, a także nowoczesny sposób myślenia, zwłaszcza wśród młodych partnerów. W każdym razie, kohabitacja przyczynia się do rozprzestrzeniania się alternatywnych form rodziny i związków partnerskich²⁷³.

W Słowacji nie prowadzi się ewidencji osób żyjących w związkach kohabitacyjnych. Częściowe dane pochodzą z deklaracji życia w takim związku uzyskanych z Narodowego Spisu Ludności w Słowacji²⁷⁴. Ponieważ jest to deklaratywne oświadczenie, dlatego prawdziwa liczba może być znacznie wyższa²⁷⁵. W ramach Słowackiego Narodowego Spisu Ludności otrzymane dane dotyczą tzw. małżeństw *de facto* (z j. słowackiego „*faktické manželstvo*” - są to osoby mieszkające razem jako partner i partnerka, w ramach spisu zaliczani do singli²⁷⁶), które stanowią rzeczywiście kohabitujące pary. Nazwę tą nie uważa się za właściwą. Taką formę związku nie można traktować jak małżeństwo, które tworzą osoby różnej płci na podstawie zawarcia kościelnego lub/i cywilnego małżeństwa. W zagranicznej literaturze istnieją inne nazwy tego typu związku, na przykład: *Nichteheliche Lebensgemeinschaften* (tłum. z j. niemieckiego niezamężne pary), *Zusammenwohnende* (tłum. z j. niemieckiego konkubinat), *free union* (tłum. z j. ang. wolny związek), *temporary union* (tłum. z j. ang. związki tymczasowe), *nesezdaná soužití* (tłum. z j. cz. niezamężne współżycie), *spolužitie bez sobáša* (tłum. z j. sł. życie bez ślubu)²⁷⁷.

W 1980 roku w Narodowym Spisie Ludności odnotowano 31 200 kohabitantów. Z kolei w 1991 roku w Słowacji liczba ta zmalała do 20 864 kohabitantów. Natomiast o

²⁷¹ B. Vaňo (red.), *Populačný vývoj v Slovenskej republike 2002*, Edícia: Akty Bratislava, november 2003, s. 26.

²⁷² Zob.: K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 2006; J. Baniak, *Małżeństwo i rodzina w świadomości młodzieży gimnazjalnej na tle kryzysu jej tożsamości osobowej*, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 2010.

²⁷³ V. Pilinská, M. Lukáčová, *Obyvateľstvo Slovenska podľa výsledkov SODB*, Edícia: Akty Bratislava, január 2005, s. 22.

²⁷⁴ V. Pilinská (red.), *Demografická charakteristika rodiny na Slovensku*, Infostat – Inštitút Informatiky a Štatistiky. Výskumné demografické centrum, Edícia: Akty Bratislava, november 2005, s. 27.

²⁷⁵ V. Pilinská (red.), *Demografická charakteristika rodiny na Slovensku*, Infostat – Inštitút Informatiky a Štatistiky. Výskumné demografické centrum, Edícia: Akty Bratislava, november 2005, s. 27.

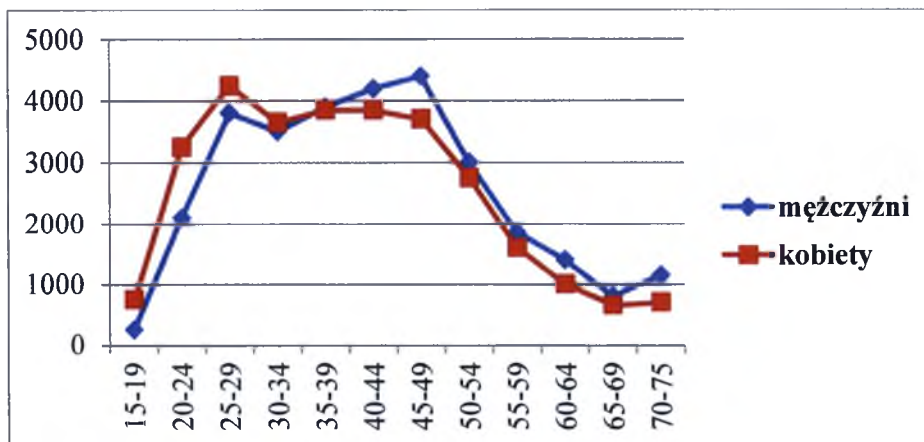
²⁷⁶ Zob.: V. Pilinská, M. Lukáčová, *Obyvateľstvo Slovenska podľa výsledkov SODB*, Edícia: Akty Bratislava, január 2005, s. 21.

²⁷⁷ J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 427.

fakcie wzrostu zjawiska kohabitacji świadczą dane z Narodowego Spisu Ludności z 2001 roku według, którego ich liczba wzrosła do 30 466. W 1991 roku przypadało 1,65 kohabitantów na 100 osób żyjących w związku małżeńskim. Liczba kohabitantów w 2001 roku jednak wzrosła na 2,68 kohabitantów. W tym samym czasie, wraz ze wzrostem liczebności kohabitantów zmieniły się ich cechy strukturalne²⁷⁸.

W strukturze ze względu na płeć i wiek zauważa się szybki wzrost liczby kobiet żyjących w kohabitacji, który osiąga maksimum w kategorii wiekowej od 25 do 30 roku życia. Drugi wzrost liczby kobiet żyjących w związku kohabitacyjnym występuje w przedziale wiekowym 35-45, jednak nie jest on tak gwałtowny, jak w przedziale wiekowym 25-30. Podobnie jest w przedziale wiekowym u mężczyzn żyjących w związkach kohabitacyjnych – liczba ich szybko wzrasta i osiąga swe maksimum w kategorii wiekowej 25-30. Jednak wyraźne maksimum występuje u mężczyzn w wieku 40-50 lat²⁷⁹ (zob. wykres 2.). Zatem według danych mężczyźni wstępują częściej w związki kohabitacyjne w wyższych kategoriach wiekowych niżeli kobiety, co niewątpliwie może wiązać się z ich późniejszą gotowością do wstępowania w związek, w porównaniu z kobietami, lub wiąże się z faktem rozpadu rodziny poprzez rozwód.

Wykres 2. Struktura wiekowa kohabitantów w Słowacji w 2001 roku

Źródło: J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 428.

²⁷⁸ J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 427.

²⁷⁹ J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 427; zob. także: V. Pilinská, M. Lukáčová, *Obyvateľstvo Slovenska podľa výsledkov SODB*, Edícia: Akty Bratislava, január 2005, s. 22.

Porównując dane z 1991 i 2001 roku można zaobserwować bardzo znaczącą zmianę. Otóż, w 2001 roku odnotowano w Słowacji więcej osób stanu wolnego żyjących w kohabitacji, niżeli to miało miejsce w 1991 roku, gdzie kohabitowało więcej osób rozwiedzionych obu płci. Zmiana ta może świadczyć o wzroście średniego wieku zawierania pierwszego małżeństwa²⁸⁰ (zob. wykres 3.).

Według danych z 2001 roku stosunkowo wysoka jest również reprezentacja osób rozwiedzionych żyjących w kohabitacji. Najwyższa liczba mężczyzn występuje w przedziale wiekowym od 45 do 49 roku życia. Natomiast u kobiet maksymalna liczebność występuje w trzech grupach wiekowych: od 35 do 39, od 40 do 44 i od 45 do 49 roku życia. W porównaniu z 1991 rokiem maksymalna liczba rozwiedzionych mężczyzn i kobiet żyjących w kohabitacji przesunęła się do wyższych kategorii wiekowych. Związane jest to z faktem, że wraz z wzrastającym wiekiem zawierania małżeństw przez kobiety i mężczyzn wrasta również wiek rozwodowy, co wiąże się ze wzrostem liczby osób kohabitujących po rozwodzie w wyższych kategoriach wiekowych²⁸¹ (zob. wykresy: 3.,4.,5.,6.).

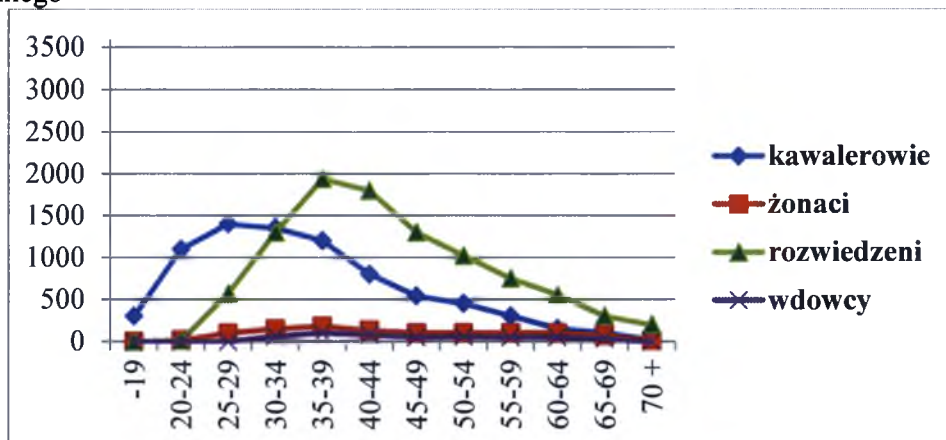
Należy zwrócić uwagę na fakt, że wśród danych uzyskanych z Narodowego Spisu w Słowacji wśród osób żyjących w kohabitacji występują również osoby żyjące w związku małżeńskim – są to osoby, które nie wzięły rozwodu lub proces rozwodowy jest w trakcie, albo żyją w separacji lub nastąpił rozwód emocjonalny i nie ma pożycia małżeńskiego. Mimo wszystko mieszkają z innym partnerem tworząc związek kohabitacyjny. Mężczyzn takich w Słowacji w 2001 roku było 1 186, natomiast kobiet 939²⁸².

²⁸⁰ J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 427.

²⁸¹ J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 428.

²⁸² J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 428.

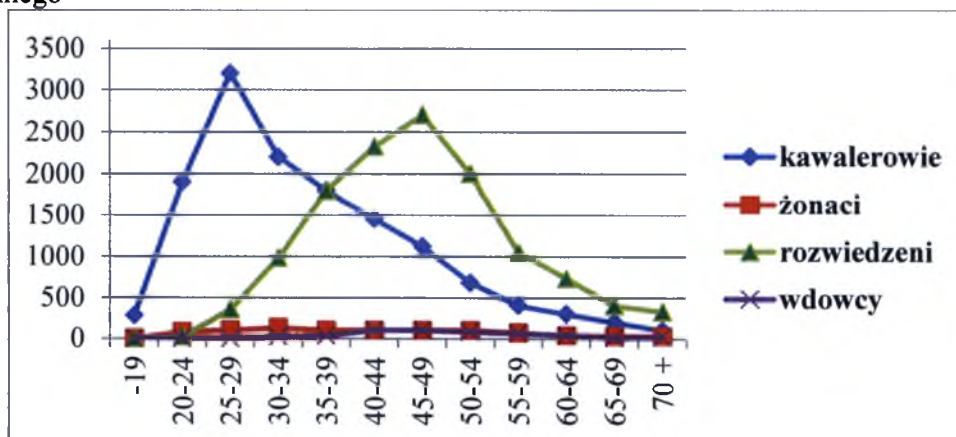
Wykres 3. Liczba kohabitantów płci męskiej w Słowacji w 1991 roku według stanu cywilnego

Źródło: J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 429.

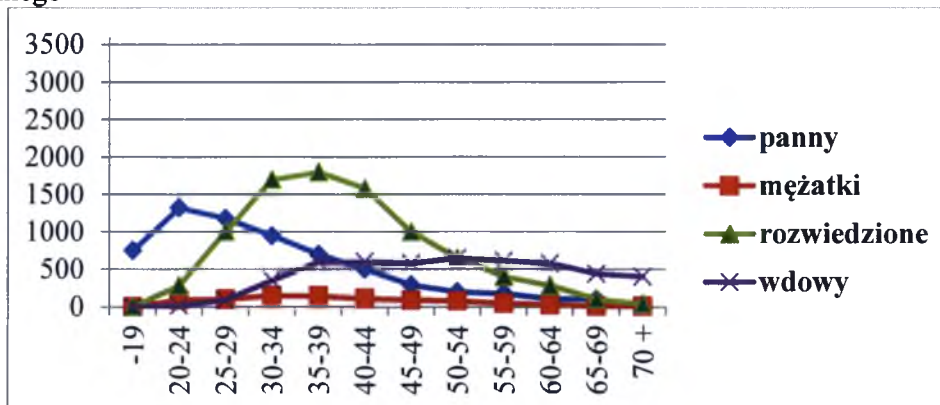
Z kolei, co do osób stanu wdowiego, to podobnie przedstawia się to w 1991 roku, jak i w 2001. Zdecydowanie dominują owdowiałe kobiety nad owdowiałymi mężczyznami. Mężczyzn owdowiałych żyjących w kohabitacji jest znacznie mniej niż kobiet w obu badanych rocznikach (1991, 2001). Liczba wdów żyjących w kohabitacji wzrasta wyraźnie w kategorii wiekowej od 20-ego do 24-ego roku życia (zob. wykresy: 3.,4.,5.,6.).

Wykres 4. Liczba kohabitantów płci męskiej w Słowacji w 2001 roku według stanu cywilnego

Źródło: J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 429.

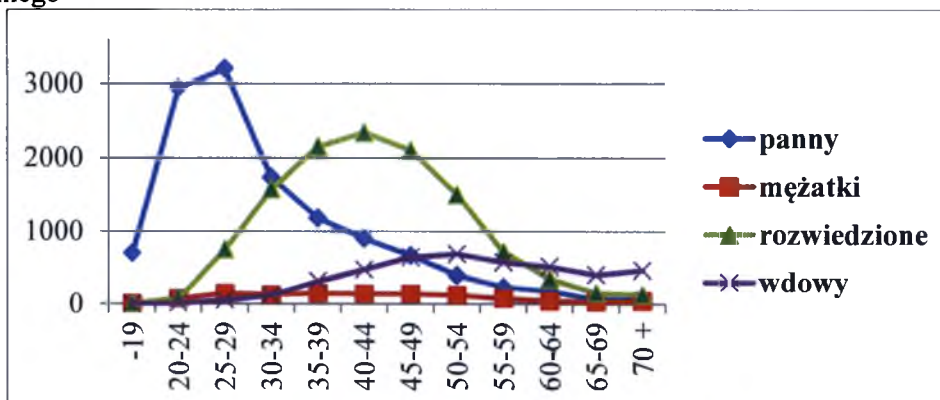
Wykres 5. Liczba kohabitantów płci żeńskiej w Słowacji w 1991 roku według stanu cywilnego

Źródło: J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 430.

W okresie od 1991 do 2001 roku nastąpił wzrost zjawiska kohabitacji o 31,5%. O wzroście tym świadczy liczba dzieci urodzonych poza małżeństwem, która od lat 90-tych wzrosła wielokrotnie²⁸³. W roku 1990 wskaźnik urodzeń dzieci poza małżeństwem w Słowacji wynosił 7,6, w roku 2000 wzrósł prawie trzykrotnie na 18,3, natomiast w 2010 roku wskaźnik ten wyniósł aż 33,0²⁸⁴.

Wykres 6. Liczba kohabitantów płci żeńskiej w Słowacji w 2001 roku według stanu cywilnego

Źródło: J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 430.

²⁸³ B. Vaňo (red.), *Populačný vývoj v Slovenskej republike 2002*, Edícia: Akty Bratislava, november 2003, s. 11.

²⁸⁴ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, data przejrzenia 9.01.2012r.

Według J. Mládek'a, J. Širočkovéj na procesy i zjawiska zachodzące w społeczeństwie wpływa również etniczność, jako cecha kulturowa obywatelstwa słowackiego. Wyniki porównań etnicznej struktury kohabitantów i obywateli Słowacji wskazują na relatywne podobieństwa. Z kolei niewielkie różnice tych struktur można uznać za znaczące, ponieważ mogą one wytłumaczyć związek członków różnych grup etnicznych ze zjawiskiem kohabitacji. Jeśli chodzi o strukturę obywateli i kohabitantów w Słowacji, kluczową pozycję ma słowacka, romska i węgierska narodowość. Jak wynika z przeprowadzonego Narodowego Spisu w 2001 roku mniejsza część populacji słowackiej żyła w związkach kohabitacyjnych. Natomiast wśród mniejszości węgierskiej, czeskiej i romskiej żyjącej w Słowacji sytuacja ta przedstawia się odwrotnie – wśród tych grup etnicznych większą część stanowią osoby żyjące w kohabitacji²⁸⁵ (zob. wykres 7.). Wysoka intensywność kohabitantów narodowości romskiej związana jest z tworzeniem i istnieniem małżeństwa oraz rodziny w tej narodowości. Zawarcie małżeństwa jest w romskim społeczeństwie podporządkowane wewnątrzgrupowym zwyczajom, normom i tradycji. Proces tworzenia rodziny przez zawarcie małżeństwa składa się z dwóch etapów. Pierwszym z nich jest *mangavipen* (tzw. zaręczyny) uroczystość, która odbywa się w bardzo młodym wieku (dziewczynki 13-14 lat, chłopcy 16 lat), i nie jest to jeszcze zalegalizowana forma związku. Partnerzy jednak zaczynają żyć razem, a zarazem zakładają potencjalną jednostkę reprodukcji²⁸⁶.

Według badań przeprowadzonych przez M. Dubayova²⁸⁷ we wschodniej Słowacji, w społeczności romskiej żyło do 40% kohabitantów, którzy zawarli związek małżeński po 2 latach wspólnego pożycia, a 10% nie zawarło małżeństwa w ogóle. Drugi etap stanowi ceremonia *bijav* (tłum. małżeństwo), który już posiada charakter instytucjonalny w rozumieniu romskich praw kościelnych. Różnica czasu między tworzeniem partnerstwa (zaręczynami) a zawarciem małżeństwa zgodnie z normami,

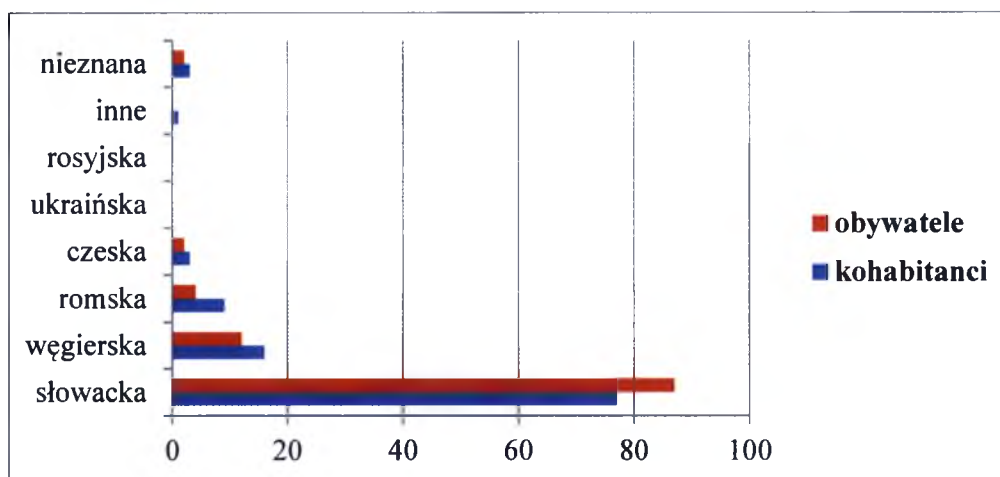
²⁸⁵ J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 435-436.

²⁸⁶ Zob.: <http://www.etnologia.pl/wspolny-worek/teksty/romowie-dyskryminowana-mniejszosc-II.php> - data przejrzenia 08.11.2012 r.; J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 439.

²⁸⁷ M. Dubayova, *Rómovia v procesoch kultúrnej zmeny. Kultúrnoantropologická štúdia (Roma community in processes of the cultural changes. Cultureanthropological study)*, Acta Fcultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, Monographia 30, Prešov 2001, za: J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 439.

wyjaśniają obecność większej liczebności osób żyjących w kohabitacji wśród romskiej grupy etnicznej.

Wykres 7. Struktura narodowa obywateli Słowacji w 2001 roku (w %)

Źródło: J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 436.

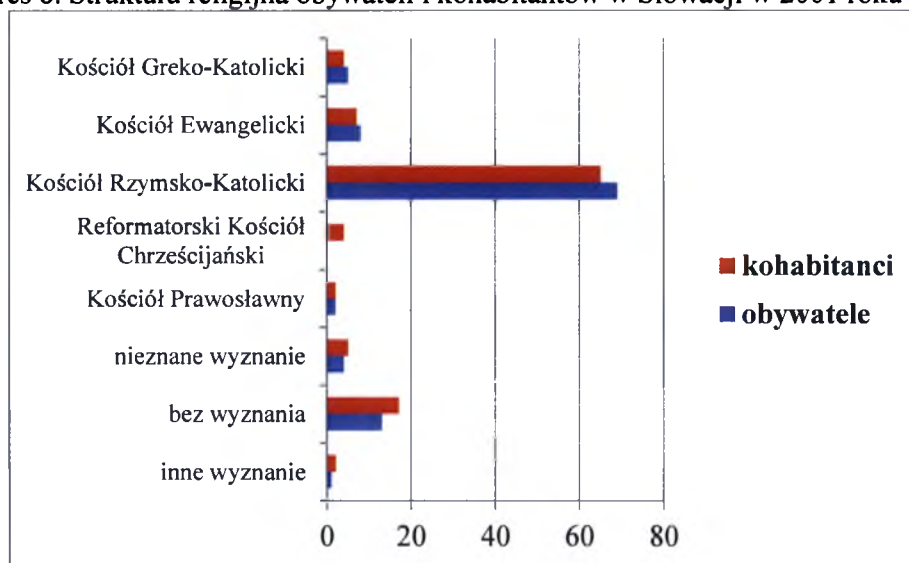
Pomimo postępującej sekularyzacji w Słowacji wpływ religijnej jurysdykcji odczuwany jest bardzo mocno w kilku społecznych procesach. W zachowaniu rodziny znajdują odzwierciedlenie pozycje poszczególnych religii na proces formowania, istnienia i rozpadu rodziny. Wśród populacji żyjącej w Słowacji w 2001 najwięcej było osób z wyznaniem rzymsko-katolickim – członkowie tego wyznania zdecydowanie dominują w Słowacji. Następnymi z kolei licznymi wyznaniem są wyznanie ewangelickie i greko-katolickie – są to razem trzy najbardziej liczne wyznania w Słowacji²⁸⁸. Wśród członków tych wyznań liczba kohabitantów jest mniejsza niżeli liczba osób wyznających daną religię (rzymsko-katolicką, ewangelicką i greko-katolicką). Z kolei wśród osób prawosławnych liczba osób żyjących w związku kohabitacyjnym jest równa z liczbą populacji tego wyznania. Natomiast wśród członków Reformatorskiego Kościoła Chrześcijańskiego występują tylko i wyłącznie osoby żyjące w związku kohabitacyjnym. Wśród osób bez wyznania także dominują pary kohabitujące (zob. wykres 8). Analiza tych danych wskazuje na to, iż społeczeństwo słowackie przechodzi silną sekularyzację. Pomimo dużej populacji wyznającej różne

²⁸⁸ J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 440-442.

religie, wartości religijne zaczynają tracić swoje pierwotne znaczenie – wskazuje na to spora liczebność osób żyjących w kohabitacji.

Poziom wykształcenia kohabitantów żyjących w Słowacji zmienia się na przestrzeni lat. Według K. Pohl²⁸⁹ w latach 60-tych i 70-tych lat XX wieku kohabitacja była formą życia wybieraną przez populację z wyższym wykształceniem. Najbardziej było to widoczne wśród kobiet. Kobiety z najniższym poziomem wykształcenia znacznie trudniej i rzadziej podejmowały decyzję o wstąpieniu w nieformalny związek, niż kobiety z wyższym wykształceniem. Przyczyn tego upatrywać można w dążeniu do ekonomicznej niezależności kobiet²⁹⁰.

Wykres 8. Struktura religijna obywateli i kohabitantów w Słowacji w 2001 roku (w %)

Źródło: J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 440.

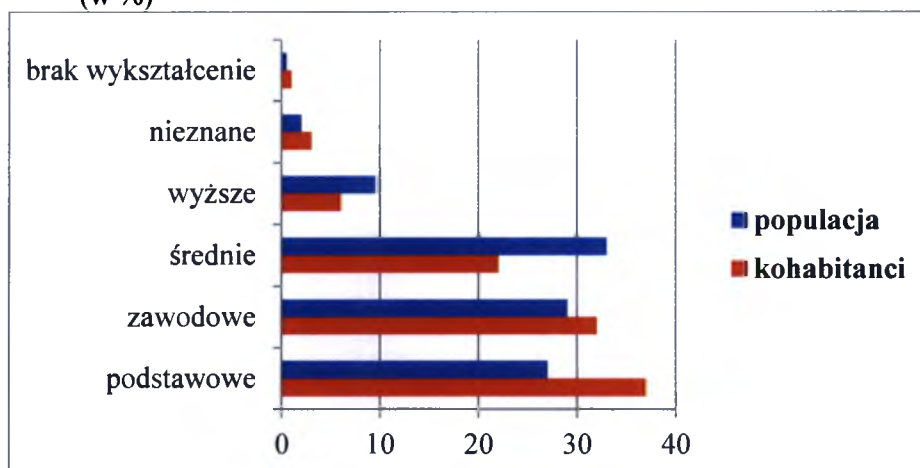
W dalszym rozwoju zjawiska kohabitacji w Słowacji poziom wykształcenia osób kohabitujących w latach 80-tych i 90-tych uległ modyfikacji poprzez zmiany w strukturze wiekowej kohabitantów. Kohabitacja zaczęła być obecna w młodszych

²⁸⁹ K. Pohl, *Wende der Einstellungswandel Heiratsabsichten und Kinderwunsch 18 – bis 28 jähriger deutscher Frauen 1978 und 1983*, „Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft” 1985, Jg. 27, 2, s. 213-245; za: J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 443.

²⁹⁰ E. Lapierre-Adamcyk, C. Charvet, *Nichteheliche Lebensgemeinschaft und Ehe: Bestandsaufnahme der demographischen Arbeiten*, „Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft” 2000, Jg. 25/1, s. 203-210, za: J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 443.

grupach wiekowych, które posiadają niższe wykształcenie, ponieważ kształcą się chcąc uzyskać wyższe wykształcenie w celu zdobycia kwalifikacji zawodowych²⁹¹. Tendencję tą potwierdza udział osób, którzy prowadzą życie pozamałżeńskie, tendencja ta jest wyższa wśród osób z wyższym wykształceniem²⁹² (zob. wykres 9.).

Wykres 9. Struktura wykształcenia populacji i kohabitantów Słowacji w 2001 roku (w %)

Źródło: J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 445.

Zróźnicowanie kohabitacji w Słowacji wskazuje na dużą stabilność przestrzenną w rozkładzie tego zjawiska społecznego. Najwyższy poziom kohabitacji odnotowany został w województwach Bańskobystrzyckim i Koszyckim. Średni poziom występuje w województwie Nitrzańskim i Trnawskim. Natomiast najniższy poziom zjawiska kohabitacji w województwie Żylińskim i Preszowskim. Tylko w województwie Bratysławskim oraz Trenčińskim występowała zmienność w wybranych kategoriach życia w kohabitacji. Zatem największa intensywność zjawiska kohabitacji występuje w południowej części Słowacji, średnia intensywność widoczna jest na południowym zachodzie, natomiast niska na północy kraju²⁹³ (zob. mapa 1.).

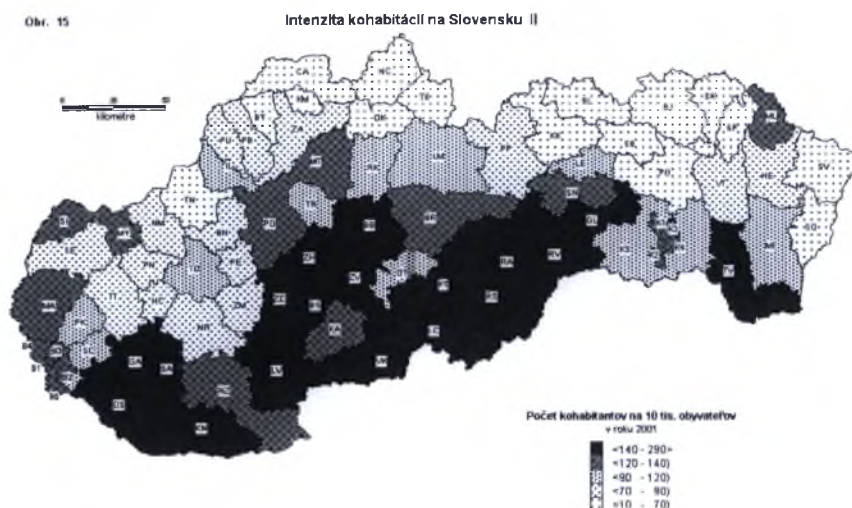
²⁹¹ R. Peuckert, *Familienformen im sozialen Wandel*, 3. Auflage, Laske+Budrich, Opladen 1999, za: J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 444.

²⁹² L. Fialová, D. Hamplová, M. Kučera, S. Vymětalová, *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*, Sociologické nakladatelství, Praha 2000.

²⁹³ J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 446-447.

Bardzo często proces urbanizacji ma wpływ nie tylko na formowanie i rozpad rodziny, ale również na intensywność zjawiska kohabitacji, dlatego w miastach występuje większa intensywność tego zjawiska niżeli na wsiach. Ta tendencja zauważalna jest także w Słowacji. W miastach w Słowacji żyło 56% obywateli – wśród tych obywateli aż 62,9% żyło w związkach kohabitacyjnych. Na wsiach żyło 37,1 % osób w związku kohabitacyjnym, co jest przejawem bardziej konserwatywnego nastawienia wobec tej formy życia²⁹⁴ (zob. tabela 4.).

Mapa 1. Intensywność występowania zjawiska kohabitacji w Słowacji. Liczba kohabitantów na 10 tys. obywateli w 2001 roku.

Źródło: J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 450.

Zmiany jakie zachodzą w rodzinie w Słowacji, to zmiany które wiążą się z zawieraniem związków małżeńskich, rozwodami, urodzeniami dzieci poza małżeństwem, które mają wpływ na formy rodzinnego i partnerskiego życia. Pomimo silnego wpływu tradycji dochodzi w Słowacji do zmian w rodzinnych zachowaniach obywateli. Zmiany te mają pewne długoterminowe trendy, które w ostatnich 10-15

²⁹⁴ J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 451.

latach charakteryzuje pewne przyspieszenie. Typ rodziny nuklearnej jest rzeczywiście dominującą formą tej społeczności, ale w tym samym czasie zaobserwowany został wzrost liczby związków kohabitacyjnych oraz wzrost pozamałżeńskiej płodności²⁹⁵.

Tabela 4. Rozmieszczenie przestrzenne obywateli i kohabitantów w miastach i na wsiach według województw w Słowacji w 2001 roku

Województwo	Miasto		Wieś		Odchylenia w punktach
	obywatele	kohabitanci	obywatele	kohabitanci	
Bratysławskie	84,0%	86,8%	16,0%	13,2%	3,3
Trnawskie	50,3%	59,8%	49,7%	40,2%	18,8
Trencińskie	57,9%	72,9%	42,1%	27,1%	26,0
Nitrzańskie	48,1%	54,9%	51,9%	45,1%	14,2
Žylińskie	50,3%	70,4%	49,7%	29,6%	40,1
Bańskobystrzyckie	54,4%	56,1%	45,6%	43,9%	3,3
Preszowskie	50,4%	52,7%	49,6%	47,3%	4,5
Koszyckie	56,7%	58,5%	43,3%	41,5%	3,1
Ogółem Słowacja:	56,0%	62,9%	44,0%	37,1%	12,2

Źródło: Słowacki Narodowy Spis Ludności 2001, za: J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s.451.

Badania zjawiska kohabitacji w Słowacji wskazują na pewne zależności, w szczególności w niektórych cechach społeczno-kulturowych, takich jak: etniczność, struktura edukacyjna i religijna²⁹⁶. Bardzo duży wpływ na wzrost zjawiska kohabitacji w Słowacji oraz na jego dynamikę mają socjoekonomiczne i społeczno-kulturowe warunki. Niezależność ekonomiczna osób żyjących w kohabitacji wpływa na podejmowanie przez nich swobodnych decyzji. Warunkiem koniecznym utworzenia związku kohabitacyjnego jest korzystna sytuacja bytowa.

²⁹⁵ J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 451-452.

²⁹⁶ J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 452.

W Słowacji stopniowo wytwarzają się gospodarcze, materialne, społeczne i psychologiczne warunki do rozwoju kohabitacji. Można zatem założyć, że w przyszłości ten społecznie popularny fenomen będzie się rozpowszechniać, jako część zmian demograficznych i społecznych. Wpływać to będzie na potrzebę poznawania zjawiska kohabitacji, co wymagać będzie zastosowania nowych, nietradycyjnych metod badawczych. Wstępem do głębszej analizy zjawiska kohabitacji w Słowacji jest niniejsza rozprawa doktorska, która odpowie na kilka pytań związanych z tym zjawiskiem społecznym. Natomiast dokonane przez autorkę badania ilościowe i jakościowe w Polsce i Słowacji pozwolą na ukazanie podobieństw i różnic między społecznościami środowiska akademickiego tych dwóch państw.

2.4.2. Skala kohabitacji oraz struktura kohabitantów w Polsce

Zachowania demograficzne w Polsce będące odzwierciedleniem nowych zjawisk społecznych i ekonomicznych okresu transformacji, kreują tzw. ponowoczesny obraz rodziny, zbliżający się pod wieloma względami (oczywiście nie w takim samym natężeniu) do obrazu krajów zachodnich. Wizerunek ten jest bardziej zróżnicowany co do form i treści życia małżeńskiego i rodzinnego od portretu z lat 50-tych do 70-tych. Według K. Slany można wysunąć tezę, iż społeczeństwo polskie przechodzi od wizerunku względnie homogenicznego do wizerunku względnie heterogenicznego²⁹⁷.

Wzrost znaczenia kohabitacji, spadek skłonności do zawierania małżeństw, opóźnianie decyzji o rodzicielstwie, wzrost bezdzietności oraz rezygnacja z kolejnych urodzeń, a także wzrost odsetka urodzeń pozamałżeńskich, to tylko kilka wspólnych elementów przemian w procesie formowania rodziny zachodzących w Europie. Obserwuje się je także w Polsce, choć rozpoczęły się one tu nieco później niż w krajach Europy Północnej czy Zachodniej. Przejawiały się początkowo silnym spadkiem płodności, do poziomów znacznie poniżej prostej zastępowalności pokoleń. W ostatnich latach w coraz większym stopniu obserwuje się zmiany w procesie formowania i rozwiązywania związków, w tym wzrost odsetka osób żyjących w kohabitacji czy doświadczających rozwodów, oraz posiadaniu dzieci poza związkiem formalnym²⁹⁸.

²⁹⁷ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2006, s. 174-175.

²⁹⁸ *Nowe wzorce formowania rodziny w Polsce – kontekst społeczno-ekonomiczny, preferencje i wpływ na zadowolenie z życia*, Projekt finansowany przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju w ramach programu Lider, mający na celu lepsze zrozumienie przyczyn leżących u podstaw nowych wzorców

Według danych ze Spisu Powszechnego z 1978 roku w Polsce żyło około 189 tysięcy osób kohabitujących, czyli około 90 tysięcy par (stanowiły one 1% wszystkich par małżeńskich). Natomiast z informacji uzyskanych z Spisu Powszechnego z 1988 roku dowiadujemy się, że liczba osób żyjących w związkach kohabitacyjnych wzrosła do około 250 tysięcy. Według danych z Mikrospisu z 1995 roku liczba ta wzrosła do 310 545 osób i ich udział wśród ogółu małżeństw wyniósł 1,7%, w miastach 2%, a na wsi 1,1%. W stosunku do roku 1978 odnotowano 57% wzrostu liczby osób kohabitujących, a w stosunku do roku 1988 – 24% wzrostu. Liczba osób rzeczywiście kohabitujących może być znacznie wyższa niżeli występująca w danych ze spisów, ponieważ część osób kohabitujących mogła z różnych powodów nie przyznać się do trwania w takim związku²⁹⁹.

Z danych Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku wynika jednoznacznie, że model związku bez ślubu w Polsce występuje nieporównywalnie rzadziej niż w innych częściach Europy. W spisie tym zanotowano 198 tysięcy związków partnerskich (z tego 148,5 tysięcy w miastach oraz 49,4 tysięcy na wsiach), co w stosunku do ogółu istniejących małżeństw stanowiło 1,9%, w tym 2,4% w miastach i 1,3% na wsi³⁰⁰. Najwięcej partnerów żyjących w kohabitacji – zarówno kobiet jak i mężczyzn, wedle Spisu Powszechnego z 2002 roku należało do kategorii wiekowej od 25-ego do 29-ego roku życia (65,5 tysięcy) oraz do kategorii wiekowej od 45-ego do 49-ego roku życia (50,6 tysięcy). Natomiast w kategorii wiekowej od 20-ego do 24-ego roku życia (czyli takiej, w której mieści się badana przez autorkę niniejszej pracy doktorskiej zbiorowość studencka) partnerów żyjących w związku kohabitacyjnym było 43,1 tysięcy (zob. tabela 5.).

zachowań związanych z formowaniem rodzin i płodnością w Polsce, a także konsekwencji tych zachowań dla dobrostanu psychicznego ludności. <http://www.sgh.waw.pl/inne/famwell/> - data przejrzania 10.11.2012 rok.

²⁹⁹ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2006, s. 182.

³⁰⁰ Sytuacja Demograficzna Polski. Raport 2010-2011. Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2011, s. 13.

Tabela 5. Liczba partnerów według płci, wieku i miejsca zamieszkania w 2002 roku

	Ogółem			Miasta			Wieś		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	razem	mężczyźni	kobiety	razem	mężczyźni	kobiety
Polska	396058	198029	198029	297160	148580	148580	98898	49449	49449
w wieku:									
poniżej 19 lat	4460	756	3704	2804	516	2288	1656	240	1416
20-24	43123	15527	27596	33302	12082	21220	9821	3445	6376
25-29	65563	31236	34327	52319	24977	27342	13244	6259	6985
30-34	44968	22887	22081	34231	17510	16721	10737	5377	5360
35-39	39122	20388	18734	28729	15076	13653	10393	5312	5081
40-44	47113	24584	22529	34299	17770	16529	12814	6814	6000
45-49	50634	26446	24188	37477	19438	18039	13157	7008	6149
50-54	41507	22166	19341	30906	16441	14465	10601	5725	4876
55-59	22396	12415	9981	16821	9373	7448	5575	3042	2533
60-64	15243	8810	6433	11148	6447	4701	4095	2363	1732
65-69	10874	6382	4492	7694	4531	3163	3180	1851	1329
70 lat i więcej	11026	6418	4608	7402	4405	2997	3624	2013	1611
nieustalony	29	14	15	28	14	14	1	-	1

Źródło: Opracowane przez GUS na zamówienie autorki niniejszej pracy doktorskiej

Tabela. 6. Liczba partnerów według stanu cywilnego, prawnego, płci oraz miejsca zamieszkania w 2002 roku

Wyszczególnienie	Ogółem			Miasta			Wieś		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	razem	mężczyźni	kobiety	razem	mężczyźni	kobiety
Polska	396058	198029	198029	297160	148580	148580	98898	49449	49449
Kawaler/panna	199602	102493	97109	150089	75647	74442	49513	26846	22667
Żonaty/zamężna niepozostający w małżeństwie	28235	15973	12262	19811	11553	8258	8424	4420	4004
Wdowiec/wdowa	36732	9773	26959	24605	6693	17912	12127	3080	9047
Rozwiedziony/rozwiedziona	126352	67046	59306	98572	52487	46085	27780	14559	13221
Separowany/separowana	1850	1054	796	1307	767	540	543	287	256
Nieustalony stan cywilny prawny	3287	1690	1597	2776	1433	1343	511	257	254

Źródło: Opracowane przez GUS na zamówienie autorki niniejszej pracy doktorskiej

Według danych GUS'u³⁰¹ wynika, że osoby kohabitujące najczęściej były stanu wolnego (kawaler/panna 199,6 tysięcy z czego 102,4 tysiące stanowili mężczyźni) oraz osoby rozwiedzione (126,3 tysiące z czego 67,0 tysiące stanowili mężczyźni). Osób zonatych/zamężnych nie pozostających w małżeństwie, a żyjących w kohabitacji było 28,2 tysięcy (zob. tabela 6.).

Istotną zmienną charakteryzującą kohabitantów jest poziom wykształcenia. W Polsce w 2002 roku największa liczba osób żyjących w kohabitacji posiadała wykształcenie zasadnicze zawodowe (114,7 tysiące) oraz średnie (113,5 tysiące). Natomiast osób z wyższym wykształceniem kohabitowało 49,2 tysiące osób (zob. tabela 7.).

Tabela. 7. Liczba partnerów według poziomu wykształcenia, płci oraz miejsca zamieszkania w 2002 roku

Wyszczególnienie	Ogółem			Miasta			Wieś		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	razem	mężczyźni	kobiety	razem	mężczyźni	kobiety
Polska	396058	198029	198029	297160	148580	148580	98898	49449	49449
Wyższe	49231	23993	25238	44670	21815	22855	4561	2178	2383
Policealne	12666	3689	8977	10935	3255	7680	1731	434	1297
Średnie	113503	52843	60660	95410	44951	50459	18093	7892	10201
ogólnokształcące	37572	12346	25226	33113	11144	21969	4459	1202	3257
zawodowe	75931	40497	35434	62297	33807	28490	13634	6690	6944
Zasadnicze zawodowe	114736	69724	45012	80675	49443	31232	34061	20281	13780
Podstawowe ukończone	95657	43078	52579	58397	25806	32591	37260	17272	19988
Podstawowe nieukończone i bez wykształcenia szkolnego	5664	2364	3300	2968	1231	1737	2696	1133	1563
Nieustalony	4601	2338	2263	4105	2079	2026	496	259	237

Źródło: Opracowane przez GUS na zamówienie autorki niniejszej pracy doktorskiej

Tabela. 8. Liczba partnerów według liczby dzieci oraz miejsca zamieszkania w 2002 roku

Wyszczególnienie	Ogółem	Rodziny partnerów według liczby dzieci				
		0	1	2	3	4 i więcej
Polska	198029	87116	57751	31955	12896	8311
Miasta	148580	70290	43574	22406	8045	4265
Wieś	49449	16826	14177	9549	4851	4046

Źródło: Opracowane przez GUS na zamówienie autorki niniejszej pracy doktorskiej

³⁰¹ Dane opracowane przez GUS na zamówienie autorki niniejszej pracy doktorskiej na podstawie Narodowego Spisu Powszechnego w 2002 roku.

Z danych GUS'u³⁰² wynika, że zdecydowana większość osób żyjących w związku kohabitacyjnym w Polsce w 2002 roku nie posiadała dzieci (87,1 tysięcy z czego 70,2 tysiące mieszkała w mieście). Liczba partnerów, którzy posiadali jedno dziecko wynosiła 57,7 tysięcy, z dwójką dzieci 31,9 tysięcy, a z trójką dzieci 12,8 tysięcy (zob. tabela 8.).

Z kolei analizując liczbę partnerów żyjących w kohabitacji według rozmieszczenia przestrzennego w Polsce, należy zauważyć, że największa ich liczba w 2002 roku występowała w województwach najlepiej rozwiniętych w sektorze usług oraz najlepiej uprzemysłowionych tzn. w województwie mazowieckim, gdzie kohabitoowało 55,8 tysięcy osób, w województwie śląskim (50,7 tysięcy osób) oraz w województwie dolnośląskim (49,6 tysięcy osób)³⁰³.

W Narodowym Spisie Powszechnym w Polsce w 2011 roku stan cywilny faktyczny określono w sposób wtórny na podstawie charakteru związku, w jakim faktycznie żyje dana osoba. Osoby żyjące w związkach nieformalnych (tzw. kohabitanci), niezależnie od ich stanu cywilnego prawnego, ujęte zostały jako pary tworzące związki partnerskie. Zatem, stan cywilny faktyczny – oprócz kategorii prawnych (kawaler/panna, osoby pozostające w prawnym związku małżeńskim, osoby owdowiałe i rozwiedzione) – wyodrębnia także dwie dodatkowe kategorie, tj. osoby żyjące w związkach partnerskich (których w spisie 2011 r. wyodrębniono 781 tysięcy, tj. 2,4% ludności w wieku 15 lat i więcej) oraz małżonkowie pozostający w separacji (w separacji orzeczonej prawnie albo deklarowanej) – stanowili 0,6% populacji (191 tysięcy)³⁰⁴. Zatem w porównaniu z rokiem 1995 i 2002 liczba osób żyjących w kohabitacji wzrosła.

Z Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku wynika, że prawie 1% spośród osób żonatych lub zamężnych – z punktu widzenia prawa –stwierdziło, że ich małżeństwo się rozpadło. Spośród osób, które stwierdziły faktyczny rozpad swego małżeństwa zdecydowana większość pozostała w separacji, natomiast związki partnerskie stworzyła tylko 1/5, (tj. 0,2% ogółu osób prawnie zamężnych i żonatych). W miastach związki takie założyło nieznacznie więcej osób żonatych/zamężnych niż na wsi, natomiast – w żadnym przypadku – nie zaobserwowano istotnego zróżnicowania

³⁰² Dane opracowane przez GUS na zamówienie autorki niniejszej pracy doktorskiej na podstawie Narodowego Spisu Powszechnego w 2002 roku.

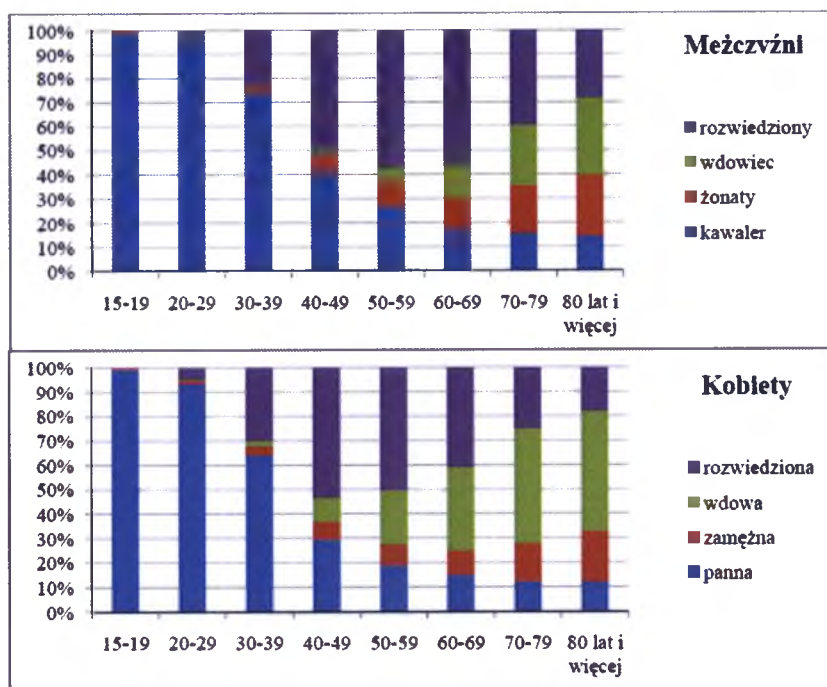
³⁰³ Według danych opracowanych przez GUS na zamówienie autorki niniejszej pracy doktorskiej na podstawie Narodowego Spisu Powszechnego w 2002 roku

³⁰⁴ Raport z wyników. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2012, s. 55.

według płci. Wśród wszystkich kategorii stanu cywilnego największą skłonność do tworzenia związków nieformalnych („przepływ w kierunku związków partnerskich”) obserwujemy wśród osób rozwiedzionych. Nieco więcej niż co dziesiąta (11%) spośród ogółu prawnie rozwiedzionych osób pozostaje w kohabitacji (podobnie w miastach i na wsi). Udziały te są zróżnicowane według płci. Wśród rozwiedzionych kobiet 9% stworzyło związki kohabitacyjne, a wśród mężczyzn aż 15%. W przypadku kawalerów i panien około 4% osób zadeklarowało związek partnerski (nieznacznie więcej kobiet – o 1 punkt procentowy). Trzy razy częściej dotyczy to kawalerów i panien w miastach (6%) niż wśród mieszkających na wsi (2%). Zróżnicowanie to wynika z faktu, że to w miastach częściej tworzone są związki partnerskie. Także osób deklaruujących wdowieństwo jest o 1% mniej w stosunku do stanu cywilnego prawnego. Wśród osób owdowiałych częściej związki partnerskie tworzą mężczyźni i stanowią oni ok. 15% ogółu wdowców (w miastach 16%, na wsi także dużo – bo 12%). Spośród wdów 9% zadeklarowało związek partnerski, na wsi było ich trochę więcej i stanowiły ponad 10%, w miastach niecałe 9%. Z badania populacji osób pozostających w związkach kohabitacyjnych pod względem ich stanu cywilnego prawnego wynika, że dominującą część – 62% – stanowią osoby o stanie cywilnym prawnym kawaler/panna. Drugą grupą są osoby rozwiedzione (28%), a osoby pozostające z prawnego punktu widzenia w małżeństwie oraz osoby owdowiałe stanowią po 5% ogółu partnerek i partnerów. Jest to niewątpliwie związane z wiekiem osób kohabitujących. Nastoletni i dwudziestoletni partnerzy to przede wszystkim kawalerowie i panny (zob. wykresy: 10. i 11.), ale już wśród trzydziestoletnich kohabitantów drugą pod względem liczebności grupą są osoby rozwiedzione. Rozwiedzeni stanowią także ponad połowę spośród 40-, 50- i 60-letnich partnerów oraz 40- i 50-letnich partnerek³⁰⁵.

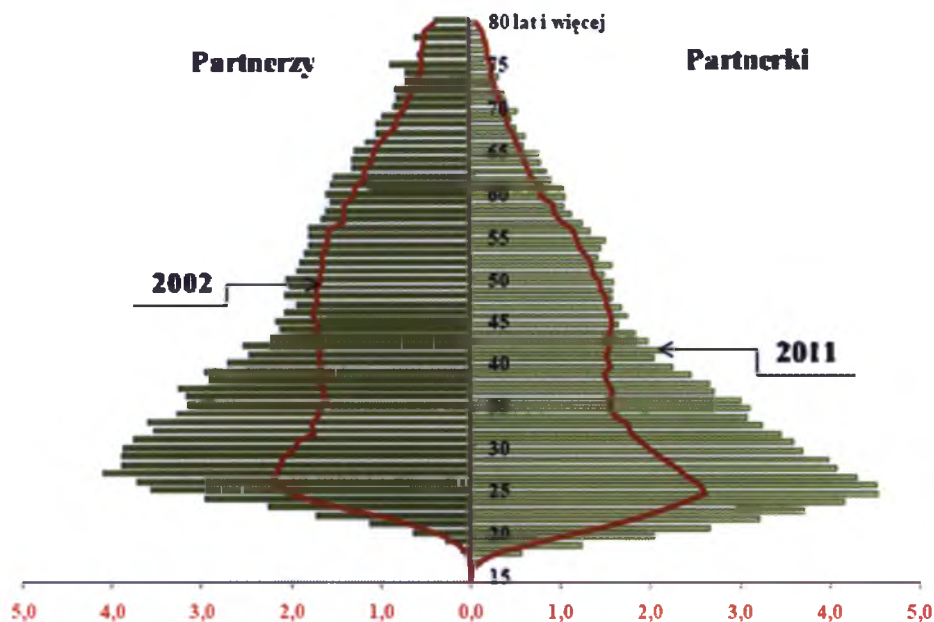
³⁰⁵ *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, GUS, Warszawa 2013, s. 71-72.

Wykres 10. Osoby pozostające w związkach kohabitacyjnych według płci, wieku i stanu cywilnego prawnego w 2011 roku (w %)

Źródło: *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, GUS, Warszawa 2013, s. 71.

Wykres 11. Osoby pozostające w związkach kohabitacyjnych w % do ogólnej liczby ludności danej płci i wieku w 2011 roku na tle 2002 roku

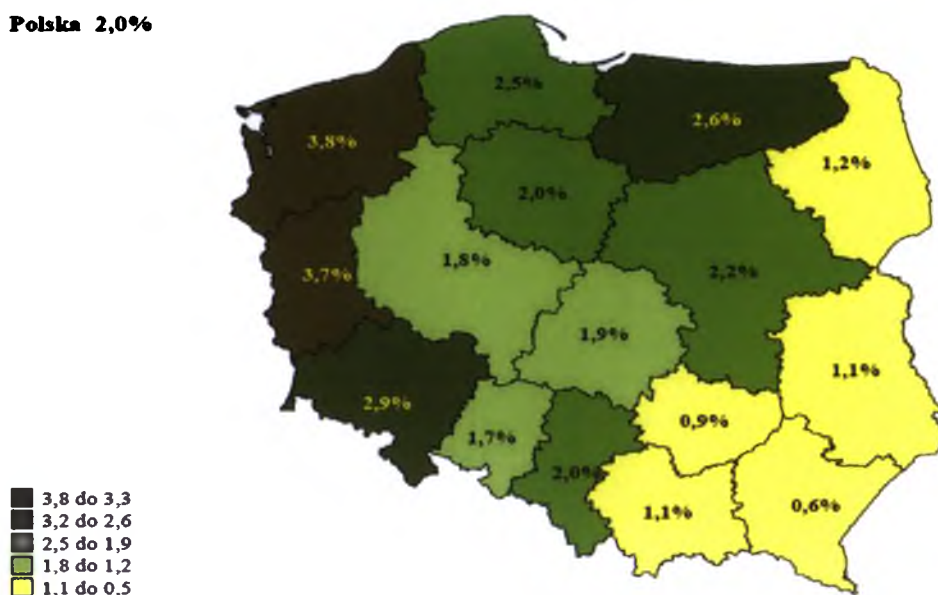

Źródło: *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, GUS, Warszawa 2013, s. 72.

Wraz ze wzrostem wieku – w populacji kohabitantów – zwiększają się (kosztem udziału rozwiedzionych) odsetki dla osób owdowiałych oraz żonatych/zamężnych. W przypadku mężczyzn w jednakowym tempie, natomiast dla kobiet dotyczy to przede wszystkim wdów, które wśród partnerek w wieku powyżej 60 lat udziałem dorównują rozwódkom i stanowią 37%. Analizując piramidę wieku partnerów (zob. wykres 11.) zauważamy, że najintensywniej związki partnerskie występują wśród 20- i 30-letnich osób. W kolejnych grupach wieku udziały sukcesywnie maleją. Mediana wieku dla mężczyzn pozostających w kohabitacji wynosi prawie 37 lat, kobiety są o 3 lata młodsze. W 2002 r. partnerzy byli starsi: mężczyźni o 5 lat – mediana wynosiła 42 lata, kobiety o 4 lata (38 lat). Porównując dane w zakresie struktury wieku uzyskane w obydwu spisach (zob. wykres 11.) zauważamy wzrost liczby partnerów we wszystkich grupach wieku, ale najintensywniejszy (praktycznie 2-krotny) wśród osób w wieku 25-35 lat (szczególnie dla kobiet). Udział tej grupy wieku w 2002 r. wynosił niespełna 4% ogółu ludności w wieku 15 lat i więcej, natomiast w 2011 r. – osób w tym wieku tworzących związki kohabitacyjne było już prawie dwa razy więcej – ok. 7%. Zestawiając struktury ludności według stanu cywilnego faktycznego w ujęciu regionalnym można zauważyć różnice już na poziomie podziału na miasta i wieś. Jak przedstawiono wcześniej wynika to przede wszystkim z faktu, że tworzenie związków partnerskich – czyli zjawisko mające zdecydowany wpływ na kształt tej struktury – jest 4 razy częstsze w miastach niż na wsi. Jednocześnie natężenie tworzenia związków kohabitacyjnych jest zróżnicowane w poszczególnych województwach (zob. mapa 2). Do grupy województw charakteryzujących się najwyższymi odsetkami związków partnerskich należą: zachodniopomorskie i lubuskie, a także dolnośląskie i warmińsko-mazurskie. Należy podkreślić, że – z wyjątkiem warmińsko-mazurskiego – są to jednocześnie województwa o najwyższym odsetku osób rozwiedzionych oraz – jak wynika z bieżących badań demograficznych – także o najwyższym współczynniku rozwodów i odsetku urodzeń pozamałżeńskich. Natomiast najmniej związków partnerskich odnotowano w województwach: podkarpackim oraz świętokrzyskim, małopolskim, lubelskim i podlaskim – podobnie jak i osób rozwiedzionych, chociaż w tych województwach występują najwyższe lub stosunkowo wysokie udziały kawalerów i panien, czyli osób najczęściej tworzących związki partnerskie.

Mapa 2. Osoby pozostające w związkach kohabitacyjnych w 2011 roku w % do liczby osób w wieku 15 lat i więcej danego województwa

Polska 2,0%

Źródło: *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, GUS, Warszawa 2013, s. 73.

W okresie 9 lat od poprzedniego spisu wrosła liczba, jak i udział (o ponad 80%) osób pozostających w związkach partnerskich. W 2002 roku odnotowano prawie 200 tysięcy par pozostających w związkach partnerskich wobec około 390 tysięcy par w 2012 roku³⁰⁶ (zob. tabela 9.). Zatem liczba związków kohabitacyjnych posiada tendencję wzrostową i prognozować można, że w przyszłości formę życia w związku kohabitacyjnym wybierze coraz większa liczba Polaków.

Tabela 9. Liczba partnerów i partnerek w Polsce w 2012 roku

Wyszczególnienie	Partnerzy, partnerki (w tysiącach)
ogółem	780,5
kobiety	382,8
mężczyźni	397,8
miasta	602,0
wieś	178,5

Źródło: Raport z wyników. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2012, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2012, s. 56.

³⁰⁶ Raport z wyników. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2012, s. 57.

Kohabitacja jest jednak w Polsce stosunkowo rzadka w porównaniu do innych krajów Europy Zachodniej, gdzie związki nieformalne stanowią ponad połowę pierwszych związków, zawieranych przez młodych ludzi (Austria, Szwecja, Holandia, Norwegia, Dania, Finlandia, Francja)³⁰⁷.

W kohabitacji najczęściej żyją osoby nisko wykształcone, ale od początku lat 90-tych ubiegłego wieku odnotowuje się silny wzrost popularności tego rodzaju związków wśród osób z wykształceniem wyższym oraz wśród uczących się i/lub studiujących. Kohabitacja jest najczęściej traktowana jak przejściowa forma związku, która służy jego przetestowaniu przed zawarciem małżeństwa. Małżeństwo, w przeciwieństwie do kohabitacji, jest natomiast postrzegane jako jedyna właściwa forma związku do posiadania dzieci. Także pod tym względem Polska różni się od innych krajów europejskich, a zwłaszcza od Szwecji, gdzie znaczący odsetek dzieci rodzi się i wychowuje w związkach nieformalnych³⁰⁸.

Badania ilościowe i jakościowe przeprowadzone przez M. Mynarską i A. Matysiak³⁰⁹ wskazują, że ogólny poziom kohabitacji w Polsce jest cały czas niski. Niemniej jednak, autorki pokazały również, że młodzi Polacy wstępują w związki kohabitacyjne zanim wstąpią w związek małżeński. Wykazały także, że związki kohabitacyjne zostały postrzegane w Polsce jako okres próbny poprzedzający małżeństwo, a nie jako zachowanie awangardowe lub dewiacyjne.

Według Z. Dąbrowskiej-Caban³¹⁰ oficjalne dane nie odzwierciedlają w pełni faktycznych rozmiarów zjawiska kohabitacji. Nowe wzory w zakresie życia małżeńskiego i rodzinnego upowszechniają się w Polsce niezwykle szybko. Można stwierdzić, że zmiany demograficzne dokonują się o wiele szybciej niż zmiany w sferze ekonomiczno-społecznej, wpływając w zasadniczy sposób nie tylko na obraz rodziny, ale i całego społeczeństwa.

Z uzyskanych danych z Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku wynika, że zjawisko kohabitacji w Polsce wzrasta i prognozować można, że w przyszłości nadal

³⁰⁷ M. Mynarska, A. Matysiak, *Kohabitacja w Polsce: fakty i mity*, Warszawa 28.09.2010 rok, www.sgh.waw.pl/inne/.../FAMWELL_Kohabitacja_fakty_i_mity.pdf - data przejrzenia 10.11.2012 rok.

³⁰⁸ M. Mynarska, A. Matysiak, *Diffusion in cohabitation in Poland*, Working Papers, Institute of Statistics and Demography, Warsaw School of Economics, 2010, Nr 3, s. 15.

³⁰⁹ M. Mynarska, A. Matysiak, *Diffusion in cohabitation in Poland*, Working Papers, Institute of Statistics and Demography, Warsaw School of Economics, 2010, Nr 3, s. 15.

³¹⁰ Z. Dąbrowska-Caban, *Nietypowe związki małżeńskie w Polsce: doniesienia badawcze*, „Problemy Rodziny” 2001, nr 3, za: K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2006, s. 183.

będzie wykazywać tendencję wzrostową. Wskazuje na to fakt rozpowszechniania się tego zjawiska w Europie, a także w USA, co przyczyniać się będzie do coraz większej dyfuzji tego zjawiska do Polski, a także Słowacji. Upowszechnienie kohabitacji przez środki masowego przekazu również będzie wywierać wpływ na popularność tego fenomenu, a emigracja zarobkowa do krajów Europy Zachodniej także będzie sprzyjała wstępowaniu w związki kohabitacyjne. Zatem można przyjąć, że obraz rodziny polskiej i słowackiej będzie się zmieniał ku nowej formie życia w związku nieformalnym.

2.5. Prawne regulacje związków kohabitacyjnych w wybranych krajach Europy

W niektórych krajach UE można sformalizować swój związek bez zawierania małżeństwa, poprzez rejestrowany związek partnerski (niekiedy zwany *związkiem cywilnym*). W ten sposób dwoje ludzi, żyjących ze sobą jako para, może zarejestrować swój związek partnerski we właściwym urzędzie w kraju zamieszkania. Różnice między krajami UE są pod tym względem ogromne, nie tylko w odniesieniu do oferowanych możliwości, ale także zakresu, w jakim związki partnerskie zawierane za granicą są uznawane (o ile w ogóle są uznawane). Rejestrowane związki partnerskie traktuje się w niektórych, ale nie we wszystkich krajach UE, jako równoważne małżeństwu. Kraje UE, które nie uznają rejestrowanych związków partnerskich za równoważne małżeństwu, to: Bułgaria, Cypr, Estonia, Grecja, Irlandia, Włochy, Łotwa, Liechtenstein, Malta, Polska, Rumunia i Słowacja. Wszystkie kraje zezwalające na małżeństwa osób tej samej płci (obecnie Belgia, Hiszpania, Holandia, Portugalia i Szwecja) uznają również rejestrowane związki partnerskie zawarte przez osoby tej samej płci w innych krajach. W krajach, które nie dopuszczają małżeństw między osobami tej samej płci, ale które wprowadziły jakąś formę rejestrowanego związku partnerskiego, małżeństwo między osobami tej samej płci zawarte za granicą zapewnia zwykle takie same prawa, jak rejestrowany związek partnerski³¹¹.

W Holandii status związków niemałżeńskich opiera się na podejściu liberalnym oraz na uznawaniu równości praw. Holenderskie Ministerstwo Sprawiedliwości uznaje ekwiwalentność związków małżeńskich i partnerskich. Podkreśla także, że *„instytucji partnerstwa pod opieką prawa dane jest miejsce oddzielne i równe do takiego, jakie ma*

³¹¹ http://europa.eu/youreurope/citizens/family/couple/registered-partners/index_pl.htm, data przejrzania: 8.08.2012 rok.

małżeństwo”³¹². Prawo do rejestrowania związków partnerskich wprowadzone w Holandii w 1997 roku, tworzy stan prawny dla kohabitacji, którą uznaje się za blisko powiązaną z małżeństwem. Istnieją jednak trzy zastrzeżenia, wskazujące na istotne różnice między tymi związkami. Po pierwsze, rejestracja związków partnerskich pozwala na rejestrację związków par tej samej płci, tak samo jak par heteroseksualnych. Po drugie, ograniczone są prawa w sprawie adopcji dzieci. Po trzecie, procedury rozpadu związku są inne, niż rozwodowe. Podobnie jak w przypadku małżeństw, nie mogą rejestrować związków partnerskich osoby o niedozwolonym stopniu pokrewieństwa, osoby poniżej 18 roku życia bez zgody rodziców, czy pozwolenia sądowego. Pozostawanie w małżeństwie, czy w związku partnerskim, nie pozwala na wejście w nowy związek partnerski, podczas gdy zarejestrowany związek partnerski wyklucza małżeństwo. Istnieje duże podobieństwo w formalnościach między zawieraniem małżeństwa i rejestracją związku partnerskiego, gdy chodzi o miejsce zawierania, czy samą ceremonię. Z pewnymi wyjątkami zarejestrowani partnerzy stają się podmiotem osobistych zobowiązań w kodeksie cywilnym, podobnie jak małżonkowie. Obowiązują ich zasady zobowiązujące do współżycia, wierności i dostarczania wzajemnej pomocy. Mają oni te same, co małżonkowie, prawa dziedziczenia, dysponowania majątkiem, finansowego zabezpieczenia w trakcie trwania związku. Zasada równości między małżeństwem a związkiem partnerskim, przyznaje niemałżeńskim partnerom także uprawnienia w zakresie praw obywatelskich, dotyczące na przykład podatków i bezpieczeństwa socjalnego, prawa administracyjnego i karnego. Zakończenie związku partnerskiego między żyjącymi osobami jest formalnym procesem, ale różniącym się od rozwodu. Związek partnerski może być rozwiązany na podstawie jednostronnego zgłoszenia, nie jest wymagane stwierdzenie rozpadu związku. Prawna separacja dotyczy tylko małżonków³¹³.

W państwach takich jak Francja i Szwecja, gdzie podstawy prawne szybciej wchodzi w reakcję ze zmianami społecznymi, kohabitacja została zaakceptowana jako alternatywa dla małżeństwa. W Szwecji pary kohabitujące są traktowane w ten sam sposób, co małżeństwa pod względem podatkowym oraz pod względem praw

³¹² D. Bradley, *Regulation of unmarried cohabitation in West European jurisdictions. Determinants of legal policy*, "International Journal of Law, Policy and the Family" 2001, nr 15, s. 28. Za: A. Kwak, A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie "Żak", Warszawa 2005, s. 286.

³¹³ D. Bradley, *Regulation of unmarried cohabitation in West European jurisdictions. Determinants of legal policy*, "International Journal of Law, Policy and the Family" 2001, nr 15, s. 28. Za: A. Kwak, A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie "Żak", Warszawa 2005, s. 286-287.

społecznych, chociaż nie ma obowiązku zabezpieczenia ekonomicznego partnera i przepisów dotyczących spadku pomiędzy partnerami. Jakkolwiek, legislacja, w szczególności „Akt Kohabitacyjny” z 1987 roku mówi, że w przypadku śmierci partnera pozwala żyjącemu partnerowi korzystać i zajmować współwłasność mieszkaniową a w przyszłości chroni żyjącego partnera poprzez specjalne przepisy podziału własności³¹⁴.

We Francji nieformalne związki partnerskie regulowane są przez PACS - Obywatelską Umowę Solidarności, czy też Cywilny Pakt Solidarności (z j. francuskiego *Pacte civil de solidarité*) istniejący od 1999 roku. Dzięki tej umowie można zalegalizować związki nieformalne między dwojgiem ludzi bez względu na płeć. PACS niesie ze sobą wspólne deklaracje majątkowe od momentu zarejestrowania, nowe zasady dziedziczenia, opiekę społeczną oraz współodpowiedzialność za długi (zaciągnięte w czasie związku na potrzeby życia codziennego). Nie pozwala on jednak na wspólną adopcję dzieci, partnerzy zachowują również rozdzielność majątkową (o ile kontrakt między nimi nie przewiduje inaczej). PACS, podobnie jak małżeństwo, zwalnia od podatku spadkowego po zmarłym partnerze (konieczne jest jednak spisanie testamentu - sam kontrakt nie gwarantuje, że partner automatycznie stanie się spadkobiercą). Rozwiązanie PACS-u jest uproszczone w porównaniu do małżeństwa: wystarczy, by jeden z partnerów wysłał do odpowiedniego urzędu w swojej miejscowości (z j. fr. *tribunal d'instance*) list polecony, informujący o zerwaniu paktu cywilnego. Efekt takiej deklaracji jest natychmiastowy³¹⁵.

Francuskie Ministerstwo Sprawiedliwości mocno podkreślało, że „małżeństwo jest fundamentalnie różne (od związku kohabitacyjnego)”. Małżeństwo jest wyższą instytucją³¹⁶. Jak podają C. Martin i I. Théry³¹⁷ PACS „nie jest łatwy do zdefiniowania z prawnego punktu widzenia. Jest to pośredni status, nie jest ani związkiem, ani kontraktem, nie jest prywatny, ani publiczny, wyraża niepewność francuskiego sposobu odpowiedzi na wzrastające zjawisko kohabitacji”. Cywilny Pakt

³¹⁴ Zob.: Å. Saldeen, *Family law in Sweden* w: C. Hamilton, K. Standley, D. Hodson (red.), *Family law in Europe*, Butterworths, London 1995.

³¹⁵ http://pl.wikipedia.org/wiki/Pacte_civil_de_solidarit%C3%A9, data przejrzenia 8.08.2012 roku.; Zob. też: T. Nazio, *Cohabitation, Family and Society*, Routledge 2008, s. 70.

³¹⁶ D. Bradley, *Regulation of unmarried cohabitation in West European jurisdictions. Determinants of legal policy*, „International Journal of Law, Policy and the Family” 2001, nr 15, s. 28. Za: A. Kwak, A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 287.

³¹⁷ C. Martin i I. Théry, *The PACS and marriage and cohabitation in France*, „International Journal of Law, Policy and the Family” 2001, nr 15, s. 135. Za: A. Kwak, A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 287.

Solidarności jest otwarty, zarówno dla par tej samej płci, jak i par heteroseksualnych. Pakt jest umową cywilno-prawną. Wymaga, aby strony świadczyły sobie wzajemną i materialną pomoc, ale jej zakres stanowi przedmiot do negocjacji.

Rosnącą popularność PACS eksperci tłumaczą m.in. korzyściami fiskalnymi, jakie za sobą pociąga partnerstwo cywilne, np. wspólnym opodatkowaniem. Początkowo rozwiązanie to pozwalało na wspólne rozliczanie dopiero po trzech latach od chwili zawarcia partnerstwa. Jednak ustawa budżetowa z 2005 roku skróciła ten okres do roku. Na efekty nie trzeba było długo czekać - w 2005 roku zawarto o 51% więcej partnerstw cywilnych, niż w 2004 roku. PACS przyznaje też znaczne ulgi przy dziedziczeniu, daje niepracującemu partnerowi świadczenia ubezpieczeniowe i ułatwia uzyskanie dla niego obywatelstwa francuskiego. Zapewnia też wszelkie uprawnienia, jakie przysługują pracującym współmałżonkom, tj.: urlopy, czy zwolnienia dla opieki nad chorym³¹⁸.

Związki kohabitacyjne we Włoszech nie posiadają prawnego uregulowania. W tym kraju kohabitanci nie mają wzajemnych praw i obowiązków z powodu prowadzenia wspólnego życia, a także praw do zapewniania finansowego i moralnego wsparcia. Kohabitacja występuje tu jako wolny i niewiążący związek. Natomiast gdy w takim związku urodzi się dziecko, wtedy oboje rodzice posiadają takie same prawa i obowiązki względem dziecka, co pary małżeńskie³¹⁹.

W Hiszpanii sytuacja par kohabituujących przedstawia się podobnie. Kohabitacja nie jest uregulowana prawnie oraz nie posiada takich samych praw jak małżeństwo. Niezamężne pary, które posiadają dzieci, mają względem nich takie same prawa jakie mają małżeństwa i od 1987 roku (od 1991 roku prawo Katalońskie) mogą adoptować dzieci³²⁰.

Na terenie Polski nigdy nie obowiązywało i nie obowiązuje prawo, które w jakiegokolwiek formie pozwalałoby zalegalizować (oficjalnie uznać przez władzę) związek inny, niż małżeński. Prawo polskie uwzględnia sytuację prawną osób pozostających w związkach kohabitacyjnych tylko w pewnym niewielkim zakresie, nazywając ich „osobami najbliższymi” (prawo karne) lub „osobami wspólnie gospodarującymi” (prawo pomocy społecznej). Jest to jednak bardziej stwierdzenie pewnej zależności majątkowej lub faktycznej pomiędzy tymi osobami, niż przyznanie

³¹⁸ B. Mitosek, *Partnerstwo cywilne święci triumfy we Francji*, <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114881,4950499.html>, data przejrzenia: 8.08.2012 rok.

³¹⁹ T. Nazio, *Cohabitation, Family and Society*, Routledge 2008, s. 71.

³²⁰ T. Nazio, *Cohabitation, Family and Society*, Routledge 2008, s. 71.

im określonych uprawnień. W szczególności trudno jest określić, od jakiego momentu można uznać, że konkretne osoby pozostają w związku konsensualnym. Jedyną doniosłą prawnie chwilą może być wspólne zamieszkanie, jeżeli jest ono dokonane z zamiarem zamieszkania stałego a nie tymczasowego³²¹. W związku partnerskim nie ma obowiązku współdecydowania o istotnych sprawach związku. Wręcz przeciwnie, osoby pozostające w takim związku nie mają żadnej prawnej możliwości ingerowania w decyzje podejmowane przez partnera. Nie ma też żadnej możliwości, aby sąd podejmował decyzję w przypadku sporu partnerów. Jedyną możliwością, jaką partnerzy mają w tej sytuacji, jest ugoda mediacyjna. W sytuacji, kiedy partnerzy posiadają wspólny majątek, do zarządzania nim i do dokonywania poszczególnych czynności niezbędna jest zgoda drugiego współwłaściciela. Znacznym ułatwieniem dla osób pozostających w związku partnerskim jest zawarcie umowy o zarząd majątkiem. Skutkiem takiej umowy będzie nie tylko możliwość bieżącego sprawowania zarządu przez jednego z partnerów, ale także możliwość reprezentowania partnera przed sądem w roli pełnomocnika. W związku partnerskim informacje mogą być przekazywane sobie wzajemnie wyłącznie przez partnerów. Żadna instytucja, ani osoba trzecia nie ma prawa ujawnić danych osobowych partnera drugiemu partnerowi, bez jego zgody, a jeżeli konkretne dane będą objęte tajemnicą zawodową, to nie mogą być ujawnione nawet w przypadku zgody osoby, której dotyczą. Sytuacja taka ma miejsce na przykład w przypadku danych o stanie zdrowia pacjenta – są one objęte tajemnicą zawodową. Regulacje dotyczące prawa do wzajemnej opieki i wsparcia także nie obowiązują w stosunku do partnerów żyjących w kohabitacji na terenie Polski³²².

Środowisko poselskie zainteresowało się sytuacją par żyjących w związkach nieformalnych w Polsce. Pod koniec sierpnia 2012 roku Klub Platformy Obywatelskiej przedyskutował projekt ustawy o związkach partnerskich autorstwa posła Artura Dunina³²³. Celem ustawy byłoby umożliwienie osobom zamierzającym pozostawać w stałym pożyciu uregulowanie ich sytuacji prawnej w zakresie stosunków osobistych, majątkowych i spadkowych w drodze umowy rejestrowanej w urzędzie stanu cywilnego. Umowa związku partnerskiego byłaby zawierana albo w formie aktu notarialnego przed notariuszem na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej albo przez

³²¹ A. Matysiak, G. Wrona, *Regulacje prawne tworzenia, rozwoju i rozpadu rodzin w Polsce*, Zeszyty Naukowe Instytut Statystyki i Demografii Szkoła Główna Handlowa, Nr 8, rok 2010, s. 8.

³²² A. Matysiak, G. Wrona, *Regulacje prawne tworzenia, rozwoju i rozpadu rodzin w Polsce*, Zeszyty Naukowe Instytut Statystyki i Demografii Szkoła Główna Handlowa, Nr 8, rok 2010, s. 11-13.

³²³ Zob.: <http://www.platforma.org/pl/artukul/platforma/polska/projekt-ustawy-o-zwiazkach-partnerskich/> - data przejrzenia 26.08.2012r.

zgodne oświadczenie o jej zawarciu złożone na piśmie przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego i potwierdzona jego podpisem. Partnerzy mieliby równe prawa i obowiązki w związku partnerskim. Byliby zobowiązani do wzajemnej pomocy, lojalności oraz wsparcia materialnego i osobistego, a także do współdziałania dla dobra zawartego związku partnerskiego. Z chwilą zawarcia umowy związku partnerskiego powstawałaby z mocy ustawy wspólność majątkowa obejmująca przedmioty nabyte przez partnerów w czasie jej trwania. Po upływie roku od zawarcia umowy związku partnerskiego partnerzy byliby uprawnieni do dziedziczenia po sobie z ustawy na takich samych zasadach, na jakich dziedziczą małżonkowie. Umowa związku partnerskiego ustawałaby:

- z chwilą śmierci jednej z jej stron,
- z chwilą złożenia przez obie strony działające osobiście zgodnego oświadczenia woli przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego o rozwiązaniu tej umowy,
- przez rozwiązanie tej umowy przez sąd w razie stwierdzenia ustania stałego pożycia przez okres nie krótszy niż 3 miesiące.

Kiedy ustawa miałaby wejść w życie jeszcze nie wiadomo. Najpierw musi ona zostać dopracowana, złożona do komisji a następnie poddana pod dyskusję w sejmie.

Analiza literatury przedmiotu oraz danych statystycznych zjawiska kohabitacji w Polsce i Słowacji oraz w innych krajach Europy pokazuje, że zjawisko kohabitacji staje się coraz bardziej powszechną i coraz częściej wybieraną formą życia przez osoby należące do różnych kategorii wiekowych. Bardzo często na życie w związku kohabitacyjnym decydują się osoby po rozwodzie, które ze względu na złe doświadczenia ze związku małżeńskiego nie chcą się decydować na powtórne małżeństwo. Z kolei młode osoby stanu wolnego (kawaler czy panna) decydują się na życie w związku kohabitacyjnym po to, aby sprawdzić siłę związku, przetestować partnera w czynnościach dnia codziennego i ewentualnie po takim „teście” przekształcić związek kohabitacyjny w związek małżeński. Coraz częściej na życie w kohabitacji decydują się także osoby z wyższym wykształceniem, które w pogoni za zdobywaniem kwalifikacji zawodowych odkładają decyzję o małżeństwie na później lub w ogóle się na nie nie decydują.

Z uwagi na coraz większą powszechność zjawiska kohabitacji, oprócz danych statystycznych i opisowych, bardzo istotne z poznawczego i praktycznego punktu widzenia dla współczesnej socjologii rodziny byłoby poznanie opinii młodych ludzi (studentów) żyjących w Polsce i Słowacji dotyczących tego zjawiska społecznego.

Przyszłe wybory tych młodych ludzi związane z życiem rodzinnym będą miały wpływ na kształtowanie się kohabitacji w tych krajach. Zatem poznanie opinii i postaw badanych studentów wobec zjawiska kohabitacji (w tym: ich osobistych deklaracji; powodów życia w kohabitacji, ocen kohabitacji jako konkurencji dla związku małżeńskiego, obrazu czynników wpływających na rozwój zjawiska kohabitacji, stosunku do instytucji małżeństwa, opinii na temat wspólnego zamieszkiwania przed ślubem oraz odpowiedniego momentu rozpoczęcia inicjacji seksualnej, a także poglądów na temat legalizacji związków kohabitacyjnych i rozpoznanie ich hierarchii wartości) przyczyni się do ustalenia, jak bardzo badane zbiorowości podatne są na realizowanie życia w kohabitacji. Pozwoli to także na opracowanie prognozy zjawiska kohabitacji w Polsce i Słowacji, ponieważ poznane opinie, poglądy studentów będą miały wpływ na dokonywane przez nich osobistych wyborów związanych z życiem rodzinnym.

Rozdział 3. Analiza porównawcza demograficznych i socjo-kulturowych cech społeczeństw polskiego i słowackiego

W celu dokonania dokładnej interpretacji i analizy przeprowadzonych przez autorkę niniejszej rozprawy doktorskiej badań ilościowych i jakościowych w Polsce i Słowacji, wskazane jest przedstawienie charakterystyki socjo-kulturowej i demograficznej społeczeństwa polskiego i słowackiego. Charakterystyka ta jest o tyle ważna, iż będzie stanowiła ona podłoże analizy badań własnych. Na podstawie charakterystyki społeczeństw zostały przez autorkę zaproponowane modele kultury badanych społeczeństw, które będą porównane – ze względu na posiadane charakterystyczne cechy – z cechami, które charakteryzują badaną zbiorowość studencką. W ten sposób będzie można stwierdzić, czy badana społeczność jest podatna na kulturę narodową występującą w krajach badanych studentów, czy też jest podatna na kulturę spoza granic kraju.

3.1. Demograficzna struktura a dynamika zawierania małżeństw w społeczeństwie polskim i słowackim.

Współczesne badania demograficzne poświęcają wiele uwagi na kształtowanie rodziny. Wiedza o cechach charakterystycznych rodziny, które wpływają na proces reprodukcji jest priorytetowy pod względem ważności. Zachowania rodzinne są wynikiem długoterminowego rozwoju i odzwierciedlają skutki wielu gospodarczych, kulturalnych i demograficznych czynników. Zachowania rodzinne w okresie drugiego przejścia demograficznego charakteryzuje bardzo mocno indywidualizm i wolność osobista, zastępując pewne wspólne myślenie społeczne i czyny, charakterystyczne dla poprzedniego okresu³²⁴.

Społeczny rozwój Słowacji posiada wiele aspektów Trzeciej Fali cywilizacji (informatyzacja, wzrost poziomu wykształcenia, poprawa jakości usług, dążenie do osiągnięcia gospodarki opartej na wiedzy itp.). Jednakże, proces ten jest dopiero zainicjowany i wiele z tych nowych elementów musi rywalizować z cechami charakterystycznymi Drugiej Fali (rozwój pewnych przemysłowych segmentów). Podobnie - również w zachowaniach rodzinnych - występują tendencje do zmian tradycyjnych aspektów, które są zmodyfikowane albo zastąpione przez nowe

³²⁴ J. Mládek, *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*, w: "American International Journal of Contemporary Research", Vol. 2 No. 7, July 2012, s. 227.

zachowania rodzinne. Zmiany te dotyczą rozmiarów i struktury rodziny i gospodarstw domowych, dotyczą wzrostu gospodarstw jednoosobowych, wzrosty liczby osób kohabitujących, wzrostu wskaźnika urodzeń pozamałżeńskich³²⁵.

Okres zmniejszającej się liczby zawieranych małżeństw w Słowacji rozpoczął się w 1980 roku. Wtedy liczba zawieranych małżeństw wynosiła ponad 40 tysięcy. Liczba ta zmalała do historycznego minimum w 2001 roku wynosząc 23 tysiące. Wskaźnik zawierania małżeństw jest parametrem, który bezpośrednio reaguje na przemiany kondycji społecznej. Obniżenie liczby zawieranych małżeństw zostało zauważone na samym początku procesu transformacji w okresie od 1991 do 1994 roku. Obniżenie liczby zawieranych małżeństw jest najczęściej wyjaśniane przez tendencję odkładania małżeństwa na późniejszy wiek³²⁶.

Tradycyjnie wiek pierwszego małżeństwa Słowaków wykazywał ważny szczyt w kategorii wiekowej 20 - 24 dla obydwóch płci. U mężczyzn, to maksimum zaczęło przesunąć się do kategorii wieku 25 - 29 pod koniec roku 1990, z kolei u kobiet ta zmiana została zaobserwowana tylko w ostatnich latach. W tym samym czasie bardzo znacząco zmniejszyła się liczba zawieranych małżeństw w młodszych kategoriach wiekowych. Wzrost wskaźnika zawieranych małżeństw u obu płci występuje w przedziale wiekowym powyżej 30-ego roku życia (zob. wykres 12., 14.). Potwierdza to wzrost średniego wieku zawierania małżeństwa i średniego wieku pierwszego małżeństwa³²⁷ (zob. wykres 13.).

W Polsce w 2011 roku najwięcej kobiet i mężczyzn zawarło związek małżeński w przedziale wiekowym od 25 do 29 roku życia. Liczba zawartych małżeństw w porównaniu z rokiem 2010 zmalała we wszystkich kategoriach wiekowych³²⁸.

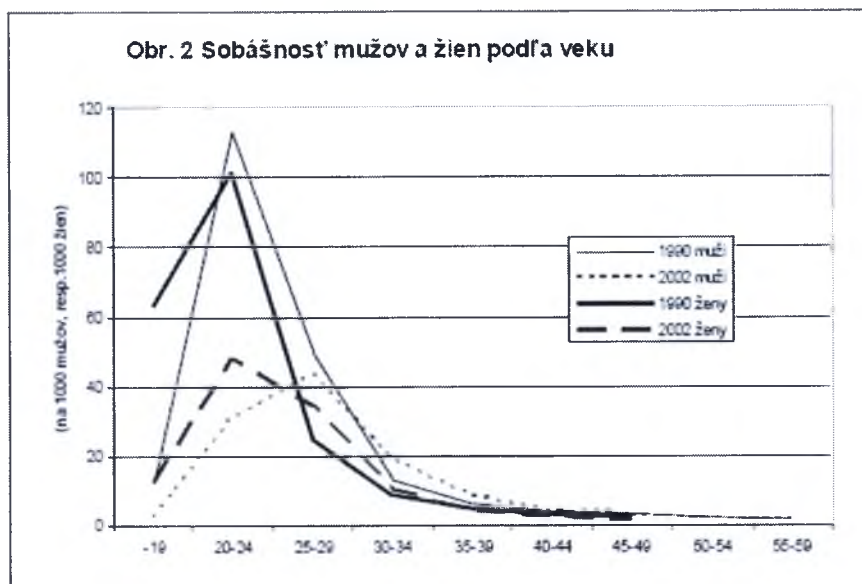
³²⁵ J. Mládek, *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*, w: "American International Journal of Contemporary Research", Vol. 2 No. 7, July 2012, s. 227.

³²⁶ J. Mládek, *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*, w: "American International Journal of Contemporary Research", Vol. 2 No. 7, July 2012, s. 227.

³²⁷ J. Mládek, *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*, w: "American International Journal of Contemporary Research", Vol. 2 No. 7, July 2012, s. 230.

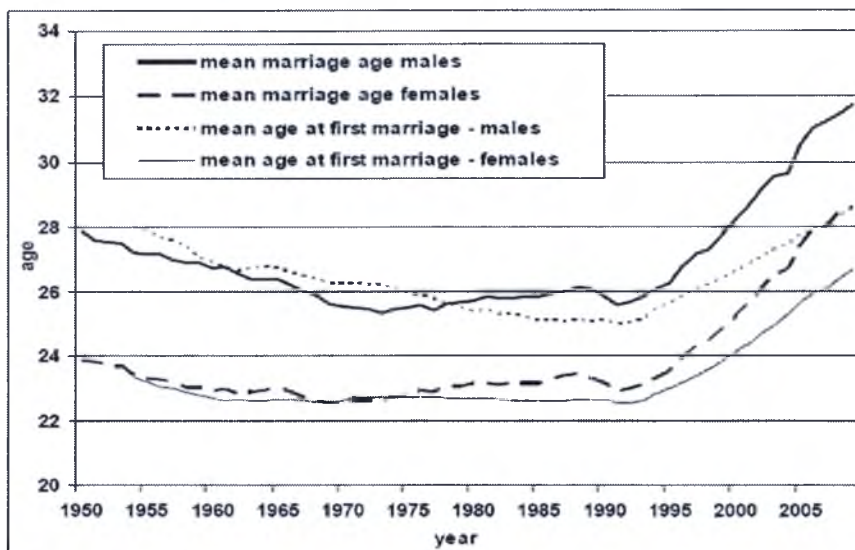
³²⁸ Zob.: Rocznik Demograficzny 2012, GUS, Warszawa 2012, s. 189-190.

Wykres 12. Wiek zawierania małżeństwa przez kobiety i mężczyzn w Słowacji w roku 1990 i 2002

Žródlo: A. Dubcová, H. Kramáreková (ed.), Geografické Informácie 8. Stredoeurópsky priestor. Geografia w kontekste nového regionálneho rozvoja, Nitra 2004, Publikácia 154, s. 19

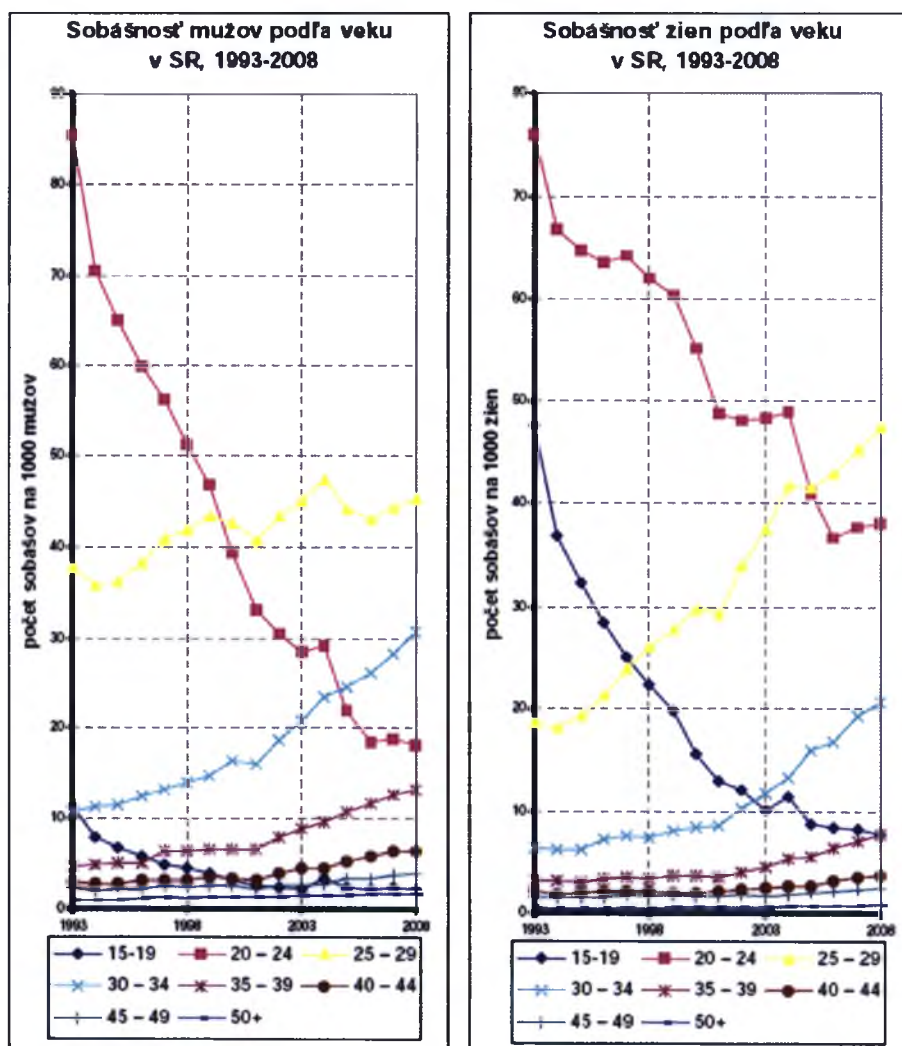
Wykres 13. Wiek zawierania małżeństw oraz wiek zawierania pierwszego małżeństwa w Słowacji w latach 1950 – 2005.

Žródlo: J. Mládek, *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*, w: "American International Journal of Contemporary Research", Vol. 2 No. 7, July 2012, s. 230.

Jest wiele aspektów, które wywierają mniejszy lub większy wpływ na liczbę zawieranych małżeństw. Wśród najbardziej ważnych czynników znajduje się struktura wieku populacji - głównie liczba i proporcja mieszkańców w wieku małżeństwa, proporcji miejskich mieszkańców, religijność mieszkańców, poziom edukacji, społeczne i gospodarcze parametry³²⁹.

Wykres 14. Wiek zawierania związku małżeńskiego w Słowacji przez kobiety i mężczyzn według wieku w latach od 1993-2008 roku

Žródło: *Vývoj obyvateľstva v Slovenskej republike 2008*, Štatistický úrad Slovenskej republiky, Bratislava 2009, s. 20.

³²⁹ J. Mládek, *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*, w: "American International Journal of Contemporary Research", Vol. 2 No. 7, July 2012, s. 231.

W pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku na Słowacji i w Polsce najwięcej osób zawierających związek małżeński posiadało wykształcenie średnie oraz wyższe. W Słowacji w 2004 roku związek małżeński zawarło 9 196 z wykształceniem średnim (z maturą) i z wykształceniem wyższym 2 919 osób³³⁰. Z kolei w Polsce w 2011 roku 83 699 osób z wykształceniem średnim zawarło związek małżeński. Natomiast z wykształceniem wyższym 67 378 osób³³¹. Towarzyszy temu duża dynamika rozwodów.

Tabela 10. Liczba zawartych małżeństw oraz liczba rozwodów w Słowacji w latach 2001-2010

Rok	Małżeństwa zawarte	Rozwody	
	liczba	liczba	procent
2001	23 795	12 443	52,3%
2002	25 062	13 752	54,9%
2003	26 002	13 606	52,3%
2004	27 885	13 857	49,7%
2005	26 149	14 346	54,9%
2006	25 939	14 007	54,0%
2007	27 437	13 048	47,6%
2008	28 293	12 675	44,8%
2009	26 356	13 415	50,9%
2010	25 415	12 731	50,1%
Ogółem %			51,1%

Źródło: Na podstawie danych Štatistického úradu Slovenskej Republiky 2002-2011r.

Tabela 11. Liczba zawartych małżeństw oraz liczba rozwodów w Polsce w roku 2000, 2005, 2009, 2010, 2011.

Rok	Małżeństwa zawarte	Rozwody	
	liczba	liczba	procent
2000	211 150	42 770	20,3%
2005	206 916	67 578	32,7%
2009	250 794	65 345	26,1%
2010	228 337	61 300	26,8%
2011	206 471	64 594	31,3%
Ogółem %			27,4%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Rocznika Demograficznego, GUS, Warszawa 2012, s. 185.

³³⁰ Demografická charakteristika rodiny na Slovensku, http://www.apex.sk/Rodina%20a%20pr%C3%A1ca/Aplik%C3%A1cia/Demograficka_charakteristika/K4/Default.htm - data przejrzenia 07.12.2012r.

³³¹ Rocznik Demograficzny 2012, GUS, Warszawa 2012, s. 218.

Według danych Urzędu Statystycznego Słowackiej Republiki w 2010 roku w Słowacji 25 415 par zawarło związek małżeński (zob. tabela 10.). W tym samym roku 12 015 małżeństw zostało rozwiązanych przez rozwód, co wskazuje, że 50% małżeństw w tym roku rozpadło się w wyniku rozwodu. W Słowacji najwyższy odsetek rozwodów występował w roku 2002 i 2005 – stanowił prawie 55%. Średni wiek zawarcia małżeństwa przez mężczyzn wyniósł 31,9 lat, a kobiet 28,8 lat. Średnia długość trwania małżeństwa zakończonego rozwodem to niespełna 15 lat. W 2010 roku urodziło się 60 410 żywo narodzonych dzieci - z czego 19 912 urodziło się poza związkiem małżeńskim³³².

Rozwód jest to jedna z form prawnego zakończenia małżeństwa, która świadczy o rozpadzie rodziny. Jednocześnie, jest to również poważne zjawisko społeczne, wpływające na wiele społecznych, prawnych i ekonomicznych czynników. Historycznie, liczba rozwodów była niska w Słowacji – potwierdzało to stabilność rodziny i pewnych konserwatywnych aspektów w zachowaniach rodzinnych. Niska liczba rozwodów występowała do końca II Wojny Światowej. Od roku 1950 wraz ze wzrostem liberalizacji ustawodawstwa rozwodowego, liczba rozwodów wzrastała. Wskaźnik rozwodów z 0,5 ‰ w 1950 roku wzrósł do 2,3 ‰ w 2009 roku. Te liczby umieszczają Słowację w rankingu wśród europejskich krajów z przeciętnym wskaźnikiem rozwodów. Jest to również konsekwencja szybkiego spadku w liczby zawieranych małżeństw w tym okresie.

Porównując liczby zawieranych małżeństw i ich rozpadu poprzez rozwód w Polsce i Słowacji widać, że w Polsce liczby te są o wiele wyższe w Polsce. Jest to wynikiem większej liczby populacji żyjącej w Polsce (38 501 000³³³) niżeli w Słowacji (5 405 338³³⁴). Jednak w przeliczeniu na odsetki wyraźnie widać, że w Polsce znacznie mniej małżeństw zostaje rozwiązanych przez rozwód. Najwyższy odsetek odnotowano w 2005 roku – stanowił 32,7%.

Można zauważyć, że w Polsce liczba zawieranych małżeństw na przestrzeni lat przypomina sinusoidę – w 2005 roku odnotowano spadek liczby zawieranych małżeństw. Z kolei w 2009 roku nastąpiło gwałtowne ożywienie w tej sferze życia.

³³² Z. Podmanická, *Pohyb obyvateľstva Slovenskej republiky v roku 2010*, w: Demografia a Sociálna Štatistika, Štatistický úrad Slovenskej Republiky 2011, s. 2.

³³³ Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011, Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych, GUS, Warszawa 2012, s. 6.

³³⁴ Štatistický úrad Slovenskej republiky, <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=53488> – data przejrzenia 07.12.2012 r.

Natomiast od 2010 roku liczba ta zmalała osiągając 206 471 tysięcy. Z kolei liczba rozwodów w Polsce w 2005 roku w porównaniu z rokiem 2000 gwałtownie wzrosła i utrzymuje się na przybliżonym poziomie z niewielkimi wahaniami. Z analizy danych z Rocznika Demograficznego z 2012 roku wynika, że prawie jedna trzecia małżeństw zostaje rozwiązana poprzez rozwód (zob. tabela 11.).

Natomiast w Słowacji liczba zawartych małżeństw oraz liczba rozwodów utrzymują się na podobnym poziomie od 2001 roku z niewielkimi wahaniami w górę i w dół. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że w Słowacji połowa małżeństw zostaje rozwiązana przez rozwód (zob. tabela 10.). Znaczy to, że Słowacy częściej, niż Polacy rozwiązują swoje małżeństwo przez rozwód, co świadczy o niestabilności instytucji małżeństwa w tym kraju oraz o tym, że społeczeństwo Słowackie coraz bardziej (pod tym względem) upodabnia się do społeczeństw zachodnich, gdzie odsetek rozwodów jest na bardzo wysokim poziomie.

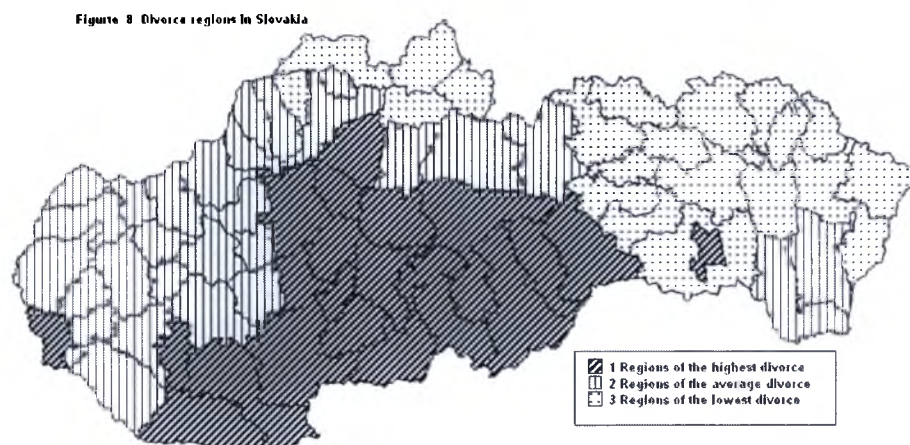
Intensywność zjawiska rozwodów w Polsce i Słowacji jest zróżnicowana przestrzennie. W Słowacji występują trzy regiony różniące się intensywnością liczby rozwodów: regiony z wysokim, średnim i niskim poziomem rozwodów³³⁵. Największa liczba rozwodów występuje w południowej części Słowacji (regiony zaznaczone ciemnym kolorem). Średnia liczba w zachodniej części (obszar w pionowe linie), natomiast najniższa liczba rozwodów występuje w północno-wschodniej Słowacji (obszar w kropki). Zatem im bardziej na południowy-zachód, tym liczba rozwodów jest większa (zob. mapa 3.).

Natomiast w Polsce liczba rozwodów jest różna we wszystkich województwach – nie można tutaj mówić o regionach wyróżniając północną, południową czy wschodnią lub zachodnią część Polski. Jednak największa liczba rozwodów występuje w województwach o największym stopniu zurbanizowania, tj. w województwie mazowieckim, śląskim, dolnośląskim i wielkopolskim³³⁶.

³³⁵ J. Mládek, *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*, w: "American International Journal of Contemporary Research", Vol. 2 No. 7, July 2012, s. 236.

³³⁶ Zob.: Rocznik Demograficzny 2012, GUS, Warszawa 2012, s. 186.

Mapa 3. Przestrzenne zróżnicowanie intensywności występowania rozwodów w Słowacji.

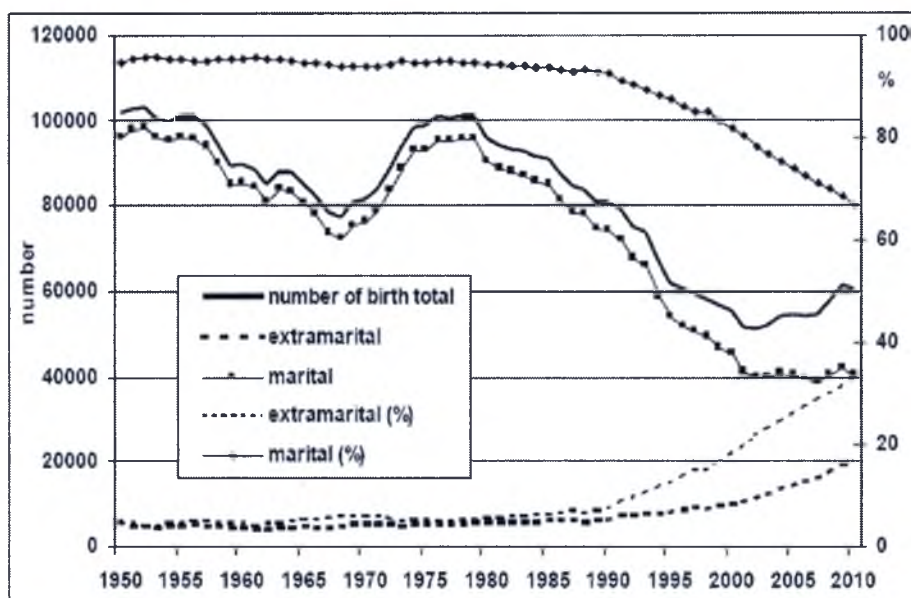

Źródło: J. Mládek, *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*, w: "American International Journal of Contemporary Research", Vol. 2 No. 7, July 2012, s. 236.

Kolejnym istotnym zachowaniem demograficznym jest liczba dzieci urodzonych poza małżeństwem. W Słowacji liczba pozamałżeńskich narodzin dzieci była tradycyjnie niska, szczególnie w porównaniu z europejskimi krajami zachodnimi. W 1950 roku 5,5 % dzieci urodziło się poza związkiem małżeńskim. W 2001 roku liczba ta wzrosła kilkakrotnie osiągając 19,7 %, a w 2009 roku już 31,6 %³³⁷ (zob. wykres 15.). Na wykresie bardzo dobrze widoczny jest spadek liczby urodzeń dzieci, który nastąpił od roku 1980. Z kolei od roku 1990 następuje ciągły, silny wzrost urodzeń pozamałżeńskich.

³³⁷ J. Mládek, *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*, w: "American International Journal of Contemporary Research", Vol. 2 No. 7, July 2012, s. 235.

Wykres 15. Liczba urodzeń dzieci ogółem oraz liczba urodzeń dzieci poza małżeństwem w Słowacji w latach 1950 – 2010.

Źródło: J. Mládek, *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*, w: "American International Journal of Contemporary Research", Vol. 2 No. 7, July 2012, s. 235.

W Polsce liczba urodzeń dzieci poza związkiem małżeńskim od roku 1980 wykazuje całą czas tendencję wzrostową. W roku 1980 odsetek urodzeń dzieci poza małżeństwem wynosił 4,8%. Z kolei w 2011 roku odsetek ten wzrósł czterokrotnie osiągając 21,2%³³⁸ (zob. tabela 12.).

Zatem w Polsce i w Słowacji liczba urodzeń pozamałżeńskich stale rośnie, co wskazuje na coraz bardziej liberalne podejście społeczeństwa do urodzeń dzieci poza małżeństwem oraz wzrost akceptacji i rozpowszechnienie się współżycia seksualnego przed zawarciem małżeństwa, a także coraz częściej rodzic nie jest utożsamiany z małżeństwem. Jednak należy zwrócić uwagę na fakt, że odsetek urodzeń pozamałżeńskich w Słowacji wzrasta szybciej niż w Polsce oraz osiąga wyższą skalę, co może wskazywać na postępując szybciej przemiany w zachowaniach rodzinnych w kierunku zachowań liberalnych właściwym kulturom zachodnim.

³³⁸ Rocznik Demograficzny 2012, GUS, Warszawa 2012, s. 260.

Tabela 12. Udział urodzeń dzieci poza małżeństwem w Polsce na przestrzeni lat (w %)

Rok	Procent urodzeń dzieci poza małżeństwem
1980	4,8%
1990	6,2%
2000	12,1%
2005	18,5%
2006	18,9%
2007	19,5%
2008	19,9%
2010	20,6%
2011	21,2%

Źródło: Na podstawie danych z Rocznika Demograficznego 2012, GUS, Warszawa 2012, s. 260; Rocznika Demograficznego 2009, GUS, Warszawa 2009, s. 254.

Przez ostatnie 40 lat szybki rozwój kohabitacji został zaobserwowany w regionach post-przemysłowych i stał się powszechną formą aranżowania związku. Wzrost poziomu wykształcenia kobiet umożliwił im wyższy poziom zatrudnienia, który przyczynił się do ich ekonomicznej niezależności. Wysoko wyspecjalizowana antykoncepcja, liberalne prawa aborcyjne są głównymi czynnikami przyczyniającymi się do wzrastającej liczby i większej intensywności występowania związków kohabitacyjnych³³⁹.

W Polsce i Słowacji w porównaniu z krajami skandynawskimi procent kobiet żyjących w kohabitacji jest znacznie mniejszy. W Polsce największy odsetek kobiet nie posiadających dzieci, które żyją w kohabitacji występuje wśród kobiet dwudziestoletnich (25,6%), czyli takich które jeszcze nie myślały o małżeństwie, jednak pragną mieć partnera i wspólnie żyć z nim prowadząc wspólne gospodarstwo domowe. Natomiast w Słowacji największy odsetek kobiet, które nie posiadają dzieci i żyją w kohabitacji stanowiły kobiety trzydziestoletnie (22,5%)³⁴⁰. Zatem w Słowacji częściej kohabitują kobiety z wyższej kategorii wiekowej niżeli w Polsce (zob. tabela 13.).

³³⁹ J. Mládek, *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*, w: "American International Journal of Contemporary Research", Vol. 2 No. 7, July 2012, s. 234.

³⁴⁰ Na podstawie: A. B. Atkinson and E. Marlier (ed.), *Income and living conditions in Europe*, Eurostat, Statistical Book, European Union, 2010, s. 93.

Tabela 13. Procent kobiet żyjących w związku kohabitacyjnym w różnych przedziałach wiekowych, które posiadają lub nie posiadają dzieci (w %)

kraj	dwudziestoletnie		trzydziestoletnie		czterdziestoletnie		pięćdziesięcioletnie	
	Bez dzieci	Z dziećmi	Bez dzieci	Z dziećmi	Bez dzieci	Z dziećmi	Bez dzieci	Z dziećmi
Polska	25,6	6,6	11,2	2,2	13,5	1,5	2,4	1,6
Słowacja	17,5	5,4	22,5	3,8	15,2	1,9	3,7	1,5
UE-25	62,9	28,4	38,4	13,8	22,5	7,1	8,2	3,1

Źródło: Na podstawie: A. B. Atkinson and E. Marlier (ed.), *Income and living conditions in Europe*, Eurostat, Statistical Book, European Union, 2010, s. 93.

Rozwój demograficznych zachowań - w tym zachowań rodzinnych w Słowacji nie jest izolowany. Podlega on ogólnie obowiązującym zasadom demograficznego rozwoju. Konkretnie skutki regionalnych czynników zawsze odgrywają ważną rolę. W tym bardzo wczesnym etapie rozwoju cech charakterystycznych Trzeciej Fali cywilizacji, różnorodność form rodziny w Słowacji już wzrasta³⁴¹.

Reasumując, zarówno w Polsce i Słowacji liczba zawieranych związków małżeńskich maleje od 2009 roku. Znaczyć to może, że coraz więcej par, które chcą żyć razem i tworzyć związek, coraz rzadziej myśli o małżeństwie, jako właściwym związku dla siebie, a coraz częściej decyduje się na życie w kohabitacji.

Wiek kobiet i mężczyzn wstępujących w związek małżeński w obu krajach posiada tendencję wzrostową i największy odsetek osób przysięgających sobie wierność, miłość i uczciwość małżeńską mieści się w przedziale wiekowym pomiędzy 25 a 29 rokiem życia. Zauważalna jest także tendencja wzrostowa w wyżej kategorii wiekowej między 30 a 34 rokiem życia. Wskazuje to na przesuwanie się wieku zawierania małżeństwa do wyższych kategorii wiekowych w okolicach trzydziestego roku życia. Świadczyć to może także o tym, że wraz z opóźnianiem decyzji zawarcia małżeństwa jednostki kierują się hedonistycznymi wartościami i przede wszystkim na uwadze mają realizację swych osobistych zamierzeń i planów, samorealizację.

Z kolei wzrost liczby rozwodów w obu krajach świadczy o wzroście liberalizacji zachowań rodzinnych, a także o coraz mniejszej stabilności gwarantowanej instytucją małżeństwa. Obawiając się rozwodu, jak i przykrych konsekwencji z nim związanych,

³⁴¹ J. Mládek, *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*, w: "American International Journal of Contemporary Research", Vol. 2 No. 7, July 2012, s. 237.

wiele par woli nie decydować się na zawarcie małżeństwa i wybiera życie w związku kohabitacyjnym, jako wygodniejszej formie życia, z której w każdym momencie można zrezygnować bez całej zawiłej procedury rozwodowej.

W Polsce i w Słowacji liczba urodzeń pozamałżeńskich stale rośnie, co wskazuje na coraz bardziej liberalne podejście społeczeństwa do urodzeń dzieci poza małżeństwem oraz wzrost akceptacji i rozpowszechnienie się współżycia seksualnego przed zawarciem małżeństwa.

Wszystkie omówione w niniejszym rozdziale zamiany w zachowaniach demograficznych dotyczących rodziny świadczą o wzroście społecznego liberalizmu i otwartości na nietradycyjne formowanie rodziny w postaci kohabitacji. Oba społeczeństwa, i polskie i słowackie, zmierzają w kierunku liberalnych wartości i zachowań, jakie uznają społeczeństwa krajów Europy Zachodniej i krajów skandynawskich. Jednak tempo zmierzania Polski i Słowacji ku „zachodniemu liberalizmowi” nie jest jednakowe. Znacznie szybciej zmiany w zachowaniach rodzinnych następują w Słowacji, szczególnie w przypadku urodzeń dzieci poza związkiem małżeńskim oraz rozwiązywaniu małżeństwa poprzez rozwód.

3.2. Charakterystyka kulturowych cech społeczeństw polskiego i słowackiego w kontekście wartości rodziny

W państwach europejskich wzrasta pluralizm kulturowy, zmienia się styl życia, a nowe sposoby ekspresji kulturalnej w pewnym stopniu zacierają granice tożsamości narodowych³⁴².

Na polską tożsamość narodową wpływa zarówno wyidealizowany obraz Zachodu, jak i płynące stamtąd „umasowienie kultury” współczesnej. Powierzchnowa fascynacja kulturą zachodnią (utożsamiana z nowoczesnością), prowadzi niejednokrotnie do naśladowczego przejmowania zjawisk globalizacji kulturowej. Społeczeństwo polskie „zalewają” zachodnie wytwory kultury masowej, a także powiązany z nimi system wartości, wzorów zachowań i obyczajów³⁴³ - ten sam proces zauważalny jest zapewne w Słowacji.

³⁴² J. Habermas, *Obywatelstwo a tożsamość narodowa. Rozważania nad przyszłością Europy*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1993 s. 26.

³⁴³ K. Łastawski, *Bariera polskiej tożsamości narodowej w procesie integracji europejskiej*, s. 16-17, <http://www.promilto.pl/bariery-polskiej-tozsamosci-narodowej-w-procesie-integracji-europejskiej.htm>, data przejrzania 5.12.2012r.

A. Jachnis i J. Terelaka w *Psychologii konsumenta i reklamy*³⁴⁴ wymieniają trzy źródła wartości obecnej kultury polskiej:

- tradycyjne wartości narodu polskiego: rodzina, dom polski, państwo(wość), katolicyzm, wartości obyczajowe takie jak brak mściwości i okrucieństwa, spontaniczna gotowość do poświęceń i ofiar, towarzyskość, hojność, wielkoduszność, rycerskość, otwartość na inne kultury, tolerancja, duże poczucie własnej godności, honor, wartości związane z charakterem narodowym (patriotyzm, męstwo, odwaga, tradycjonalizm, umiłowanie wolności, mesjanizm, romantyzm, uczuciowość, optymizm, poczucie równości i sprawiedliwości, indywidualizm). Istotne są też negatywne cechy Polaków: brak wytrwałości i przedsiębiorczości gospodarczej, irracjonalizm, skłonność do fantazjowania i do wygodnego życia, dążność do przepychu, bezkrytyczne naśladowanie obcych, brak realizmu w ocenie rzeczywistości, niepraktyczność, poczucie niższości i inne.
- wartości ideologii komunistycznej, potępiającej własność prywatną, głoszącej hasła egalitaryzmu w sferze ekonomicznej i społecznej, równość w dostępie do dóbr kultury i instytucji oświatowych. W PRL stwarzano możliwości awansu dla dzieci robotników i chłopów, propagowano hasła pracy dla każdego. Uprzywilejowaną warstwą była klasa robotnicza, niewygodną – inteligencja. Tępiono wszelkie przejawy indywidualizmu i krytykowano wzory zachodnie. System komunistyczny dostarczał opieki społecznej i roztaczał patronat nad najbiedniejszymi członkami społeczeństwa. Nawiązywał do wartości kolektywnych. Choć powrót do gospodarki wolnorynkowej zdewaluował aktualność wielu tych zasad i wartości, to jednak niektóre z nich zakorzeniły się w moralności narodowej.
- wartości kultury popularnej według wzorca amerykańskiego, przyjętego już wcześniej w krajach zachodniej Europy, w tym w RFN, propagującej postawę konsumpcyjną: osiągnięcia i sukces, komfort materialny, postęp, aktywność, indywidualizm, wolność wyboru (spośród wielu możliwości), młodość, dbałość o zdrowie i kondycję i inne.

³⁴⁴ A. Jachnis, J. Terelak, *Psychologia konsumenta i reklamy*, Bydgoszcz 1998, s. 344; za: J. Golonka, *Wartości w społeczeństwach polskim i niemieckim i ich językowe środki wyrazu na przykładzie tekstów reklamowych*, w: „Bulletin De La Société Polonaise De Linguistique”, fasc. LIX, 2003, s. 179-180.

Tak więc w kulturze polskiej, jak w tyglu mieszają się wartości kultur kolektywnych i indywidualistycznych (na korzyść tych ostatnich). Tak zróżnicowany wachlarz wartości istniejących w świadomości Polaków (deklarowanych, odczuwanych, uznawanych, realizowanych – często w zależności od odniesienia – do siebie i do innych) może być (i często bywa) źródłem dysonansów i konfliktów. Okres transformacji ustrojowej to jakby okres przejściowy dla budowania nowej hierarchii wartości Polaków. Dominuje przy tym dyfuzja konsumpcyjnej kultury zachodniej i jej wartości. Współczesne zmiany kulturowe w Polsce zmierzają w kierunku orientacji indywidualistycznej³⁴⁵.

Według badań CBOS'u³⁴⁶ hierarchia wartości cenionych przez Polaków w 2010 roku układa się bardzo podobnie jak w roku 2005. Najważniejsze są: zdrowie (97% badanych uważa je za ważne, w tym 85% – za bardzo ważne) oraz szczęście rodzinne (jest ono ważne dla 95% ankietowanych, w tym 83% uznaje je za bardzo ważne). Duże znaczenie mają również uczciwość oraz szacunek innych ludzi. Za istotne uważa je odpowiednio 95% i 94% respondentów, z tym że dla mniej więcej dwóch trzecich (odpowiednio: 66% i 63%) są to bardzo ważne wartości w codziennej egzystencji. W następnej kolejności pożądane okazały się: spokój (ważny dla 91% badanych, a dla 57% – bardzo ważny), pomyślność ojczyzny – 84% (47%), przyjaciele – 84% (38%), praca zawodowa – 80% (40%), wolność głoszenia własnych poglądów – 79% (43%) oraz wykształcenie – 78% (44%). Dla dwóch trzecich respondentów ważna w codziennej egzystencji jest również wiara religijna (66%, w tym dla 33% – bardzo ważna), nieco mniej osób za istotne uznaje udział w demokratycznym życiu społeczno-politycznym (62%) oraz kontakt z kulturą (61%). Połowa badanych (51%) ceni wartości materialne, takie jak dobrobyt i bogactwo, a dwie piąte (41%) podkreśla znaczenie takich wartości doznaniowych, jak życie pełne przygód i wrażeń. Jednak tylko nieco więcej niż co dziesiąty respondent (odpowiednio: 11% i 12%) traktuje te wartości jako bardzo istotne w codziennym życiu. Jediną wartością częściej postrzeganą przez respondentów jako nieważna niż ważna (47% wobec 27%) jest sukces, sława. Za bardzo istotną uznaje ją jedynie co dwudziesty ankietowany (5%)³⁴⁷.

³⁴⁵ J. Golonka, *Wartości w społeczeństwach polskim i niemieckim i ich językowe środki wyrazu na przykładzie tekstów reklamowych*, w: „Bulletin De La Société Polonaise De Linguistique”, fasc. LIX, 2003, s. 180.

³⁴⁶ Zob.: R. Boguszewski, *Co jest ważne, co można, a czego nie wolno – normy i wartości w życiu Polaków*, CBOS 2010.

³⁴⁷ R. Boguszewski, *Co jest ważne, co można, a czego nie wolno – normy i wartości w życiu Polaków*, CBOS 2010, s. 4.

Okazuje się, że niezmiennie najistotniejszą wartością w życiu jest szczęście rodzinne – docenia je (tak jak w 2005 roku) 84% ankietowanych. W drugiej kolejności Polacy cenią sobie zdrowie (74% wskazań, o 5 punktów więcej niż pięć lat temu). Zdecydowanie mniej istotne, choć również ważne, są dla nich: uczciwość (23%), spokój (20%), praca zawodowa (18%, spadek o 5 punktów), wiara religijna (17%, spadek o 2 punkty) oraz szacunek innych ludzi (13%, wzrost o 2 punkty). Co dziesiąty respondent do najważniejszych wartości w swoim życiu zalicza wykształcenie (spadek o 3 punkty) oraz grono przyjaciół (wzrost o 3 punkty). Stosunkowo odległą pozycję w hierarchii wartości szczególnie cenionych w życiu zajmują: pomyślność ojczyzny (7%, spadek o 1 punkt), dobrobyt, bogactwo (5%, spadek o 6 punktów), wolność głoszenia własnych poglądów (4%, wzrost o 1 punkt), życie pełne przygód i wrażeń (2%, spadek o 1 punkt), kontakt z kulturą (1%), możliwość udziału w demokratycznym życiu społeczno-politycznym (1%) oraz sukces, sława (1%, wzrost o 1 punkt)³⁴⁸.

System wartości Polaków jest w pewnym stopniu uwarunkowany ich cechami społeczno-demograficznymi. Jeżeli za zmienną niezależną przyjmiemy płeć, to zauważymy, że kobiety częściej niż mężczyźni podkreślają znaczenie wiary, a także zdrowia oraz szczęścia rodzinnego. Mężczyźni natomiast nieco częściej zwracają uwagę na spokój oraz grono przyjaciół. W grupach wyróżnionych ze względu na wiek można dostrzec prawidłowość, zgodnie z którą najmłodsi ankietowani stosunkowo częściej niż osoby starsze podkreślają znaczenie wykształcenia, przyjaciół, dobrobytu oraz przygód i wrażeń. Relatywnie częściej też do najważniejszych wartości zaliczają wolność głoszenia własnych poglądów. Osoby starsze (zwłaszcza powyżej 65 roku życia) istotnie częściej niż młodsze za ważną uważają wiarę religijną oraz pomyślność ojczyzny. Natomiast badani w średnim wieku częściej niż pozostali wskazują na szczęście rodzinne, pracę zawodową oraz spokój. W porównaniu z osobami mieszkającymi w miastach – zwłaszcza w największych aglomeracjach – mieszkańcy wsi bardziej cenią wiarę religijną, szacunek innych ludzi oraz uczciwe życie. Natomiast mieszkańcy miast, szczególnie dużych, nieco częściej podkreślają znaczenie zdrowia, spokoju, pracy zawodowej, przyjaciół oraz możliwości swobodnego głoszenia własnych poglądów. Hierarchia wartości zależy również od poziomu edukacji respondentów. Im lepiej są wykształceni, tym częściej doceniają szczęście rodzinne i pracę zawodową. Nieco częściej też wskazują na wolność głoszenia własnych poglądów. Osoby z

³⁴⁸ R. Boguszewski, *Co jest ważne, co można, a czego nie wolno – normy i wartości w życiu Polaków*, CBOS 2010, s. 6-7.

wyższym wykształceniem dodatkowo chętniej podkreślają znaczenie przyjaźni. W grupach o niższym poziomie edukacji nieco częściej znaczenia nabierają takie wartości, jak wiara religijna i spokój. Wraz ze wzrostem zadowolenia respondentów z własnej sytuacji materialnej rośnie znaczenie takich wartości, jak: rodzina, przyjaciele, praca zawodowa oraz wolność głoszenia własnych poglądów. Odwrotna zależność dotyczy natomiast wiary religijnej i spokoju. Wyższy poziom religijności mierzonej częstością uczestnictwa w praktykach religijnych sprzyja przypisywaniu większego znaczenia wierze religijnej, natomiast mniejsza religijność wiąże się z częstszym podkreślaniem wartości spokoju oraz przyjaźni. Osoby o lewicowych poglądach politycznych nieco częściej niż badani o orientacji prawicowej wśród najważniejszych wartości wymieniają wykształcenie, pracę zawodową, zdrowie i życie kulturalne. Zwolennicy prawicy natomiast znacznie częściej kładą nacisk na wiarę religijną³⁴⁹.

Zachowania, które w społeczeństwie polskim częściej są aprobowane niż nieaprobowane, to: życie w związku bez ślubu (44% wobec 38%), a także uprawianie seksu przed zawarciem małżeństwa oraz stosowanie środków antykoncepcyjnych (w tych przypadkach ponad dwukrotnie więcej jest deklaracji akceptacji niż dezaprobaty – odpowiednio: 53% wobec 26% i 55% wobec 25%). W porównaniu z sytuacją z 2005 roku nastąpiła, jak się wydaje, pewna liberalizacja postaw wobec wielu zachowań o charakterze moralnym. Największy wzrost akceptacji dotyczy rozwodów (wzrost średniej o 0,55 punktu). Istotnie wyższe jest również przeciętne przyzwolenie na homoseksualizm, konkubinat, eutanazję oraz seks przedmałżeński. Nieco mniejszy wzrost, choć ciągle istotny statystycznie, dotyczy: antykoncepcji, wręczania prezentów za załatwienie lub przyspieszenie określonej sprawy, a także aborcji³⁵⁰.

Ogólnie rzecz biorąc, jeśli porównamy obecne postawy Polaków wobec różnych kontrowersyjnych sytuacji i zachowań z tymi, które zajmowali wobec tych samych zachowań w 2005 roku, możemy zauważyć nieznaczny wzrost „liberalizmu moralnego”. Średni wskaźnik w tym względzie wzrósł o 0,11 punktu (z 2,58 do 2,69). Poziom „liberalizmu moralnego” jest, jak można się spodziewać, w dużym stopniu zróżnicowany ze względu na sytuację społeczno-demograficzną respondentów. Maleje wraz z wiekiem badanych oraz poziomem ich religijności mierzonej częstością uczestnictwa w praktykach religijnych, rośnie natomiast wraz ze wzrostem

³⁴⁹ R. Boguszewski, *Co jest ważne, co można, a czego nie wolno – normy i wartości w życiu Polaków*, CBOS 2010, s. 6-8.

³⁵⁰ R. Boguszewski, *Co jest ważne, co można, a czego nie wolno – normy i wartości w życiu Polaków*, CBOS 2010, s. 13.

wykształcenia respondentów, z wielkością miejscowości zamieszkania oraz poziomem zadowolenia z sytuacji materialnej własnego gospodarstwa domowego. Wskaźnik ten przyjmuje nieco wyższą wartość dla mężczyzn niż kobiet, a dla osób o lewicowych poglądach politycznych jest istotnie wyższy niż dla respondentów o przekonaniach prawicowych³⁵¹.

Pisząc o rodzinie warto także zwrócić uwagę na badania World Value Survey (WVS), które zostały przeprowadzone przez R. Ingleharta³⁵². Badania te miały światowy zasięg, obejmowały kraje o różnych tradycjach kulturowych i religijnych, różnym poziomie ekonomicznym i różnym dziedzictwie historyczno-politycznym i zaowocowały sporządzeniem unikatowej, kulturowej mapy świata. O miejscu danego kraju na tej mapie decyduje stopień rozpowszechniania się w społeczeństwie (zob. mapa 4.):

- wartości samoekspresyjnych (w pozycji do wartości przetrwania);
- wartości świecko-racjonalnych (w pozycji do wartości tradycyjnych).

Na podstawie mapy stworzonej przez R. Ingleharta³⁵³ możemy odczytać, jakie wartości kulturowe dominują w krajach na świecie, a w tym w krajach badanych respondentów. Z analizy mapy wynika, że Słowacja jest zdecydowanie krajem, w którym dominują wartości świecko-racjonalne. Zatem społeczeństwo słowackie jest bardziej liberalne, a zarazem bardziej tolerancyjne i otwarte na różne zjawiska społeczne, w tym na zjawisko kohabitacji, niżeli Polacy. Z kolei Polska jest krajem w którym dominują wartości tradycyjne i wartości przetrwania, co może świadczyć o tym, że społeczeństwo polskie bardziej zorientowane wokół rodziny tworzonej przez instytucję małżeństwa.

Mimo powszechnie deklarowanego indywidualizmu w sferze norm i wartości oraz przypisywania w tym względzie coraz mniejszego znaczenia wierze i nauczaniu Jana Pawła II, polskie społeczeństwo wciąż w znacznym stopniu zorientowane jest etycznie – w rozumieniu etyki katolickiej. Wartości prospołeczne, takie jak: szczęście rodzinne, uczciwość, szacunek innych ludzi czy pomyślność ojczyzny, niezmiennie

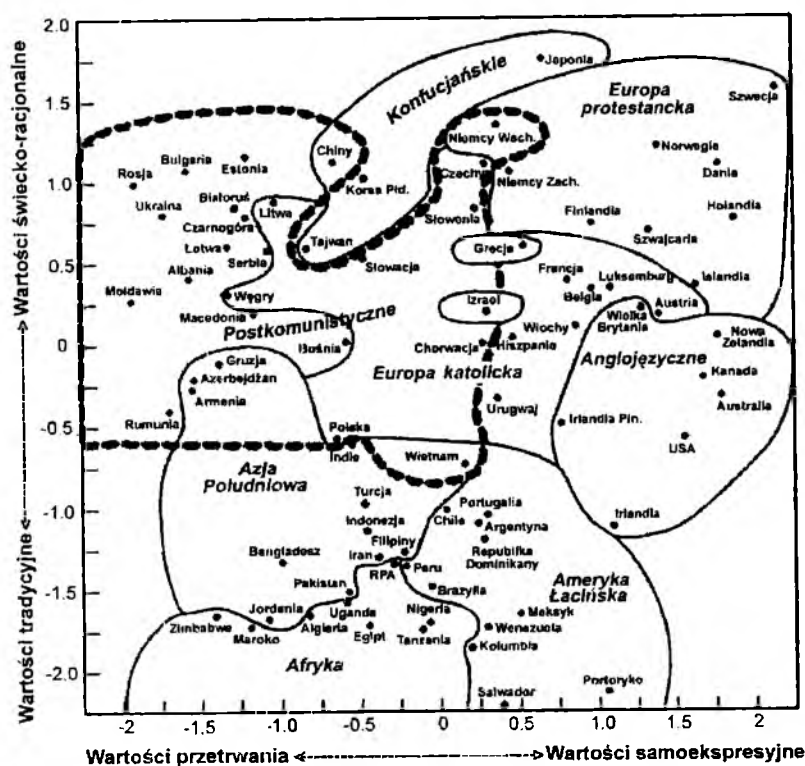
³⁵¹ R. Boguszewski, *Co jest ważne, co można, a czego nie wolno – normy i wartości w życiu Polaków*, CBOS 2010, s. 15.

³⁵² R. Inglehart, Ch. Wenzel, *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*, New York, Cambridge 2005, Cambridge University Press, s. 63. Za: P. Zdziech, *Ronolda Ingleharta teoria rozwoju ludzkiego*, NOMOS, Kraków 2010, s. 72.

³⁵³ R. Inglehart, Ch. Wenzel, *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*, New York, Cambridge 2005, Cambridge University Press, s. 63. Za: P. Zdziech, *Ronolda Ingleharta teoria rozwoju ludzkiego*, NOMOS, Kraków 2010, s. 72.

zdecydowanie biorą górę nad wartościami o zabarwieniu hedonistycznym i samorealizacyjnym, jak: dobrobyt, bogactwo, życie pełne przygód i wrażeń oraz sukces i sława. Ponadto nadal zdecydowanie potępiane są takie zachowania, jak: wykorzystywanie pracowników, korupcja, bicie dzieci, zdrada małżeńska oraz czerpanie nieuprawnionych korzyści z zajmowanego stanowiska³⁵⁴.

Mapa 4. Kulturowa mapa świata R. Ingleharta około 2000 roku
(na podstawie WVS)

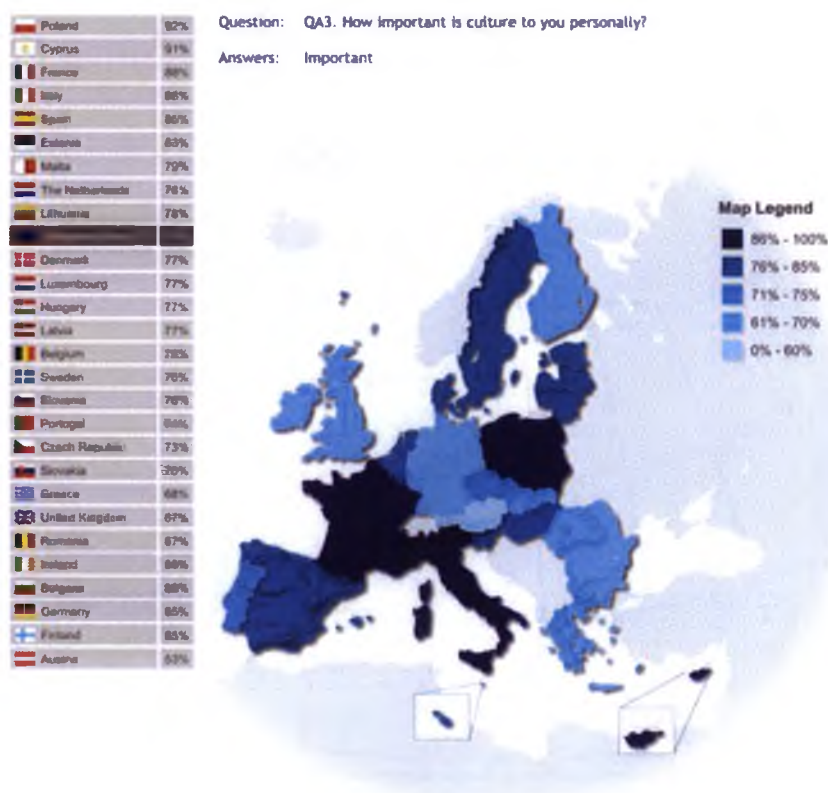
Źródło: R. Inglehart, Ch. Wenzel, *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*, Cambridge University Press, New York, Cambridge 2005, s. 63. Za: P. Zdziech, *Ronald Ingleharta teoria rozwoju ludzkiego*, NOMOS, Kraków 2010, s. 72.

Mimo wszystko jednak można dostrzec istotne symptomy sekularyzacji w dziedzinie moralności. Odchodzenie od etyki określanej jako tradycyjna w kierunku etyki postmodernistycznej przejawia się w znacznym przyzwoleniu na pewne formy nieuczciwości oraz w stosunkowo silnej i w dalszym ciągu pogłębiającej się liberalizacji w kwestiach dotyczących szeroko rozumianej seksualności i bioetyki. Od

³⁵⁴ R. Boguszewski, *Co jest ważne, co można, a czego nie wolno – normy i wartości w życiu Polaków*, CBOS 2010, s. 15.

2005 roku istotnie wzrosło przyzwolenie na rozwody, homoseksualizm, konkubinat, eutanazję, seks przedmałżeński i antykoncepcję. Ostatnie pięć lat przyniosło też wzrost ogólnego wskaźnika „liberalizmu moralnego”, który najwyższe wartości przyjmuje dla osób w ogóle nieuczestniczących w praktykach religijnych oraz praktykujących sporadycznie, respondentów w wieku od 25 do 34 lat, mieszkańców największych aglomeracji, a także dla pracowników administracyjno-biurowych, techników i personelu średniego szczebla oraz bezrobotnych³⁵⁵.

Mapa 5. Osobista ważność kultury dla ludzi z krajów UE

Źródło: European Cultural Values, Special Eurobarometer 278, 2007, s. 10.

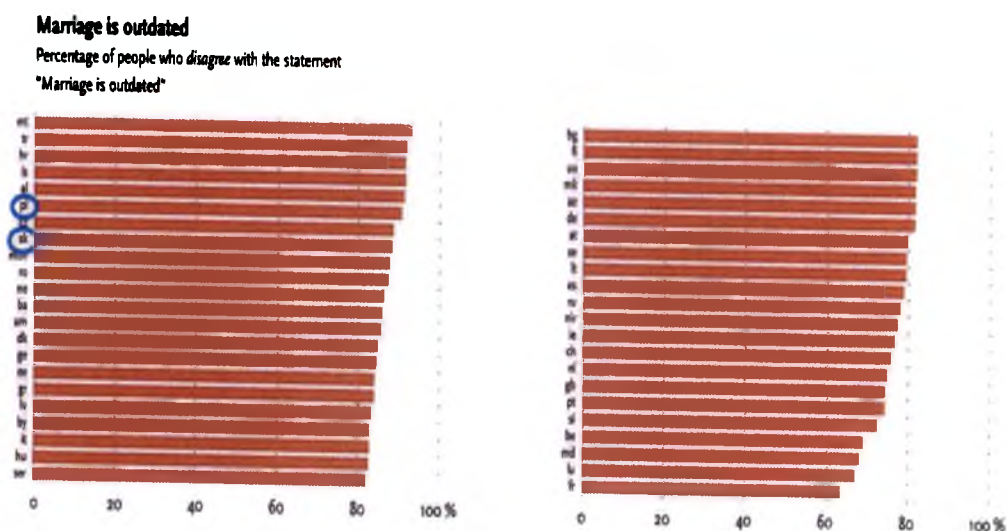
Według Eurobarometru w 2007 roku dla społeczeństwa polskiego (92,0%) kultura narodowa odgrywała bardzo ważną rolę w życiu osobistym niżeli dla społeczeństwa słowackiego (70,0%). Społeczeństwo polskie pod tym względem należało do państw, dla których kultura zakorzeniona w treściach narodowych jest bardzo ważna (przedział

³⁵⁵ R. Boguszewski, *Co jest ważne, co można, a czego nie wolno – normy i wartości w życiu Polaków*, CBOS 2010, s. 16.

86%-100%) (zob. mapa 5.). Według danych Eurobarometru ważność kultury dla człowieka determinuje długość okresu edukacji – zatem powiązana jest poziomem wykształcenia. Kultura była ważna dla osób w wieku 20 lat i powyżej (89,0%) niżeli dla osób poniżej 15 roku życia (66,0%)³⁵⁶.

Szczegółowszą charakterystykę cech kulturowych społeczeństwa polskiego i słowackiego prezentuje *Atlas of Europeans Values*³⁵⁷ stworzony na podstawie The European Values Survey, z którego wynika, że większa liczba Polaków niż Słowaków zaprzeczyła, że małżeństwo jest niemodną i przestarzałą instytucją³⁵⁸ (zob. wykres 16). Świadczyć, to może o fakcie, że dla Polaków (bardziej niż dla Słowaków) małżeństwo jest bardziej pożądanym typem związku do którego dążą mając na celu życie rodzinne.

Wykres 16. Procent ludzi, którzy nie zgadzają się ze stwierdzeniem, że „małżeństwo jest niemodne”

Źródło: L. Halman, R. Luijkx, M. Zundert, *Atlas of European Values*, Brill 2005, s. 30.

*Atlas of Europeans Values*³⁵⁹ wskazuje także, że małżeństwo albo długotrwały, stabilny związek jest konieczny aby osiągnąć w życiu szczęście. Z przedstawionej poniżej mapy wynika, że Słowacy znacznie bardziej niż Polacy potrzebują partnera życiowego aby być szczęśliwym (zob. mapa 6.), dlatego ich działania mogą być bardziej skierowane na poszukiwanie partnera do wspólnego życia. To samo źródło

³⁵⁶ European Cultural Values, Special Eurobarometer 278, 2007, s. 10.

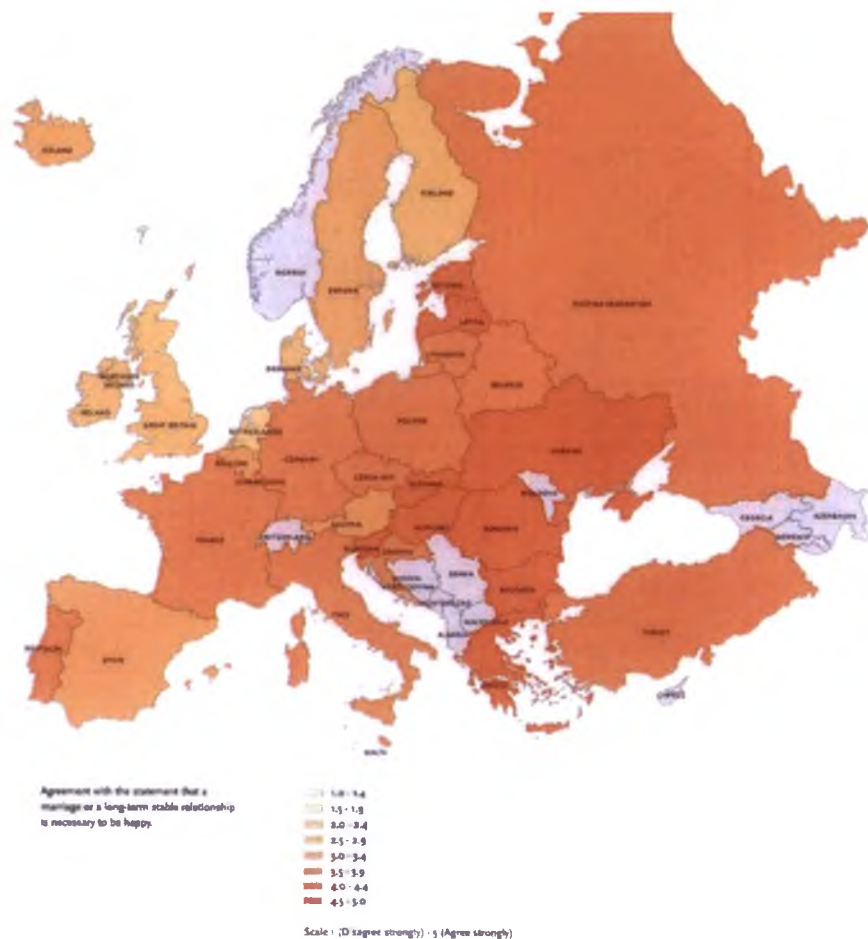
³⁵⁷ L. Halman, R. Luijkx, M. Zundert, *Atlas of European Values*, Brill 2005.

³⁵⁸ L. Halman, R. Luijkx, M. Zundert, *Atlas of European Values*, Brill 2005, s. 30.

³⁵⁹ L. Halman, R. Luijkx, M. Zundert, *Atlas of European Values*, Brill 2005.

wskazuje także (co jest zaskakujące), że większy procent Polaków (61%), niż Słowaków (36%), zgadza się ze stwierdzeniem, że „w porządku jest gdy para żyje razem bez związku małżeńskiego”³⁶⁰. Zatem można na tej podstawie stwierdzić, że Polacy są znacznie bardziej otwarci, niż Słowacy na heterogeniczne związki partnerskie, związki kohabitacyjne.

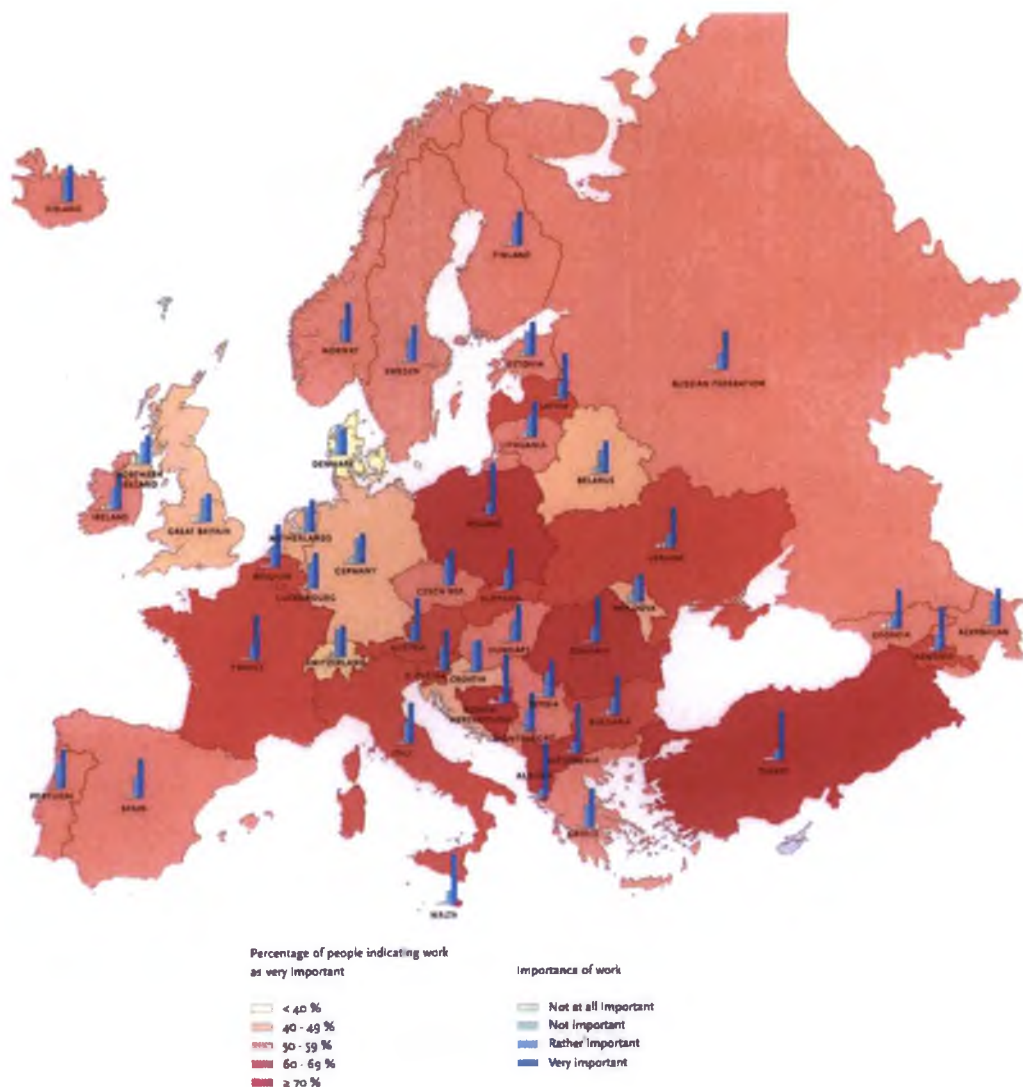
Mapa 6. Zgodność ze stwierdzeniem, że małżeństwo lub długotrwały, stabilny związek jest konieczny do bycia szczęśliwym

Źródło: L. Halman, R. Luijkx, M. Zundert, *Atlas of European Values*, Brill 2005, s. 29.

³⁶⁰ www.atlasofeuropeanvalues.eu/new/europa.php?ids=155&year=2008 – data przejrzenia 25.02.2012 r.

Mapa 7. Procent ludzi wskazujących, że praca jest ważna

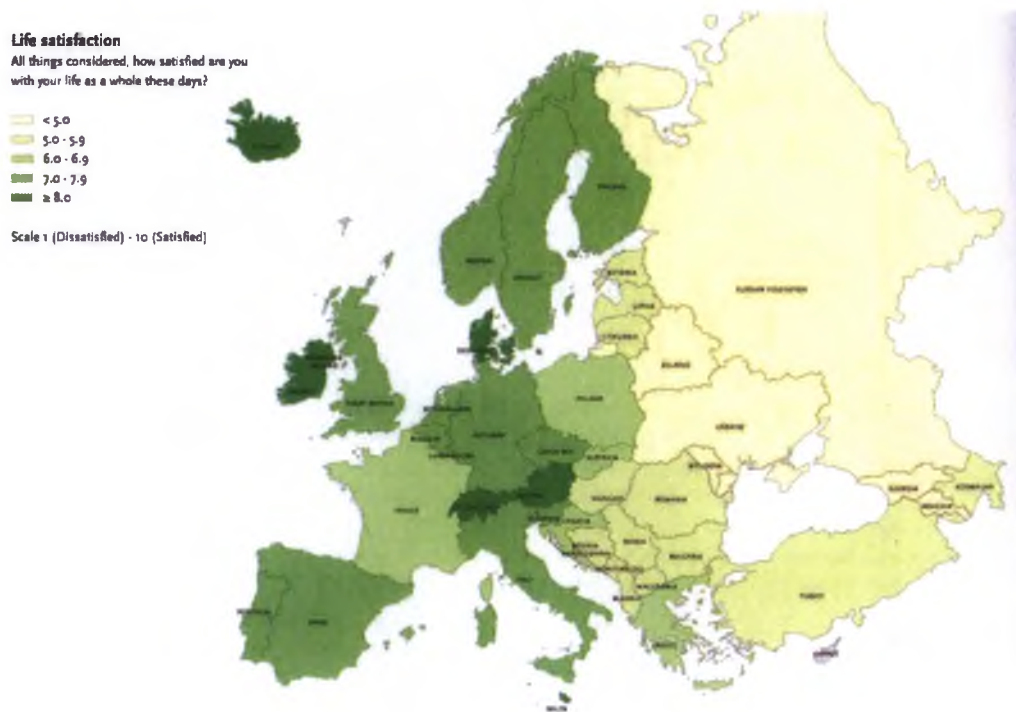

Źródło: L. Halman, R. Luijckx, M. Zundert, *Atlas of European Values*, Brill 2005, s. 47.

Praca jako wskaźnik indywidualizacji, dążenia do autonomii oraz do osiągnięcia życiowych satysfakcji i kariery zawodowej stanowi dla Polaków (ponad 70%) bardzo ważny aspekt w życiu – podobnie jak dla Rumunów i Turków. Z kolei dla Słowaków praca jest nieco mniej ważna (między 60-69%) lecz utrzymuje się także na wysokim poziomie (zob. mapa 7.). Na podobnym poziomie praca ważna jest dla Francuzów, Włochów, Austriaków. Z wyników tych można wysunąć dwa przypuszczenia: albo Polacy w swych działaniach kładą nacisk na coraz większą indywidualizację potrzeb, sukces zawodowy i osiągnięcie autonomii, albo niskie pensje i wysokie koszty utrzymania związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego w pewien sposób

zmuszają Polaków do traktowania pracy jako ważnego aspektu w życiu, ponieważ przyczynia się ona do zaspokajania podstawowych potrzeb bytowych. Uważam, że drugie przypuszczenie jest właściwsze w szczególności dlatego, że porównywalne kraje to Rumunia i Turcja, gdzie praca stanowi główne źródło utrzymania, a korzyści finansowe z niej płynące przeznaczone są w głównej mierze na zaspokojenie podstawowych potrzeb bytowych.

Mapa 8. Satysfakcja z życia

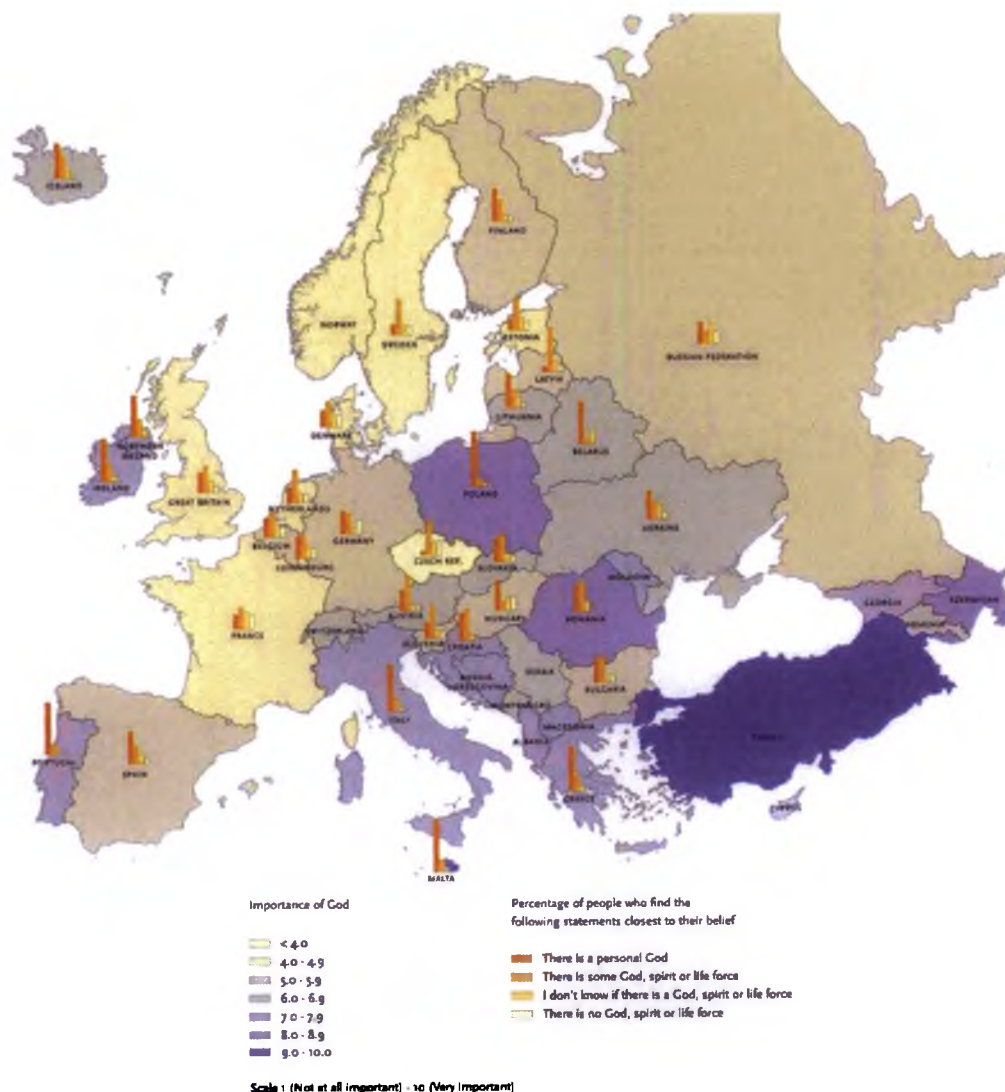

Źródło: L. Halman, R. Luijkx, M. Zundert, *Atlas of European Values*, Brill 2005, s. 116.

Zgodnie z *The European Values Survey*³⁶¹ Polacy i Słowacy są średnio usatysfakcjonowani z życia (zob. mapa 8.). Najbardziej z życia są usatysfakcjonowani mieszkańcy Austrii, Szwajcarii, Irlandii i Islandii, w krajach w których ogólnie żyje się lepiej, na wyższym poziomie. W następnej kolejności usatysfakcjonowani z życia są Niemcy, Czesi, Włosi, Brytyjczycy, Hiszpanie, mieszkańcy krajów Skandynawskich i Beneluxu.

³⁶¹ L. Halman, R. Luijkx, M. Zundert, *Atlas of European Values*, Brill 2005, s. 116.

Mapa 9. Ważność Boga w życiu

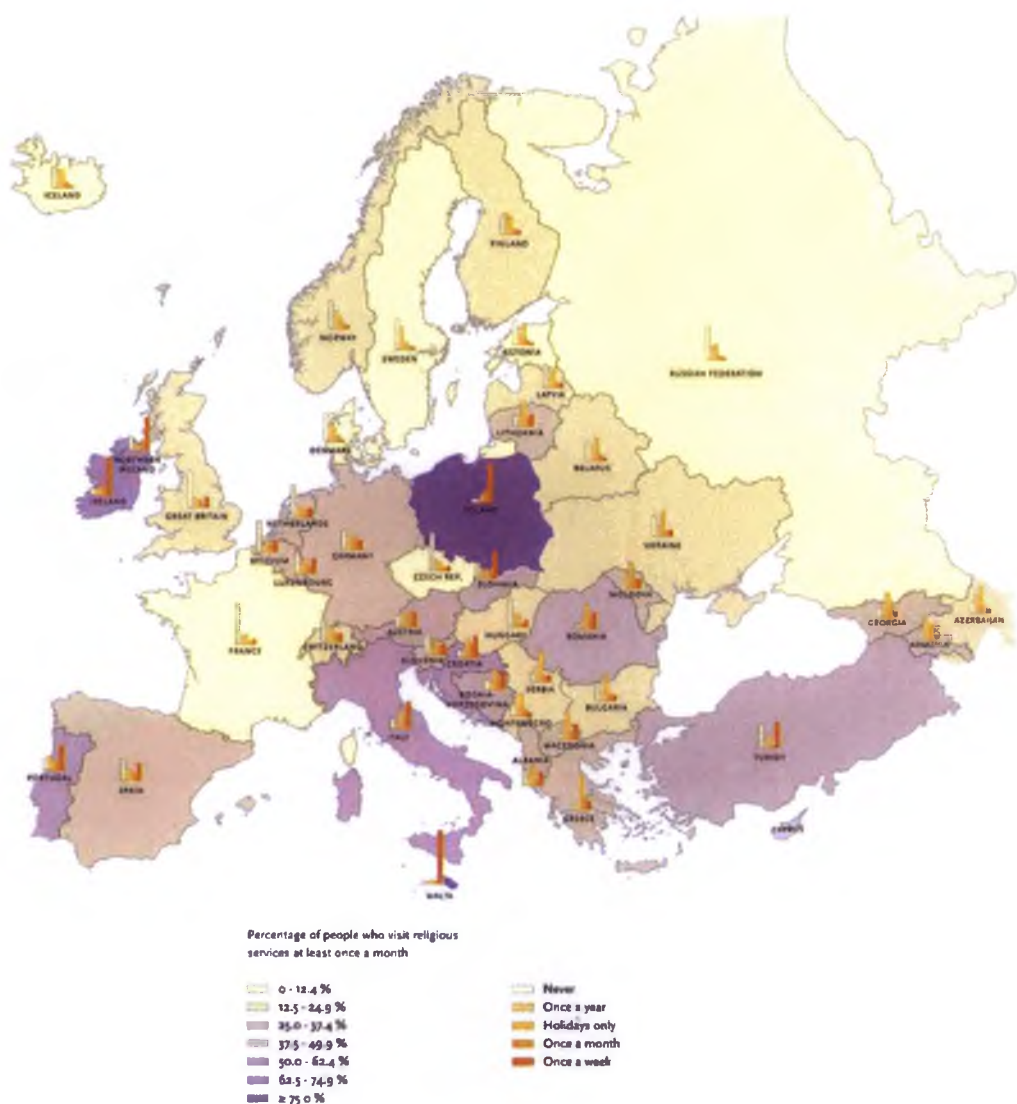
Źródło: L. Halman, R. Luijckx, M. Zundert, *Atlas of European Values*, Brill 2005, s. 67.

Z kolei jeśli chodzi o aspekt, jak bardzo Bóg jest ważny w życiu, to dla Polaków Bóg jest bardzo ważny, jest spersonalizowany i wiara w niego jest oczywista. Natomiast dla mieszkańców Słowacji Bóg jest mniej ważny i utożsamiany jest częściej z „jakimś Bogiem, duchem i siłami witalnymi” niż z spersonalizowanym Bogiem (zob. mapa 9.). Należy także podkreślić, że w Polsce odsetek ludzi dla których religia jest bardzo ważną wartością³⁶² w życiu jest o połowę wyższy niż w Słowacji. W Polsce w 1990 roku religia była ważna dla 89% obywateli, w 1999 roku dla 84%, a w 2008 roku dla 75%. Jest to tendencja spadkowa, zatem wraz z biegiem czasu spada ważność religijności

³⁶² Zob.: U. Swadźba, *Wartości – pracy, rodziny i religii – ciągłość i zmiana. Socjologiczne studium społeczności śląskich*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012.

wśród Polaków, jednak i tak w porównaniu z innymi krajami europejskimi występuje ona na wysokim poziomie i nie jest ona gwałtowna. Z kolei w Słowacji ważność religii występuje na niższym poziomie niż w Polsce i utrzymuje się od lat 90-tych na identycznym poziomie. W 1990 roku dla 54% Słowaków religia była bardzo ważna, w 1999 roku dla 57%, a w 2008 roku dla 56%³⁶³. Świadczy to o tym, że społeczeństwo Słowackie jest mniej religijne niż społeczeństwo polskie. W kraju tym występuje także większy odsetek ludzi, którzy nie wierzą w żadnego Boga, ducha ani w siłę witalną.

Mapa10. Procent ludzi, którzy uczęszczają do kościoła co najmniej raz w miesiącu

Źródło: L. Halman, R. Luijkx, M. Zundert, *Atlas of European Values*, Brill 2005, s. 63.

³⁶³ www.atlasofeuropeanvalues.eu/new/europa - data przejrzania 25.02.2012 r.

Według *The European Values Survey*³⁶⁴ Polacy, to społeczeństwo, które uczestniczy we mszach świętych raz w tygodniu (ponad 75%). Z kolei społeczeństwo słowackie ogólnie w skali kraju także uczęszcza do kościoła raz w tygodniu (pomiędzy 50% a 62,4%), jednak nie w tak wysokim odsetku procent, jak czynią to Polacy (zob. mapa 10.).

Konkludując, należy stwierdzić, że Polacy są społeczeństwem zdecydowanie bardziej religijnym niż Słowacy – częściej partycypują we mszach świętych oraz bardziej wierzą w Boga. Są to społeczeństwa średnio usatysfakcjonowane z życia. Polacy traktują pracę jako ważny aspekt w życiu, ponieważ przyczynia się ona do zaspokajania podstawowych potrzeb bytowych. Z *The European Values Survey* wynika także, że Słowacy znacznie bardziej niż Polacy potrzebują partnera życiowego aby być szczęśliwym.

3.3. Struktura wykształcenia Polaków i Słowaków i jego dynamika jako składnik rozwoju społecznego krajów

Zobaczmy zatem jak przedstawia się struktura wykształcenia w Polsce i Słowacji. W Polsce największy odsetek ludzi posiada wykształcenie policealne i średnie (33,6%). W następnej kolejności wykształcenie zasadnicze zawodowe (22,1%), podstawowe (18,7%) i wyższe (18,3%). Należy zwrócić uwagę, że bardziej wykształcone w Polsce są kobiety niż mężczyźni – przeważają one w wykształceniu wyższym i policealnym i średnim³⁶⁵ (zob. tabela 14.).

Z kolei w Słowacji wraz z młodszą generacją maleje liczba kobiet i mężczyzn z wykształceniem średnim bez matury. W najstarszej generacji 1971-1975 odsetek mężczyzn, którzy posiadali wykształcenie średnie bez matury stanowił 43,%, u kobiet był niższy i wynosił 31%. Z kolei w generacji 1985-1989 odsetek kobiet (12%) i mężczyzn (18%) znacznie zmalał. W tej generacji wiekowej zauważony został wyższy odsetek kobiet i mężczyzn z wykształceniem średnim z maturą niż w pozostałych generacjach. Wraz z młodszą generacją więcej kobiet i mężczyzn posiada wykształcenie wyższe. Wyjątkiem jest niski odsetek kobiet (12%) i mężczyzn (7%) z

³⁶⁴ L. Halman, R. Luijkx, M. Zundert, *Atlas of European Values*, Brill 2005, s. 63.

³⁶⁵ Zob.: Rocznik Statystyczny 2011, GUS, Warszawa 2011, s. 189.

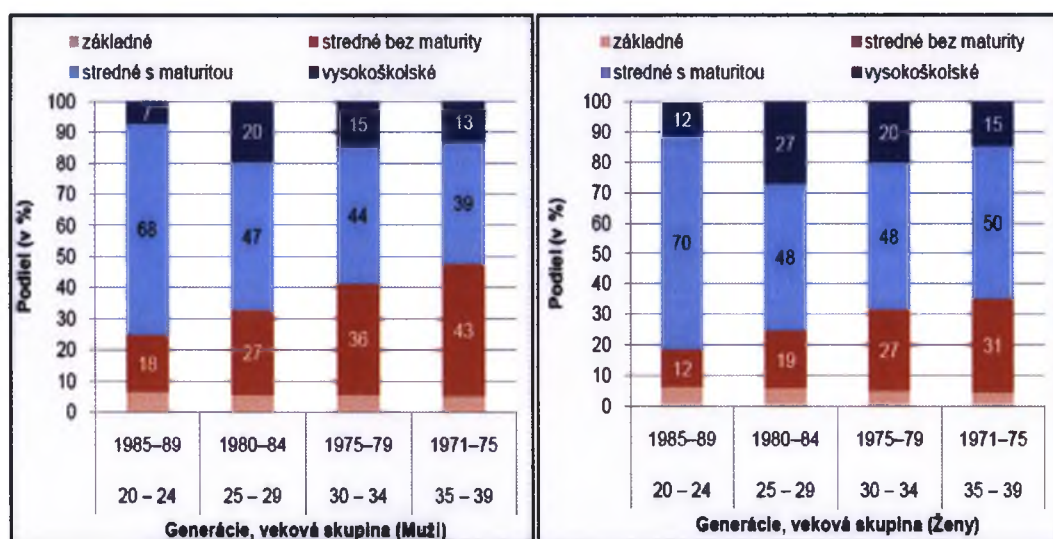
generacji 1985-1989³⁶⁶ – wynika to z faktu, iż ostatni rocznik (1989) ukończy studia II stopnia w 2013 roku, wtedy odsetek ten będzie znacznie wyższy (zob. wykres 17.).

Tabela 14. Struktura wykształcenia kobiet i mężczyzn w Polsce w 2009 roku

Wykształcenie	Kobiety	Mężczyźni	Ogółem
Wyższe	21,0%	15,3%	18,3%
Policealne i średnie	35,3%	31,8%	33,6%
Zasadnicze zawodowe	16,4%	28,3%	22,1%
gimnazjalne	4,7%	6,2%	5,4%
podstawowe	20,3%	17,0%	18,7%

Źródło: Na podstawie Rocznika Statystycznego 2011, GUS, Warszawa 2011, s. 189.

Wykres 17. Struktura wykształcenia kobiet i mężczyzn w Słowacji w generacjach 1971 – 1975, 1975 – 1979, 1980 – 1984, 1985 – 1989

Źródło: ŠU SR VZPS 2009; za: *Vzdelanie ako diferenčný faktor reprodukčného správania*, INFOSTAT, Bratislava 2010, s. 13.

Według Eurobarometru z 2007 roku, urbanizacja, również wydaje się wywierać wpływ na znaczenie kultury dla ludzi. Większy odsetek osób dla których kultura posiada bardzo duże znaczenie mieszka w dużych miastach (80,0%) niż na wsiach (72,0%)³⁶⁷.

³⁶⁶ *Vzdelanie ako diferenčný faktor reprodukčného správania*, INFOSTAT, Bratislava 2010, s. 13-14.

³⁶⁷ European Cultural Values, Special Eurobarometer 278, 2007, s. 11.

Wstąpienie Polski i Słowacji do Unii Europejskiej także sprzyja dyfuzji wartości i wzorów kulturowych (obecnych w kulturze ponowoczesnej) szczególnie z krajów zachodnich ze względu na bliskie położenie terytorialne, co sprzyja przepływowi ludzi między krajami, co sprzyja kontaktom z obywatelami innych krajów o innej kulturze, wyznawanych wartościach, często także innym wyznaniu religijnym.

Unia Europejska łagodzi sprzeczności interesów państw członkowskich, stymuluje wymianę wartości kulturowych między państwami. Negatywnie na polską tożsamość narodową wpływa zarówno wyidealizowany wcześniej obraz Zachodu, jak i płynące stamtąd „umasowienie kultury” współczesnej. Powierzchnowa fascynacja kulturą zachodnią (utożsamiana z nowoczesnością), prowadzi niejednokrotnie do naśladowczego przejmowania zjawisk globalizacji kulturowej. Społeczeństwo polskie „zalewają” zachodnie wytwory kultury masowej, a także powiązany z nimi system wartości, wzorów zachowań i obyczajów. Mit Zachodu wpłynął na eksponowanie po 1989 r. wątpliwej poznawczo tezy o „wchodzeniu do Europy”, podczas gdy kraj nasz leży w centrum Europy i od stuleci rozwija wartości kultury europejskiej. Polska wstępowała natomiast do ważnych organizacji europejskich: Rady Europy (1991), OECD (1996) i Unii Europejskiej (2004). Polskiej tożsamości nie zagraża integracja europejska, ale wytwory masowej kultury: filmy, seriale i reklamy tworzące nowy „świat medialny”, hiper rzeczywistość propagującą nowe wzorce kulturowe, grożące osłabieniem treści polskiej tożsamości narodowej³⁶⁸.

Rozwój społeczny jest kolejnym wskaźnikiem, który wpływa na uznawane wartości kulturowe przez społeczeństwo. Według 20-ego raportu ONZ Human Development Index 2010 Polska po raz pierwszy znalazła się w gronie państw o najwyższym na świecie poziomie rozwoju. W rankingu zrównaliśmy się z Portugalią. Z raportu Programu Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP) wynika, że najbardziej rozwinięte pod względem rozwoju społecznego państwa to: Norwegia, Australia, Nowa Zelandia, USA i Irlandia. Polska w tym rankingu zajmuje 41. pozycję, tę samą co przed rokiem, ale awansowała z grupy państw o wysokim poziomie rozwoju do grupy państw najbardziej rozwiniętych. Spośród państw, które weszły do Unii Europejskiej razem z Polską w 2004 r., wyżej znalazły się Czechy (28. miejsce),

³⁶⁸ K. Łastawski, *Bariery polskiej tożsamości narodowej w procesie integracji europejskiej*, <http://www.promilito.pl/bariery-polskiej-tozsamosci-narodowej-w-procesie-integracji-europejskiej.htm>, data przejrzania 5.12.2012r.

Słowenia (29.), Słowacja (31.), Malta (33.), Estonia (34.), Cypr (35.) i Węgry (36.). Polska ma natomiast taki sam poziom HDI jak Portugalia³⁶⁹.

Z kolei z najnowszego raportu opublikowanego przez UNDP Human Development Report Polska zajęła 39 miejsce na 187 sklasyfikowanych państw. W porównaniu z zeszłym rokiem 2010 nasz kraj awansował o dwie pozycje, wyprzedzając Portugalię i Bahrajn. Najwięcej państw o najwyższym poziomie rozwoju leży w Europie. Znacznie lepiej niż w Polsce żyje się w większości państw OECD i Unii Europejskiej. Wartości wskaźnika HDI dla państw świata wahają się od 0,286 do 0,943. Spośród państw Europy Środkowo-Wschodniej wyprzedzają nas Czechy, Słowacja, Słowenia, Węgry i Estonia. Wskaźnik Rozwoju Społecznego (z j. ang. *Human Development Index*³⁷⁰) w Polsce wynosi 0,813 a w Słowacji 0,834³⁷¹ (zob. mapa 11.).

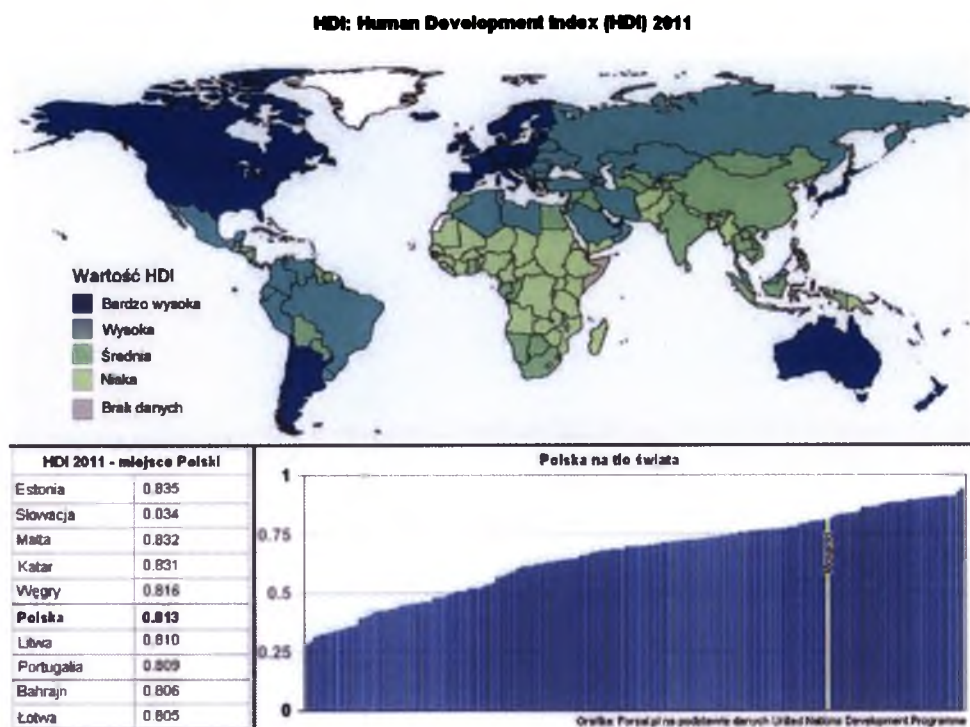
Zatem Polska jest krajem, w którym odnotowujemy wzrost wskaźnika rozwoju społecznego, niewątpliwie sprzyja to postępującej liberalizacji w zachowaniach demograficznych związanych z życiem rodzinnym, rozwojowi nowych form życia rodzinnego takich jak na przykład kohabitacja. W Słowacji zmiany te zachodzą szybciej – kraj ten cały czas przoduje nad Polską posiadając wyższy niż Polska wskaźnik rozwoju społecznego.

³⁶⁹http://forsal.pl/artykuly/463487,human_development_index_2010_polska_po_raz_pierwszy_wsrod_państw_najlepiej_rozwinietych.html – data przejrzania 07.12.2012r.

³⁷⁰ Human Development Index (HDI) to sumaryczny wskaźnik rozwoju społecznego państw. Służy do oceny średnich osiągnięć danego kraju na trzech podstawowych płaszczyznach składających się na jakość życia: długości życia i ochrony zdrowia; edukacji i zamożności. Oprócz PKB per capita uwzględnia się w nim oczekiwaną długość życia oraz współczynnik skolaryzacji; zob.: http://forsal.pl/artykuly/563517,human_development_index_2011_awans_polski_w_rankingu_rozwoju_wyprzedzilismy_portugalie.html - data przejrzania 07.12.2012r.

³⁷¹http://forsal.pl/grafika/563517,83866,najlepsze_artykuly_2011_wskaznik_rozwoju_spolecznego_polska_wyprzedzila_portugalie.html – data przejrzania 07.12.2012r.

Mapa 11. Wskaźnik Rozwoju Społecznego na świecie w 2011 roku

Źródło: http://forsal.pl/grafika/563517,83872,human_development_index_2011_awans_polski_w_ranking_u_rozwoju_wyprzedzilismy_portugalie.html - Forsal.pl na podstawie danych UNDP HDI 2011 – data przejrzania 07.12.2012r.

Reasumując należy także stwierdzić, że wpływ na uznawane przez ludzi wartości, normy, stopień tolerancji dla różnych zachowań ma także proces globalizacji³⁷². Na wartości i normy wpływają także środki masowego przekazu, które w znacznym stopniu przyczyniają się do kształtowania i przekazu wartości m.in. w treściach reklam, seriali telewizyjnych, artykułów w czasopismach o różnej tematyce, grach komputerowych, audycjach radiowych i innych medialnych nośnikach treści. Na hierarchię uznawanych wartości ma również wpływ występujący pluralizm kulturowy³⁷³. Poprzez kontakt z innymi kulturami dochodzi do poznawania oraz dyfuzji wartości, co najczęściej zdarza się podczas migracji ludności do krajów o innej kulturze, czy też podróżowania. Niebagatelny wpływ ma także kapitał społeczny i

³⁷² Zob.: G.W. Kołodko, *Polska z globalizacją w tle. Instytucjonalne i polityczne aspekty rozwoju gospodarczego*, Toruń 2007.

³⁷³ Zob.: Z. Kupisiński, S. Grodz (red.), *Pluralizm kulturowy i religijny współczesnego świata. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Henrykowi Zimoniowi SVD w 70. rocznicę urodzin*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010.

kulturowy³⁷⁴, które współwyznaczają szanse młodej jednostki na uzyskanie określonego samodzielnego statusu społecznego³⁷⁵.

Należy także pamiętać, że będąca wynikiem ogólnych czynników ewolucja rodziny nie dokonuje się w jednakowym tempie i w tym samym zakresie we wszystkich społeczeństwach. Zdaniem niektórych badanych, zależy to od trzech czynników: stopnia uprzemysłowienia danego kraju, stopnia jego urbanizacji oraz stopnia izolacji, czyli położenia geopolitycznego kraju i jego podatności na wpływy zewnętrzne³⁷⁶.

3.4. Współczesne modele kultury społeczeństwa polskiego i słowackiego

Obecnie, w świecie współczesnym, gdzie m.in. proces globalizacji, pluralizm kulturowy, dyfuzja kulturowa z innych krajów powodują przenikanie wartości uznawanych przez członków społeczeństw innych krajów – szczególnie krajów Europy zachodniej i krajów skandynawskich. Procesy te determinują zmiany w zachowaniach demograficznych i społecznych. Na podstawie krytycznej analizy literatury zaprezentowanej w rozdziale 3.1.1. i 3.1.2. stworzyłam modele kulturowe, które charakteryzują społeczeństwo polskie i społeczeństwo słowackie w świecie współczesnym. Stworzone modele zostaną porównane z cechami, które charakteryzują badaną zbiorowość studencką z Polski i Słowacji. Celem porównania jest sprawdzenie, czy wybrana do badań próba badawcza środowiska akademickiego, nosi cechy swych narodowych kultur, czy też jest bardzo podatna na kulturę ponadnarodową – na kulturę ponowoczesną.

Zaproponowane definicje kultury społeczeństwa polskiego i słowackiego zbudowałam na definicji B. Szackiej³⁷⁷, według której kultura to: „*wzory sposobów odczuwania, reagowania i myślenia, wartości i wyrastające z tych wartości normy, a także sankcje skłaniające do ich przestrzegania*”.

Współczesne społeczeństwo polskie cechuje kultura *familiarna* (nazwa pochodzi od angielskiego słowa *family*, co znaczy rodzina). Mimo, iż społeczność polska, zmierza ku nowoczesności, to tradycja odgrywa bardzo ważną rolę w życiu Polaków. Nadal szczęśliwe życie rodzinne przoduje w hierarchii wartości nad osiągnięciem sukcesu zawodowego, czy życiowej samorealizacji. Zatem szczęśliwe życie w rodzinie

³⁷⁴ Zob.: A. Bartoszek, *Kapitał społeczno-kulturowy młodej inteligencji wobec wymogów rynku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2003.

³⁷⁵ A. Bartoszek, *Kapitał społeczno-kulturowy młodej inteligencji wobec wymogów rynku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2003, s. 63.

³⁷⁶ W.F. Ogburn, *Why the Family is Changing*, “Recherches sur la famille” T.1, Tübingen 1956, s. 1-8.

³⁷⁷ B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003, s. 78.

jest wyższą wartością dla przeciętnego Polaka niżeli nastawienie indywidualistyczne skierowane na jednostkowe, własne działania i zamierzenia. Mimo rosnącej liczby rozwodów w Polsce skala tego zachowania demograficznego jest stosunkowo niska w porównaniu z krajami skandynawskimi, czy też krajami Europy zachodniej. Wskaźnik zawierania związków małżeńskich jest wysoki, kiedy porównany go do wskaźnika krajów skandynawskich – w tej sferze odnotowujemy wzrost wieku zawierania pierwszego małżeństwa. Na liczbę zawieranych małżeństw wpływa także wysoki stopień religijności Polaków. Wskaźnik urodzeń pozamałżeńskich w Polsce jest stosunkowo niższy niż właśnie w krajach skandynawskich, których społeczeństwo reprezentuje cechy kultury ponowoczesnej. Zatem kultura Polska to kultura familiarna – jej zasadniczą cechą jest osiągnięcie szczęścia rodzinnego, oczywiście uznając równouprawnienie kobiet oraz egalitarny podział ról i obowiązków. Społeczeństwo polskie staje się coraz bardziej liberalne, jednak stopień liberalizacji w stosunku do zachowań demograficznych i społecznych znajduje się na niskim poziomie. W kulturze Polaków dominują wartości tradycyjne oraz wartości przetrwania³⁷⁸, co daje swoje odzwierciedlenie m.in. w niskiej liczbie osób żyjących w kohabitacji (zob. tabela 15.).

Z kolei współczesne społeczeństwo słowackie cechuje kultura *egoteliczna* (nazwa pochodzi od słowa *egoizm*). Jest to kultura, która zorientowana jest na jednostkę, na jej samorealizację, jednak jeszcze nie w tak wysokim stopniu, jak ma to miejsce w kulturze ponowoczesnej. Rodzina jest dla Słowaków ważna, ale nie w takim samym stopniu, jak dla Polaków. Słowacy coraz częściej zorientowani są na własne działania i w większym stopniu ich zachowania i opinie są zliberalizowane niżeli Polaków. W hierarchii wartości życie rodzinne konkuruje z samorealizacją i umiarkowanym indywidualizmem. Skala zjawiska rozwodów w Słowacji występuje na średnim poziomie, co świadczy o tym, iż związek małżeński przestaje być stabilną instytucją, dlatego coraz większa liczba Słowaków decyduje się na życie w związku kohabitacyjnym. W kulturze Słowaków dominują wartości świecko-racjonalne oraz religijność występuje na średnim poziomie (zob. tabela 15.).

³⁷⁸ Zob. R. Inglehart, Ch. Wenzel, *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*, Cambridge University Press, New York, Cambridge 2005, s. 63. Za: P. Zdziech, *Ronolda Ingleharta teoria rozwoju ludzkiego*, NOMOS, Kraków 2010, s. 72.

Tabela 15. Cechy charakterystyczne kultury rodzinnej, egotycznej oraz ponowoczesnej

Kultura rodzinna	Kultura egotyczna	Kultura ponowoczesna
Szczęśliwe życie rodzinne przoduje w hierarchii wartości	W hierarchii wartości szczęśliwe życie rodzinne konkuruje z samorealizacją (zdobycie wykształcenia, sukces zawodowy)	W hierarchii wartości przodują: samorealizacja, sukces zawodowy, zdobywanie wykształcenia, zdobycie dobrze płatnej oraz prestiżowej pracy
Wysoki wskaźnik zawierania małżeństw (w porównaniu z krajami skandynawskimi i krajami Europy zachodniej)	Umiarkowany wskaźnik zawierania małżeństw (w porównaniu z krajami skandynawskimi i krajami Europy zachodniej)	Niski wskaźnik zawierania małżeństw
Niski wskaźnik urodzeń dzieci poza małżeństwem	Umiarkowany wskaźnik urodzeń dzieci poza małżeństwem	Wysoki wskaźnik urodzeń dzieci poza małżeństwem
Niski wskaźnik rozwodów	Przeciętny wskaźnik rozwodów	Wysoki wskaźnik rozwodów
Wzrost wieku zawierania pierwszego małżeństwa (opóźnianie decyzji zawarcia małżeństwa)	Wzrost wieku zawierania pierwszego małżeństwa (opóźnianie decyzji zawarcia małżeństwa)	Wzrost wieku zawierania pierwszego małżeństwa (opóźnianie decyzji zawarcia małżeństwa lub rezygnacja z wyboru życia w związku małżeńskim)
Niewielki indywidualizm	Umiarkowany indywidualizm	Znaczny indywidualizm
Niski stopień liberalizacji zachowań demograficznych i społecznych	Umiarkowany stopień liberalizacji zachowań demograficznych i społecznych	Wysoki stopień liberalizacji zachowań demograficznych i społecznych
Niski odsetek osób żyjących w związku kohabitacyjnym	Umiarkowany odsetek osób żyjących w związku kohabitacyjnym	Wysoki odsetek osób żyjących w związku kohabitacyjnym
Dominacja wartości tradycyjnych oraz wartości przetrwania	Dominacja wartości świecko-racjonalnych i wartości przetrwania	Dominacja wartości samoekspresyjne i świecko-racjonalne
Wysoki stopień religijności	Średni stopień religijności	Niski stopień religijności

Źródło: R. Inglehart, Ch. Wenzel, *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*, Cambridge University Press, New York, Cambridge 2005, s. 63. Za: P. Zdziech, *Ronolda Ingleharta teoria rozwoju ludzkiego*, NOMOS, Kraków 2010, s. 72; Rocznika Demograficznego 2012, GUS, Warszawa 2012; Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011, Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych, GUS, Warszawa 2012; Demografická charakteristika rodiny na Slovensku, http://www.apex.sk/Rodina%20a%20pr%C3%A1ca/Aplik%C3%A1cia/Demograficka_charakteristika/K4/Default.htm - data przejrzania 07.12.2012r.; J. Mládek, *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*, w: "American International Journal of Contemporary Research", Vol. 2 No. 7, July 2012; Z. Podmanická, *Pohyb obyvateľstva Slovenskej republiky v roku 2010*, w: Demografia a Sociálna Štatistika, Štatistický úrad Slovenskej Republiky 2011; Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011, Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych, GUS, Warszawa 2012, s. 6; Štatistický úrad Slovenskej republiky, <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=53488> - data przejrzania 07.12.2012r.; R. Boguszewski, *Co jest ważne, co można, a czego nie wolno – normy i wartości w życiu Polaków*, CBOS 2010.

W niniejszym rozdziale prezentuję także charakterystykę kultury ponowoczesnej, która dominuje w krajach, które znajdują się w bliskim położeniu geograficznym od Polski i Słowacji. Kultura ponowoczesna³⁷⁹ jest o tyle ważna, ponieważ to właśnie ona (jej dyfuzja) przyczynia się do zmian w niektórych aspektach kultury społeczeństwa polskiego i słowackiego w kierunku cech charakterystycznych dla tej kultury, tj. m.in. w kierunku liberalizacji i indywidualizacji zachowań społecznych i demograficznych, informatyzacji, sekularyzacji, a także w kierunku hedonistycznych wartości. W krajach, w których ona dominuje (kraje skandynawskie oraz kraje Europy zachodniej) występuje niski wskaźnik zawierania małżeństw, wysoki wskaźnik urodzeń pozamałżeńskich, wysoki wskaźnik rozwodów oraz duży odsetek osób żyjących w kohabitacji. W hierarchii wartości dominują wartości hedonistyczne oraz działania nastawione na jednostkę – samorealizacja, kariera zawodowa, szeroko pojęty indywidualizm (zob. tabela 3.11.). Siła oddziaływania kultury ponowoczesnej oraz proces dyfuzji prowadzą do zmian w kulturach narodowych – co widoczne jest m.in. w zachowaniach demograficznych. Przemiany w kulturach narodowych mają różne tempo w zależności od stopnia tradycjonalizacji oraz otwartości społeczeństw na nowoczesne zmiany. Zależą także od stopnia uprzemysłowienia danego kraju a także od podatności społeczeństwa na sekularyzację.

A. Kłoskowska trafnie pisała, że: „...człowiek jest twórcą i uczestnikiem kultury”³⁸⁰. Jeżeli odniesiemy te słowa do procesów indywidualizacji wzorców życia rodzinnego i osobistego, to pełniej uchwycimy dynamikę tych zmian, jako poszukiwanie nowych form kulturowej samorealizacji. Dlatego dynamiczne przemiany społeczne, demograficzne, a przede wszystkim przemiany systemu wartości oraz norm prowadzić będą do ciągłych modyfikacji w kulturowych wzorcach cechujących badane społeczeństwa również na poziomie instytucji małżeństwa i rodziny.

³⁷⁹ C. Geertz, *The Interpretation of Culture*, Basic Books, New York 1973. Za: W. Morawski, *Konfiguracje globalne, struktury, agencje, instytucje*, PWN, Warszawa 2010, s. 470; C. Geertz, *O gatunkach zmąconych*, w: R. Nycz (red.), *Postmodernizm. Antologia przekładów*, Wyd. Baran i Suszyński, Kraków 1998, s. 235. Za: W. Morawski, *Konfiguracje globalne, struktury, agencje, instytucje*, PWN, Warszawa 2010, s. 457.

³⁸⁰ A. Kłoskowska, *Kultura* w: Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze, Wiedza o Kulturze, Wrocław 1991, s. 17.

4. Założenia metodologiczne badań nad świadomością środowiska studenckiego wobec zjawiska kohabitacji

Tematyka i złożoność danego problemu badawczego wymaga dobrania odpowiednich metod i zasad postępowania metodologicznego, których zachowanie zagwarantuje rzetelność i słuszność uzyskanych wyników. W dalszej części niniejszego rozdziału zaprezentowałam szczegółowe założenia metodologiczne badań własnych. W kolejnych podrozdziałach przedstawiam problematykę eksploracji, opisuję cele badań, główny problem badawczy i problemy szczegółowe, formułuję także hipotezy badawcze. Następnie wskazuję zmienne i dokonuję ich operacjonalizacji. W kolejnej części prezentuję zastosowane metody, techniki i narzędzia badawcze, a następnie organizację całościowego procesu badawczego.

4.1. Charakterystyka badań własnych, ich przedmiot i cele

Na wstępie należy jasno określić znaczenie pojęcia badania naukowego. K. Popper uważał, że pojedyncze badanie naukowe „to ciąg jednostkowych czy zbiorowych czynności, który otwiera sformułowanie problemu, a który następnie zmierza do rozwiązania tego problemu – do udzielenia odpowiedzi na określające ten problem pytanie czy zbiór pytań i wzbogacenie tym samym danej nauki o jakiś nowy element”³⁸¹. Mówiąc innymi słowy jest to szczegółowo zaplanowane działanie zmierzające do dogłębnego poznania wybranych faktów, zjawisk, procesów czy zdarzeń.

Socjologia w miarę swego doskonalenia się i rozwoju z potocznej wiedzy o społeczeństwie przekształciła się w naukę z własną aparaturą pojęciową, systemem twierdzeń, metodami badań i własnymi kryteriami poznawczej ważności problemów. Wiedza o zjawiskach społecznych ulega skodyfikowaniu i mniej lub bardziej konsekwentnej systematyzacji, dzięki czemu badacz łatwiej dostrzega w niej sytuacje problemowe³⁸².

Empiryczne badania socjologiczne wyróżniają się następującymi cechami³⁸³:

- Wszystkie działania są wykonane zgodnie z wymaganiami obranej metody, a nie dowolnie;

³⁸¹ K. Popper, *Jedność metody w naukach przyrodniczych i społecznych*, w: P. Sztompka (red.), *Metodologiczne podstawy socjologii*, Kraków 1980, s. 143-149.

³⁸² S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, WN PWN, Warszawa 2011, s. 26.

³⁸³ L. Sołoma, *Metody i techniki badań socjologicznych*, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn 2002, s. 29.

- Wymagają zgromadzenia danych empirycznych, a więc zdobytych w drodze bezpośredniego kontaktu z badaną rzeczywistością społeczną;
- Poszukują społecznych, a czasem psychologicznych czynników, które warunkują ludzkie zachowania.

Przedmiotem głównym eksploracji badawczych w niniejszej dysertacji są opinie i postawy studentów polskich i słowackich na temat zjawiska kohabitacji w ich krajach, przejawiające się w ich wypowiedziach ankietowych i podejmowanych działaniach. Rozwój zjawiska kohabitacji oraz opinie studentów starano się wyjaśnić także poprzez równoległe badania ekspertów, prowadzących od dawna badania empiryczne i studia teoretyczne dotyczące rodziny. Przedmiotami szczegółowymi są czynniki, które te opinie będą kształtować, a do których można zaliczyć m.in.: kraj zamieszkania, miejsce zamieszkania, płeć, wiek, częstotliwość udziału w praktykach religijnych, rok i kierunek studiów, forma życia studentów (w kohabitacji lub nie).

Pojęcie postawa to trwała ocena – pozytywna lub negatywna – ludzi, obiektów i pojęć³⁸⁴. Na postawę składają się różne komponenty lub części³⁸⁵:

- komponent emocjonalny – czyli reakcje emocjonalne wobec przedmiotu postawy (np. innej osoby lub problemu społecznego);
- Komponent poznawczy – to myśli i przekonania o przedmiocie postawy.
- Komponent behawioralny – to działania, dające się zaobserwować zachowania wobec przedmiotu postawy.

Przeprowadzone badania empiryczne miały charakter diagnostyczno-weryfikacyjny, ilościowo-jakościowy.

Niezwykle ważnym etapem procesu badawczego jest uświadomienie sobie przez badacza celu badań.

Celem teoretycznym badań była krytyczna analiza literatury przedmiotu, a w niej analiza teorii opisujących eksplorowane zjawisko oraz najnowszych, publikowanych doniesień z badań empirycznych. Realizacja tego celu przyczyniła się do określenia dynamiki rozwoju zjawiska, determinujących ten rozwój zmiennych, określenia

³⁸⁴ J.M. Olson, M.P. Zanna, *Attitudes and attitude change*, w: „Annual Review of Psychology” 44, 1993, s. 117-154. Za: E. Aronson, T.D. Wilson, R.M. Akert, *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 1997, s. 313.

³⁸⁵ S.J. Breckler, *Empirical validation of affect, behaviour, and cognition as distinct components of attitude*, w: “Journal of Personality and Social Psychology”, 47, 1984, s. 1191-1205, za: E. Aronson, T.D. Wilson, R.M. Akert, *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 1997, s. 314.

kierunków analiz teoretycznych i dociekań empirycznych. Dlatego przeprowadzone badania empiryczne w oparciu o socjologiczną literaturę metodologiczną posiadają znamiona oryginalności i wnoszą twórczy wkład autorki w poznanie świadomości studentów z Polski i Słowacji na temat zjawiska kohabitacji na tle przemian życia rodzinnego.

Celem poznawczym badań była socjologiczna diagnoza opinii i postaw studentów wybranych kierunków i roczników studiów z uniwersytetów z Polski i Słowacji wobec zjawiska kohabitacji. Składowymi tej analizy było zdiagnozowanie stosunku poznawczego i aksjonormatywnego studentów do badanego zjawiska społecznego; rozpoznanie deklarowanych i realizowanych powodów życia w związku kohabitacyjnym; hierarchii deklarowanych wartości przez studentów; problemu konkurencyjności kohabitacji wobec małżeństwa; opinii dotyczących legalizacji związku kohabitacyjnego w krajach, w których żyją badani studenci; wskazywanych przez badanych czynników wpływających na rozwój zjawiska kohabitacji i ich opinii na temat np. wspólnego zamieszkiwania pary przed ślubem, odpowiedniego momentu rozpoczęcia inicjacji seksualnej. Diagnozie socjologicznej zostały także poddane opinie studentów dotyczące znaczenia instytucji małżeństwa w kontekście modeli kulturowych rodziny jakie preferują badani oraz wpływu cech różnicujących orientacje aksjonormatywne społeczeństw Polski i Słowacji.

Opinie studentów, jako kategorii socjologicznej są bardzo istotne, kiedy mamy na uwadze diagnozę i prognozę zjawiska kohabitacji. Po pierwsze stanowią oni warstwę wzorcotwórczą (grupę odniesienia porównawczego) dla pokolenia swoich rówieśników. Po drugie studenci są pod najsilniejszą presją kultury ponowoczesnej i jej zindywidualizowanych wzorów samorealizacji. W tym także środowisku społecznym plany na przyszłość dotyczące wyboru formy życia małżeńsko-rodzinnej oraz formułowane opinie na temat znaczenia instytucji małżeństwa we współczesnym świecie, ściśle wiążą się z najnowszymi formami kształtowania więzi partnerskich i z kierunkami rozwoju zjawiska kohabitacji.

Celem praktyczno-społecznym przeprowadzonych badań było uzmysłowienie badanym studentom znaczenia studiowanego zjawiska społecznego, refleksji nad nim, a także uświadomienie społecznych reperkusji.

4.2. Problemy badawcze i hipotezy

Zdaniem S. Nowaka³⁸⁶ punktem wyjścia wszelkiego procesu badawczego jest sformułowanie pewnego pytania czy mniej lub bardziej uporządkowanego, zhierarchizowanego zbioru pytań tego typu, iż warunkiem udzielenia odpowiedzi na pytanie bardziej ogólne w tym zbiorze, są wcześniejsze odpowiedzi na pytania bardziej szczegółowe. Pytania takie zwykle są wynikiem dwojakiego rodzaju motywacji badacza: względ zarówno na praktyczno-społeczne lub na naukowo-poznawcze implikacje uzyskania odpowiedzi na sformułowane pytania. Socjolog podejmując pewien problem, kierując się jego społeczną doniosłością, powinien uświadomić sobie dwa rodzaje skutków swej poznawczej działalności: konsekwencje socjotechniczne, zmierzające do skutecznego przekształcania rzeczywistości i konsekwencje ideologiczne, mogące wywierać bezpośredni wpływ na świadomość ludzi, kształtować ich światopogląd, system wartości, skłaniać ich – poprzez wpływ na ich postawy, oceny, itp. – do określonych zachowań. A zatem socjologa interesuje sytuacja społeczna, będąca wynikiem rozwijającego się zjawiska społecznego, uważanego za ważne przez członków danej społeczności, jednak sytuacja ta ma także wpływ na świadomość i system wartości samego badacza, powodując niedostrzeganie innych problemów.

Według G. Babińskiego³⁸⁷ problem naukowy może być zdefiniowany jako pytanie, na które nie ma jeszcze w nauce odpowiedzi. Charakter i zakres problematyki badawczej wyznaczają trzy czynniki: obiektywna rzeczywistość, dotychczasowa wiedza o tej rzeczywistości oraz naukowe metody badania rzeczywistości. Badacz podejmujący nową problematykę powinien umiejętnie dobrać aparaturę pojęciową, cel badań, formę pytania oraz określić poszukiwane dane empiryczne. Dopiero szczegółowa analiza problemu, tzw. eksplikacja pozwala mu na określenie powyższych zagadnień.

Pytania badawcze dotyczą zwykle „przedmiotów”, zdarzeń i procesów interesujących badacza, jednak należy pamiętać, że problem społeczny nie może zostać przekształcony na problem badawczy, sformułowany przez pojedynczego badacza. Problem społeczny (kulturowy, czy edukacyjny) to zbyt duży obszar badawczy dla indywidualnego badacza, to raczej zadanie dla zespołu doświadczonych badaczy, związanych często z instytucją finansującą tego typu badania. Czyli podjęty zbyt

³⁸⁶ S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, WN PWN, Warszawa 2011, s. 28-29.

³⁸⁷ G. Babiński, *Etapy procesu badawczego*, w: G. Babiński (red.), *Wybrane zagadnienia z metodologii socjologicznych badań empirycznych*, Kraków 1980, s. 19-34.

szeroki problem badawczy nie zawsze może zostać należycie zgłębiony. Dlatego należy formułować problemy o mniejszej perspektywie badawczej, które badacz może przeanalizować z różnych punktów widzenia, szczegółowo opisując ich różne aspekty, prowadząc do uzyskania wartościowych poznawczo wyników badań. Zatem badacz powinien sformułować najpierw przedmiot lub przedmioty badań, a następnie główny problem badawczy, a w jego ramach problemy szczegółowe związane z tymi przedmiotami, na które znajdzie odpowiedź w swych dociekaniach badawczych³⁸⁸.

Przeprowadzone badania przez autorkę niniejszej dysertacji doktorskiej były próbą znalezienia odpowiedzi na szereg pytań wynikających z głównego problemu badawczego, zredagowanego w formie rozbudowanego pytania dopełnienia:

Jakie czynniki społeczno-kulturowe różnicują opinie i postawy studentów z Polski i Słowacji wobec praktyk kohabitacyjnych na tle przemian życia rodzinnego?

W obrębie głównego problemu badawczego sformułowałam następujące problemy szczegółowe, będące pytaniami analitycznymi:

1. Jaki odsetek badanych studentów żyje w kohabitacji?
2. Jaki stosunek do zjawiska kohabitacji deklarują polscy i słowaccy studenci?
3. Jaka jest opinia studentów dotycząca konkurencyjności kohabitacji i związku małżeńskiego?
4. Jakie powody według studentów wpływają na to, że ludzie decydują się na życie w kohabitacji?
5. Jakie czynniki społeczne według studentów mają współcześnie wpływ na rozwój zjawiska kohabitacji?
6. Jakie znaczenie dla studentów ma instytucja małżeństwa?
7. Co studenci sądzą o wspólnym zamieszkaniu pary przed ślubem?
8. Jaka jest opinia studentów na temat odpowiedniego momentu inicjacji seksualnej przed ślubem?
9. Jaką opinię mają studenci w sprawie legalizacji (ustalenia norm prawnych) związków kohabitacyjnych w ich krajach?
10. Na którym miejscu w hierarchii wartości badanych studentów występuje wartość „żyć szczęśliwie w rodzinie”?

³⁸⁸ S. Juszczak, *Badania ilościowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne*, Katowice 2005, s. 50; S. Nowak, *Niektóre problemy związane z praktycznym zastosowaniem badań socjologicznych. Problem społeczny a problem badawczy*, w: S. Nowak, (red.), *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 1985, s. 468-474.

11. Jakie poglądy dotyczące kohabitacji posiadają studenci żyjący w tym związku?

12. Jakie opinie na temat zjawiska kohabitacji prezentują eksperci?

Odpowiedzi na problemy szczegółowe występują w postaci korelacji z zmiennymi niezależnymi, takimi jak: kraj zamieszkania, płeć, wiek, rok studiów, kierunek studiów, miejsce zamieszkania, częstotliwość udziału w praktykach religijnych.

Sformułowanie problemu głównego i problemów szczegółowych, umożliwia wysunięcie pewnych wstępnych odpowiedzi na zadane pytania. Domniemania te nazywane są hipotezami naukowymi. Według K.R. Poppera³⁸⁹, właściwą metodą nauki jest stosowanie tak zwanej zasady krytycyzmu. Zaleca ona wysuwanie śmiałych hipotez i nieustające podejmowanie rzetelnych prób ich falsyfikacji (czyli odrzucenia). Hipotezy powinny być śmiałe, to znaczy mocno narażone na falsyfikowanie, ponieważ śmiała hipoteza, jeżeli jest fałszywa, szybciej od hipotez ostrożnych okaże się fałszywa i ustąpi miejsca bardziej obiecującej hipotezie. Gdy zaś wytrzyma surowe sprawdziany, to znaczy rzetelne, a nie tylko pozorowane próby jej odrzucenia, przyniesie zysk poznawczy: informacje o tym, pod jakim względem hipoteza jest fałszywa, co daje wskazówki pomocne w poszukiwaniach nowej, lepszej hipotezy³⁹⁰.

Hipoteza powinna umożliwić tłumaczenie niezrozumiałych dotychczas faktów empirycznych jak zachowania, postawy, dążenia, czy opinie. Zatem hipoteza może stanowić propozycję twierdzenia naukowego, stąd może to być wyrażenie dotyczące przynajmniej dwóch zmiennych, albo może być sformułowanie w formie okresu warunkowego. Wśród najważniejszych czynników inspirujących pomysły badawcze, hipotezy H. Ogryzko-Wiewiórkowski³⁹¹ wyróżnia: środowisko kulturowe i społeczne, mądrość ludową, analogię z innymi naukami, doświadczenia osobiste badacza, luki w teorii, czy też konsekwencje teorii. Należy jednak pamiętać, że jak twierdził S. Nowak³⁹², wiele interesujących, a nawet wybitnych dzieł powstało z badań, w których hipotez nie sprawdzano. Jakkolwiek hipoteza nie jest celem samym w sobie, to niemniej jest wysoce pożądanym narzędziem badawczym. Ułatwia ona porządkowanie faktów, sugeruje nowe doświadczenia, obserwacje, prowadzi czasem do interesujących

³⁸⁹ Zob.: K.R. Popper, *The Myth of the Framework. In Defense of Science and Rationality*, London, Routledge 1994.

³⁹⁰ J. Locke, *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*, tłum. B. Gawecki, Warszawa 1955.

³⁹¹ H. Ogryzko-Wiewiórkowski, *Rodzaje twierdzeń socjologicznych*, w: H. Ogryzko-Wiewiórkowski, *Wprowadzenie do metod badawczych w socjologii*, Lublin 1996, s. 24-38.

³⁹² S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, WN PWN, Warszawa 2011.

odkryć, umożliwia ocenę ważności stwierdzonych zjawisk. G. Babiński³⁹³ uważa, że lepiej zrezygnować z hipotez, niż tworzyć hipotezy nieuzasadnione, niejasne, lub zawężające odpowiedzi na pytania badawcze.

Biorąc pod uwagę powyższe wskazania i stosując się do nich w badaniach własnych sformułowałam następujące hipotezy:

Hipoteza główna: Główne różnice normatywne kształtujące opinie i postawy studentów polskich i słowackich dotyczące zjawiska kohabitacji wynikają z różnic w częstotliwości udziału w praktykach religijnych lub ich braku oraz z różnic narodowych hierarchii wartości społeczno-kulturowych.

Dla potrzeb analizy empirycznej sformułowałam następujące hipotezy szczegółowe, ustalające oczekiwane zależności między wyróżnionymi zmiennymi³⁹⁴:

H1: Większy odsetek studentów ze Słowacji niż z Polski ma pozytywny stosunek do kohabitacji.

H2: Im rzadszy udział w praktykach religijnych, tym większy odsetek studentów ma pozytywny stosunek do zjawiska kohabitacji.

H3: Dla studentów z Polski instytucja tradycyjnej rodziny i małżeństwa ma większe znaczenie niżeli dla studentów ze Słowacji.

H4: Wiek, płeć, rok i kierunek studiów są zmiennymi, które różnicują opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem.

H5: Mniejszy odsetek studentów z Polski, niż ze Słowacji ma zdanie, że kohabitacja powinna zostać zalegalizowana, z uwagi na większą presję tradycyjnego i religijnego modelu rodziny w Polsce.

H6: Wiek, płeć, rok i kierunek studiów są zmiennymi, które różnicują opinie na temat legalizacji związków nieformalnych.

Socjologia jest nauką empiryczną, a tym samym wszelkie jej twierdzenia bądź mają wprost charakter zdań spostrzeżeniowych, bądź też do swego uzasadnienia wymagają uznania pewnego zbioru zdań spostrzeżeniowych, których są interpretacją i uogólnieniem. W badaniach diagnostycznych, podobnie jak w jakościowych zwykle nie formułuje się hipotez, gdyż mogłyby one utrudnić lub zaciemnić tok postępowania badawczego³⁹⁵. Dlatego sformułowałam jedynie hipotezy typu zależnościowego. Celem

³⁹³ G. Babiński, *Etapy procesu badawczego*, w: G. Babiński (red.), *Wybrane zagadnienia z metodologii socjologicznych badań empirycznych*, Kraków 1980, s. 19-34.

³⁹⁴ Zob. S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, WN PWN, Warszawa 2011, s. 309.

³⁹⁵ S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, WN PWN, Warszawa 2011, s. 277, 308. Wcześniej: S. Nowak, 1965, *Studia z metodologii nauk społecznych*, PWN, Warszawa, s. 224.

podstawowym jest znalezienie odpowiedzi na sformułowane pytania badawcze. Są to problemy mające na celu zdiagnozowanie stanu rzeczy, czyli opinii i postaw badanych studentów na temat zjawiska kohabitacji.

4.3. Zmienne i ich wskaźniki

Po sformułowaniu problemów badawczych oraz potrzebnych i adekwatnych hipotez kolejnym etapem procesu badawczego jest sformułowanie zmiennych oraz określających je wskaźników. Z poziomu pojęciowego przechodzimy na poziom empiryczny, a pojęcia przekształcamy w zbiór pewnych wartości.

Analiza zmiennych powinna być nierozdzielnie związana z analizą języka socjologii, zakresu ogólności i statusu ontologicznego używanych w socjologii pojęć, twierdzeń, praw. G. Babiński³⁹⁶ wskazuje na metodologiczne problemy wewnętrznych podziałów wartości różnorodnych zmiennych i następnie charakteru uporządkowania tych wartości oraz zagadnienia istnienia „wspólnego mianownika” przy próbach łączenia kilku cech (zmiennych, własności przedmiotów, przyczyn) i tworzenia nowych zmiennych. Ta sama zmienna może być klasyfikowana wiele razy, oczywiście każdorazowo na podstawie odmiennego kryterium. Pojawiają się także pytania o konsekwencje stosowania do analizy zmiennych różnorodnych, często nieporównywalnych ze sobą miar i technik. W każdych badaniach empirycznych, niezależnie od orientacji teoretycznej, na gruncie której są one podejmowane i sposobu organizacji materiału empirycznego, wszystkie zmienne wprowadzane do problematyki badawczej powinny być przeanalizowane według następujących kryteriów, które umożliwią uniknięcie pomyłek i trudności interpretacyjnych; są to: brak precyzji w używaniu zmiennych, nieprzydatność analizy zmiennej do poznania zjawisk społecznych w ich konkretnym, złożonym przebiegu, analiza zmiennowa uniemożliwia formułowanie sądów o jednostkach ludzkich a także to, że analiza zmiennowa uniemożliwia ustalenie powiązań przyczynowych między zmiennymi³⁹⁷.

Zdaniem S. Nowaka³⁹⁸ zmienne bywają pojmowane na dwa sposoby. W pierwszym znaczeniu odróżniamy zmienną zależną i zmienną niezależną w sposób czysto arbitralny, podając w jakim stopniu wartość jednej z dowolnie wybranych

³⁹⁶ G. Babiński, *Zmienne i ich rola w badaniach socjologicznych*, w: G. Babiński (red.), *Wybrane zagadnienia z metodologii socjologicznych badań empirycznych*, Kraków 1980, s. 35-63.

³⁹⁷ G. Babiński, *Zmienne i ich rola w badaniach socjologicznych*, w: G. Babiński (red.), *Wybrane zagadnienia z metodologii socjologicznych badań empirycznych*, Kraków 1980, s. 35-63.

³⁹⁸ S. Nowak, *Rodzaje twierdzeń*, w: S. Nowak, (red.), *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 1985, s. 197-210.

zmiennych zależy od wartości drugiej dowolnie wybranej zmiennej. Przy takim rozumieniu wygoda badacza, cele prezentacji zależności, charakter uzyskanych rozkładów itp. mogą decydować, którą ze zmiennych badacz przyjmie za niezależną, a którą za zależną. Jednakże czasem terminy te bywają rozumiane w sposób specjalny, tak iż włącza się do nich znaczenia przekonanie (czy wiedzę) o związkach między zjawiskami. Wówczas reguły analizy czy prezentacji wyników każą brać za zmienną niezależną tę, której wartości stanowią zjawiska uznane za przyczyny – skutki tych przyczyn są wartościami zmiennych określonych mianem zależnych. Badaczka w swych analizach przyjęła opcję drugą.

Dokładna znajomość charakteru zakresowego wskaźników pozwala podejmować zarówno badania diagnostyczne, jak i weryfikacyjne z zastosowaniem różnych wskaźników, mających analogiczne miary trafności dla różnych warunków i sytuacji badawczych, co ma istotne znaczenie w badaniach porównawczych. W związku z tym formułowanie i operacjonalizacja pojęć socjologicznych są ściśle związane z formułowaniem i weryfikacją hipotez, w jakich te pojęcia figurują³⁹⁹.

Zmienną zależną w przeprowadzonych badaniach były opinie i orientacje aksjono-normatywne studentów z Polski i Słowacji deklarowane wobec zjawiska kohabitacji. Możemy wprowadzić podzmiennie w postaci⁴⁰⁰: opinia pozytywna, obojętna i negatywna. Opinia pozytywna będzie się przejawiać w stwierdzeniach popierających rozwój zjawiska kohabitacji i doceniających jego znaczenie społeczne, pragnących prawnego unormowania tych niemałżeńskich związków, uznających istnienie takich związków w ponowoczesnym świecie jako sytuację normalną. Opinia obojętna oznacza, że badani ani nie pochwalają, ani też nie ganią takich związków, nie dostrzegają także ani negatywnych ani pozytywnych aspektów tego zjawiska. Natomiast opinia negatywna badanych będzie związana z pejoratywnym postrzeganiem przez nich funkcjonowania niezamężnej kohabitacji i podnosiła jej ujemne skutki społeczne.

Wśród zmiennych niezależnych szczegółowych, możemy wyróżnić zarówno zmienne ilościowe, takie jak: odsetek badanych studentów żyjących w kohabitacji, wiek, rok studiów, czy częstotliwość uczestnictwa w praktykach religijnych, jak i zmienne jakościowe, typu: płeć studentów, studiowany kierunek, miejsce

³⁹⁹ S. Nowak, *Rodzaje zjawisk wykorzystywanych jako wskaźniki w badaniach socjologicznych*, w: S. Nowak, (red.), *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 1985, s. 170-181.

⁴⁰⁰ Każda ze zmiennych przyjmuje różne wartości, które można nazwać podzmiennymi według: E. Aronson, Ph.C. Ellsworth i inni, *Methods of research in social psychology*, wyd. 2, New York 1990, s. 13 oraz F.N. Kerlinger, *Foundations of behavioral research. Educational and psychological inquiry*, New York 1964, s.32.

zamieszkania: w dużym mieście, w małym mieście, lub na wsi, opinia na temat instytucji małżeństwa oraz odpowiedniego momentu rozpoczęcia inicjacji seksualnej. Poniżej zostaną te zmienne niezależne poddane operacjonalizacji, czyli wskaźnikowaniu:

- Wiek studentów: 19-25 lat.
- Rok studiów: pierwszy i trzeci rok studiów pierwszego stopnia oraz drugi rok studiów uzupełniających, czyli drugiego stopnia.
- Wpływ religijności na postawy badanych mierzony częstotliwością uczestnictwa w praktykach religijnych: bardzo rzadko (raz, dwa w trakcie roku), rzadko (raz w miesiącu), przeciętnie (raz w tygodniu), często (kilka razy w tygodniu).
- Płeć: kobieta, mężczyzna
- Studiowany kierunek: socjologia, pedagogika, politologia, matematyka, fizyka, informatyka, wychowanie techniczne/technologia informacyjna i bezpieczeństwo higieny pracy (BHP), informatyka, matematyka.
- Miejsce zamieszkania: duże miasto ($N > 50\,000$), małe miasto ($N < 50\,000$), wieś.
- Kraj zamieszkania: Polska, Słowacja
- Stosunek studentów do zjawiska kohabitacji: pozytywny, obojętny, negatywny.
- Opinia na temat instytucji małżeństwa: jest przestarzałą instytucją, ma i będzie mieć duże znaczenie, nie mam zdania.
- Opinia na temat wspólnego zamieszkiwania pary przed ślubem: para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem, para nie powinna zamieszkać z sobą przed ślubem, nie mam zdania.
- Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej: dopiero po ślubie kościelnym, już po ślubie cywilnym, po zaręczynach, po ustaleniu daty ślubu, gdy para kocha się wzajemnie, w dowolnej chwili, trudno ocenić, nie wiem.
- Ocena kohabitacji jako konkurencji dla małżeństwa: tak, raczej tak, nie, nie raczej, nie wiem.
- Powody życia w związku kohabitacyjnym na tle wartości egocentrycznych i hedonistycznych: ważna jest istota związku, każdy ma prawo układać sobie życie jak chce, partnerzy mają większą niezależność, jest to lepsza forma związku niż małżeństwo, zmusza do pewnej współpracy, stwarza lepsze możliwości samorealizacji, łatwiejsza jest rezygnacja ze związku, zmusza partnerów do większej dbałości o związek, stwarza możliwość lepszego poznania partnera, inne.

- Czynniki kulturowe wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji: zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa, zanik obawy przed niechcianym, nieślubnym dzieckiem, osłabienie poziomu religijności, zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi, wzrost społecznej akceptacji kohabitacji, niechęć do utrzymywania w małżeństwie tradycyjnego podziału ról, łatwość przekształcenia związku w zalegalizowane małżeństwo.
- Opinie studentów na temat legalizacji związków kohabitacyjnych, związki kohabitacyjne powinny zostać zalegalizowane: tak, nie, nie mam zdania.
- Hierarchia deklarowanych wartości – żyć szczęśliwie w rodzinie, mieć dobrych przyjaciół, móc urzeczywistnić swoje marzenia, założyć własną rodzinę, realizować się w pracy, prowadzić ciekawe życie, zdobyć wyższe wykształcenie, odnieść sukces zawodowy, posiadać własne mieszkanie (dom), nie odczuwać stresu, mieć duże dochody, cieszyć się uznaniem innych ludzi, pomagać innym ludziom, mieć dużo wolnego czasu, posiadać samochód, żyć zgodnie z religią, modnie się ubierać.

4.4. Metody, techniki i narzędzia badawcze

Zebranie wiarygodnych informacji w toku procesu badawczego wymaga właściwego doboru metody, techniki i narzędzia badawczego. G. Babiński⁴⁰¹ uważa, że badacz w trakcie projektowania badań najpierw przeprowadza kwerendę, aby rozstrzygnąć, czy ewentualne problemy szczegółowe mogą zostać rozwiązane przez odwołanie się do informacji już istniejących, czyli tzw. źródeł zastanych. Następnie dokonuje wyboru między materiałem źródłowym w postaci zapisanych wypowiedzi ludzi oraz materiałem w postaci zapisu ich zachowań. Musi także zdecydować się na stopień ogólności (szczegółowości) informacji: czy niezbędne są informacje o jednostkach ludzkich, czy wystarczą informacje odnoszące się do grup.

Zatem pierwszą metodą badań użytą przez autorkę była krytyczna analiza tekstu, tutaj treści opracowań naukowych. „Tekst” może być rozpatrywany jako narzędzie heurystyczne, służące do wyodrębnienia danych, na które składają się słowa i obrazy utrwalone bez interwencji badacza, do których zaliczymy monografie naukowe, prace zbiorowe, artykuły, eseje, referaty, podręczniki, książki popularnonaukowe, beletrystykę, notatki i artykuły prasowe, felietony, listy, pamiętniki, etc. Dane powinny zostać poddane szczegółowej analizie, a zatem należy ograniczyć zasób danych, z

⁴⁰¹ G. Babiński, *Etapy procesu badawczego*, w: G. Babiński (red.), *Wybrane zagadnienia z metodologii socjologicznych badań empirycznych*, Kraków 1980, s. 19-34.

którego badacz korzysta w swej pracy, ale dobrze jest zbiór danych zróżnicować, tak aby jednak wypowiadały się na określony temat. To prowadzi do wyodrębnienia zestawu danych, na którym badacz może pracować najbardziej efektywnie.

Socjologowie przy analizie treści przyjmują następujące tezy⁴⁰²:

- mówienie i pisanie to nie tylko sposoby komunikowania się z innymi ludźmi, ale też określone zachowania społeczne;
- treść przekazu stanowi istotne świadectwo tego, co jego autor myśli, o czym jest przekonany, co uznaje za dobre, a co za złe, co chciałby osiągnąć, a czego unikać;
- dokonanie analizy materiału językowego pozwala wnioskować o nie językowych zjawiskach społecznych.

W badaniach zostały przeanalizowane monografie naukowe, prace zbiorowe, artykuły naukowe oraz dane statystyczne charakteryzujące zjawisko kohabitacji oraz rodzinę.

Podstawowym narzędziem badawczym wykorzystanym w badaniach był kwestionariusz ankiety⁴⁰³, zawierający 43 pytania, wstęp informujący o celach badań oraz metryczkę, zawierającą dane społeczno-demograficzne badanych. Pytania narzędziowe zostały sformułowane zgodnie ze stanowiskiem P. Daniłowicza i P. Sztabińskiego⁴⁰⁴, którzy uważają, że należy stosować pytania szczegółowe, ponieważ za ich pomocą można uzyskać bardziej wiarygodne wyniki/odpowiedzi, niż na pytania globalne. Zatem ogólnikowo i nieprecyzyjnie sformułowane pytania w kwestionariuszach nastroczają trudności interpretacyjne. Duże znaczenie mają także kompetencje ankietatorów. Tutaj należy zaznaczyć, że badaczka sama przeprowadzała badania ankietowe, a także wywiady. Uwzględniono także sugestie G. Babińskiego⁴⁰⁵, że podstawowym i jedynym kryterium wyznaczającym liczbę i zakres pytań w kwestionariuszu jest problematyka badawcza.

W badaniach wykorzystano także wywiad prowadzony w sposób swobodny, w którym badacz ma pełną inicjatywę w stosunku do prowadzonej rozmowy, kierując się jedynie jej celem, jest wywiadem nieskategoryzowanym (nieukierunkowanym,

⁴⁰² L. Sołoma, *Metody i techniki badań socjologicznych*, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn 2002, s. 96-97.

⁴⁰³ Zob. L.A. Gruszczczyński, *Kwestionariusze w socjologii. Budowa narzędzi do badań surveyowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999.

⁴⁰⁴ P. Daniłowicz, P.B. Sztabiński, *Badania weryfikacyjne. Założenia, cele, realizacja*, w: K. Lutyńska, J. Lutyński, (red.), *Analizy i próby technik badawczych w socjologii*, t. VI Zmienne osobowe w badaniach socjologicznych. Analizy weryfikacyjne, Wrocław 1986, s. 60-85.

⁴⁰⁵ G. Babiński, *Etapy procesu badawczego*, w: G. Babiński, (red.), *Wybrane zagadnienia z metodologii socjologicznych badań empirycznych*, Kraków 1980, s. 19-34.

swobodnym)⁴⁰⁶. Badacz zachęca osobę badaną do swobodnego opisywania swych doświadczeń, opisywania ważnych dla niej zdarzeń, tworzenia własnej definicji sytuacji i do ujawniania istotnych opinii i poglądów. W wywiadach swobodnych respondenci przeważnie opowiadają swoje historie (np. doświadczenia z przeszłości), charakteryzują swe zajęcia i zainteresowania, stosunek do innych osób w rodzinie, w pracy oraz do sąsiadów, wygłaszają poglądy na rozmaite tematy; w badaniach zamierza się podejmować tematykę społeczną zjawiska kohabitacji. Wywiady swobodne zostały przeprowadzone z piętnastoma studentami z Polski i piętnastoma studentami ze Słowacji, którzy żyli w kohabitacji.

Kolejnym wykorzystanym w badaniach własnych wywiadem był narracyjny wywiad ekspercki, który zwykle wykorzystywany jest w badaniu zagadnień dotyczących życia społecznego, a osoby udzielające wywiadu są zaliczani do ekspertów (znawców) w określonej dziedzinie czy tylko konkretnego problemu⁴⁰⁷. W przeprowadzonych badaniach znawcami zjawiska kohabitacji byli nauczyciele akademicy reprezentujący środowisko socjologów w obu krajach, z obu uniwersytetów, zajmujących się problematyką badań teoretycznych i empirycznych na temat rodziny oraz publikujących wyniki swych badań. Ekspertami ze Słowacji byli profesor Peter Ondrejko^{vič} oraz doktor Anna Križanová z Katedry Socjologii Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze. Z kolei ekspertami z Polski, którzy udzielili wywiadu do niniejszej pracy doktorskiej były Profesor UŚ Urszula Swadźba oraz Profesor UŚ Ewa Budzyńska z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Badacz powinien także być ekspertem w eksplorowanej tematyce. Wcześniej przygotowane dyspozycje do wywiadu nie powinny dotyczyć zbyt wielu zagadnień. Na zakończenie udzielający wywiadu powinien opowiedzieć coś o sobie⁴⁰⁸.

Można zatem stwierdzić, że w badaniach empirycznych zostały wykorzystane techniki badań ilościowych i jakościowych.

⁴⁰⁶ Zob. L. Sołoma, *Metody i techniki badań socjologicznych*, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn 2002, s. 127; P.B. Sztabiński, *Aranżacja wywiadu*, w: P. Daniłowicz, Z. Sawiński, F. Sztabiński, P.B. Sztabiński, A.P. Wejland, (red.), *Podręcznik socjologicznych badań ankietowych*, Warszawa 1992, s. 115-137; P.B. Sztabiński, *Prowadzenie wywiadu*, w: P. Daniłowicz, Z. Sawiński, F. Sztabiński, P.B. Sztabiński, A.P. Wejland, (red.), *Podręcznik socjologicznych badań ankietowych*, Warszawa 1992, s. 115-137; M. Grabowska, *Wywiad w badaniu zjawisk „trudnych”. Przypadek polskiej religijności*, w: A. Sulek, A. Wyka, (red.), *Poza granicami socjologii ankietowej*, Warszawa 1989, s. 141-166.

⁴⁰⁷ Zob. G. Moyser, *Non-standardized interviewing in elite research*, w: „Studies in Qualitative Methodology”, 1988, Vol. 1.

⁴⁰⁸ Zob. H.M. Giese, *The earth is just a land and we have to learn to live in it – problem w Europie i ewentualne zadania oświaty dorosłych w ich rozwiązywaniu*, w: E. Dubas, H.M. Giese, (red.), *Europa jako temat jakościowych badań pedagogicznych*, Toruń 1998.

W ramach etapu przygotowania badań właściwych przeprowadzono stosowne badania pilotażowe⁴⁰⁹ wśród studentów, w których zweryfikowano poprawność skonstruowanych narzędzi badawczych oraz uzyskano zarys obrazu dotyczącego populacji badanych.

4.5. Organizacja, przebieg i charakterystyka terenu badań

Cechą charakterystyczną każdego procesu badawczego jest jego etapowość i cykliczność. W literaturze metodologicznej można spotkać różne teoretyczne schematy postępowania badawczego. W niniejszej pracy przyjąłem podział etapów pracy naukowej za G. Babińskim⁴¹⁰, który wyróżnił: wstępne sformułowanie problemu badawczego, eksplikacja problematyki badawczej, operacjonalizacja problematyki badawczej, przygotowanie narzędzi badawczych, weryfikowanych w pilotażu, dobór próby, realizacja badań empirycznych, weryfikacja zebranego materiału empirycznego, wstępne jego grupowanie, analiza materiału empirycznego, weryfikacja hipotez i uogólnianie wyników badań oraz redakcja raportu z badań.

Dobór próby zarówno w badaniach typu ilościowego, jak i jakościowego nie jest zagadnieniem trywialnym, ale staje się kluczowym problemem podczas projektowania badań. Jak pisze H. Becker⁴¹¹ „*nie można badać każdego przypadku, którym badacz się interesuje, ani też nie powinien tego pragnąć. Każde naukowe przedsięwzięcie zmierza do odnalezienia czegoś odnoszącego się do wszystkiego, co składa się na określoną kategorię, dzięki niewielu przykładom, tak aby wyniki badania dawały możliwość tworzenia uogólnień w odniesieniu do wszystkich uczestników klasy przypadków. Musimy określić próbę, aby przekonać ludzi, że wiemy coś o całej klasie*”.

W prezentowanych badaniach populację stanowią studenci z Polski i Słowacji, z celowo wybranych uniwersytetów – Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach oraz Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze. Jedynie w Polsce studenci z kierunku studiów BHP są studentami Wyższej Szkoły Zarządzania Ochroną Pracy w Katowicach. Dobrano ten kierunek studiów, ponieważ w Uniwersytecie Śląskim nie występuje taki kierunek studiów. Wyższa Szkoła Zarządzania Ochroną Pracy w Katowicach jest to uczelnia, która zlokalizowana jest w pobliżu budynków Uniwersytetu Śląskiego, w

⁴⁰⁹ L. Gruszczyński, *Kwestionariusze w socjologii. Budowa narzędzi do badań surveyowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999, s. 101-106.

⁴¹⁰ G. Babiński, *Etapy procesu badawczego*, w: G. Babiński (red.), *Wybrane zagadnienia z metodologii socjologicznych badań empirycznych*, Kraków 1980, s. 19-34.

⁴¹¹ Becker H., *Tricks of the Trade: How to Think about Your Research while Doing It*, Chicago University Press, Chicago 1998, s. 67.

dawnej siedzibie Wydziału Prawa i Administracji na ulicy Bankowej 8. Z kolei w Słowacji celowo wybrano ten kierunek studiów ze względu na dominującą w nim płć męską – gdyby nie dobór tego kierunku studiów próba badawcza ze Słowacji byłaby sfeminizowana.

Na początkowym etapie badań próba badawcza została dobrana w sposób zarówno celowy, a na etapie następnym w sposób losowy. Dobór celowy dotyczył wyboru społeczności studentów z dwóch państwowych uniwersytetów: Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze oraz Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, mających podobne wydziały i kierunki studiów. Diagnoza socjologiczna polegała na poznaniu opinii i postaw studentów pierwszego i trzeciego roku studiów I stopnia oraz drugiego roku studiów II stopnia na kierunkach: socjologia, pedagogika, politologia, matematyka, fizyka, informatyka, wychowanie techniczne/technologia informacyjna i bezpieczeństwo higieny pracy BHP, w Polsce i Słowacji. Chciano poznać opinię studentów, którzy podjęli dopiero studia, a zatem wypowiedzi studentów pierwszego roku w dużym stopniu dotyczyć będą zjawiska społecznego, w którym z dużym prawdopodobieństwem oni nie uczestniczą. Natomiast studenci trzeciego roku studiów I stopnia oraz drugiego roku studiów II stopnia z dużym prawdopodobieństwem mogą być wypowiedziami osób, które uczestniczą aktywnie w zjawisku kohabitacji. Natomiast dobór samych studentów na określonych kierunkach studiów i rocznikach został dokonany w sposób losowy w ten sposób, aby w dobranych próbach szczegółowych był podobny rozkład cech, jak w analizowanym roczniku studiów. Tymi cechami były: płć, wiek, miejsce zamieszkania oraz częstotliwość udziału w praktykach religijnych. Próby dobrano podobne, aby można było przeprowadzić empiryczne badania diagnostyczne o charakterze porównawczym.

Badania zostały przeprowadzone w dobrej, życzliwej atmosferze. W sumie w obydwu uniwersytetach zebrano 1237 wypełnionych kwestionariuszy. Po ich sprawdzeniu nie odrzucono żadnego kwestionariusza – wszystkie zostały prawidłowo wypełnione.

Zebrane dane poddano analizie statystycznej, wykorzystując program statystyczny SPSS. Zebrano wystarczająco bogaty materiał badawczy, aby na jego podstawie móc dokonywać analiz i poszukiwać odpowiedzi na pytania badawcze.

Badania wśród studentów Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, a w Słowacji wśród studentów Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze zostały przeprowadzone w terminie od października 2010 roku do kwietnia 2011 roku.

Oba uniwersytety posiadają podobną strukturę oraz prowadzą podobne kierunki studiów.

Uniwersytet Konstantyna Filozofa w Nitrze składa się z następujących wydziałów:

- Wydział Nauk Przyrodniczych,
- Wydział Nauk Społecznych i Zdrowia,
- Wydział Studiów Środkowoeuropejskich ,
- Wydział Pedagogiki,
- Wydział Filozoficzny.

Uniwersytet Śląski w Katowicach posiada w swej strukturze nieco więcej wydziałów:

- Wydział Artystyczny
- Wydział Biologii i Ochrony Środowiska
- Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji
- Wydział Filologiczny
- Wydział Informatyki i Nauki o Materiałach
- Wydział Matematyki, Fizyki i Chemii
- Wydział Nauk o Ziemi
- Wydział Nauk Społecznych
- Wydział Pedagogiki i Psychologii
- Wydział Prawa i Administracji
- Wydział Radia i Telewizji im. Krzysztofa Kieślowskiego
- Wydział Teologiczny

4.6. Charakterystyka badanej młodzieży

Młodzież, która została poddana badaniom dotyczącym zjawiska kohabitacji, można charakteryzować na różne sposoby, poprzez ukazanie podstawowych cech demograficzno-społeczne i poprzez diagnozę cech socjologiczno-kulturowych badanych osób.

Cechy demograficzno-społeczne w niniejszym opracowaniu stanowią jednocześnie zmienne niezależne, czyli są to cechy, które hipotetycznie mogą mieć wpływ na opinie i postawy młodzieży o kohabitacji. A są to: płeć, wiek, rok studiów, kierunek studiów. Natomiast cechami socjo-kulturowymi są te związane ze środowiskiem życia badanej zbiorowości, czyli kraj i miejsce zamieszkania, wyznawana religia, częstotliwość udziału w praktykach religijnych, itd..

Badaniami objęto w sumie 1237 studentów. Wśród badanej młodzieży rozkład płci nie jest proporcjonalny: 58,2% stanowią kobiety a 41,8% mężczyźni (zob. tabela 16.).

Tabela 16. Liczba studentów według kraju zamieszkania i płci

Kraj		Płeć		Razem
		kobieta	mężczyzna	
Polska	L	385	249	634
	%	31,1%	20,1%	51,3%
Słowacja	L	335	268	603
	%	27,1%	21,7%	48,7%
Razem	L	720	517	1237
	%	58,2%	41,8%	100,0%

Źródło: badania własne.

Badaniami objęto młodzież między 19-tym a 25-tym rokiem życia. Wybrano ten przedział wiekowy, ponieważ właśnie w tym momencie swojego życia młodzi ludzie wykazują osobiste zainteresowanie posiadaniem partnera, małżeństwem i rodziną. Jeśli chodzi o wiek, to w większości była to młodzież między 20 a 22 rokiem życia, która stanowiła 57,2% badanej grupy społecznej. Respondentów między 18 a 19 rokiem życia było 15,4%, a między 23 a 25 rokiem życia 27,5% (zob. tabela 17.).

Tabela 17. Liczba studentów według kraju zamieszkania i wieku

Kraj		Wiek			Razem
		18-19	20-22	23-25	
Polska	L	65	396	173	634
	%	5,3%	32,0%	14,0%	51,3%
Słowacja	L	125	311	167	603
	%	10,1%	25,1%	13,5%	48,7%
Razem	L	190	707	340	1237
	%	15,4%	57,2%	27,5%	100,0%

Źródło: badania własne.

Badani respondenci, to przede wszystkim osoby stanu wolnego (98,3%). Tylko 1,5% badanych żyło w związku małżeńskim, a dwie osoby były rozwiedzione (zob. tabela 18.).

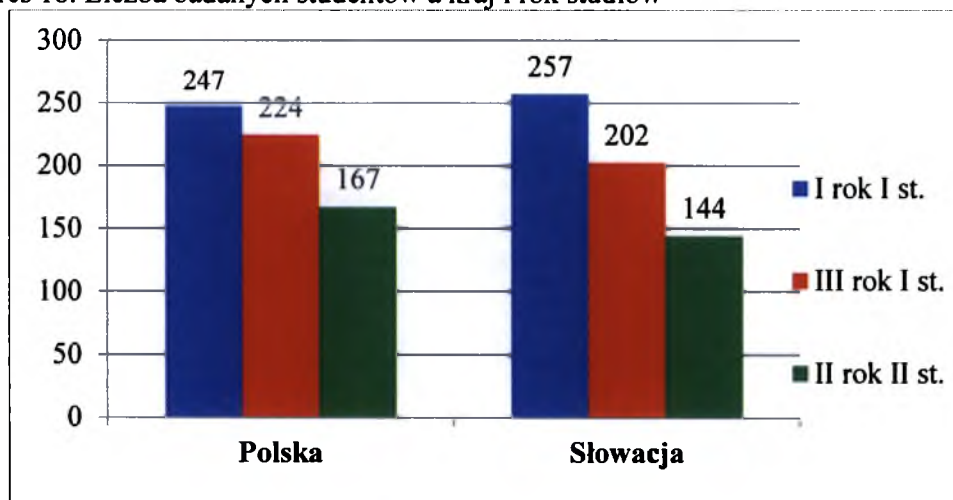
Tabela 18. Liczba studentów według kraju zamieszkania i stanu cywilnego

Kraj		Stan cywilny			Razem
		Kawaler /panna	Żonaty/mężatka	Rozwiedziony(a) / w separacji	
Polska	L	623	10	1	634
	%	50,4%	0,8%	0,1%	51,3%
Słowacja	L	593	9	1	603
	%	47,9%	0,7%	0,1%	48,7%
Razem	L	1216	19	2	1237
	%	98,3%	1,5%	0,2%	100,0%

Źródło: badania własne.

Wykres 18. potwierdza, że dobór studentów do badań był celowy w tym sensie, że wybrano studentów z I i III roku studiów I stopnia oraz studentów II roku studiów II stopnia. Natomiast dobór studentów spośród wyróżnionych roczników i kierunków studiów był losowy, aby w próbach były podobne rozkłady wyróżnionych zmiennych.

Wykres 18. Liczba badanych studentów a kraj i rok studiów

Źródło: badania własne.

W Polsce badanych studentów na pierwszym roku studiów I stopnia było 247, a w Słowacji 257. Na trzecim roku studiów I stopnia w Polsce liczba studentów wyniosła 224, natomiast w Słowacji 202. Na drugim roku studiów II stopnia studentów w Polsce było 163, a w Słowacji 144 (zob. wykres 18.).

Badania przeprowadzono na tych samych kierunkach i rocznikach studiów w Polsce i Słowacji. Badaniom poddano studentów studiów humanistycznych, na kierunkach: socjologia (13,1%), pedagogika (18,2%), politologia (18,3%);

przyrodniczych i ścisłych: matematyka (10,8%), fizyka (3,7%), informatyka (18,6%), wychowanie techniczne/technologia informacyjna (5,1%) i BHP (12,3%) (zob. tabela 19.). Założono, że to właśnie ta młodzież, bardziej ambitna, zajmie w przyszłości znaczącą pozycję w polskim i słowackim społeczeństwie i będzie miała wpływ na kształtowanie się w nim wzorów życia małżeńsko-rodzinnego.

Badana młodzież była różnorodna pod względem miejsca zamieszkania. Prawie 45% respondentów mieszkało w dużym mieście, prawie jedna trzecia z nich (28,5%) mieszkała w małym mieście, a niecałe 27% na wsi (zob. tabela 20.). Dzięki różnorodnemu miejscu zamieszkania respondentów analiza przeprowadzonych badań wykaże, czy i jakie są różnice wobec postrzegania zjawiska kohabitacji ze względu na miejsce zamieszkania.

Tabela 19. Liczba studentów według kraju zamieszkania i kierunku studiów

Kierunek studiów		Kraj		Razem
		Polska	Słowacja	
socjologia	L	89	73	162
	%	14,0%	12,1%	13,1%
pedagogika	L	119	106	225
	%	18,8%	17,6%	18,2%
politologia	L	114	112	226
	%	18,0%	18,6%	18,3%
fizyka	L	19	27	46
	%	3,0%	4,5%	3,7%
matematyka	L	70	63	133
	%	11,0%	10,4%	10,8%
wychowanie techniczne/technologia informacyjna	L	36	27	63
	%	5,7%	4,5%	5,1%
BHP	L	80	72	152
	%	12,6%	11,9%	12,3%
informatyka	L	107	123	230
	%	16,9%	20,4%	18,6%
Razem	L	634	603	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne

Tabela 20. Liczba studentów według kraju zamieszkania i miejsca zamieszkania

Kraj		Miejsce zamieszkania			Razem
		miasto duże (N>50 000)	miasto małe (N<50 000)	wieś	
Polska	L	393	157	84	634
	%	31,8%	12,7%	6,8%	51,3%
Słowacja	L	161	195	247	603
	%	13,0%	15,8%	20,0%	48,7%
Razem	L	554	352	331	1237
	%	44,8%	28,5%	26,8%	100,0%

Źródło: badania własne.

Wśród badanych studentów największy odsetek stanowiły osoby, które bardzo rzadko (kilka razy w roku 30,5%) bądź w ogóle nie uczestniczyły w praktykach religijnych (30,2%). Co czwarty respondent uczestniczył we mszy świętej raz w tygodniu (25,1%), a co dwudziesty kilka razy w tygodniu (4,8%). Statystyka dobranej próby badawczej pokazała, że większy odsetek respondentów z Polski uczestniczył w praktykach religijnych raz w tygodniu (14,6%) oraz 1-2 razy w miesiącu (5,8%). Z kolei nieco więcej studentów ze Słowacji w ogóle nie praktykuje religijnie (16,8%). Na tej podstawie podczas analizy wyników badań można było sprawdzić zależność czy większa i częstsza partycypacja studentów z Polski wpływa na ich bardziej tradycyjne i konserwatywne opinie względem zjawiska kohabitacji. Oraz czy większy odsetek studentów nie praktykujących ze Słowacji będzie determinował bardziej liberalne opinie studentów (zob. tabela 21.).

Tabela 21. Liczba studentów według kraju zamieszkania i częstotliwości udziału w praktykach religijnych

Kraj		Częstotliwość udziału w praktykach religijnych					Razem
		kilka razy w tyg.	raz w tyg.	1-2 razy w miesiącu	kilka razy w roku	nie uczestniczę	
Polska	L	26	181	72	190	165	634
	%	2,1%	14,6%	5,8%	15,4%	13,3%	51,3%
Słowacja	L	33	129	46	187	208	603
	%	2,7%	10,4%	3,7%	15,1%	16,8%	48,7%
Razem	L	59	310	118	377	373	1237
	%	4,8%	25,0%	9,5%	30,5%	30,2%	100,0%

Źródło: badania własne.

W niniejszym rozdziale starałam się w sposób przejrzysty zaprezentować założenia metodologiczne oraz reguły postępowania badawczego, jakimi kierowałam się przeprowadzając badania własne. Przedstawiłam przedmiot i cel moich analiz, problemy badawcze, sformułowałam również stosowne hipotezy. Określiłam zmienne i ich wskaźniki. Opisałam krótko teren i scharakteryzowałam próbę badawczą, a także podałam ogólne zasady organizacji badań. W kolejnej części pracy przedstawiłam uzyskane w toku badań wyniki oraz dokonałam ich analizy.

Rozdział. 5. Kohabitacja w świadomości studentów na tle przemian życia rodzinnego

Zebranie i uporządkowanie materiału badawczego pozwala na przystąpienie do jego analizy, a w dalszym etapie interpretacji. W kolejnych podrozdziałach zaprezentowałam wyniki pogrupowane według porządku zagadnień i problemów szczegółowych. W pierwszym z nich przedstawiłam dane statystyczne, które wskazują jak wiele badanych studentów żyje w związku kohabitacyjnym. W punkcie 5.2. prezentuję stosunek badanych studentów do zjawiska kohabitacji. Podrozdział 5.3. zawiera oceny kohabitacji jako konkurencji dla związku małżeńskiego a w następnym p. 5.4. analizuję powody dla których młodzi ludzie żyją w związkach kohabitacyjnych. Podrozdział 5.5. przedstawia wskazane przez badanych studentów czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji. Ponieważ kohabitacja stanowi związek podobny w swych funkcjach do małżeństwa zapytałam studentów jakie ma dla nich znaczenie instytucja małżeństwa. Wyniki analizy tego pytania przedstawiłam w podrozdziale 5.6. zaś w p. 5.7. opinie studentów dotyczące wspólnego zamieszkania pary przed ślubem natomiast p. 5.8. zawiera ich opinie o czasie rozpoczęcia inicjacji seksualnej, W podrozdziale 5.9. omawiam opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a rozważania kończę punktem 5.10. dotyczącym hierarchii deklarowanych wartości studentów polskich i słowackich.

5.1. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym

Okres życia, w którym znajdują się studenci (19-25 lat) jest czasem, w którym młoda jednostka stabilizuje się fizycznie, psychicznie, emocjonalnie, społecznie, moralnie i religijnie, a także zaczyna stabilizować się jej nastawienie do życia, innych ludzi i do dotychczasowych systemów wartości, znaczeń i autorytetów. Młodzież na tym etapie swojego życia poszukuje właściwego partnera lub partnerki, do utworzenia związku.

W omawianych badaniach własnych swoją uwagę skupiałam na zjawisku kohabitacji w świadomości studentów. Jednak zanim zostanie przeprowadzona i przedstawiona analiza opinii i postaw studentów na temat badanego zjawiska społecznego trafna byłaby analiza formy życia w jakiej studenci żyli w momencie

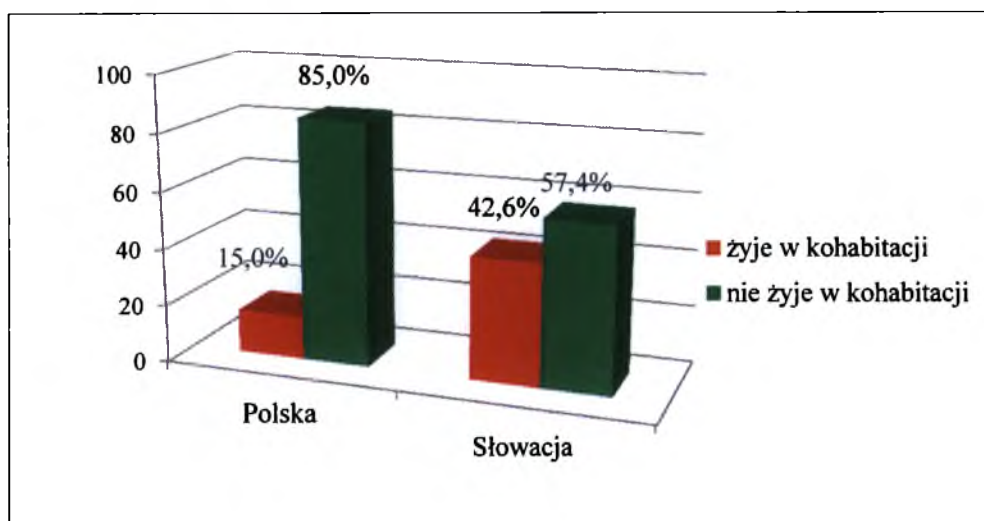
przeprowadzania badań empirycznych. Deklaracje studentów dotyczące życia w związku kohabitacyjnym lub nie, mogą mieć istotny statystycznie wpływ na ich opinie dotyczące zjawiska kohabitacji. Z tego powodu w kwestionariuszu ankiety poprosiłam studentów o podanie formy związku w jakim żyją. Nasuwają się zatem pytania: jaki odsetek badanych studentów z Polski, a jaki ze Słowacji żył w kohabitacji? Kto częściej kohabitował: kobiety czy mężczyźni, studenci z młodszego przedziału wiekowego czy starszego, z którego roku studiów i z jakiego kierunku studiów? Czy może częstotliwość uczestnictwa w praktykach religijnych wpływała znacząco na decyzje badanych studentów dotyczące życia z partnerem w niezalegalizowanym związku? Odpowiedzi na powyższe pytania prezentuję poniżej.

Analiza wyników badań pokazuje różnice o wysokim poziomie istotności statystycznej między studentami z obu krajów dotyczące deklaracji życia w związku kohabitacyjnym – $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 115,942$; $df = 1$; $p = 0,000$; $V = 0,306$). Z przeprowadzonych badań własnych wynika, że w związku kohabitacyjnym żyło więcej studentów ze Słowacji – stanowili oni 42,6% badanej próby. Natomiast studenci z Polski stanowili 15,0%, co stanowi 28,5% ogółu badanych. Duży odsetek studentów zadeklarował, że nie żyje w takim związku – studenci z Polski stanowili 85,0%, natomiast studentów ze Słowacji było znacznie mniej i stanowili oni 57,4%. Na podstawie badań można wnioskować, że niski udział studentów w zjawisku kohabitacji wynika z ich młodego wieku. Być może respondenci nie są jeszcze emocjonalnie i psychicznie gotowi na wstąpienie z kimś w związek partnerski lub też znajdują się dopiero w fazie poszukiwania odpowiedniego partnera czy partnerki. Natomiast różnice w natężeniu tego zjawiska wśród studentów z Polski i Słowacji można upatrywać w większej otwartości społeczeństwa słowackiego względem alternatywnych form życia rodzinnego – zatem również względem kohabitacji (zob. wykres 19.).

Osobistych deklaracji studentów dotyczących życia w kohabitacji nie różnicują płeć badanych oraz miejsce zamieszkania – poziom istotności statystycznej dla tych zmiennych niezależnych wynosi $p > 0,05$. Podobny odsetek kobiet (30,4%) jak i mężczyzn (25,7%) zadeklarował, że żyje w związku kohabitacyjnym (zob. wykres 20.).

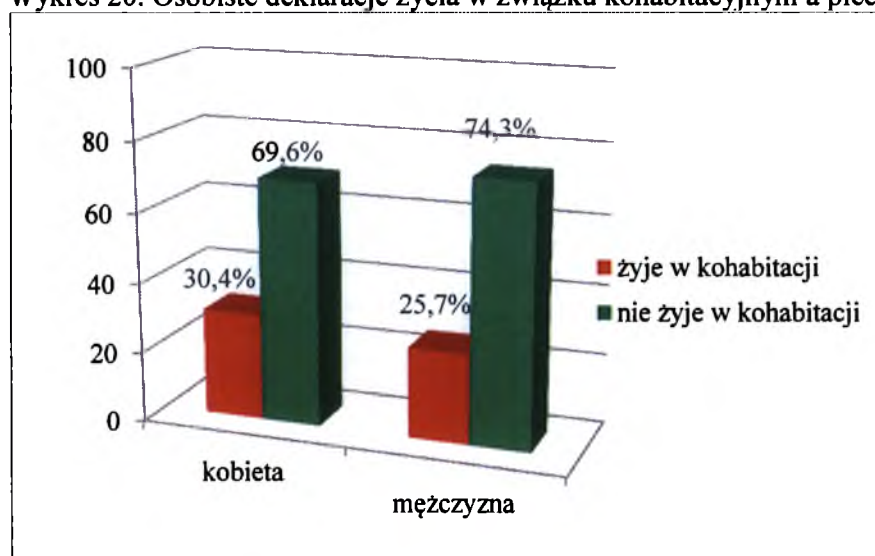
Kierunek studiów również nie jest zmienną, która w istotny statystycznie sposób różnicuje deklaracje studentów dotyczące życia w związku kohabitacyjnym – $p > 0,05$.

Wykres 19. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym według kraju zamieszkania

Źródło: badania własne.

Wykres 20. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym a płeć

Źródło: badania własne.

Natomiast statystyczna analiza wyników badań pokazuje, że osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym różnicuje rok studiów (wynik testu $\chi^2=8,866$; $df=2$; $p=0,012$). Z analizy wyników badań wynika, że najwięcej osób żyjących w związku kohabitacyjnym występowało na drugim roku studiów II stopnia (34,5%), a najmniej na pierwszym roku studiów I stopnia (24,8%) (zob. tabela 22.). W analizie statystycznej zastosowałam oprócz podstawowych statystyk test *post hoc* NIR, aby dowiedzieć się, na

jakim poziomie istotności statystycznej występują różnice pomiędzy trzema badanymi rocznikami studiów. Test NIR pokazuje, że istotne statystycznie (dla $p < 0,05$) różnice występują między pierwszym rokiem studiów I stopnia i drugim rokiem studiów II stopnia (zob. tabela 23.).

Powstają zatem pytania: czy różnice jakie występują w obrębie roczników studiów wiążą się z wiekiem badanych studentów? Czy im wyższy wiek badanych, tym więcej z nich żyło w kohabitacji?

Tabela 22. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym
a rok studiów

Czy żyje Pan/Pani obecnie z kimś w związku kohabitacyjnym?		Rok studiów			Ogółem
		I rok I st.	III rok I st.	II rok II st.	
tak	L	125	121	106	352
	%	24,8%	28,4%	34,5%	28,5%
nie	L	379	305	201	885
	%	75,2%	71,6%	65,5%	71,5%
Ogółem	L	504	426	307	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

Tabela 23. Test NIR zastosowany do zmiennej zależnej - żyje z kimś w związku kohabitacyjnym, oraz zmiennej niezależnej - rok studiów.

Test NIR		Istotność
I rok	III rok	0,224
	II uzup. mgr	0,003
III rok	I rok	0,224
	II uzup. mgr	0,069
II uzup. mgr	I rok	0,003
	III rok	0,069

Źródło: badania własne.

Analiza statystyczna pokazuje, że wiek respondentów jest zmienną niezależną różnicującą osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym – $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 9,412$; $df = 2$; $p = 0,009$). Najwięcej studentów żyjących w kohabitacji występowało w kategorii wiekowej od 23-ego do 25-ego roku życia (zob. tabela 24.). W celu sprawdzenia siły różnicy pomiędzy badanymi kategoriami wiekowymi zastosowałam test *post hoc* NIR, który wskazał, że istotne statystycznie różnice występują między kategorią wiekową 18-19 lat a 23-25 lat – co pokrywa się z różnicami między

rocznikami studiów (pierwszy rok studiów I stopnia oraz drugi rok studiów II stopnia). Co więcej, zauważono także istotne statystycznie różnice (ale na niższym poziomie istotności $p=0,04$) występujące między kategorią wiekową 20-22 lat a 23-25 lat. Zatem na podstawie analizy danych można potwierdzić zależność, że im wyższy wiek studentów, tym większa ich liczba żyła w związku kohabitacyjnym (zob. tabela 25.).

Tabela 24. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym a wiek

Czy żyje Pan/Pani obecnie z kimś w związku kohabitacyjnym?		Wiek			Ogółem
		18-19	20-22	23-25	
tak	L	41	196	115	352
	%	21,6%	27,7%	33,8%	28,5%
nie	L	149	511	225	885
	%	78,4%	72,3%	66,2%	71,5%
Ogółem	L	190	707	340	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

Tabela 25. Test NIR zastosowany do zmiennej zależnej - Czy żyje obecnie z kimś w związku kohabitacyjnym, oraz zmiennej niezależnej - wiek.

Test NIR		Istotność
18-19 lat	20-22 lat	0,095
	23-25 lat	0,003
20-22 lat	18-19 lat	0,095
	23-25 lat	0,040
23-25 lat	18-19 lat	0,003
	20-22 lat	0,040

Źródło: badania własne.

Częstotliwość udziału respondentów w praktykach religijnych różnicuje w istotny statystycznie sposób ich deklaracje życia w kohabitacji – $p<0,05$ (wynik testu $\chi^2=24,360$; $df=4$; $p=0,000$). Najwięcej respondentów, którzy żyli w związku kohabitacyjnym brało udział w praktykach religijnych kilka razy w roku (33,7%), a także były to osoby nie praktykujące religijnie (32,7%). Zatem były to osoby słabo związane z religią i kościołem. Natomiast najmniej osób, które żyły w takim typie związku występowało w obrębie kategorii osób silnie związanych z religią, uczestniczących we mszach świętych i innych praktykach religijnych kilka razy w tygodniu (zob. tabela 26.). Wnioskować można, iż postępujący proces sekularyzacji w

Polsce i Słowacji wpływa na decyzje studentów dotyczące życia w związku kohabitacyjnym. Analizując tabelę 26., można zauważyć, że co piąty student, który praktykował religijnie raz w tygodniu oraz co czwarty student, który praktykowała 1-2 razy w miesiącu zdecydował się na życie w związku nieformalnym, a tym samym na współżycie seksualne przed ślubem. Zatem dla tej części studentów wartości religijne mają mniejsze znaczenie i przestają być przez nich przestrzegane i realizowane.

Tabela 26. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym a częstotliwość udziału w praktykach religijnych

Czy żyje Pan/Pani obecnie z kimś w związku kohabitacyjnym?		Częstotliwość udziału w praktykach religijnych					Ogółem
		kilka razy w tyg.	raz w tyg.	1-2 razy w mies.	kilka razy w roku	nie uczestniczę	
tak	L	7	67	29	127	122	352
	%	11,9%	21,6%	24,6%	33,7%	32,7%	28,5%
nie	L	52	243	89	250	251	885
	%	88,1%	78,4%	75,4%	66,3%	67,3%	71,5%
Ogółem	L	59	310	118	377	373	1237
	%	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

Tabela 27. Test NIR zastosowany do zmiennej zależnej - Czy żyje obecnie z kimś w związku kohabitacyjnym, oraz zmiennej niezależnej - częstotliwość udziału w praktykach religijnych

Test NIR		Istotność
kilka razy w tygodniu	raz w tygodniu	0,125
	1-2 razy w miesiącu	0,075
	kilka razy w roku	0,001
	nie uczestniczę	0,001
raz w tygodniu	kilka razy w tygodniu	0,125
	1-2 razy w miesiącu	0,541
	kilka razy w roku	0,000
	nie uczestniczę	0,001
1-2 razy w miesiącu	kilka razy w tygodniu	0,075
	raz w tygodniu	0,541
	kilka razy w roku	0,054
	nie uczestniczę	0,086
kilka razy w roku	kilka razy w tygodniu	0,001
	raz w tygodniu	0,000
	1-2 razy w miesiącu	0,054
	nie uczestniczę	0,765
nie uczestniczę	kilka razy w tygodniu	0,001
	raz w tygodniu	0,001
	1-2 razy w miesiącu	0,086
	kilka razy w roku	0,765

Źródło: badania własne.

Test NIR pokazuje, że istotne statystycznie różnice ($p < 0,05$) występują między studentami, którzy praktykowali religijnie kilka razy w tygodniu a tymi, którzy uczestniczyli kilka razy w roku oraz tymi, którzy nie uczestniczyli w ogóle. Między studentami, którzy praktykowali raz w tygodniu a tymi, którzy uczestniczyli kilka razy w roku oraz w ogóle nie uczestniczyli. Zatem możemy wnioskować, że zmienna niezależna jaką jest udział w praktykach religijnych różnicuje osobiste deklaracje życia w kohabitacji badanych studentów (zob. tabela 27.).

Podsumowując, należy stwierdzić, iż większy odsetek osób żyjących w kohabitacji stanowili studenci ze Słowacji. Najczęściej związek taki tworzony był przez osoby rzadko praktykujące religijnie lub nie praktykujące w ogóle. Zauważalna jest również tendencja, że im wyższy wiek badanych respondentów, a tym samym im wyższy rok studiów, tym większa liczba respondentów deklarowała życie w związku kohabitacyjnym.

Na podstawie analizy danych statystycznych można prognozować, iż zjawisko kohabitacji przybierać będzie coraz większe rozmiary oraz będzie rozwijać się w szybszym tempie, a także z większą intensywnością w Słowacji – w kraju bardziej liberalnym niż Polska. Studenci ze Słowacji coraz częściej będą wybierali tę formę życia, która jest dla nich sposobem na lepsze poznanie życiowego partnera w sytuacjach dnia codziennego. Natomiast można przypuszczać, że z biegiem czasu studenci z Polski, podobnie jak ich słowaccy sąsiedzi coraz częściej będą wstępować z związki kohabitacyjne, jednak tempo rozwoju tego zjawiska w Polsce nie będzie tak szybkie, jak będzie to miało miejsce w Słowacji. Możemy zatem zadać kilka następujących pytań: jaki stosunek do kohabitacji mają studenci z Polski, a jaki ze Słowacji? Czy deklarowany stosunek do zjawiska kohabitacji przekłada się na odsetek studentów wybierających taki rodzaj związku? Czy związki kohabitacyjne konkurują w sferze życia małżeńsko-rodzinnego z instytucją małżeństwa? Czy studenci, którzy wybrali życie w związku kohabitacyjnym uważają małżeństwo za przestarzałą instytucję? Analiza wyników badań dotycząca powyższych pytań przedstawiona jest w następnych podrozdziałach.

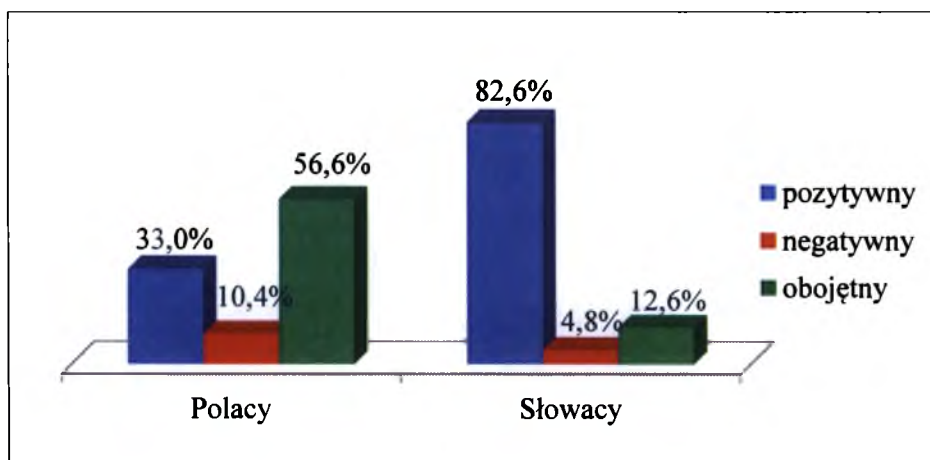
5.2. Stosunek studentów do zjawiska kohabitacji

W omawianych badaniach własnych zadałam pytanie respondentom dotyczące ich stosunku wobec kohabitacji jako zjawiska. Studenci posiadali do wyboru trzy typy

opinii dotyczących związków kohabitacyjnych: pozytywny, negatywny, obojętny. Zadaniem badanych było wybrać jeden z wyżej wymienionych wariantów, ten który najlepiej charakteryzuje ich osobisty stosunek względem badanego zjawiska. Na podstawie statystycznej analizy wyników badań będzie można odpowiedzieć na szereg pytań szczegółowych związanych z tym pytaniem. Czy kraj zamieszkania studentów a także, płeć, rok i kierunek studiów oraz uczestnictwo w praktykach religijnych różnicują stosunek do zjawiska kohabitacji? Czy życie z partnerem w kohabitacji determinuje stosunek do badanego zjawiska? Odpowiedzi na powyższe pytania prezentuję poniżej.

Wyniki badań własnych wskazują na bardzo istotnie statystycznie różnice w stosunku jaki badani respondenci posiadali wobec zjawiska kohabitacji dla $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 316,079$; $df = 2$; $p = 0,000$; $V \text{ Cramera} = 0,505$). Z badań wynika, że studenci ze Słowacji posiadali zdecydowanie pozytywny stosunek do badanego zjawiska społecznego (82,6%). Natomiast studenci z Polski w większości posiadali stosunek obojętny (56,6%), tylko jedna trzecia respondentów z Polski (33,0%) wyrażała pozytywny stosunek względem związków kohabitacyjnych (zob. wykres 21.). Analiza wyników badań wskazuje na potwierdzenie hipotezy H1 stanowiącej: Większy odsetek studentów ze Słowacji niż z Polski ma pozytywny stosunek do kohabitacji.

Wykres 21. Stosunek do związków kohabitacyjnych a kraj zamieszkania

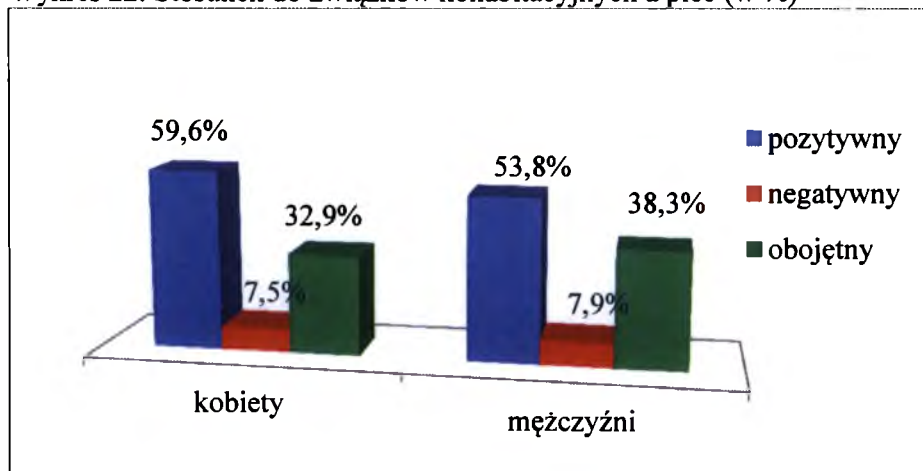
Źródło: badania własne.

Społeczność studencka ze Słowacji w porównaniu ze społecznością studencką z Polski, zdecydowanie była otwarta na zjawisko kohabitacji, posiadała pozytywny stosunek dla egzystencji związków kohabitacyjnych. Przyczyn odmiennych stosunków

przez studentów z Polski i Słowacji możemy upatrywać w odmiennych wartościach kulturowych jakie dominują w tych krajach. Społeczeństwo polskie to społeczeństwo o wartościach tradycyjnych, gdzie rodzina oparta na instytucji małżeństwa jest dominującą formą życia rodzinnego – stąd może wynikać obojętny stosunek do zjawiska kohabitacji. Natomiast społeczeństwo słowackie jest bardziej liberalne, a zarazem bardziej tolerancyjne i otwarte na różne zjawiska społeczne, w tym na zjawisko kohabitacji. Przeprowadzone badania własne potwierdzają liberalne stanowisko społeczności studentów ze Słowacji, które przejawia się w ich pozytywnym stosunku do badanego zjawiska społecznego. Dominujące wartości kulturowe jakie występują w Polsce i Słowacji zaprezentowane są na kulturowej mapie świata stworzonej przez R. Inglehart'a⁴¹². Zatem możemy przyjąć, że różnica w wyższym odsetku studentów ze Słowacji, którzy żyli w kohabitacji może wynikać z ich pozytywnego stosunku do tego zjawiska. Natomiast studenci z Polski wykazywali obojętny stosunek, dlatego ich liczba była mniejsza.

Analiza statystyczna wyników badań własnych wskazuje, że zmienna niezależna jaką jest płeć nie różnicuje stosunku do badanego zjawiska - $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 4,329$; $df = 2$; $p = 0,115$). Zbliżony odsetek kobiet (59,6%) i mężczyzn (53,8%) demonstrował pozytywny stosunek względem kohabitacji oraz zbliżony procent kobiet (32,9%) i mężczyzn (38,3%) wykazywał obojętny stosunek do badanego zjawiska. (zob. wykres 22.).

Wykres 22. Stosunek do związków kohabitacyjnych a płeć (w %)

Źródło: badania własne.

⁴¹² R. Inglehart, Ch. Wenzel, *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*, New York, Cambridge 2005, Cambridge University Press, s. 63. Za: P. Zdziech, *Ronalda Ingleharta teoria rozwoju ludzkiego*, NOMOS, Kraków 2010, s. 72.

Z przeprowadzonych badań własnych wynika, że stosunek do zjawiska kohabitacji różnicuje forma życia studentów (życie w związku kohabitacyjnym lub nie) - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 109,260$; $df = 2$; $\alpha = 0,000$; $V \text{ Cramera} = 0,297$). Pozytywny stosunek do zjawiska kohabitacji posiadali studenci, którzy żyli w takim związku (40,0%). Jedynie 13,8% z nich posiadało stosunek obojętny, a tylko niespełna 10,0% posiadało do nich stosunek negatywny. Respondenci, którzy nie żyli w kohabitacji nie posiadali jednolitego stanowiska w tej kwestii - podzieleni byli na trzy grupy – wyrażali stosunek negatywny (90,5%), obojętny (86,2%) oraz pozytywny (60,0%) (zob. tabela 28.). Przyczyną pozytywnego stosunku może być globalizacja, która powoduje rozpowszechnianie się zjawiska w bardzo szybkim tempie, pokazując, że w innych krajach szczególnie USA, Europy Północnej i Zachodniej kohabitacja staje się coraz częściej wybieraną formą życia rodzinnego. Pozytywny stosunek do zjawiska kohabitacji studentów, którzy nie żyli w takim związku, może być także wynikiem indywidualistycznego nastawienia na własne specyficzne potrzeby, uczucia, emocje, a nie tylko pojmowanie rodziny w kategoriach instytucji i interesu. Jest to wyrażnie znamię epoki, nazywanej indywidualistyczną⁴¹³. Natomiast negatywny stosunek do kohabitacji może być spowodowany zakorzenionymi w społeczeństwie polskim tradycyjnymi wartościami, które dominują wśród starszego pokolenia badanych studentów (rodziców, a w szczególności dziadków) mających niewątpliwie wpływ na badaną społeczność. Przyczynami podziału na trzy kategorie postaw mogą być mass media, które rozpowszechniają różnorodny wizerunek związków kohabitacyjnych manipulując społeczeństwem, w zależności od skutku, jaki ma on wywołać.

Wiek badanych studentów okazał się zmienną niezależną, która różnicuje w istotny statystycznie sposób ich stosunek do zjawiska kohabitacji - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 12,682$; $df = 4$; $p = 0,013$; $V \text{ Cramera} = 0,720$). Z analizy wyników badań wynika, że im wyższy wiek studentów, tym większy ich odsetek posiadał pozytywny stosunek względem kohabitacji.

⁴¹³ Zob.: K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Zakład Wydawniczy „NOMOS”, Kraków 2002.

Tabela 28. Stosunek do związków kohabitacyjnych a osobiste deklaracje życia w kohabitacji

Czy żyje Pan/Pani obecnie z kimś w związku kohabitacyjnym?		Jaki jest stosunek do związków kohabitacyjnych?			Ogółem
		pozytywny	negatywny	obojętny	
tak	L	283	9	60	352
	%	40,0%	9,5%	13,8%	28,5%
nie	L	424	86	375	885
	%	60,0%	90,5%	86,2%	71,5%
Ogółem	L	707	95	435	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

W przedziale wiekowym od 18 do 19 lat, odsetek studentów posiadających pozytywny stosunek do badanego zjawiska wynosił 57,9%. W przedziale wiekowym od 23 do 25 lat odsetek ten był o ponad 6 punktów procentowych większy i wynosił 64,7% (zob. tabela 29.). Analizując wyniki badań można także zauważyć tendencję, że im wyższy wiek badanych, tym mniejszy ich odsetek posiadał negatywny i obojętny stosunek do zjawiska kohabitacji. Prawdopodobnie zależność ta związana jest z rozwojem emocjonalnym jednostki, która w tym przedziale wiekowym (23-25lat) znajduje się w fazie poszukiwań odpowiedniego partnera lub też już posiada partnera.

Tabela 29. Stosunek do związków kohabitacyjnych a wiek

Jaki jest stosunek do związków kohabitacyjnych?		Wiek			Ogółem
		18-19	20-22	23-25	
pozytywny	L	110	377	220	707
	%	57,9%	53,3%	64,7%	57,2%
negatywny	L	14	62	19	95
	%	7,4%	8,8%	5,6%	7,7%
obojętny	L	66	268	101	435
	%	34,7%	37,9%	29,7%	35,2%
Ogółem	L	190	707	340	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

Tabela 30. Stosunek do zjawiska kohabitacji a częstotliwość udziału w praktykach religijnych

Częstotliwość udziału w praktykach religijnych		Jaki jest stosunek do związków kohabitacyjnych?			Ogółem
		pozytywny	negatywny	obojętny	
kilka razy w tygodniu	L	20	27	12	59
	%	33,9%	45,8%	20,3%	100,0%
raz w tygodniu	L	128	47	135	310
	%	41,3%	15,2%	43,5%	100,0%
1-2 razy w miesiącu	L	63	3	52	118
	%	53,4%	2,5%	44,1%	100,0%
kilka razy w roku	L	226	13	138	377
	%	59,9%	3,4%	36,6%	100,0%
w ogóle nie uczestniczę	L	270	5	98	373
	%	72,4%	1,3%	26,3%	100,0%
Ogółem	L	707	95	435	1237
	%	57,2%	7,7%	35,2%	100,0%

Źródło: badania własne.

Zmienną niezależną, która różnicuje w istotny statystycznie sposób stosunek wobec zjawiska kohabitacji jest również częstotliwość udziału w praktykach religijnych lub całkowity jego brak. Badania wskazują, że im rzadziej respondenci brali udział w mszy świętej, nabożeństwach lub spotkaniach religijnych, tym większy ich odsetek posiadał pozytywny stosunek do kohabitacji. Największy odsetek osób, które posiadały pozytywny stosunek do badanego zjawiska społecznego mieli respondenci, którzy nie uczestniczyli w praktykach religijnych (72,4%) oraz ci, którzy uczestniczyli sporadycznie – kilka razy w roku (86,1%) (zob. tabela 30.). Analiza badań własnych wskazuje na potwierdzenie hipotezy H2 stanowiącej: Im rzadszy udział w praktykach religijnych, tym większy odsetek studentów ma pozytywny stosunek do zjawiska kohabitacji.

Wyniki badań własnych pokazują, że osoby religijne także posiadały pozytywny stosunek do związków kohabitacyjnych. Respondenci praktykujący religijnie jeden do dwóch razy w miesiącu mający pozytywny stosunek stanowili 53,4% badanych, a respondenci, którzy praktykowali raz w tygodniu stanowili 41,3%. Studenci, którzy uczestniczyli w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu także stanowili znaczny odsetek, jednak ich liczba była znacznie mniejsza od liczby respondentów, którzy nie uczestniczyli w praktykach religijnych (41,3% w stosunku do 72,4%). Różnice jakie występują w częstotliwości uczestnictwa w praktykach religijnych a stosunkiem do związków kohabitacyjnych są bardzo istotne statystycznie - $p < 0,05$ (wynik testu

$\chi^2=222,708$; $df=8$; $p=0,000$; $V \text{ Cramera} =0,300$) (zob. tabela 30.). Pozytywny stosunek studentów, którzy uczestniczyli w praktykach religijnych raz w tygodniu, świadczyć może o tym, iż religijność i wartości religijne, które zdecydowanie wykazują stanowisko konserwatywne wobec życia pary bez ślubu, nie mówiąc już o współżyciu seksualnym, zaczynają coraz częściej być wartościami nieprzestrzegаныmi, co więcej nawet zapomnianymi. Pomimo wysokiej aktywności religijnej, w świadomości studentów, pojawiają się nowe, zindywidualizowane i coraz bardziej hedonistyczne wzorce zachowań, które poprzez proces sekularyzacji zaczynają przybierać odmienne niż wcześniej wartości.

Tabela 31. Stosunek do związków nieformalnych a związek z religią

Nieformalne związki	Stosunek do religii				Ogółem	
	silnie związany		słabo związany			
	L	%	L	%	L	%
całkowicie aprobuje	91	20,8%	172	54,4%	263	34,9%
raczej aprobuje	209	47,7%	121	38,3	330	43,8%
raczej nie aprobuje	97	22,2%	18	5,7%	115	15,2%
zdecydowanie nie aprobuje	40	9,1%	5	1,6%	45	6,0%
inne	1	0,2%	-	-	1	1,1%
Ogółem	438	100,0%	316	100,0%	754	100,0%

Źródło: A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 212.

Z kolei z badań przeprowadzonych przez A. Kwak⁴¹⁴ wynika, że ponad dwa razy wyższy odsetek osób słabo związanych z religią, w porównaniu z osobami silnie związanymi, ujawniał zdecydowanie aprobujące postawy wobec niezamężnej kohabitacji (54% w stosunku do 21%). Cztery razy więcej badanych silnie związanych z religią miało umiarkowanie niechętnie postawy (22% w stosunku do 9% osób słabo związanych z religią) oraz zdecydowanie negatywne (9% w stosunku do około 2% osób słabo związanych z religią). Obie grupy różniły się statystycznie istotnie w swoich postawach wobec związków nieformalnych. Zdecydowanie więcej osób mocno związanych z religią nie aprobowało w ogóle takich związków (zob. tabela 31.).

Rok studiów badanych studentów okazał się zmienną niezależną, która nie różnicuje stosunku studentów wobec życia pary osób przeciwnej płci bez zawarcia

⁴¹⁴ A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 212.

związku małżeńskiego - $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 8,856$; $df = 4$; $p = 0,065$). Niezależnie od roku studiów badani respondenci posiadali pozytywny stosunek do tego zjawiska społecznego (I rok studiów I stopnia – 81,7%; III rok studiów I stopnia – 83,2%; II rok studiów II stopnia – 83,3%).

Tabela 32. Stosunek do związków kohabitacyjnych a kierunek studiów

Kierunek studiów		Jaki jest stosunek do związków kohabitacyjnych?			Ogółem
		pozytywny	negatywny	obojętny	
socjologia	L	96	6	60	162
	%	59,3%	3,7%	37,0%	100,0%
pedagogika	L	127	18	80	225
	%	56,4%	8,0%	35,6%	100,0%
politologia	L	146	15	65	226
	%	64,6%	6,6%	28,8%	100,0%
fizyka	L	26	1	19	46
	%	56,5%	2,2%	41,3%	100,0%
matematyka	L	72	19	42	133
	%	54,1%	14,3%	31,6%	100,0%
wychowanie techniczne	L	37	6	20	63
	%	58,7%	9,5%	31,7%	100,0%
BHP	L	77	13	62	152
	%	50,7%	8,6%	40,8%	100,0%
informatyka	L	126	17	87	230
	%	54,8%	7,4%	37,8%	100,0%
Ogółem	L	707	95	435	1237
	%	57,2%	7,7%	35,2%	100,0%

Źródło: badania własne.

Wnikliwa analiza wyników badań pokazuje również, że badani studenci niezależnie od kierunku studiów, reprezentujący kierunki humanistyczne, czy ścisłe, wyrażali pozytywny stosunek do zjawiska kohabitacji (zob. tabela 32). Analiza statystyczna wskazuje, iż zmienna niezależna, jaką jest kierunek studiów, także nie różnicuje w sposób znaczący statystycznie, stosunku badanych respondentów wobec zjawiska niezamężnej kohabitacji - $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 23,269$; $df = 14$; $p = 0,056$).

Podsumowując powyższą analizę ilościowo-jakościową należy przyjąć, iż istotnie statystycznie różnice w stosunku badanych studentów wobec zjawiska kohabitacji występują w obrębie kraju zamieszkania. Społeczność studencka ze Słowacji okazała się bardziej liberalna i posiadała pozytywny stosunek wobec badanego zjawiska. Natomiast studenci z Polski w większości posiadali stosunek obojętny, co ma powiązanie z dominującymi w tym kraju wartościami tradycyjnymi. Istotne

statystycznie różnice występują również w formie życia w jakiej żyli badani respondenci – studenci, którzy żyli w kohabitacji posiadali pozytywny stosunek do związków kohabitacyjnych. Natomiast studenci, którzy nie żyli w takim typie związku nie posiadali jednolitego stanowiska w tej kwestii – podzieleni byli na trzy grupy. Wiek studentów okazał się także zmienną niezależną, która różnicuje stosunek studentów względem zjawiska kohabitacji. Zauważona została tendencja, że im wyższy wiek badanych, tym większy ich odsetek posiadał pozytywny stosunek. Analiza wyników badań wskazuje także, że im rzadziej respondenci brali udział we mszy świętej, nabożeństwach lub spotkaniach religijnych, tym większy ich odsetek posiadał pozytywny stosunek do kohabitacji. Studenci praktykujący religijnie także posiadali pozytywny stosunek do związków kohabitacyjnych, jednak ich odsetek był o wiele mniejszy.

Na podstawie wyników badań można przyjąć prognozę, iż z biegiem lat stosunek studentów z Polski wobec zjawiska kohabitacji z obojętnego zmieni się na pozytywny – doprowadzi do tego globalizacja kulturowa, dominujący młode pokolenie indywidualizm oraz westernizacja. Natomiast społeczność akademicka ze Słowacji ma już swoje zdanie na temat stosunku do zjawiska kohabitacji, które wyraża w ocenie zdecydowanie pozytywnej. Można zatem stwierdzić, że studenci ze Słowacji nie odbiegają w swojej opinii wobec heteroseksualnej kohabitacji od ogólnych trendów występujących m.in. w krajach Europy Zachodniej i krajów skandynawskich, trendów noszących znamiona liberalizacji postaw wobec zachowań związanych z życiem rodzinnym.

5.3. Oceny kohabitacji jako konkurencji dla związku małżeńskiego

Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym oraz stosunek jaki studenci wyrażali do badanego zjawiska, skłoniły mnie do zorientowania się, czy moi respondenci postrzegają kohabitację jako swoistą konkurencję dla legalnego małżeństwa i dla stabilności tradycyjnie pojętej rodziny.

Analizując wyniki badań zamieszczonych w tabeli 33., należy wysnuć wniosek, że studenci z Polski i Słowacji nie mieli jednolitego poglądu czy też stanowiska dotyczącego konkurencyjności związku kohabitacyjnego wobec małżeństwa, jako trwałej instytucji. Badana zbiorowość studentów z Polski i Słowacji niemal podzieliła się w ocenie tego problemu i zjawiska społecznego na dwie grupy. Należy jednak nadmienić, że mimo podziału studenci z Polski i Słowacji wykazywali większościowe

stanowisko popierające stwierdzenie, że kohabitacja stanowi konkurencję wobec związku małżeńskiego. Z przeprowadzonych badań własnych wynika, że nieco większy odsetek studentów z Polski (58,9%), niż ze Słowacji (53,4%) był zdania, że związki kohabitacyjne to konkurencyjna forma życia dla małżeństwa. Z kolei nieco więcej studentów ze Słowacji (39,3%), niż z Polski (34,1%) było zdania, że kohabitacja nie jest konkurencyjna wobec związku małżeńskiego. Wykorzystanie testów statystycznych pozwoliło stwierdzić, że nie występują istotnie statystycznie różnice w postrzeganiu kohabitacji jako konkurencji przez respondentów z obu badanych krajów - $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 7,655$; $df = 4$; $p = 0,105$).

Tabela 33. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a kraj zamieszkania studentów

Czy związki kohabitacyjne stanowią konkurencję dla małżeństwa?		Kraj		Razem
		Polska	Słowacja	
tak	L	163	163	326
	%	25,7%	27,0%	26,4%
raczej tak	L	210	159	369
	%	33,1%	26,4%	29,8%
nie	L	123	128	251
	%	19,4%	21,2%	20,3%
raczej nie	L	93	109	202
	%	14,7%	18,1%	16,3%
nie wiem	L	45	44	89
	%	7,1%	7,3%	7,2%
Razem	L	634	603	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

W grupie respondentów, którzy byli przekonani, że obecnie małżeństwo napotyka na konkurencję w postaci kohabitacji, znajduje się łącznie 57,8% kobiet i 54,0% mężczyzn. Jak wskazują badania własne, co trzecia kobieta (35,8%) i co trzeci mężczyzna (37,8%) twierdził inaczej. Analiza statystyczna wskazuje, iż wśród podziału na płeć nie ma istotnych statystycznie różnic pomiędzy postrzeganiem kohabitacji jako konkurencji wobec związku małżeńskiego - $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 5,497$; $df = 4$; $p = 0,240$) (zob. tabela 34.).

Badania przeprowadzone przez J. Baniaka⁴¹⁵ wśród gimnazjalistów dotyczące konkurencyjności związków alternatywnych wobec małżeństwa pokazują, iż prawie jedna trzecia respondentów (27,8%) stwierdziła, że kohabitacja stanowi konkurencję dla związków małżeńskich. W badaniach tych występuje niższy odsetek, który stwierdził, że kohabitacja stanowi konkurencję wobec związku małżeńskiego – przyczyny takiej można jednak upatrywać w niskim wieku gimnazjalistów, którzy jeszcze nie partycypują w tym zjawisku społecznym, nie posiadają doświadczenia i ich opinia zapewne była oparta jedynie o ich wiedzę o tym zjawisku z różnych źródeł.

Tabela 34. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a płeć

Czy związki kohabitacyjne stanowią konkurencję dla małżeństwa?		Płeć		Razem
		kobieta	mężczyzna	
tak	L	187	139	326
	%	26,0%	26,9%	26,4%
raczej tak	L	229	140	369
	%	31,8%	27,1%	29,8%
nie	L	137	114	251
	%	19,0%	22,1%	20,3%
raczej nie	L	121	81	202
	%	16,8%	15,7%	16,3%
nie wiem	L	46	43	89
	%	6,4%	8,3%	7,2%
Razem	L	720	517	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

Wiek badanych respondentów nie jest zmienną niezależną, która różnicowałaby w istotnie statystyczny sposób opinie na temat konkurencyjności kohabitacji względem małżeństwa - $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 4,875$; $df = 8$; $p = 0,771$). Zatem, niezależnie od przedziału wiekowego, respondenci w większości podzielali pogląd na temat konkurencyjności kohabitacji względem małżeństwa (zob. tabela 35.).

⁴¹⁵ J. Baniak, *Małżeństwo i rodzina w świadomości młodzieży gimnazjalnej na tle kryzysu jej tożsamości osobowej*, Wydawnictwo „Nomos”, Kraków 2010, s. 119-122.

Tabela 35. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a wiek

Czy związki kohabitacyjne stanowią konkurencję dla małżeństwa?		Wiek			Razem
		18-19	20-22	23-25	
tak	L	45	181	100	326
	%	23,7%	25,6%	29,4%	26,4%
raczej tak	L	62	215	92	369
	%	32,6%	30,4%	27,1%	29,8%
nie	L	39	138	74	251
	%	20,5%	19,5%	21,8%	20,3%
raczej nie	L	30	122	50	202
	%	15,8%	17,3%	14,7%	16,3%
nie wiem	L	14	51	24	89
	%	7,4%	7,2%	7,1%	7,2%
Razem	L	190	707	340	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

Miejsce zamieszkania studentów objętych badaniami także nie stanowi zmiennej niezależnej, która w sposób istotnie statystyczny różnicuje opinie studentów dotyczące konkurencyjności kohabitacji względem małżeństwa - $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 12,965$; $df = 8$; $p = 0,113$). Respondenci mieszkający w dużym i małym mieście oraz na wsi w większości podzielali pogląd, że kohabitacja stanowi konkurencję dla małżeństwa. Należy także zwrócić uwagę na fakt, że duży odsetek studentów był przeciwnego zdania (zob. tabela 36.). Zatem można stwierdzić, że związek kohabitacyjny to rodzaj związku konkurujący z małżeństwem. Rozprzestrzenianie się zjawiska kohabitacji i coraz większa jego akceptacja, a także opóźnianie wieku zawierania pierwszego małżeństwa są tego najlepszym dowodem.

Natomiast, jak wskazują wyniki badań własnych, zmienną niezależną, która w sposób istotnie statystyczny różnicuje poglądy dotyczące kohabitacji jako konkurencji wobec legalnego małżeństwa, jest kierunek studiów - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 44,695$; $df = 28$; $p = 0,024$).

Tabela 36. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a miejsce zamieszkania

Czy związki kohabitacyjne stanowią konkurencję dla małżeństwa?		Miejsce zamieszkania			Razem
		miasto duże (N>50 000)	miasto małe (N<50 000)	wieś	
tak	L	151	93	82	326
	%	27,3%	26,4%	24,8%	26,4%
raczej tak	L	172	108	89	369
	%	31,0%	30,7%	26,9%	29,8%
nie	L	115	57	79	251
	%	20,8%	16,2%	23,9%	20,3%
raczej nie	L	87	63	52	202
	%	15,7%	17,9%	15,7%	16,3%
nie wiem	L	29	31	29	89
	%	5,2%	8,8%	8,8%	7,2%
Razem	L	554	352	331	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

Z przeprowadzonych badań własnych wynika, że studenci socjologii (63,6%), politologii (60,2%), pedagogiki (59,1%), wychowania technicznego (57,1%), informatyki (53,5%) oraz matematyki (51,9%) posiadali w większości opinię, że kohabitacja stanowi konkurencję dla legalnego związku małżeńskiego. Tylko co trzeci student socjologii, politologii, pedagogiki, czy wychowania technicznego posiadał przeciwną opinię w tej kwestii. Natomiast studenci fizyki oraz studenci BHP nie posiadali jednolitej opinii. Część z nich była zdania, że kohabitacja stanowi konkurencję dla związku małżeńskiego (fizyka 47,8%, BHP 48,0%), a część była zdania, że nie stanowi konkurencji (fizyka 43,5%, BHP 42,1%) (zob. tabela 37.).

Częstotliwość udziału w praktykach religijnych w istotny statystycznie sposób różnicuje poglądy studentów dotyczące konkurencyjności niezamężnej kohabitacji względem związku małżeńskiego - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 35,235$; $df = 16$; $p = 0,004$). Przeprowadzone badania własne wskazują, że jedynie studenci biorący udział w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu w większości posiadali opinię, że kohabitacja nie stanowi konkurencji dla małżeństwa (56,0%). Z kolei studenci praktykujący raz w tygodniu (57,4%), 1-2 razy w miesiącu (63,4%), kilka razy w roku (61,0%) oraz w ogóle nie praktykujący (63,9%) posiadali opinię, że kohabitacja stanowi konkurencyjną formę życia wobec małżeństwa. Analiza wyników badań

pozwała zauważyć, że nawet studenci praktykujący raz w tygodniu, będący osobami wierzącymi, uważają kohabitację za konkurencję wobec małżeństwa (zob. tabela 38.).

Tabela 37. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a kierunek studiów

Kierunek studiów		Czy związki kohabitacyjne stanowią konkurencję dla małżeństwa?					Razem
		tak	raczej tak	nie	raczej nie	nie wiem	
socjologia	L	55	48	27	26	6	162
	%	34,0%	29,6%	16,7%	16,0%	3,7%	100,0%
pedagogika	L	48	85	41	30	21	225
	%	21,3%	37,8%	18,2%	13,3%	9,3%	100,0%
politologia	L	65	71	44	37	9	226
	%	28,8%	31,4%	19,5%	16,4%	4,0%	100,0%
fizyka	L	8	14	5	15	4	46
	%	17,4%	30,4%	10,9%	32,6%	8,7%	100,0%
matematyka	L	35	34	34	20	10	133
	%	26,3%	25,6%	25,6%	15,0%	7,5%	100,0%
wychowanie techniczne	L	14	22	12	9	6	63
	%	22,2%	34,9%	19,0%	14,3%	9,5%	100,0%
BHP	L	40	33	35	29	15	152
	%	26,3%	21,7%	23,0%	19,1%	9,9%	100,0%
informatyka	L	61	62	53	36	18	230
	%	26,5%	27,0%	23,0%	15,7%	7,8%	100,0%
Razem	L	326	369	251	202	89	1237
	%	26,4%	29,8%	20,3%	16,3%	7,2%	100,0%

Źródło: badania własne.

Tabela 38. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a częstotliwość udziału w praktykach religijnych

Czy związki kohabitacyjne stanowią konkurencję dla małżeństwa?		Częstotliwość udziału w praktykach religijnych					Razem
		kilka razy w tyg.	raz w tyg.	1-2 razy w mies.	kilka razy w roku	w ogóle nie uczestniczę	
tak	L	12	73	28	112	101	326
	%	20,3%	23,5%	23,7%	29,7%	27,1%	26,4%
raczej tak	L	11	105	35	118	100	369
	%	18,6%	33,9%	29,7%	31,3%	26,8%	29,8%
nie	L	24	64	19	64	80	251
	%	40,7%	20,6%	16,1%	17,0%	21,4%	20,3%
raczej nie	L	9	51	20	54	68	202
	%	15,3%	16,5%	16,9%	14,3%	18,2%	16,3%
nie wiem	L	3	17	16	29	24	89
	%	5,1%	5,5%	13,6%	7,7%	6,4%	7,2%
Razem	L	59	310	118	377	373	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

Rok studiów badanych studentów nie różnicuje w sposób istotny statystycznie opinii dotyczących konkurencyjności instytucji małżeństwa względem kohabitacji.

Podsumowując niniejszy rozdział należy stwierdzić, że studenci z Polski i Słowacji nie posiadali jednolitego stanowiska dotyczącego konkurencyjności związku kohabitacyjnego wobec legalnego małżeństwa. Jednak studenci z obu krajów posiadali większościowe stanowisko wedle którego kohabitacja jest konkurencyjną formą życia. W strukturze ze względu na płeć również nie występują różnice w tej kwestii. Wiek oraz miejsce zamieszkania także nie różnicują opinii dotyczącej konkurencyjności kohabitacji względem związku małżeńskiego. Analiza wyników badań własnych pokazała, że kierunek studiów wpływa na postrzeganie konkurencyjności związków kohabitacyjnych wobec małżeństwa.

Warto zatem postawić pytania: Jakie znaczenie dla badanych respondentów ma instytucja małżeństwa? Czy jest ona przestarzałą instytucją? Czy też ma dla nich duże znaczenie oraz jakie są powody życia ludzi w związku kohabitacyjnym? Odpowiedzi na te pytania przedstawione zostały w kolejnych podrozdziałach.

5.4. Powody życia w związku kohabitacyjnym

W przeprowadzonych badaniach własnych 15% studentów z Polski oraz 42,6% ze Słowacji zadeklarowało, że żyje w związku kohabitacyjnym. Ze względu na strukturę płci było to 30,4% kobiet oraz 25,7% mężczyzn. Stanowi to łącznie 28,5% ogółu badanej zbiorowości. Badani respondenci zostali poproszeni o wskazanie powodów, ze względu na które młodzi ludzie decydują się na życie w kohabitacji. Respondenci do wyboru mieli 9 powodów oraz możliwość wpisania innego. Łącznie na to pytanie odpowiedziało 1236 studentów – jeden respondent nie wybrał żadnego powodu życia w kohabitacji. Odpowiedzi wybrane przez studentów nie sumują się do 100%, ponieważ jest to pytanie wielokrotnego wyboru.

Analiza wyników wskazuje na występujące różnice między studentami z Polski, a studentami ze Słowacji. Studenci z Polski jako główny powód życia w kohabitacji uznali, że każdy ma prawo układać sobie życie jak chce – twierdziło tak aż 57,0% badanych. Zatem można stwierdzić, że wolność wyboru i decydowania o formie związku jest bardzo wyraźna, czego nie można stwierdzić o społeczności akademickiej ze Słowacji, ponieważ ich odsetek w tej kwestii był równy 0,0%. W następnej kolejności studenci z Polski uznali, że żyjąc w związku kohabitacyjnym istnieje łatwiejsza rezygnacja z życia w związku – takiego zdania było 38,4% ankietowanych.

Tabela 40. Powody życia w związku kohabitacyjnym a płeć

Powody życia w związku kohabitacyjnym:		Płeć		Razem
		kobieta	mężczyzna	
Ważna jest istota związku	L	157	79	236
	%	21,8%	15,3%	
Każdy ma prawo układać sobie życie jak chce	L	236	125	361
	%	32,8%	24,2%	
Partnerzy mają większą niezależność	L	209	146	355
	%	29,1%	28,2%	
Jest to lepsza forma związku niż małżeństwo	L	74	58	132
	%	10,3%	11,2%	
Zmusza do pewnej współpracy	L	169	108	277
	%	23,5%	20,9%	
Stwarza lepsze możliwości samorealizacji	L	362	268	630
	%	50,3%	51,8%	
Łatwiejsza jest rezygnacja ze związku	L	262	164	426
	%	36,4%	31,7%	
Zmusza partnerów do większej dbałości o związek	L	185	128	313
	%	25,7%	24,8%	
Stwarza możliwość lepszego poznania partnera	L	324	175	499
	%	45,1%	33,8%	
Inne	L	6	1	7
	%	0,8%	0,2%	
Razem	L	719	517	1236

Dane nie sumują się do 100% ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź

Źródło: badania własne.

Analizując powody życia w kohabitacji ze względu na wiek badanych respondentów można zauważyć, że młodsi studenci (18-19 lat), znacznie częściej niż starsi, wskazywali, że życie w związku kohabitacyjnym stwarza lepsze możliwości samorealizacji (60,0%). Młodsi studenci zdecydowanie są bardziej nastawieni na samorealizację i odnoszenie sukcesów, zatem koncentrują się oni bardziej na sobie i swoim interesie niż na interesie związku. Z analizy wyników badań własnych wynika również, że starsze kategorie wiekowe (20-22 lat, 23-25 lat) wskazywały na ważność istoty związku (odpowiednio 21,5%, 21,8%). W kategorii wiekowej od 18 do 19 roku życia takich studentów było tylko 5,3% (zob. tabela 41.).

Zmienną niezależną, która różnicuje wskazane przez badanych studentów powody życia w kohabitacji jest miejsce zamieszkania. Respondenci mieszkający na wsi (62,5%), znacznie częściej niż studenci mieszkający w małym (55,1%) i dużym mieście (41,4%), wskazywali, że kohabitacja stwarza lepsze możliwości samorealizacji. Zatem mieszkańcy wsi są bardziej nastawieni na robienie kariery zawodowej i inwestowanie w

siebie. Z kolei mieszkańcy dużych miast, częściej niż mieszkańcy małych miast i wsi, byli zdania, że każdy ma prawo układać sobie życie w swój własny sposób (43,0%) oraz, że ważna jest istota związku (29,3%) (zob. tabela 42.).

Tabela 41. Powody życia w związku kohabitacyjnym a wiek

Powody życia w związku kohabitacyjnym:		Wiek			Razem
		18-19	20-22	23-25	
Ważna jest istota związku	L	10	152	74	236
	%	5,3%	21,5%	21,8%	
Każdy ma prawo układać sobie życie jak chce	L	42	226	93	361
	%	22,1%	32,0%	27,4%	
Partnerzy mają większą niezależność	L	49	199	107	355
	%	25,8%	28,2%	31,5%	
Jest to lepsza forma związku niż małżeństwo	L	17	70	45	132
	%	8,9%	9,9%	13,2%	
Zmusza do pewnej współpracy	L	39	159	79	277
	%	20,5%	22,5%	23,2%	
Stwarza lepsze możliwości samorealizacji	L	114	335	181	630
	%	60,0%	47,5%	53,2%	
Łatwiejsza jest rezygnacja ze związku	L	61	259	106	426
	%	32,1%	36,7%	31,2%	
Zmusza partnerów do większej dbałości o związek	L	39	190	84	313
	%	20,5%	26,9%	24,7%	
Stwarza możliwość lepszego poznania partnera	L	75	289	135	499
	%	39,5%	40,9%	39,7%	
Inne	L	0	6	1	7
	%	0,0%	0,8%	0,3%	
Razem	L	190	706	340	1236

Dane nie sumują się do 100%, ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź

Źródło: badania własne.

Częstotliwość udziału w praktykach religijnych także różnicuje niektóre powody życia w związku kohabitacyjnym. Studenci uczestniczący w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu znacznie rzadziej niż pozostali studenci byli zdania, że każdy ma prawo układać sobie życie jak chce (10,2%). Osoby te uważają, że życie w związku małżeńskim jest właściwszą formą życia, co jest zgodne z uznawanymi przez nich wartościami religijnymi. Respondenci, którzy nie brali udziału w praktykach religijnych znacznie częściej niż pozostali uważali, że życie w związku kohabitacyjnym jest lepszą formą życia niż małżeństwo – takiego zdania było 17,7% studentów. Co czwarty student praktykujący 1 do 2 razy w miesiącu, kilka razy w roku oraz w ogóle nie praktykujący, stwierdził, że kohabitacja zmusza do pewnej współpracy. Natomiast, co

drugi respondent praktykujący kilka razy w tygodniu uważał, że związek kohabitacyjny stwarza możliwość lepszego poznania partnera (50,8%). Natomiast największy odsetek studentów we wszystkich kategoriach częstotliwości uczestnictwa w praktykach religijnych lub jego braku był zdania, że życie w kohabitacji stwarza większe możliwości samorealizacji (zob. tabela 43.).

Tabela 42. Powody życia w związku kohabitacyjnym a miejsce zamieszkania

Powody życia w związku kohabitacyjnym:		Miejsce zamieszkania			Razem
		miasto duże (N>50 000)	miasto małe (N<50 000)	wieś	
Ważna jest istota związku	L	162	58	16	236
	%	29,3%	16,5%	4,8%	
Każdy ma prawo układać sobie życie jak chce	L	238	83	40	361
	%	43,0%	23,6%	12,1%	
Partnerzy mają większą niezależność	L	179	90	86	355
	%	32,4%	25,6%	26,0%	
Jest to lepsza forma związku niż małżeństwo	L	61	41	30	132
	%	11,0%	11,6%	9,1%	
Zmusza do pewnej współpracy	L	132	79	66	277
	%	23,9%	22,4%	19,9%	
Stwarza lepsze możliwości samorealizacji	L	229	194	207	630
	%	41,4%	55,1%	62,5%	
Łatwiejsza jest rezygnacja ze związku	L	211	99	116	426
	%	38,2%	28,1%	35,0%	
Zmusza partnerów do większej dbałości o związek	L	149	86	78	313
	%	26,9%	24,4%	23,6%	
Stwarza możliwość lepszego poznania partnera	L	172	168	159	499
	%	31,1%	47,7%	48,0%	
Inne	L	4	2	1	7
	%	0,7%	0,6%	0,3%	
Razem	L	553	352	331	1236

Dane nie sumują się do 100% ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź

Źródło: badania własne.

Rok, kierunek studiów oraz stosunek do zjawiska kohabitacji są zmiennymi niezależnymi, które nie różnicują powodów życia w kohabitacji. Zarówno respondenci deklarujący życie w związku kohabitacyjnym, jak i respondenci nie żyjący w takim związku oraz studenci niezależnie od stosunku jaki posiadali do zjawiska kohabitacji, podawali te same powody, ze względu na które ludzie wstępują w związki kohabitacyjne.

Tabela 43. Powody życia w związku kohabitacyjnym a częstotliwość udziału w praktykach religijnych

Powody życia w związku kohabitacyjnym:		Częstotliwość udziału w praktykach religijnych					Razem
		kilka razy w tyg.	raz w tyg.	1-2 razy w mies.	kilka razy w roku	nie uczestniczę	
Ważna jest istota związku	L	6	57	25	77	71	236
	%	10,2%	18,4%	21,2%	20,5%	19,0%	
Każdy ma prawo układać sobie życie jak chce	L	6	102	40	116	97	361
	%	10,2%	32,9%	33,9%	30,9%	26,0%	
Partnerzy mają większą niezależność	L	16	80	37	112	110	355
	%	27,1%	25,8%	31,4%	29,8%	29,5%	
Jest to lepsza forma związku niż małżeństwo	L	5	14	12	35	66	132
	%	8,5%	4,5%	10,2%	9,3%	17,7%	
Zmusza do pewnej współpracy	L	8	50	29	96	94	277
	%	13,6%	16,1%	24,6%	25,5%	25,2%	
Stwarza lepsze możliwości samorealizacji	L	31	145	62	185	207	630
	%	52,5%	46,8%	52,5%	49,2%	55,5%	
Łatwiejsza jest rezygnacja ze związku	L	18	102	29	141	136	426
	%	30,5%	32,9%	24,6%	37,5%	36,5%	
Zmusza partnerów do większej dbałości o związek	L	9	71	27	97	109	313
	%	15,3%	22,9%	22,9%	25,8%	29,2%	
Stwarza możliwość lepszego poznania partnera	L	30	128	51	160	130	499
	%	50,8%	41,3%	43,2%	42,6%	34,9%	
Inne	L	0	5	0	2	0	7
	%	0,0%	1,6%	0,0%	0,5%	0,0%	
Razem	L	59	310	118	376	373	1236

Dane nie sumują się do 100% ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź

Źródło: badania własne.

Podsumowując niniejszy rozdział należy stwierdzić, że wolność wyboru i decydowania o formie związku jest bardzo wyraźna wśród studentów z Polski. Studenci z Polski uznali także, że żyjąc w związku kohabitacyjnym istnieje łatwiejsza rezygnacja z życia w związku. Z kolei studenci ze Słowacji jako główny powód uznali, że kohabitacja stwarza lepsze możliwości samorealizacji jednostki oraz, że stwarza lepsze możliwości poznania partnera w czynnościach dnia codziennego. Kobiety zdecydowanie częściej niż mężczyźni uważały, że związek kohabitacyjny stwarza lepsze możliwości poznania partnera, ponieważ wspólne zamieszkiwanie stwarza okoliczności do poznania partnera w sytuacjach dnia codziennego. Analizując powody

życia w kohabitacji ze względu na wiek badanych respondentów można zauważyć, że młodszy studenci (18-19 lat), znacznie częściej niż studenci starsi wskazywali, że życie w związku kohabitacyjnym stwarza lepsze możliwości samorealizacji. Dalsze wyniki badań własnych pozwalają na stwierdzenie, że mieszkańcy wsi uważali, że żyjąc w związku kohabitacyjnym łatwiej jest realizować własne plany zawodowe oraz realizować karierę.

5.5. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji

Kolejnym pytaniem w kwestionariuszu ankiety skierowanym do studentów było pytanie dotyczące czynników wpływających na rozwój zjawiska kohabitacji. Było to pytanie, w którym zostało podanych siedem czynników, które mogą przyczyniać się do rozwoju tego zjawiska. Zadaniem badanych studentów było wybrać te czynniki, które według nich mają największy wpływ na rozwój kohabitacji. Pytanie to było wielokrotnego wyboru zatem nie została przeprowadzona analiza testów statystycznych. Na pytanie to łącznie odpowiedziało 1236 studentów – czyli jeden respondent nie wybrał żadnego czynnika.

Z analizy wyników badań własnych wynika, że występują różnice między wskazywanymi niektórymi czynnikami wybieranymi przez studentów z Polski i Słowacji. Dla studentów z Polski i Słowacji głównym czynnikiem, który wpływa w sposób istotny na rozwój zjawiska kohabitacji było zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa – takie zdanie miało aż 68,9% studentów z Polski i nieco mniej, bo 59,2%, studentów ze Słowacji (zob. tabela 44). Można zatem stwierdzić, że obie badane społeczności studenckie uważały małżeństwo za niestabilną instytucję we współczesnym świecie – dowodem na to jest rosnąca liczba rozwodów. Według studentów z Polski na zwiększające się rozmiary kohabitacji wpływ miało osłabienie poziomu religijności – stwierdziło tak 62,4% ankietowanych. Studentów ze Słowacji, którzy tak twierdzili było o połowę mniej (30,3%). Wskazywać może to na fakt, że rozwój zjawiska kohabitacji w Polsce jest bardzo mocno związany z osłabieniem wartości religijnych, które zostało spowodowane zwiększającą się liberalizacją życia rodzinnego oraz postępującą sekularyzacją. W tym miejscu należy odnieść się do badań *The European Values Survey*⁴¹⁶, z których wynika, że w Polsce z biegiem lat poziom religijności spada, co niewątpliwie wpływa na coraz częstsze postrzeganie małżeństwa

⁴¹⁶ www.atlasofeuropeanvalues.eu/new/europa - data przejżenia 25.02.2012 r.

jako niestabilnej instytucji. Z kolei w Słowacji religijność występuje na niższym poziomie niż w Polsce, dlatego mniejszy odsetek studentów ze Słowacji wskazywał w tej kwestii na zmniejszenie się poziomu religijności.

Oba badane środowiska akademickie stwierdziły, że do rozwoju kohabitacji przyczynia się zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi (Polska 42,2%, Słowacja 40,8%), którzy nie mają wystarczających środków finansowych m.in. na kupno mieszkania, pokrycie kosztów związanych ze ślubem, czy też na stabilność finansową, którą mogliby zapewnić rodzinie powstałej w skutek zawarcia małżeństwa. Dlatego obawy o zaplecze finansowe i ciągła pogoń młodych ludzi za karierą i zdobywaniem kwalifikacji zawodowych w celu osiągnięcia stabilności finansowej wpływa na decydowanie się młodych ludzi na życie w związku kohabitacyjnym. Respondenci z obu badanych krajów często wybierali również wzrost społecznej akceptacji kohabitacji, jako czynnik który ma wpływ na rozwój tego zjawiska (Polska 44,1%, Słowacja 48,8%). Zatem aprobata dla życia w związku kohabitacyjnym ze strony społeczeństwa także wpływa na to, że ludzie coraz częściej decydują się na życie w kohabitacji (zob. tabela 44.).

Tabela 44. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a kraj zamieszkania

Czynnik wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji:		Kraj		Razem
		Polska	Słowacja	
zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa	L	436	357	793
	%	68,9%	59,2%	
zanik obawy przed niechcianym, nieślubnym dzieckiem	L	119	157	276
	%	18,8%	26,0%	
osłabienie poziomu religijności	L	395	183	578
	%	62,4%	30,3%	
zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi	L	267	246	513
	%	42,2%	40,8%	
wzrost społecznej akceptacji kohabitacji	L	279	294	573
	%	44,1%	48,8%	
niechęć do utrzymywania w małżeństwie tradycyjnego podziału ról	L	134	148	282
	%	21,2%	24,5%	
łatwość przekształcenia związku w zalegalizowane małżeństwo	L	211	213	424
	%	33,3%	35,3%	
Razem	L	633	603	1236

*odpowiedzi nie sumują się do 100% ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź

Źródło: badania własne.

Analiza wyników badań własnych wskazuje, że większa liczba kobiet (69,0%) niż mężczyzn (57,4%) wybrała zmniejszające się zaufanie do instytucji małżeństwa, jako czynnik mający wpływ na rozwój heteroseksualnej kohabitacji. Kobiety także znacznie częściej wskazywały na złą sytuację ekonomiczną młodych ludzi (43,1%), którzy podążając za zdobyciem stabilizacji ekonomicznej decydują się na życie w kohabitacji. Z kolei większy odsetek mężczyzn (29,3%) niż kobiet (17,4%) był zdania, że do rozpowszechniania się zjawiska kohabitacji przyczynia się zanik obawy przed niechcianym i nieślubnym dzieckiem. W świecie współczesnym urodzenie dziecka poza małżeństwem nie jest już stygmatyzowane, lecz staje się być społecznie tolerowane, a nawet w niektórych krajach Europy staje się normą. Co trzecia kobieta (35,4%) i co trzeci mężczyzna (32,8%), wskazywali na łatwość przekształcenia związku kohabitacyjnego w związek małżeński (zob. tabela 45.).

Tabela 45. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a płeć

Czynnik wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji:		Płeć		Razem
		kobieta	mężczyzna	
zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa	L	497	296	793
	%	69,0%	57,4%	
zanik obawy przed niechcianym, nieślubnym dzieckiem	L	125	151	276
	%	17,4%	29,3%	
osłabienie poziomu religijności	L	323	255	578
	%	44,9%	49,4%	
zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi	L	310	203	513
	%	43,1%	39,3%	
wzrost społecznej akceptacji kohabitacji	L	330	243	573
	%	45,8%	47,1%	
niechęć do utrzymywania w małżeństwie tradycyjnego podziału ról	L	164	118	282
	%	22,8%	22,9%	
łatwość przekształcenia związku w zalegalizowane małżeństwo	L	255	169	424
	%	35,4%	32,8%	
Razem	L	720	516	1236

*odpowiedzi nie sumują się do 100% ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź

Źródło: badania własne.

Wiek respondentów nie jest zmienną niezależną, która różnicuje wskazywane przez badanych studentów czynniki rozwoju zjawiska kohabitacji. Studenci ze wszystkich trzech kategorii wiekowych w przybliżonym odsetku uznali, że głównym czynnikiem, który wpływa na rozprzestrzenianie się heteroseksualnej kohabitacji jest zmniejszenie się zaufania ludzi do instytucji małżeństwa – stwierdziło tak 61,1% studentów w przedziale wiekowym od 18 do 19 roku życia, 64,6% w przedziale

wiekowym od 20 do 22 roku życia i 64,9% w kategorii wiekowej od 23 do 25 roku życia (zob. tabela 46.).

Studenci mieszkający w dużym mieście byli zdania, że głównymi czynnikami przyczyniającymi się do rozwoju kohabitacji są: zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa (66,4%), osłabienie poziomu religijności (50,4%), wzrost społecznej akceptacji (44,9%) oraz zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi (43,0%). Studenci mieszkający w małym mieście i na wsi również byli tego zdania, jednak ich odsetek był nieco mniejszy (zob. tabela 47.).

Tabela 46. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a wiek

Czynnik wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji:		Wiek			Razem
		18-19	20-22	23-25	
zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa	L	116	457	220	793
	%	61,1%	64,6%	64,9%	
zanik obawy przed niechcianym, nieślubnym dzieckiem	L	45	155	76	276
	%	23,7%	21,9%	22,4%	
osłabienie poziomu religijności	L	84	344	150	578
	%	44,2%	48,7%	44,2%	
zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi	L	81	310	122	513
	%	42,6%	43,8%	36,0%	
wzrost społecznej akceptacji kohabitacji	L	91	337	145	573
	%	47,9%	47,7%	42,8%	
niechęć do utrzymywania w małżeństwie tradycyjnego podziału ról	L	42	157	83	282
	%	22,1%	22,2%	24,5%	
łatwość przekształcenia związku w zalegalizowane małżeństwo	L	58	243	123	424
	%	30,5%	34,4%	36,3%	
Razem	L	190	707	339	1236

*odpowiedzi nie sumują się do 100%, ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź

Źródło: badania własne.

Zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi (44,0%), wzrost społecznej akceptacji zjawiska kohabitacji (48,0%) oraz zanik obaw przed niechcianym i nieślubnym dzieckiem (24,6%), to czynniki, które znacznie częściej były wybierane przez studentów I roku studiów I stopnia. Z kolei studenci III roku studiów I stopnia częściej niż pozostali studenci wybierali osłabienie poziomu religijności (48,5%), niechęć do utrzymywania w małżeństwie tradycyjnego podziału ról (24,5%) oraz łatwość przekształcenia związku kohabitacyjnego w zalegalizowane małżeństwo (36,0%). Natomiast studenci II roku studiów II stopnia częściej wskazywali na zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa (66,1%) (zob. tabela 48.). Sytuacja na rynku pracy nie tylko Polsce, ale i w Słowacji z roku na rok jest coraz bardziej trudna dla młodego

pokolenia. Pogoń za zdobywaniem wykształcenia i coraz to nowych kwalifikacji i umiejętności potwierdzanych rozmaitymi certyfikatami powoduje, że na rynku pracy oczekuje się od przyszłego pracownika nie tylko zdobytego wykształcenia i umiejętności ale przede wszystkim doświadczenia, które jest bardzo trudne do zdobycia dla studentów ze względu na zaangażowanie w edukację.

Tabela 47. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a miejsce zamieszkania

Czynnik wpływający na rozwój zjawiska kohabitacji:		Miejsce zamieszkania			Razem
		miasto duże (N>50 000)	miasto małe (N<50 000)	wieś	
zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa	L	368	220	205	793
	%	66,4%	62,7%	61,9%	
zanik obawy przed niechcianym, nieślubnym dzieckiem	L	103	95	78	276
	%	18,6%	27,1%	23,6%	
osłabienie poziomu religijności	L	279	164	135	578
	%	50,4%	46,7%	40,8%	
zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi	L	238	135	140	513
	%	43,0%	38,5%	42,3%	
wzrost społecznej akceptacji kohabitacji	L	249	181	143	573
	%	44,9%	51,6%	43,2%	
niechęć do utrzymywania w małżeństwie tradycyjnego podziału ról	L	144	67	71	282
	%	26,0%	19,1%	21,5%	
łatwość przekształcenia związku w zalegalizowane małżeństwo	L	192	113	119	424
	%	34,7%	32,2%	36,0%	
Razem	L	554	351	331	1236

*odpowiedzi nie sumują się do 100%, ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź
Źródło: badania własne.

Sytuacja ta powoduje, że student kończący studia posiada „jedynie” wykształcenie, natomiast brak mu zdobytego „bagażu” doświadczeń, co dyskwalifikuje go w otrzymaniu dobrze płatnej pracy na wysokim stanowisku. Doprowadza to do paradoksu (jeżeli możemy użyć takiego słowa) kiedy absolwent uczelni pracuje np. jako sprzedawca w sklepie. Należy podkreślić, że nie jest to problem jednostkowy i wymaga on dokonania zmian w polityce państwowej.

W tym miejscu celowe jest odniesienie się do wyników badań *The European Values Survey*⁴¹⁷, gdzie dla ponad 70% Polaków praca stanowi bardzo ważny aspekt w życiu stanowiąc źródło utrzymania i zaspokojenia podstawowych potrzeb bytowych. Ta

⁴¹⁷ L. Halman, R. Luijkx, M. Zundert, *Atlas of European Values*, Brill 2005, s. 47.

sytuacja również skłania młode pokolenie do wstępowania w związki kohabitacyjne, dzięki którym możliwe jest stworzenie związku, który utrzymywać będzie się z dwóch źródeł dochodu.

Analiza statystyczna wyników badań własnych wskazuje na zachodzące różnice w wyborze czynników wpływających na rozwój kohabitacji przez respondentów z różnych kierunków studiów. Jak wskazują badania nie można stwierdzić, że studenci studiów humanistycznych mają znacząco inne opinie na ten temat niż studenci studiów technicznych, przyrodniczych i ścisłych, ponieważ zachodzące różnice nie występują w jednakowy sposób wśród studentów wszystkich tych typów studiów.

Tabela 48. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a rok studiów

Czynnik wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji:		Rok studiów			Razem
		I rok I st.	III rok I st.	II rok II st.	
zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa	L	311	279	203	793
	%	61,7%	65,6%	66,1%	
zanik obawy przed niechcianym, nieślubnym dzieckiem	L	124	91	61	276
	%	24,6%	21,4%	19,9%	
osłabienie poziomu religijności	L	233	206	139	578
	%	46,2%	48,5%	45,3%	
zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi	L	222	168	123	513
	%	44,0%	39,5%	40,1%	
wzrost społecznej akceptacji kohabitacji	L	242	192	139	573
	%	48,0%	45,2%	45,3%	
niechęć do utrzymywania w małżeństwie tradycyjnego podziału ról	L	117	104	61	282
	%	23,2%	24,5%	19,9%	
łatwość przekształcenia związku w zalegalizowane małżeństwo	L	165	153	106	424
	%	32,7%	36,0%	34,5%	
Razem	L	504	425	307	1236

*odpowiedzi nie sumują się do 100% ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź
Źródło: badania własne.

Na podstawie wyników omawianych badań można przyjąć, że kierunek studiów nie wpływa na ogólne opinie dotyczące czynników wpływających na rozwój kohabitacji, są one zależne od innych indywidualnych cech warunkujących takie poglądy badanych respondentów. Studenci pedagogiki stosunkowo najczęściej, niż pozostali studenci, wyrażali opinię, że zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa to czynnik, który w głównej mierze ma wpływ na rozwój zjawiska kohabitacji – takiego zdania było aż 76,9% studentów. Studenci fizyki częściej niż pozostali uważali, że do rozpowszechniania kohabitacji przyczynia się zanik obawy

przed niechcianym i nieślubnym dzieckiem (34,8%). Studenci matematyki częściej niż pozostali studenci, wskazywali na osłabienie poziomu religijności (60,2%) i niechęć do utrzymywania tradycyjnego podziału ról w małżeństwie (28,6%), studenci BHP na złą sytuację ekonomiczną młodych ludzi (49,3%), studenci socjologii na wzrost społecznej akceptacji kohabitacji (54,3%), a studenci politologii na łatwość przekształcenia związku kohabitacyjnego w związek małżeński (42,5%) (zob. tabela 49.).

Tabela 49. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a kierunek studiów

Czynnik wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji:		Kierunek studiów								Razem
		S	PE	PO	F	M	WT/TI	BHP	I	
1	L	111	173	151	23	87	33	89	126	793
	%	68,5%	76,9%	66,8%	50,0%	65,4%	52,4%	58,6%	55,0%	
2	L	28	35	42	16	29	18	37	71	276
	%	17,3%	15,6%	18,6%	34,8%	21,8%	28,6%	24,3%	31,0%	
3	L	80	107	95	14	80	28	60	114	578
	%	49,4%	47,6%	42,0%	30,4%	60,2%	44,4%	39,5%	49,8%	
4	L	72	108	81	16	50	24	75	87	513
	%	44,4%	48,0%	35,8%	34,8%	37,6%	38,1%	49,3%	38,0%	
5	L	88	95	113	20	58	31	63	105	573
	%	54,3%	42,2%	50,0%	43,5%	43,6%	49,2%	41,4%	45,9%	
6	L	33	39	54	5	38	16	41	56	282
	%	20,4%	17,3%	23,9%	10,9%	28,6%	25,4%	27,0%	24,5%	
7	L	59	66	96	8	35	21	57	82	424
	%	36,4%	29,3%	42,5%	17,4%	26,3%	33,3%	37,5%	35,8%	
Razem	L	162	225	226	46	133	63	152	229	1236

*odpowiedzi nie sumują się do 100% ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź
Legenda: 1- zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa, 2 - zanik obawy przed niechcianym, nieślubnym dzieckiem, 3 - osłabienie poziomu religijności, 4 - zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi, 5 - wzrost społecznej akceptacji kohabitacji, 6 - niechęć do utrzymywania w małżeństwie tradycyjnego podziału ról, 7 - łatwość przekształcenia związku w zalegalizowane małżeństwo.

Źródło: badania własne.

Częstotliwość udziału w praktykach religijnych różnicuje wybór przez studentów czynników wpływających na rozprzestrzenianie się zjawiska kohabitacji. Z analizy wyników badań własnych wynika, że im rzadszy udział w praktykach religijnych lub jego brak, tym mniejszy odsetek badanych studentów twierdził, że zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa przyczynia się do rozwoju zjawiska kohabitacji. Prawie 70% studentów praktykujących kilka razy w tygodniu oraz 70% praktykujących raz w tygodniu uważało, że ten czynnik wpływa najbardziej. Studenci praktykujący często (kilka razy i raz w tygodniu) uważali także, że do rozwoju kohabitacji przyczynia

się osłabienie poziomu religijności wśród ludzi (odpowiednio 57,6%, 51,0%). Studenci praktykujący kilka razy w tygodniu, znacznie częściej niż pozostali studenci, stwierdzili, że niechęć do utrzymania w małżeństwie tradycyjnego podziału ról także wpływa na rozprzestrzenianie się zjawiska kohabitacji (35,6%). Zauważona została także zależność, że im rzadszy udział w praktykach religijnych, tym większy odsetek badanych studentów, że czynnikiem jest łatwość przekształcenia związku kohabitacyjnego w małżeństwo (zob. tabela 50.).

Tabela 50. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a częstotliwość udziału w praktykach religijnych

Czynnik wpływający na rozwój zjawiska kohabitacji:		Częstotliwość udziału w praktykach religijnych					Razem
		kilka razy w tyg.	raz w tyg.	1-2 razy w mies.	kilka razy w roku	nie uczestniczę	
zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa	L	41	217	73	231	230	792
	%	69,5%	70,0%	61,9%	61,3%	61,8%	
zanik obawy przed niechcianym, nieślubnym dzieckiem	L	11	61	36	87	80	275
	%	18,6%	19,7%	30,5%	23,1%	21,5%	
osłabienie poziomu religijności	L	34	158	55	175	155	577
	%	57,6%	51,0%	46,6%	46,4%	41,7%	
zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi	L	14	131	59	153	155	512
	%	23,7%	42,3%	50,0%	40,6%	41,7%	
wzrost społecznej akceptacji kohabitacji	L	24	142	46	183	177	572
	%	40,7%	45,8%	39,0%	48,5%	47,6%	
niechęć do utrzymywania w małżeństwie tradycyjnego podziału ról	L	21	59	20	87	94	281
	%	35,6%	19,0%	16,9%	23,1%	25,3%	
łatwość przekształcenia związku w zalegalizowane małżeństwo	L	13	98	37	130	145	423
	%	22,0%	31,6%	31,4%	34,5%	39,0%	
Razem	L	59	310	118	377	372	1236

*odpowiedzi nie sumują się do 100% ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź

Źródło: badania własne.

Globalizacja powoduje rozpowszechnianie się nowych form życia małżeńsko-rodzinnego, które w innych krajach Europy (szczególnie Europy Północnej i Zachodniej) stają się bardziej atrakcyjną i coraz częściej wybieraną formą życia. Prognozować można, że warunki jakie panują w Polsce, które nie sprzyjają młodym ludziom i niestety nie są nastawione prorodzinne spowodują rozpowszechnienie się zjawiska kohabitacji. W czasach ponowoczesnych ogromne znaczenie ma wyższe

wykształcenie, które zdobywa się latami, co przyczynia się do opóźniania decyzji o zawarciu związku małżeńskiego. Otrzymanie dobrze płatnej i stabilnej pracy staje się często dla młodych ludzi procesem wieloletnim, a przecież aby założyć rodzinę trzeba posiadać dobre zaplecze ekonomiczne, które pozwoli na utrzymanie rodziny. Warunki mieszkaniowe dla młodych ludzi, to kolejny problem – są bardzo drogie, a przez to mało osiągalne. W takiej sytuacji kredyt mieszkaniowy byłby rozwiązaniem – jednak z niską pensją, pracą na niepełnym etacie na czas określony lub na umowę zlecenie, takiego kredytu młoda osoba nie otrzyma. Wszystkie te czynniki będą przyczyniać się do zmierzchu instytucji małżeństwa i kierować się będą w stronę liberalnego podejścia do związków kohabitacyjnych.

Reasumując, według badanych studentów wszystkie wymienione czynniki mają wpływ na rozwój zjawiska kohabitacji, ale z różną intensywnością – jedne wpływają bardziej, drugie mniej. Jednak najczęściej wymienianym czynnikiem jest zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa, która poprzez wzrost rozwodów w ostatnich dekadach stała się mniej stabilną formą związku.

5.6. Znaczenie instytucji małżeństwa

Badając fenomen kohabitacji na tle przemian życia rodzinnego należy także zwrócić uwagę na fakt, czy upowszechnianie się i społeczna akceptacja związków nieformalnych, wiąże się także ze zmniejszeniem znaczenia instytucji małżeństwa w świadomości badanych studentów.

Analiza wyników przeprowadzonych badań własnych ukazała, że małżeństwo ma i będzie mieć duże znaczenie dla badanych studentów – stwierdziło tak 70,6% ogółu studentów. Co jest zaskakujące, bardziej zdecydowani w tej kwestii byli studenci ze Słowacji (77,3%) niż z Polski (64,2%). Mimo, iż społeczeństwo słowackie jest bardziej liberalne⁴¹⁸ niż polskie, a badani studenci częściej akceptują związki kohabitacyjne, co może wskazywać na fakt, że w ich świadomości instytucja małżeństwa powoli traci swoje znaczenie, to mimo wszystko częściej uznają tę instytucję za wartościową. Z analizy statystycznej wynika, że różnice w postrzeganiu instytucji małżeństwa posiadają wysoki stopień istotności statystycznej - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 26,501$; $df = 2$; $p = 0,000$) (zob. tabela 51.). Analiza ta wskazuje, że hipoteza H3 stwierdzająca: *Dla studentów z*

⁴¹⁸ Zob.: R. Inglehart, Ch. Wenzel, *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*, New York, Cambridge 2005, Cambridge University Press, s. 63. Za: P. Zdziech, *Ronolda Ingleharta teoria rozwoju ludzkiego*, NOMOS, Kraków 2010, s. 72.

Polski instytucja tradycyjnej rodziny i małżeństwa ma większe znaczenie niżeli dla studentów ze Słowacji – została odrzucona. Z badań *The European Values Survey*⁴¹⁹ wynika, że 90% społeczeństwa polskiego nie zgadza się ze stwierdzeniem, że „małżeństwo jest niemodne”. Z kolei dla społeczeństwa słowackiego odsetek ten jest nieco niższy i oscyluje wokół 85%. Odsetki te są bardzo zbliżone, zatem można na tej podstawie przyjąć, że dla społeczeństwa polskiego i słowackiego instytucja małżeństwa ma i będzie mieć duże znaczenie. Mniejszego odsetka studentów z Polski, w przeprowadzonych badaniach własnych, można upatrywać rosnącej liczbie rozwodów oraz w rosnącej liczbie związków kohabitacyjnych w Polsce. Należy jednak podkreślić, że badania *The European Values Survey*⁴²⁰ zostały przeprowadzone na próbie badawczej reprezentatywnej dla danego społeczeństwa i upłynęła już prawie dekada od ich zrealizowania, dlatego wyniki mogą się różnić. Trzeba mieć jednak na uwadze fakt, że właśnie to młode pokolenie będzie miało największy wpływ na kształtowanie się zachowań rodzinnych i demograficznych. Zatem kształtowanie się i rozwój zjawiska kohabitacji najbardziej zależy od nich.

Tabela 51. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a kraj zamieszkania

Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie:		Kraj		Razem
		Polska	Słowacja	
jest przestarzałą instytucją	L	82	57	139
	%	12,9%	9,5%	11,2%
ma i będzie mieć duże znaczenie	L	407	466	873
	%	64,2%	77,3%	70,6%
nie mam zdania	L	145	80	225
	%	22,9%	13,3%	18,2%
Razem	L	634	603	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne

Międzynarodowe badania przeprowadzone w siedmiu krajach o zróżnicowanej kulturze i odmiennym poziomie rozwoju gospodarczego (Chile, Hiszpanii, Korei Południowej, Litwie, Niemczech, Polsce i Ukrainie) w latach 2004-2006 z inicjatywy F.W. Bush’a i W-D. Scholz’a, a w Polsce przeprowadzone przez L. Dyczewskiego i J. Szulich-Kałużę⁴²¹ również pokazują, że małżeństwo obok rodziny znajduje się u

⁴¹⁹ L. Halman, R. Luijkx, M. Zundert, *Atlas of European Values*, Brill 2005, s. 30.

⁴²⁰ L. Halman, R. Luijkx, M. Zundert, *Atlas of European Values*, Brill 2005, s. 30.

⁴²¹ Zob.: L. Dyczewski, *Wyobrażenia młodzieży o małżeństwie i rodzinie. Pomiędzy tradycją a nowoczesnością*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009, s. 76.

szczytu wartości pożądaných przez młodzież. Mimo, że w ostatnich dziesięcioleciach, szczególnie w krajach rozwiniętych, małżeństwo stało się instytucją dość kruchą i niestabilną (coraz większa liczba rozwodów), że upowszechnia się tolerancja wobec takich form życia, jak życie w pojedynkę (z ang. *single life*), życie oddzielnie, ale razem (z ang. *living apart together* – w skrócie LAT), to zdecydowana większość młodego pokolenia chce żyć w związku małżeńskim i go zawiera. Badania te pokazują, iż dla badanej młodzieży małżeństwo ma i będzie mieć w przyszłości duże znaczenie. Małżeństwo miało największe znaczenie dla Koreańczyków (85,0%) oraz dla Litwinów (83,3%). Polacy znaleźli się na trzecim miejscu spośród badanych społeczeństw, a odsetek ich procent uznających duże znaczenie instytucji małżeństwa wynosił 78,6%. Najbardziej podzielona w tej kwestii jest społeczność hiszpańska. 38% Hiszpanów przypisywała małżeństwu duże znaczenie, drugie tyle (41,0%) nie ma zdania w tej sprawie, a 21% uważa je za przestarzałą instytucję (zob. tabela 52.).

Badania przeprowadzone przez P. Biernata i T. Sobierajskiego⁴²² także pokazują, iż badana młodzież aprobowala instytucję małżeństwa i stwierdziła, że ma ona dziś, jak i będzie mieć w przyszłości, duże znaczenie (73,4%).

W przeprowadzonych badaniach własnych bardziej zdecydowane w tej kwestii były kobiety, które stanowiły 73,8% próby, niżeli mężczyźni – 66,2%. Analiza statystyczna przeprowadzonych badań własnych pokazuje zatem, iż dla kobiet instytucja małżeństwa ma większe znaczenie niż dla mężczyzn.

Tabela 52. Znaczenie małżeństwa w nowoczesnym świecie

Znaczenie małżeństwa w nowoczesnym społeczeństwie	Kraj				
	Polska	Niemcy	Hiszpania	Korea Płd.	Litwa
Jest przestarzałą instytucją	6,8%	13,9%	21,0%	7,0%	3,4%
Ma i będzie mieć duże znaczenie	78,6%	69,4	38,0%	85,0%	83,3%
Nie mam zdania	14,6%	16,8%	41,0%	8,0%	13,3%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania przeprowadzone przez L. Dyczewskiego oraz *Familienvorstellungen zwischen Fortschrittlichkeit Und Beharrung*. Hrsg. F.W. Busch, W.-D. Scholz, Würzburg: Ergon 2006⁴²³.

⁴²² T. Biernat, P. Sobierajski, *Młodzież wobec małżeństwa i rodziny. Raport z badań*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2007, s. 62.

⁴²³ Zob.: L. Dyczewski, *Wyobrażenia młodzieży o małżeństwie i rodzinie. Pomiędzy tradycją a nowoczesnością*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009, s. 77.

W badaniach przeprowadzonych przez P. Biernata i T. Sobierajskiego⁴²⁴ także kobiety częściej niż mężczyźni przypisywały małżeństwu duże znaczenie. W badaniach własnych spory odsetek mężczyzn nie miał zdania na ten temat (19,9%). Więcej mężczyzn (13,9%), niż kobiet (9,3%) było zdania, że małżeństwo jest przestarzałą instytucją. Na tej podstawie można stwierdzić, iż mężczyźni są bardziej liberalni i otwarci na nowe formy życia małżeńsko-rodzinnego. Różnice posiadają wysoki stopień istotności statystycznej - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 9,648$; $df = 2$; $p = 0,008$) (zob. tabela 53.).

Między kategoriami wiekowymi badanych studentów występują istotne statystycznie różnice - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 17,019$ $df = 4$; $p = 0,002$). Największe różnice występują między kategorią wiekową 18-19 i 20-22, co pokazuje przeprowadzony test NIR (zob. tabela 55.). Najwięcej studentów, którzy uważali, że małżeństwo ma i będzie mieć duże znaczenie występował w kategorii wiekowej od 20 do 22 roku życia (74,8%). Z kolei studenci z najmłodszego przedziału wiekowego (od 18 do 20 roku życia) częściej niż pozostali studenci uważali, że małżeństwo stanowi przestarzałą instytucję (15,8%) (zob. tabela 54.).

Tabela 53. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a płeć

Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie:		Płeć		Razem
		kobieta	mężczyzna	
jest przestarzałą instytucją	L	67	72	139
	%	9,3%	13,9%	11,2%
ma i będzie mieć duże znaczenie	L	531	342	873
	%	73,8%	66,2%	70,6%
nie mam zdania	L	122	103	225
	%	16,9%	19,9%	18,2%
Razem	L	720	517	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne

⁴²⁴ T. Biernat, P. Sobierajski, *Młodzież wobec małżeństwa i rodziny. Raport z badań*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2007, s. 62-63.

Tabela 54. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a wiek

Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie:		Wiek			Total
		18-19	20-22	23-25	
jest przestarzałą instytucją	L	30	70	39	139
	%	15,8%	9,9%	11,5%	11,2%
ma i będzie mieć duże znaczenie	L	121	529	223	873
	%	63,7%	74,8%	65,6%	70,6%
nie mam zdania	L	39	108	78	225
	%	20,5%	15,3%	22,9%	18,2%
Total	L	190	707	340	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne

Tabela 55. Test NIR przeprowadzony między zmienną zależną: znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie, a zmienną niezależną: wiek

Test NIR		Istotność
wiek 18-19	20-22	0,006
	23-25	0,067
wiek 20-22	18-19	0,006
	23-25	0,061
wiek 23-25	18-19	0,067
	20-22	0,061

Źródło: badania własne

Częstotliwość udziału w praktykach religijnych jest zmienną niezależną, która wskazuje na różnice o wysokim stopniu istotności statystycznej między kategoriami osób o różnej częstotliwości udziału w praktykach religijnych lub ich braku, dotyczących znaczenia małżeństwa - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 106,230$; $df = 8$; $p = 0,000$; V Cramera = 0,207). Z analizy wyników badań wynika zależność, że im rzadszy udział w praktykach religijnych, tym większy odsetek respondentów uważa małżeństwo za przestarzałą instytucję. Z przeprowadzonych badań wynika, że co piąty student, który nie praktykuje religijnie uważa małżeństwo za przestarzałą instytucję (20,9%). Z kolei im częstszy udział w praktykach religijnych, tym większa liczba studentów uważała, że małżeństwo ma i będzie mieć duże znaczenie (zob. tabela 56.).

Tabela 56. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a udział w praktykach religijnych

Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie:		Udział w praktykach religijnych					Razem
		kilka razy w tyg.	raz w tyg.	1-2 razy w mies.	kilka razy w roku	nie uczestniczę	
jest przestarzałą instytucją	L	2	17	8	34	78	139
	%	3,4%	5,5%	6,8%	9,0%	20,9%	11,2%
ma i będzie mieć duże znaczenie	L	52	264	94	263	200	873
	%	88,1%	85,2%	79,7%	69,8%	53,6%	70,6%
nie mam zdania	L	5	29	16	80	95	225
	%	8,5%	9,4%	13,6%	21,2%	25,5%	18,2%
Razem	L	59	310	118	377	373	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne

Z przeprowadzonych badań własnych wynika, że studenci mieszkający w dużym i małym mieście oraz na wsi, nie posiadali jednolitego stanowiska w kwestii, czy małżeństwo jest przestarzałą instytucją, czy też ma duże znaczenie. Respondenci podzieleni byli na trzy grupy: jedna grupa była zdania, że małżeństwo ma duże znaczenie, druga, że jest przestarzałą instytucją, a trzecia grupa zupełnie nie miała zdania w tej kwestii. Jednak najczęściej studenci mieszkający w dużym mieście byli zdania, że małżeństwo jest przestarzałą instytucją – takie zdanie podzielało 51,8% respondentów. Przyczynami tego mogą być m.in. proces urbanizacji, większa popularność i powszechność zjawiska kohabitacji, większe znaczenie wartości liberalnych uznawanych przez ludzi żyjących w dużych miastach, większa otwartość, tolerancja i akceptacja alternatywnych form życia małżeńskiego i rodzinnego (zob. tabela 57.). Miejsce zamieszkania jest zatem zmienną niezależną, która w istotny statystycznie sposób różnicuje opinie studentów w tej kwestii - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 22,567$; $df = 4$; $p = 0,000$).

Kierunek studiów okazał się zmienną niezależną, która wskazuje na różnice w postrzeganiu znaczenia małżeństwa przez badanych studentów - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 35,532$; $df = 14$; $p = 0,001$; $V \text{ Cramera} = 0,120$). Największy odsetek studentów, którzy uznali, że małżeństwo ma i będzie mieć znaczenie, stanowili studenci pedagogiki (82,7%) i matematyki (75,2%). Odsetki studentów pozostałych kierunków studiów oscylowały wokół 70% i 60%. Prawie 1/3 studentów fizyki (28,3%) i wychowania

technicznego/technologii informacyjnej (31,7%) nie miała zdania w tej kwestii (zob. tabela 58.).

Tabela 57. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a miejsce zamieszkania

Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie:		Miejsce zamieszkania			Razem
		miasto duże (N>50 000)	miasto małe (N<50 000)	wieś	
jest przestarzałą instytucją	L	72	45	22	139
	%	51,8%	32,4%	15,8%	100,0%
ma i będzie mieć duże znaczenie	L	369	237	267	873
	%	42,3%	27,1%	30,6%	100,0%
nie mam zdania	L	113	70	42	225
	%	50,2%	31,1%	18,7%	100,0%
Razem	L	554	352	331	1237
	%	44,8%	28,5%	26,8%	100,0%

Źródło: badania własne

Tabela 58. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a kierunek studiów

Kierunek studiów		Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie:			Razem
		jest przestarzałą instytucją	ma i będzie mieć duże znaczenie	nie mam zdania	
socjologia	L	20	113	29	162
	%	12,3%	69,8%	17,9%	100,0%
pedagogika	L	16	186	23	225
	%	7,1%	82,7%	10,2%	100,0%
politologia	L	28	155	43	226
	%	12,4%	68,6%	19,0%	100,0%
fizyka	L	6	27	13	46
	%	13,0%	58,7%	28,3%	100,0%
matematyka	L	15	100	18	133
	%	11,3%	75,2%	13,5%	100,0%
wychow. techniczne/ techn. informacyjna	L	5	38	20	63
	%	7,9%	60,3%	31,7%	100,0%
BHP	L	19	107	26	152
	%	12,5%	70,4%	17,1%	100,0%
informatyka	L	30	147	53	230
	%	13,0%	63,9%	23,0%	100,0%
Razem	L	139	873	225	1237
	%	11,2%	70,6%	18,2%	100,0%

Źródło: badania własne

Rok studiów badanych studentów jest zmienną niezależną, która nie wskazuje na istotne statystycznie różnice w opinii dotyczącej znaczenia instytucji małżeństwa - $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 4,969$; $df = 4$; $p = 0,290$).

Reasumując należy stwierdzić, że mimo coraz większej liberalizacji życia małżeńsko-rodzinnego duży odsetek zarówno studentów z Polski, jak i ze Słowacji uważał małżeństwo za wartościową instytucję, mającą dla nich duże znaczenie. W strukturze ze względu na płeć, to kobiety częściej niż mężczyźni uważały, że małżeństwo ma i będzie mieć duże znaczenie. Skoro dla badanych studentów małżeństwo ma duże znaczenie, to czy utożsamiają oni inicjację seksualną właśnie z małżeństwem. Czy też wyrażają oni bardziej liberalne podejście i nie wiążą małżeństwa z seksem?

5.7. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem

Kolejne pytanie zadane badanym studentom dotyczyło wspólnego zamieszkiwania pary przed ślubem. Wspólne zamieszkiwanie przed ślubem nie było dawniej zjawiskiem zbyt popularnym. Ten fakt wynikał z istnienia norm religijnych, ale również obyczajowych. O ile podjęcie współżycia seksualnego częściej było akceptowane, to wspólne zamieszkanie już nie. Zjawisko upowszechniło się w Polsce dopiero w okresie transformacji i w zasadzie dotyczyło młodych ludzi, mieszkańców wielkich miast⁴²⁵. Oznaczało to, że małżeństwo już nie było potrzebne, aby realizować funkcję wspólnego gospodarstwa domowego.

Obserwując zmiany, jakie zachodzą w społeczeństwie można stwierdzić, że coraz większa liczba młodych ludzi decyduje się na wspólne zamieszkanie pod jednym dachem. Powody, które skłaniają młodych ludzi do wspólnego zamieszkania są różne, tak jak i ich potrzeby m.in.: możliwość poznania partnera w sytuacjach dnia codziennego i spędzanie z nim większej ilości czasu, możliwość podzielenia obowiązków domowych oraz wspólny wkład finansowy we wspólne mieszkanie i życie, jak i wiele innych. Analizując odpowiedzi studentów na to pytanie będzie można dowiedzieć się w którym z krajów większa liczba respondentów opowiadała się za wspólnym zamieszkaniem pary przed ślubem, a co za tym idzie, będzie bardziej liberalna i wykazywała akceptację oraz aprobatę dla związków kohabitacyjnych.

⁴²⁵ R. Boguszewski, *Co jest ważne, co można, a czego nie wolno – normy i wartości w życiu Polaków*. Komunikat z badań CBOS. (BS/99/2010). www.cbos.pl - pobrano 16.08.2012r.

Analiza statystyczna wyników badań własnych za pomocą testu Chi-kwadrat pokazuje, iż studenci ze Słowacji (81,4%) znacznie częściej niż studenci z Polski (64,2%) byli zdania, że para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem. Tylko 8,1% respondentów ze Słowacji uważało inaczej. Z kolei co piąty student z Polski (20,3%) był zdania, że para nie powinna zamieszkać razem przed ślubem. Różnica pomiędzy respondentami z Polski a respondentami ze Słowacji posiada bardzo dużą istotność statystyczną - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 46,130$; $df = 2$; $p = 0,000$) (zob. tabela 59.). Społeczeństwo polskie jest bardziej tradycyjne, niż społeczeństwo słowackie, które z kolei jest bardziej otwarte i liberalne w stosunku do różnych zachowań, np. do zamieszkania pary przed ślubem, dlatego pomiędzy respondentami z obu krajów występują procentowe różnice.

Tabela. 59. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a kraj zamieszkania

Czy uważasz, że:		Kraj		Razem
		Polska	Słowacja	
para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem	L	407	491	898
	%	64,2%	81,4%	72,6%
nie powinna mieszkać ze sobą przed ślubem	L	98	49	147
	%	15,5%	8,1%	11,9%
nie mam zdania	L	129	63	192
	%	20,3%	10,4%	15,5%
Razem	L	634	603	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

Z kolei analiza statystyczna zależności tej opinii od płci wskazuje, że nie różnicuje ona opinii, co do wspólnego zamieszkania pary przed ślubem - $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 0,267$; $df = 2$; $p = 0,875$). Bardzo zbliżony odsetek kobiet (72,2%) i mężczyzn (73,1%) był zdania, że para powinna wspólnie zamieszkać zanim zawrze związek małżeński. Zatem kobiety i mężczyźni mają takie same zdanie w tej kwestii (zob. tabela 60.).

Tabela. 60. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a płeć

Czy uważasz, że:		Płeć		Razem
		kobieta	mężczyzna	
para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem	L	520	378	898
	%	72,2%	73,1%	72,6%
nie powinna mieszkać ze sobą przed ślubem	L	85	62	147
	%	11,8%	12,0%	11,9%
nie mam zdania	L	115	77	192
	%	16,0%	14,9%	15,5%
Razem	L	720	517	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

Wiek jest zmienną niezależną, która różnicuje opinie badanych studentów na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 10,639$; $df = 4$; $p = 0,031$). Z analizy wyników badań można zauważyć tendencję, że im wyższy wiek, tym większa liczba studentów była zdania, że para powinna zamieszkać razem przed zawarciem małżeństwa. W kategorii wiekowej od 18 do 19 roku życia taką opinię wyraziło 67,9% studentów, od 20 do 22 roku życia 71,7% studentów, a od 23 do 25 roku życia 77,1% studentów. Można również zauważyć tendencję, że im niższy wiek, tym większy odsetek badanych studentów miał przeciwne zdanie w tej kwestii (zob. tabela 61.). Można zatem stwierdzić, że młodzi studenci, rozpoczynający studia nie myślą jeszcze o wspólnym zamieszkaniu z partnerem. Studenci starszych lat, jak wynika z analiz statystycznych⁴²⁶, są najbardziej podatni na wstępowanie w związki kohabitacyjne (szczególnie kobiety). Z badań przeprowadzonych przez U. Swadźbę⁴²⁷ wynika, że respondenci do 30-tego roku życia (79,6%) byli zdania, że małżeństwo nie jest potrzebne do tego, aby para zamieszkała razem.

Analiza wyników badań własnych wskazuje, że miejsce zamieszkania różnicuje opinie badanych studentów na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 10,003$; $df = 4$; $p = 0,040$). Studenci mieszkający w dużym mieście (73,5%) oraz w małym mieście (74,1%), częściej niż studenci mieszkający na wsi (69,5%) uważali, że para powinna zamieszkać razem przed zawarciem małżeństwa (zob. tabela 62.). Należy podkreślić, że odsetek respondentów mieszkających na wsi nie jest dużo niższy – jest to zaledwie kilka punktów procentowych. Można zatem stwierdzić,

⁴²⁶ J. Mládek, J. Širočková, *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 430.

⁴²⁷ U. Swadźba, *Wartości – pracy, rodziny i religii – ciągłość i zmiana. Socjologiczne stadium społeczności śląskich*, Wyd. Uniwersytet Śląski, Katowice 2012, s. 302

że studenci mieszkający na wsi podążają w kierunku liberalnych zachowań prawie tak szybko, jak studenci mieszkający w mieście. Przy czym należy zwrócić uwagę na fakt, że procesy takie jak m.in.: urbanizacja, industrializacja, informatyzacja, które występują z większym nasileniem w miastach, przyczyniają się do rozprzestrzeniania się liberalnych zachowań w całym społeczeństwie.

Tabela. 61. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a wiek

Czy uważasz, że:		Wiek			Razem
		18-19	20-22	23-25	
para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem	L	129	507	262	898
	%	67,9%	71,7%	77,1%	72,6%
nie powinna mieszkać ze sobą przed ślubem	L	33	86	28	147
	%	17,4%	12,2%	8,2%	11,9%
nie mam zdania	L	28	114	50	192
	%	14,7%	16,1%	14,7%	15,5%
Razem	L	190	707	340	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

Rok studiów okazał się również zmienną niezależną, która w istotnie statystyczny sposób różnicuje opinie studentów - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 13,755$; $df = 4$; $p = 0,008$). Badania wskazują, że przybliżony odsetek studentów z trzech roczników studiów był zdania, że para powinna zamieszkać wspólnie przed ślubem. Jednak już co piąty student z trzeciego roku studiów licencjackich nie miał ukształtowanej opinii w tej kwestii (20,4%) (zob. tabela 63.).

Tabela. 62. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a miejsce zamieszkania

Czy uważasz, że:		Miejsce zamieszkania			Razem
		miasto duże (N>50 000)	miasto małe (N<50 000)	wieś	
para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem	L	407	261	230	898
	%	73,5%	74,1%	69,5%	72,6%
nie powinna mieszkać ze sobą przed ślubem	L	52	49	46	147
	%	9,4%	13,9%	13,9%	11,9%
nie mam zdania	L	95	42	55	192
	%	17,1%	11,9%	16,6%	15,5%
Razem	L	554	352	331	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

Tabela. 63. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a rok studiów

Czy uważasz, że:		Rok studiów			Razem
		I rok I st.	III rok I st.	II rok II st.	
para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem	L	371	297	230	898
	%	73,6%	69,7%	74,9%	72,6%
nie powinna mieszkać ze sobą przed ślubem	L	69	42	36	147
	%	13,7%	9,9%	11,7%	11,9%
nie mam zdania	L	64	87	41	192
	%	12,7%	20,4%	13,4%	15,5%
Razem	L	504	426	307	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

Tabela. 64. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a kierunek studiów

Kierunek studiów		Czy uważasz, że:			Razem
		para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem	nie powinna mieszkać ze sobą przed ślubem	nie mam zdania	
socjologia	L	125	11	26	162
	%	77,2%	6,8%	16,0%	100,0%
pedagogika	L	137	28	60	225
	%	60,9%	12,4%	26,7%	100,0%
politologia	L	189	16	21	226
	%	83,6%	7,1%	9,3%	100,0%
fizyka	L	32	3	11	46
	%	69,6%	6,5%	23,9%	100,0%
matematyka	L	82	34	17	133
	%	61,7%	25,6%	12,8%	100,0%
wychowanie techniczne/technologia informacyjna	L	46	10	7	63
	%	73,0%	15,9%	11,1%	100,0%
BHP	L	118	13	21	152
	%	77,6%	8,6%	13,8%	100,0%
informatyka	L	169	32	29	230
	%	73,5%	13,9%	12,6%	100,0%
Razem	L	898	147	192	1237
	%	72,6%	11,9%	15,5%	100,0%

Źródło: badania własne.

Kierunek studiów również różnicuje opinie studentów, co do wspólnego zamieszkania pary przed zawarciem związku małżeńskiego - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 73,162$; $df = 14$; $p = 0,000$). Studenci politologii stanowili najwyższy odsetek badanych, który był zdania, że para powinna zamieszkać razem przed ślubem (83,6%). Z kolei najrzadziej twierdzili w ten sposób studenci pedagogiki (60,9%). Najbardziej przeciwni wspólnemu zamieszkanu pary byli studenci matematyki – odsetek studentów z tego kierunku wynosił 25,6%. Natomiast największy odsetek studentów pedagogiki (26,7%) i fizyki (23,9%) nie miał zdania w tej kwestii (zob. tabela 64.).

Powyższa analiza wyników badań własnych wskazuje, że hipoteza H4 stanowiąca: *Wiek, płeć, rok i kierunek studiów są zmiennymi, które różnicują opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem* – zostaje potwierdzona jednak nie całkowicie. Analiza ukazała, że tylko wiek, rok oraz kierunek studiów różnicują opinie studentów dotyczące wspólnego zamieszkania pary przed ślubem. Z kolei płeć respondentów okazała się zmienną niezależną, która nie różnicuje opinii studentów w tej kwestii.

Tabela. 65. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a częstotliwość udziału w praktykach religijnych

Czy uważasz, że:		Częstotliwość udziału w praktykach religijnych					Razem
		kilka razy w tyg.	raz w tyg.	1-2 razy w mies.	kilka razy w roku	nie uczestni-czę	
para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem	L	16	156	88	312	326	898
	%	27,1%	50,3%	74,6%	82,8%	87,4%	72,6%
para nie powinna mieszkać ze sobą przed ślubem	L	37	65	5	22	18	147
	%	62,7%	21,0%	4,2%	5,8%	4,8%	11,9%
nie mam zdania	L	6	89	25	43	29	192
	%	10,2%	28,7%	21,2%	11,4%	7,8%	15,5%
Razem	L	59	310	118	377	373	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

Statystyczna analiza wyników badań własnych wskazuje, że zmienna niezależna, jaką jest częstotliwość udziału w praktykach religijnych różnicuje w sposób bardzo istotny statystycznie opinie studentów dotyczące wspólnego zamieszkania pary przed ślubem - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 294,322$; $df = 8$; $p = 0,000$; V Cramera = 0,345). Można

zauważyć tendencję, że im rzadsza częstotliwość udziału w praktykach religijnych lub ich całkowity brak, tym większy odsetek studentów był zdania, że para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem. Bardziej religijne osoby, mając na uwadze normy i zasady wyznaczane przez Kościół, chcąc ich przestrzegać, posiadały opinie, że para jednak nie powinna mieszkać wspólnie przed zawarciem małżeństwa – takiego zdania było aż 62,7% respondentów (zob. tabela 65.).

Podsumowując należy stwierdzić, że studenci ze Słowacji są bardziej liberalni niżeli studenci z Polski jeśli chodzi o wspólne zamieszkanie pary przed ślubem. Przyczyn tego można upatrywać m.in. w tym, iż społeczeństwo słowackie jest znacznie bardziej liberalne od polskiego społeczeństwa, ponieważ w Słowacji dominują wartości świecko-racjonalne⁴²⁸. Zarówno kobiety, jak i mężczyźni mają jednakowe stanowisko w kwestii wspólnego zamieszkania. Z analizy wyników badań uwidacznia się tendencja, że im wyższy wiek, tym większa liczba studentów była zdania, że para powinna zamieszkać razem przed zawarciem małżeństwa. Miejsce zamieszkania tylko w nieznaczny sposób różnicuje opinie. Studenci mieszkający w dużym oraz w małym mieście częściej niżeli studenci mieszkający na wsi byli takiego zdania. Analiza wyników badań własnych pokazała także, że kierunek studiów oraz częstotliwość udziału w praktykach religijnych lub ich brak, różnicują poglądy studentów na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem

5.8. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej

Socjologowie rodziny i seksuolodzy twierdzą, że postawy i zachowania ludzi, zwłaszcza młodzieży, związane z seksualnością i erotyką uległy w ostatnim dziesięcioleciu radykalnym przemianom – zmiany te prowadzą ku niemal całkowitemu liberalizmowi etycznemu i moralnemu⁴²⁹. J. Mariański⁴³⁰ pisze, że w życiu społecznym rzeczywista moralność małżeńsko-rodzinna jest poddawana różnorodnym prądom liberalnym i permissywnym, przyznającym cielesnej formie miłości (płciowości) własną wartość i wyrażającym się w komunikowaniu osobowym, niezależnie od aktów zapłodnienia. Coraz mniej trzeba miłości dla usprawiedliwienia „więcej seksu”. Chodzi

⁴²⁸ R. Inglehart, Ch. Wenzel, *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*, Cambridge University Press, New York, Cambridge 2005, s. 63. Za: P. Zdziech, *Ronald Ingleharta teoria rozwoju ludzkiego*, NOMOS, Kraków 2010, s. 72.

⁴²⁹ J. Baniak, *Małżeństwo i rodzina w świadomości młodzieży gimnazjalnej na tle kryzysu jej tożsamości osobowej*, Wydawnictwo NOMOS, Kraków 2010, s. 221.

⁴³⁰ J. Mariański, *Między sekularyzacją i ewangelizacją. Wartości prorodzinne w świadomości młodzieży szkół średnich*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, 2003, s. 256-257.

tu przede wszystkim o napięcia i konflikty pomiędzy religijnym modelem rodziny i jej moralnością a wzorami życia, jakie przeważają w nowoczesnych społeczeństwach. Szukanie swobody i nieograniczonej wolności, hołdowanie postawie subiektywistycznej oraz indywidualistycznemu dążeniu do egoistycznej samorealizacji pozbawia małżeństwo i rodzinę najgłębszych znaczeń i wartości chrześcijańskich. Autor ten uważa, że w świadomości zbiorowej akcentuje się znaczenie zaspokojenia potrzeby intymności i partnerstwa. Według S. Zaręby⁴³¹ młode pokolenie w przytłaczającej większości akceptuje realizację funkcji seksualnej poza małżeństwem.

Życie w związku kohabitacyjnym ściśle wiąże się z intymnymi relacjami między partnerami, a dokładnie z inicjacją seksualną. Zapytałam więc studentów, jaki jest najlepszy moment na rozpoczęcie inicjacji seksualnej. Studenci mieli sześć odpowiedzi do wyboru lub też mogli wpisać inny moment, który nie został podany. Analiza tego pytania pokaże, czy badani respondenci podążają w kierunku moralności liberalnej czy religijnej.

Tabela 66. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej a kraj zamieszkania

Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej:		Kraj		Razem
		Polska	Słowacja	
dopiero po ślubie kościelnym	L	39	31	70
	%	6,2%	5,1%	5,7%
już po ślubie cywilnym	L	9	4	13
	%	1,4%	0,7%	1,1%
po zaręczynach	L	0	3	3
	%	0,0%	0,5%	,2%
gdy para kocha się wzajemnie	L	363	298	661
	%	57,3%	49,4%	53,4%
w dowolnej chwili	L	159	151	310
	%	25,1%	25,0%	25,1%
trudno ocenić	L	62	116	178
	%	9,8%	19,2%	14,4%
inne	L	2	0	2
	%	0,3%	0,0%	,2%
Razem	L	634	603	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

⁴³¹ S. Zaręba, *Horyzonty moralności polskiego ucznia i studenta*, w: A. Maksymowicz (red.), *Moralne dylematy Polaków w ponowoczesności*. Zakład Wydawniczy „Nomos”. Kraków 2009, s. 205-220.

Z przeprowadzonych badań własnych wynika, że większy odsetek studentów z Polski (57,3%) niżeli ze Słowacji (49,4%) uważał, że odpowiedni moment na rozpoczęcie inicjacji seksualnej jest wtedy, gdy para się wzajemnie kocha. Może to świadczyć o tym, że społeczność studencka z Polski mimo dominujących wartości tradycyjnych, posiada bardzo liberalne podejście do inicjacji seksualnej. Zaskakujący jest fakt, że mniejszy odsetek studentów ze Słowacji, kraju bardziej liberalnego, był również takiego zdania. Co czwarty student z Polski (25,1%) oraz co czwarty ze Słowacji (25,0%) był zdania, że inicjacja seksualna może nastąpić w dowolnej chwili. Świadczy to o spontaniczności oraz o tym, że coraz częściej wśród młodych osób zauważalna jest inicjacja seksualna niekoniecznie powiązana z miłością, lecz jako zaspokojenie potrzeby seksualnej oraz jako satysfakcja. Kraj badanych studentów jest zmienną niezależną, która w istotny statystycznie sposób różnicuje opinie dotyczące odpowiedniego momentu rozpoczęcia inicjacji seksualnej - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 30,060$; $df = 6$; $p = 0,000$) (zob. tabela 66.).

Kobiety znacznie częściej niż mężczyźni uważały, że inicjację seksualną można rozpocząć, kiedy występuje wzajemna miłość – takiego zdania było 60,0% kobiet, natomiast mężczyzn 44,3%. Na rozpoczęcie inicjacji seksualnej zawarcie małżeństwa cywilnego, kościelnego, czy konkordatowego nie ma znaczenia, ważniejsze jest uczucie miłości. Z kolei co trzeci mężczyzna uważał, że inicjację seksualną można rozpocząć w dowolnej chwili (34,8%), według nich nawet miłość nie jest potrzebna do współżycia seksualnego - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 56,495$; $df = 6$; $p = 0,000$; $V \text{ Cramera} = 0,214$) (zob. tabela 67.).

Wiek badanych studentów nie różnicuje w sposób istotny statystycznie wyboru odpowiedniego momentu na inicjację seksualną przez badanych studentów - $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 15,695$; $df = 12$; $p = 0,206$). Niezależnie od wieku badani respondenci uznali, że współżycie seksualne można rozpocząć, gdy para się wzajemnie kocha (zob. tabela 68.).

Tabela 67. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej a płeć

Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej:		Płeć		Razem
		kobieta	mężczyzna	
dopiero po ślubie kościelnym	L	39	31	70
	%	5,4%	6,0%	5,7%
już po ślubie cywilnym	L	7	6	13
	%	1,0%	1,2%	1,1%
po zaręczynach	L	0	3	3
	%	0,0%	0,6%	,2%
gdy para kocha się wzajemnie	L	432	229	661
	%	60,0%	44,3%	53,4%
w dowolnej chwili	L	130	180	310
	%	18,1%	34,8%	25,1%
trudno ocenić	L	112	66	178
	%	15,6%	12,8%	14,4%
inne	L	0	2	2
	%	0,0%	0,4%	,2%
Razem	L	720	517	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

Odpowiedni moment inicjacji seksualnej różnicuje w niewielki sposób studentów z różnych roczników studiów - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 22,302$; $df = 12$; $p = 0,034$) (zob. tabela 69.). Aby dowiedzieć się dokładnie między którymi rocznikami studiów występują znaczące statystycznie różnice, zastosowałam test NIR. Wykonany test NIR pokazał, że znaczące różnice w postrzeganiu odpowiedniego momentu inicjacji seksualnej występują między III rokiem studiów I stopnia a II rokiem studiów II stopnia ($p < 0,05$) (zob. tabela 70.).

Analiza statystyczna wyników badań własnych wskazuje na występujące różnice między miejscem zamieszkania a wskazaniem przez badanych studentów odpowiedniego momentu rozpoczęcia inicjacji seksualnej - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 28,304$; $df = 12$; $p = 0,005$). Tutaj również zastosowałam test NIR, aby dowiedzieć się między którym miejscem zamieszkania występują istotnie statystycznie różnice. Test wykazał, że istotne różnice występują między studentami mieszkającymi w dużym mieście, a studentami mieszkającymi na wsi. Różnica ta w szczególności widoczna jest wśród studentów, którzy uważali, że najlepszy moment na rozpoczęcie inicjacji seksualnej jest dowolna chwila – stwierdziło tak 29,1% respondentów z dużego miasta, natomiast ze wsi 19,0% (zob. tabele: 71. i 72.)

Tabela 68. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej a wiek

Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej:		Wiek			Razem
		18-19	20-22	23-25	
dopiero po ślubie kościelnym	L	10	45	15	70
	%	5,3%	6,4%	4,4%	5,7%
już po ślubie cywilnym	L	4	7	2	13
	%	2,1%	1,0%	0,6%	1,1%
po zaręczynach	L	0	1	2	3
	%	0,0%	0,1%	0,6%	,2%
gdy para kocha się wzajemnie	L	94	393	174	661
	%	49,5%	55,6%	51,2%	53,4%
w dowolnej chwili	L	46	170	94	310
	%	24,2%	24,0%	27,6%	25,1%
trudno ocenić	L	36	89	53	178
	%	18,9%	12,6%	15,6%	14,4%
inne	L	0	2	0	2
	%	0,0%	0,3%	0,0%	,2%
Razem	L	190	707	340	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

Tabela 69. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej a rok studiów

Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej:		Rok studiów			Razem
		I rok I st.	III rok I st.	II rok II st.	
dopiero po ślubie kościelnym	L	39	17	14	70
	%	7,7%	4,0%	4,6%	5,7%
już po ślubie cywilnym	L	9	1	3	13
	%	1,8%	0,2%	1,0%	1,1%
po zaręczynach	L	0	2	1	3
	%	0,0%	0,5%	0,3%	,2%
gdy para kocha się wzajemnie	L	250	250	161	661
	%	49,6%	58,7%	52,4%	53,4%
w dowolnej chwili	L	132	97	81	310
	%	26,2%	22,8%	26,4%	25,1%
trudno ocenić	L	72	59	47	178
	%	14,3%	13,8%	15,3%	14,4%
inne	L	2	0	0	2
	%	0,4%	0,0%	0,0%	0,2%
Razem	L	504	426	307	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

Tabela 70. Test NIR zastosowany do zmiennej zależnej: odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej oraz zmiennej niezależnej: rok studiów

Test NIR		Istotność
I rok I st.	III rok I st.	0,080
	II rok II st.	0,115
III rok I st.	I rok I st.	0,080
	II rok II st.	0,035
II rok II st.	I rok I st.	0,115
	III rok I st.	0,035

Źródło: badania własne.

Tabela 71. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej a miejsce zamieszkania

Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej:		Miejsce zamieszkania			Razem
		miasto duże (N>50 000)	miasto małe (N<50 000)	wieś	
dopiero po ślubie kościelnym	L	26	21	23	70
	%	4,7%	6,0%	6,9%	5,7%
już po ślubie cywilnym	L	8	3	2	13
	%	1,4%	0,9%	0,6%	1,1%
po zaręczynach	L	2	0	1	3
	%	0,4%	0,0%	0,3%	,2%
gdy para kocha się wzajemnie	L	291	196	174	661
	%	52,5%	55,7%	52,6%	53,4%
w dowolnej chwili	L	161	86	63	310
		29,1%	24,4%	19,0%	25,1%
trudno ocenić	L	64	46	68	178
	%	11,6%	13,1%	20,5%	14,4%
inne	L	2	0	0	2
	%	0,4%	0,0%	0,0%	0,2%
Razem	L	554	352	331	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

Tabela 72. Test NIR zastosowany do zmiennej zależnej: odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej oraz zmiennej niezależnej: miejsce zamieszkania

Test NIR		Istotność
miasto duże (N>50 000)	miasto małe (N<50 000)	0,053
	wieś	0,015
miasto małe (N<50 000)	miasto duże (N>50 000)	0,053
	wieś	0,068
wieś	miasto duże (N>50 000)	0,015
	miasto małe (N<50 000)	0,068

Źródło: badania własne.

Kierunek studiów także różnicuje uznawany przez studentów właściwy moment na rozpoczęcia współżycia seksualnego - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 172,293$; $df = 42$; $p = 0,000$). Największe różnice występują między studentami pedagogiki, socjologii, pedagogiki (studentami studiów humanistycznych) a studentami matematyki, fizyki, informatyki, BHP, wychowania technicznego/technologii informacyjnej (studentami studiów technicznych i przyrodniczych, ścisłych) w opinii dotyczącej, że najlepszym momentem na rozpoczęcie inicjacji seksualnej jest sytuacja, gdy para wzajemnie się kocha. Studenci studiów humanistycznych znacznie częściej niż studenci studiów technicznych i przyrodniczych, ścisłych byli zdania, że wzajemna miłość jest przesłanką do rozpoczęcia współżycia seksualnego. Odsetek różnicy między tymi studiami sięgał nawet 20 punktów procentowych. Z kolei co 3 student informatyki (32,2%), BHP (32,9%) i wychowania technicznego/technologii informacyjnej (34,9%) był zdania, że inicjację seksualną można rozpocząć w dowolnej chwili – według tych studentów miłość i uczucia nie mają znaczenia, bardziej liczy się chęć współżycia, spontaniczność doznań i zaspokojenie popędu płciowego.

Analiza wyników badań wskazuje także na daleko posuwające się zmiany w życiu rodzinnym. Coraz bardziej liberalne podejście do inicjacji seksualnej powoduje, że formalności w Urzędzie Stanu Cywilnego czy też w kościele nie są potrzebne. Liczą się miłość, uczucia, a nawet spontaniczność bez uczuć – czyli potrzeba zaspokojenia popędu seksualnego, przygoda seksualna, odczuwane doznania. Zatem moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej przez badanych studentów zmierza w głównej mierze ku moralności liberalnej. Znaczący to, że wartość czystości przedmałżeńskiej zatraciła swoje znaczenie. Potwierdza to zatem fakt, że seks został całkowicie oderwany od małżeństwa. Prawdopodobnie może to być skutkiem oddzielenia przez respondentów seksualności od małżeństwa i prokreacji. Studenci twierdzą, że seks można „uprawiać”, gdy partnerzy darzą się wzajemną miłością. Jednak coraz częściej zdarza się, że może dochodzić do zbliżenia seksualnego bez zaangażowania uczuciowego, poza małżeństwem i bez związku z prokreacją, gdyż może on dawać poczucie przyjemności i osobistej satysfakcji. Wszystko to przyczynia się do coraz większego rozpowszechniania zjawiska kohabitacji oraz do zwiększenia akceptacji dla życia w związku nieformalnym.

Autorka I. Reiss⁴³² przedstawiła cztery standardy dotyczące pożycia płciowego. Jeden to abstynencja (motywowana względami religijnymi, nieodpowiednią fazą życia, a najczęściej brakiem partnera), drugi to podwójny wzorzec (seks przyzwolony był przez wieki tylko mężczyznom, natomiast główna zmiana rozpoczęła się wtedy, gdy zaaprobowany społecznie został wzorzec określany jako „narzeczeński standard” (z j. ang. *transitional double*), który pozwalał współżyć seksualnie kobietom zaręczonym lub posiadającym stałego partnera). Trzeci, to wzorzec oparty na miłości (z j. ang. *love standard*) – życie seksualne możliwe jest wtedy, gdy dwoje ludzi łączy silne uczucie, standard taki akceptowany jest dla obu płci. Natomiast czwarty, to wzorzec permissywności (z j. ang. *fun standard*) – następuje przyzwolenie na seks bez uczucia, niezależnie od relacji uczuciowych między obiema płciami. Zauważa się, że dwa ostatnie wzorce, tj. *love standard* i *fun standard* stały się dominujące w kulturze ponowoczesnych społeczeństw. Badania własne przeprowadzone wśród studentów z Polski i Słowacji potwierdzają tę zależność.

5.9. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych

Zarówno w Polsce, jak i w Słowacji nie ma możliwości zalegalizowania związków kohabitacyjnych, tak jak ma to miejsce na przykład we Francji. Postanowiłam zapytać badanych studentów, czy związki kohabitacyjne powinny zostać zalegalizowane w krajach, w których mieszkają. Poznane opinie na ten temat pozwolą wysunąć wniosek, czy istnieje potrzeba legalizacji kohabitacji w krajach badanych studentów. Opinie te będą bardzo istotne i pokażą, jak daleko oba środowiska studenckie zmierzają ku liberalizacji zachowań w życiu rodzinnym.

Analiza wyników badań własnych wskazuje, że większość studentów z Polski (41,6%) i ze Słowacji (47,1%) było zdania, że związki kohabitacyjne powinny zostać zalegalizowane. Jednak mniejszy odsetek w tej kwestii stanowili studenci z Polski, co wskazuje, że hipoteza H5 stanowiąca: *Mniejszy odsetek studentów z Polski, niż ze Słowacji ma zdanie, że kohabitacja powinna zostać zalegalizowana, z uwagi na większą presję tradycyjnego i religijnego modelu rodziny w Polsce* – została potwierdzona.

⁴³² I. Reiss, *The Social Context of Premarital Sexual Permissiveness*, Holt, Rinehart and Winston, New York 1967, za: K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2006, s. 98-99.

Tabela 73. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a kraj zamieszkania

Czy związki kohabitacyjne powinny zostać zalegalizowane?		Kraj		Razem
		Polska	Słowacja	
tak	L	264	284	548
	%	41,6%	47,1%	44,3%
nie	L	146	128	274
	%	23,0%	21,2%	22,2%
nie mam zdania	L	224	191	415
	%	35,3%	31,7%	33,5%
Razem	L	634	603	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Ponad 1/3 studentów z Polski (35,3%) i ze Słowacji (31,7%) nie miała ukształtowanego zdania w tej kwestii. Natomiast 23,0% respondentów z Polski i 21,2% ze Słowacji sprzeciwiało się legalizacji kohabitacji. Analiza statystyczna wykazała, że zmienna niezależna jaką jest kraj zamieszkania studentów, nie różnicuje opinii na ten temat - $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 3,762$; $df = 2$; $p = 0,152$) (zob. tabela 73.). Płeć różnicuje opinie badanych studentów na temat legalizacji kohabitacji – $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 8,284$; $df = 2$; $p = 0,016$; $V = 0,082$). Z przeprowadzonych badań wynika, że większy odsetek kobiet (46,4%) niż mężczyzn (41,4%) uważał, że istnieje potrzeba legalizacji związków kohabitacyjnych. Co trzecia kobieta (34,3%) i co trzeci mężczyzna (32,5%) nie byli zdecydowani czy kohabitacja powinna, czy też nie powinna zostać zalegalizowaną formą życia. Z kolei, jak wskazuje analiza wyników badań, większa liczba mężczyzn (26,1%), niż kobiet (19,3%) uważała, że bez względu na zmiany w życiu rodzinnym, kohabitacja nie powinna zostać zalegalizowana (zob. tabela 74.).

Wiek badanych studentów nie jest zmienną niezależną, która w istotny statystycznie sposób różnicuje opinie badanych respondentów na temat legalizacji związków kohabitacyjnych - $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 6,501$; $df = 4$; $p = 0,165$; $V = 0,051$). Jednak można zaobserwować tendencję, że im wyższy wiek, tym większy odsetek studentów uważało, że kohabitacja powinna posiadać legalną formę, która zarazem przyczyniłaby się do otrzymania przez partnerów różnego rodzaju przywilejów. Należy zwrócić uwagę także na fakt, że młodsi studenci, szczególnie z przedziału wiekowego od 18 do 19 roku życia, zaczynają być dopiero we wstępnej fazie wstępowania w kohabitację, która swoje apogeum osiąga około 25 roku życia. Najmłodsi respondenci

także w największym odsetku nie mają wyrobionego zdania w tej sprawie (41,1%) (zob. tabela 75.).

Tabela 74. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a płeć

Czy związki kohabitacyjne powinny zostać zalegalizowane?		Płeć		Razem
		kobieta	mężczyzna	
tak	L	334	214	548
	%	46,4%	41,4%	44,3%
nie	L	139	135	274
	%	19,3%	26,1%	22,2%
nie mam zdania	L	247	168	415
	%	34,3%	32,5%	33,5%
Razem	L	720	517	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Miejsce zamieszkania studentów również nie jest zmienną niezależną, która wykazywałaby istotne statystycznie różnice w opiniach na temat legalizacji kohabitacji - $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 7,943$; $df = 4$; $p = 0,094$). Studenci mieszkający w dużym (45,8%) i małym mieście (46,3%) reprezentowali większościowe stanowisko mówiące, że kohabitacja powinna zostać zalegalizowana. Studenci mieszkający na wsi również często tak uważali (39,6%), jednak znaczny ich odsetek nie miał zdania w tej kwestii (36,0%) (zob. tabela 76.)

Tabela 75. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a wiek

Czy związki kohabitacyjne powinny zostać zalegalizowane?		Wiek			Razem
		18-19	20-22	23-25	
tak	L	74	314	160	548
	%	38,9%	44,4%	47,1%	44,3%
nie	L	38	164	72	274
	%	20,0%	23,2%	21,2%	22,2%
nie mam zdania	L	78	229	108	415
	%	41,1%	32,4%	31,8%	33,5%
Razem	L	190	707	340	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Tabela 76. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a
miejsce zamieszkania

Czy związki kohabitacyjne powinny zostać zalegalizowane?		Miejsce zamieszkania			Razem
		miasto duże (N>50 000)	miasto małe (N<50 000)	wieś	
tak	L	254	163	131	548
	%	45,8%	46,3%	39,6%	44,3%
nie	L	108	85	81	274
	%	19,5%	24,1%	24,5%	22,2%
nie mam zdania	L	192	104	119	415
	%	34,7%	29,5%	36,0%	33,5%
Razem	L	554	352	331	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Z przeprowadzonej analizy statystycznej wyników badań własnych można zauważyć, że odsetek respondentów mieszkających na wsi, którzy byli zdania, że kohabitacja powinna posiadać zalegalizowaną postać, jest mniejszy niżeli respondentów mieszkających w małym i dużym mieście. Może to świadczyć o tym, iż osoby mieszkające na wsi uznają bardziej tradycyjne wartości, co może wpływać na ich znaczny wśród nich podział, co do tej opinii.

Analiza opinii na temat legalizacji kohabitacji a studiowanego kierunku wprowadza pewne różnice w postrzeganiu powinności zalegalizowania związku kohabitacyjnego. Różnice, jakie występują między studentami z badanych kierunków studiów posiadają bardzo wysoką istotność statystyczną - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 37,421$; $df = 14$; $p = 0,001$; $V = 0,123$). Najbardziej przekonani o legalizacji kohabitacji byli studenci socjologii (53,7%), politologii (46,0%), matematyki (41,4%) oraz BHP (48,7%). Z kolei studenci pedagogiki nie posiadali jednolitego stanowiska w tej kwestii – jedna część z nich była zdania, że kohabitacja powinna zostać zalegalizowanym związkiem (46,0%), a druga część nie posiadała zdania w tej kwestii (40,4%). Studenci wychowania technicznego/technologii informacyjnej oraz studenci informatyki również nie byli całkowicie zdecydowani. Z kolei studenci fizyki w zdecydowanej większości zupełnie nie mieli zdania na ten temat (50,0%) (zob. tabela 77.). Na podstawie analizy wyników badań własnych można wysunąć wniosek, że kierunek studiów w znaczny sposób różnicuje opinie badanych studentów na temat legalizacji związków kohabitacyjnych.

Zmienna niezależna rok studiów nie wpływa na opinie badanych studentów na temat legalizacji kohabitacji. Zatem niezależnie od roku studiów identyczny odsetek studentów był zdania, że kohabitacja powinna zostać zalegalizowana - $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 3,800$; $df = 4$; $p = 0,434$) (zob. tabela 78.).

Tabela 77. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a kierunek studiów

Kierunek studiów		Czy związki kohabitacyjne powinny zostać zalegalizowane?			Razem
		tak	nie	nie mam zdania	
socjologia	L	87	30	45	162
	%	53,7%	18,5%	27,8%	100,0%
pedagogika	L	102	32	91	225
	%	45,3%	14,2%	40,4%	100,0%
politologia	L	104	61	61	226
	%	46,0%	27,0%	27,0%	100,0%
fizyka	L	14	9	23	46
	%	30,4%	19,6%	50,0%	100,0%
matematyka	L	55	40	38	133
	%	41,4%	30,1%	28,6%	100,0%
wychowanie techniczne/technologia informacyjna	L	25	15	23	63
	%	39,7%	23,8%	36,5%	100,0%
BHP	L	74	30	48	152
	%	48,7%	19,7%	31,6%	100,0%
informatyka	L	87	57	86	230
	%	37,8%	24,8%	37,4%	100,0%
Razem	L	548	274	415	1237
	%	44,3%	22,2%	33,5%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Tabela 78. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a rok studiów

Czy związki kohabitacyjne powinny zostać zalegalizowane?		Rok i stopień studiów			Razem
		I rok I st.	III rok I st.	II rok II st.	
- Tak	L	223	190	135	548
	%	44,2%	44,6%	44,0%	44,3%
- Nie	L	119	82	73	274
	%	23,6%	19,2%	23,8%	22,2%
- Nie mam zdania	L	162	154	99	415
	%	32,1%	36,2%	32,2%	33,5%
Razem	L	504	426	307	1237
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Powyższa analiza wskazuje, że hipoteza H6 stanowiąca: *Wiek, płeć, rok i kierunek studiów są zmiennymi, które różnicują opinie na temat legalizacji związków nieformalnych* – zostaje potwierdzona ale tylko w części. Wyniki badań wskazują, że tylko zmienne zależne jakimi są płeć i kierunek studiów różnicują opinie badanych studentów dotyczące legalizacji kohabitacji.

Z kolei ogromny wpływ na opinie badanych studentów ma częstotliwość udziału w praktykach religijnych - $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 100,304$; $df = 8$; $p = 0,000$). Dane z kolejnej tabeli obrazują wyraźnie tę tendencję.

Tabela 79. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a częstotliwość udziału w praktykach religijnych

Częstotliwość udziału w praktykach religijnych:		Czy związki kohabitacyjne powinny zostać zalegalizowane?			Razem
		tak	nie	nie mam zdania	
kilka razy w tygodniu	L	11	35	13	59
	%	18,6%	59,3%	22,0%	100,0%
raz w tygodniu	L	94	95	121	310
	%	30,3%	30,6%	39,0%	100,0%
1-2 razy w miesiącu	L	61	22	35	118
	%	51,7%	18,6%	29,7%	100,0%
kilka razy w roku	L	179	64	134	377
	%	47,5%	17,0%	35,5%	100,0%
nie uczestniczę	L	203	58	112	373
	%	54,4%	15,5%	30,0%	100,0%
Razem	L	548	274	415	1237
	%	44,3%	22,2%	33,5%	100,0%

Źródło: Badania własne.

Aż 59,3% studentów, którzy brali udział w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu uważało, że nie ma potrzeby legalizacji kohabitacji. Z kolei studenci, którzy praktykowali 1-2 razy w miesiącu (51,7%), kilka razy w roku (47,5%) oraz nie praktykujący w ogóle (54,4%) w większości byli zdania, że legalizacja jest potrzebna. Natomiast studenci, którzy brali udział w praktykach religijnych raz w tygodniu nie posiadali jednolitego stanowiska w tej kwestii – podzieleni byli na trzy grupy, z przewagą studentów nie mających zdania na ten temat (39,0%) (zob. tabela 79.).

Z badań własnych wynika, że większy odsetek studentów ze Słowacji, niżeli z Polski, był zdania, że kohabitacja powinna zostać zalegalizowana. Społeczność studencka z Polski staje się coraz bardziej ukierunkowana na liberalne zachowania

rodzinne. Większa liczba kobiet, niż mężczyzn, uznała potrzebę legalizacji związków kohabitacyjnych. Może się to wiązać z tym iż, kobiety znacznie bardziej niż mężczyźni oczekują odpowiedzialności od partnera oraz stworzenia, w miarę możliwości, stabilnego związku, co w przypadku związku nieformalnego, jego legalna forma miałaby na to duży wpływ. Analiza wyników badań pozwala zaobserwować tendencję, że im wyższy wiek badanych studentów, tym większy odsetek uważał, że kohabitacja powinna posiadać legalną formę. Miejsce zamieszkania oraz wiek badanych studentów nie różnicują w istotny statystycznie sposób opinii na temat legalizacji kohabitacji. Kierunek studiów to zmienna niezależna, która w statystycznie znaczący sposób różnicuje opinie badanych studentów na temat legalizacji prawnej związków kohabitacyjnych.

Wyniki badań wskazują, że zmiennymi niezależnymi, które w największym stopniu różnicują opinie studentów dotyczące zjawiska kohabitacji są kraj zamieszkania studentów, częstotliwość udziału w praktykach religijnych oraz kierunek studiów. Zmienne niezależne takie jak: płeć, wiek, miejsce zamieszkania, rok studiów różnicują postawy badanych polskich i słowackich studentów tylko w niewielkim stopniu.

5.10. Hierarchia deklarowanych wartości studentów polskich i słowackich – podobieństwa i różnice

Kolejne, niezwykle ważne pytanie zadane respondentom dotyczyło ich indywidualnej hierarchii uznawanych w życiu wartości. Zadaniem studentów było nadać miejsca od 1 do 17 podanym siedemnastu wartościom (gdzie 1 – oznacza najważniejsze, 17 – nieważne). Hierarchia wartości nadana przez studentów została poddana rangowaniu.

Z przeprowadzonych badań własnych wynika, że kraj zamieszkania studentów różnicuje hierarchię wartości. Najwyższą pozycję w hierarchii zajmuje wartość „żyć szczęśliwie w rodzinie” - jest to pozycja rangowa pierwsza, jednak należy zwrócić uwagę, że wartość ta częściej na wyższych pozycjach była usytuowana przez studentów ze Słowacji (2,42), niżeli przez studentów z Polski (4,67). Na drugim miejscu studenci z Polski cenią „posiadanie dobrych przyjaciół” (5,77). Z kolei studenci ze Słowacji „założenie własnej rodziny” (4,21) – wartość ta wśród studentów z Polski występowała na czwartej pozycji (6,52). Analiza wyników wskazuje zatem, że rodzina ma większe znaczenie dla studentów ze Słowacji. Na trzecim miejscu w hierarchii studentów z

Polski występuje wartość „móc urzeczywistnić swoje marzenia” (6,05), a u studentów ze Słowacji „mieć dobrych przyjaciół”. Wartość „prowadzić ciekawe życie rodzinne” pojawiła się wśród studentów z Polski na piątej pozycji (7,23), a wśród studentów ze Słowacji na szóstej (7,42). „Realizowanie się w pracy” występuje wyżej u respondentów ze Słowacji (piąta pozycja), niż z Polski (szósta pozycja). Sukces zawodowy ważniejszy jest dla studentów z Polski (siódma pozycja). Z kolei studenci ze Słowacji na siódmym miejscu hierarchii usytuowali posiadanie dużych dochodów (7,45), co dla studentów z Polski ma mniejsze znaczenie i występuje na miejscu jedenastym (9,4). Zdobyć wyższego wykształcenia dla studentów z obu krajów zajmuje ósmą pozycję w hierarchii. Własne mieszkanie (dom), to wartość średnio ważna dla studentów z Polski (pozycja dziesiąta) i Słowacji (pozycja jedenasta). Wartość „cieszyć się uznaniem innych ludzi” to wartość uznawana przez studentów z Polski na dwunastym miejscu (9,94) – przez Słowaków natomiast na trzynastym miejscu (9,68). Wartości: „mieć dużo wolnego czasu”, „posiadać samochód”, „żyć zgodnie z religią”, „modnie się ubierać” usytuowane zostały przez studentów z obu krajów na ostatnich pozycjach hierarchii wartości – zatem były dla nich najmniej istotne, a nawet nieważne (zob. tabela 80.).

Płeć studentów z Polski i ze Słowacji także jest zmienną niezależną, która różnicuje hierarchię uznawanych wartości. Dla obu płci z obu krajów życie rodzinne stanowi najważniejszą wartość – usytuowana jest na pierwszej pozycji (zob. tabela 81., 82.). Z kolei posiadanie dobrych przyjaciół nieco wyżej cenią kobiety z Polski (pozycja druga), niż kobiety ze Słowacji i mężczyźni z Polski i Słowacji (pozycja trzecia). Z kolei dla obu płci ze Słowacji wartość „założyć własną rodzinę” znajduje się na pozycji drugiej – zatem Słowacy znacznie bardziej niż Polacy cenią tę wartość, ponieważ u studentów z Polski ta wartość występuje dwie pozycje niżej. Móc urzeczywistnić swoje marzenia, to wartość nieco bardziej ceniona przez mężczyzn z Polski (pozycja druga). Natomiast kobiety z Polski, nieco wyżej niż mężczyźni z Polski, w swojej hierarchii wartości umiejscowiły realizowanie się w pracy (pozycja piąta). Badane Słowaczki tę wartość umiejscowiły na pozycji szóstej. Z kolei studentki ze Słowacji (pozycja piąta), bardziej niż studentki z Polski (pozycja siódma), cenią zdobyć wyższego wykształcenia.

Tabela 80. Średnie pozycje rangowe i rangi hierarchii wartości według kraju zamieszkania

Wartości	Polska		Słowacja		Ogółem	
	Średnia	Pozycja rangowa	Średnia	Pozycja rangowa	Średnia	Pozycja rangowa
Żyć szczęśliwie w rodzinie	4,67	1	2,42	1	3,56	1
Mieć dobrych przyjaciół	5,77	2	4,35	3	5,07	2
Móc urzeczywistnić swoje marzenia	6,05	3	5,63	4	5,84	4
Założyć własną rodzinę	6,52	4	4,21	2	5,38	3
Prowadzić ciekawe życie	7,23	5	7,43	6	7,33	6
Realizować się w pracy	7,27	6	7,3	5	7,28	5
Odnieść sukces zawodowy	8,02	7	7,72	9	7,87	7
Zdobyć wyższe wykształcenie	8,28	8	7,61	8	7,95	8
Nie odczuwać stresu	9	9	7,98	10	8,5	9
Posiadać własne mieszkanie (dom)	9,3	10	8,15	11	8,73	11
Mieć duże dochody	9,4	11	7,45	7	8,44	10
Cieszyć się uznaniem innych ludzi	9,94	12	9,68	13	9,81	13
Pomagać innym ludziom	10,08	13	8,39	12	9,24	12
Mieć dużo wolnego czasu	10,96	14	10,53	14	10,75	14
Posiadać samochód	11,86	15	10,87	15	11,38	15
Żyć zgodnie z religią	12,21	16	12,7	16	12,45	16
Modnie się ubierać	13,56	17	13,15	17	13,36	17

Źródło: Badania własne.

Dla mężczyzn z Polski zdobycie wyższego wykształcenia znajduje się dopiero na dziesiątej pozycji, a dla studentów ze Słowacji na jedenastej. Zatem mężczyźni mniej cenią wyższe wykształcenie, za to nieco częściej niż kobiety pragną odnosić sukcesy zawodowe (zob. tabela 81., 82.). Mężczyźni ze Słowacji znacznie bardziej niż mężczyźni z Polski oraz kobiety z obu krajów, cenią nie odczuwanie stresu i posiadanie dużych dochodów (zob. tabela 81.).

Deklaracje życia w związku kohabitacyjnym lub nie przez respondentów z Polski nie różnicują ich hierarchii wartości w istotny sposób. Niezmiennie na szczycie hierarchii znajdują się wartości: żyć szczęśliwie w rodzinie, mieć dobrych przyjaciół, móc urzeczywistnić swoje marzenia. Tylko dwie uznawane wartości różnią się pozycjami w hierarchii, są to: założyć własną rodzinę, która nieco ważniejsza jest wśród studentów nie kohabitujących i pomagać innym ludziom – wartość ta jest nieco ważniejsza dla studentów kohabitujących (zob. tabela 83.).

Tabela 81. Średnie pozycje rangowe i rangi hierarchii wartości według płci w Polsce

Wartości studentów z Polski:	Płeć			
	Kobieta		Mężczyzna	
	Średnia	Ranga	Ranga	Średnia
Żyć szczęśliwie w rodzinie	4,51	1	1	4,92
Mieć dobrych przyjaciół	5,63	2	3	5,95
Móc urzeczywistnić swoje marzenia	6,1	3	2	5,99
Założyć własną rodzinę	6,45	4	4	6,64
Realizować się w pracy	7,01	5	6	7
Prowadzić ciekawe życie	7,38	6	5	7,68
Zdobyć wyższe wykształcenie	7,53	7	10	8,3
Odnieść sukces zawodowy	7,84	8	7	8,63
Posiadać własne mieszkanie (dom)	8,96	9	11	9,26
Nie odczuwać stresu	9,23	10	8	9,46
Mieć duże dochody	9,48	11	9	9,83
Cieszyć się uznaniem innych ludzi	9,89	12	12	10,02
Pomagać innym ludziom	10,03	13	13	10,15
Mieć dużo wolnego czasu	11,1	14	14	10,76
Posiadać samochód	11,77	15	15	12,01
Żyć zgodnie z religią	12,02	16	16	12,51
Modnie się ubierać	13,19	17	17	14,13

Źródło: Badania własne.

Również deklaracje życia w związku kohabitacyjnym lub nie przez respondentów ze Słowacji nie różnicują w istotny statystycznie sposób ich hierarchii wartości. Na szczycie hierarchii znajduje się wartość „żyć szczęśliwie w rodzinie”. Słowaccy studenci żyjący w związku kohabitacyjnym nieco bardziej cenią założenie własnej rodziny oraz posiadania dużych dochodów. Natomiast studenci nie żyjący w kohabitacji znacznie bardziej niż studenci nie kohabitujący cenią prowadzenie ciekawego życia (zob. tabela 84.).

Tabela 82. Średnie pozycje rangowe i rangi hierarchii wartości według płci w Słowacji

Wartości studentów ze Słowacji:	Płeć			
	Kobieta		Mężczyzna	
	Średnia	Ranga	Ranga	Średnia
Żyć szczęśliwie w rodzinie	2,14	1	1	2,77
Założyć własną rodzinę	3,86	2	2	4,17
Mieć dobrych przyjaciół	4,49	3	3	4,64
Móc urzeczywistnić swoje marzenia	5,88	4	4	5,34
Zdobyc wyższe wykształcenie	6,96	5	11	7,03
Realizować się w pracy	7,06	6	9	7,08
Odnieść sukces zawodowy	7,68	7	6	7,59
Prowadzić ciekawe życie	7,75	8	12	7,62
Mieć duże dochody	7,75	9	7	7,77
Posiadać własne mieszkanie (dom)	8,19	10	10	8,09
Nie odczuwać stresu	8,27	11	5	8,22
Pomagać innym ludziom	8,52	12	8	8,42
Cieszyć się uznaniem innych ludzi	10,05	13	13	9,21
Mieć dużo wolnego czasu	11,28	14	14	9,6
Posiadać samochód	11,52	15	15	10,06
Żyć zgodnie z religią	13,08	16	16	12,22
Modnie się ubierać	13,4	17	17	12,84

Źródło: Badania własne.

Należy podkreślić, że bez względu na kraj zamieszkania studentów, płeć czy życie w kohabitacji lub nie – zawsze na szczycie hierarchii znajdowała się wartość „żyć szczęśliwie w rodzinie”. W badaniach przeprowadzonych przez CBOS w 2010 roku⁴³³ również najbardziej cenioną wartością przez Polaków było szczęście rodzinne.

⁴³³ R. Boguszewski, *Co jest ważne, co można, a czego nie wolno – normy i wartości w życiu Polaków*, CBOS 2010, s. 4.

Tabela 83. Zróżnicowanie hierarchii wartości według średnich pozycji i rang w deklaracjach polskich studentów żyjących w kohabitacji lub nie będących w takich związkach

Hierarchia wartości studentów żyjących w kohabitacji	Średnia	Ranga	Hierarchia wartości studentów nie żyjących w kohabitacji	Średnia	Ranga
Żyć szczęśliwie w rodzinie	3,08	1	Żyć szczęśliwie w rodzinie	4,94	1
Mieć dobrych przyjaciół	4,78	2	Mieć dobrych przyjaciół	5,94	2
Móc urzeczywistnić swoje marzenia	4,95	3	Móc urzeczywistnić swoje marzenia	6,24	3
Prowadzić ciekawe życie	5,98	4	Założyć własną rodzinę	6,59	4
Założyć własną rodzinę	6,15	5	Prowadzić ciekawe życie	7,45	5
Realizować się w pracy	6,22	6	Realizować się w pracy	7,45	6
Odnieść sukces zawodowy	6,25	7	Odnieść sukces zawodowy	8,32	7
Zdobyć wyższe wykształcenie	7,22	8	Zdobyć wyższe wykształcenie	8,47	8
Nie odczuwać stresu	7,87	9	Nie odczuwać stresu	9,19	9
Posiadać własne mieszkanie (dom)	8,26	10	Posiadać własne mieszkanie (dom)	9,48	10
Mieć duże dochody	8,54	11	Mieć duże dochody	9,55	11
Pomagać innym ludziom	9,31	12	Cieszyć się uznaniem innych ludzi	9,97	12
Cieszyć się uznaniem innych ludzi	9,8	13	Pomagać innym ludziom	10,21	13
Mieć dużo wolnego czasu	10,72	14	Mieć dużo wolnego czasu	11	14
Posiadać samochód	10,95	15	Posiadać samochód	12,02	15
Żyć zgodnie z religią	13,09	16	Żyć zgodnie z religią	12,06	16
Modnie się ubierać	13,68	17	Modnie się ubierać	13,54	17

Źródło: Badania własne.

Analiza hierarchii wartości studentów pokazała, że wartości studentów ze Słowacji mimo bardziej liberalnego podejścia, są zorientowane przede wszystkim na szczęśliwe życie w rodzinie oraz założenie własnej rodziny – zatem są to tradycyjne wartości. Jednak należy wziąć pod uwagę fakt, że studenci mając na myśli rodzinę, niekoniecznie muszą myśleć o małżeństwie. Przecież założyć rodzinę mogą także poprzez życie w kohabitacji oraz posiadanie dzieci poza związkiem małżeńskim. Należałoby zatem doprecyzować hierarchię wartości umieszczając w niej różne warianty rodziny – oparte na związku małżeńskim lub na kohabitacji. Mimo to, dla

badanych studentów rodzina jest najważniejszą wartością. Dopiero na niższych pozycjach hierarchii ukazały się wartości takie jak: posiadanie wysokich dochodów, realizowanie się w pracy i odniesienie sukcesu zawodowego – jako wartości indywidualistyczne i nastawione na samorealizację. Zatem badani studenci ze Słowacji pod tym względem bliżsi są kulturze *familiarnej* niż *egotelicznej* (zob. rozdział 3.4.).

Tabela 84. Zróznicowanie hierarchii wartości według średnich pozycji i rang w deklaracjach studentów słowackich żyjących w kohabitacji lub nie będących w takich związkach

Hierarchia wartości studentów żyjących w kohabitacji	Średnia	Ranga	Hierarchia wartości studentów nie żyjących w kohabitacji	Średnia	Ranga
Żyć szczęśliwie w rodzinie	2,14	1	Żyć szczęśliwie w rodzinie	2,63	1
Założyć własną rodzinę	4	2	Mieć dobrych przyjaciół	4,29	2
Mieć dobrych przyjaciół	4,43	3	Założyć własną rodzinę	4,37	3
Móc urzeczywistnić swoje marzenia	5,83	4	Móc urzeczywistnić swoje marzenia	5,49	4
Mieć duże dochody	6,95	5	Prowadzić ciekawe życie	7,24	5
Zdobyć wyższe wykształcenie	7,11	6	Realizować się w pracy	7,34	6
Realizować się w pracy	7,24	7	Mieć duże dochody	7,83	7
Odnieść sukces zawodowy	7,33	8	Zdobyć wyższe wykształcenie	7,99	8
Nie odczuwać stresu	7,44	9	Odnieść sukces zawodowy	8,01	9
Posiadać własne mieszkanie (dom)	7,52	10	Nie odczuwać stresu	8,39	10
Prowadzić ciekawe życie	7,68	11	Pomagać innym ludziom	8,5	11
Pomagać innym ludziom	8,24	12	Posiadać własne mieszkanie (dom)	8,62	12
Cieszyć się uznaniem innych ludzi	9,3	13	Cieszyć się uznaniem innych ludzi	9,96	13
Mieć dużo wolnego czasu	10,56	14	Mieć dużo wolnego czasu	10,51	14
Posiadać samochód	10,58	15	Posiadać samochód	11,09	15
Modnie się ubierać	13	16	Żyć zgodnie z religią	12,24	16
Żyć zgodnie z religią	13,31	17	Modnie się ubierać	13,26	17

Źródło: Badania własne.

Studenci z Polski również w swej hierarchii wartości na pierwszej pozycji wskazywali wartość żyć szczęśliwie w rodzinie. W następnej kolejności w hierarchii usytuowane były wartości: posiadać dobrych przyjaciół i urzeczywistnić swoje marzenia. Realizować się w pracy, odnieść sukces zawodowy i zdobyć wykształcenie, to wartości znajdujące się od szóstej pozycji w dół. Zatem można stwierdzić, że studenci z Polski są bliżsi kulturze *familiarnej* (zob. rozdział 3.4.). Studenci z obu krajów, na przedostatniej pozycji od końca usytuowali wartość: żyć zgodnie z religią – zatem ta wartość jest dla nich nieistotna, nieważna. Umieszczenie tej wartości na tej pozycji świadczy o tym, że studenci nie przywiązują uwagi do wartości religijnych oraz do ich przestrzegania. Życie zgodnie z religią straciło swój sens mimo ich partycypacji w praktykach religijnych.

Reasumując, zjawisko kohabitacji jest bardziej rozpowszechnione w Słowacji niż w Polsce. W próbie badawczej studentów deklarujących życie w kohabitacji było ponad dwukrotnie więcej Słowaków, niż Polaków. Wśród studentów częściej kohabitowały kobiety niż mężczyźni, co może wynikać z faktu, że kobiety na tym etapie swojego życia są bardziej gotowe emocjonalnie i psychicznie na stworzenie dojrzałego związku z partnerem. Przeprowadzone badania własne pozwoliły stwierdzić, że społeczność studencka ze Słowacji zdecydowanie posiadała pozytywny stosunek wobec zjawiska kohabitacji. Natomiast społeczność studencka z Polski wykazywała postawę obojętną. Świadczyć to może o tym, iż społeczeństwo słowackie jest bardziej otwarte na trendy idące z Zachodu, gdzie nowe formy życia rodzinnego są powszechne i społecznie akceptowane. Analiza badań ukazała również, że większy odsetek studentów z Polski niż ze Słowacji był zdania, że kohabitacja stanowi konkurencyjną formę życia wobec związku małżeńskiego. Zaobserwowano różnice we wskazywaniu powodów ze względu na które młodzi ludzie aranżują swoje życie w związku kohabitacyjnym. Studenci z Polski kładli nacisk na wolność wyboru formy życia. Natomiast studenci ze Słowacji byli bardziej indywidualistycznie nastawieni i wskazywali na lepsze możliwości samorealizacji jednostki w związku kohabitacyjnym. Badani z Polski i Słowacji wskazywali także różne czynniki jakie wywierają wpływ na rozwój zjawiska kohabitacji. Z kolei obie społeczności studenckie stwierdziły, że małżeństwo ma i będzie mieć duże znaczenie. Zatem prognozować można, że rozwój zjawiska kohabitacji w krajach badanych studentów będzie stanowił wstęp do małżeństwa, a nie alternatywną formę – tak jak ma to miejsce w krajach skandynawskich. Kohabitacja w tych krajach będzie stanowić preludium do małżeństwa, będzie czasem narzeczeństwa

oraz okresem poznawania partnera w czynnościach dnia codziennego. Po upływie krótszego bądź dłuższego czasu przekształci się w zalegalizowane małżeństwo. Studenci ze Słowacji znacznie częściej niż studenci z Polski posiadali opinię, że para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem. Z kolei większy odsetek studentów z Polski wiązał inicjację seksualną z odczuwaniem miłości i uznał, że współżycie seksualne powinno odbywać się w związku, w którym partnerzy obdarzają się miłością. Z badań wynika również, że co czwarty student z Polski i co czwarty student ze Słowacji był zdania, że inicjacja seksualna, nie jest zależna od odczuwania miłości i można ją rozpocząć w dowolnym momencie. Takie postawy ukazują przemiany w życiu małżeńsko-rodzinnym odrywając współżycie seksualne od małżeństwa. Coraz częściej współżycie seksualne stanowi funkcję zaspokajania potrzeb emocjonalnych i seksualnych. Przeprowadzone badania własne ukazały również, że nieco wyższy odsetek studentów ze Słowacji niż z Polski był zdania, że kohabitacja powinna zostać zalegalizowana. Opinie te wskazują na postępującą dyfuzję zjawiska kohabitacji z krajów skandynawskich i Europy Zachodniej. Jednak uważam, że przez najbliższe kilka lub nawet kilkanaście lat zjawisko kohabitacji w Polsce i Słowacji będzie występowało w większości przypadków w formie poprzedzającej zawarcie małżeństwa.

Rozdział 6. Praktyki kohabitacyjne w środowisku studenckim

Kolejną metodą badawczą wykorzystaną w badaniach własnych był wywiad swobodny przeprowadzony ze studentami żyjącymi w związku kohabitacyjnym. Wywiady przeprowadziła osobiście autorka niniejszej rozprawy doktorskiej z łącznie trzydziestoma studentami z Polski i Słowacji (piętnastoma z Polski i piętnastoma ze Słowacji). Badani studenci reprezentowali środowisko akademickie Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach oraz Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze. Analiza przeprowadzonych wywiadów ma na celu poznanie opinii studentów na temat zjawiska kohabitacji oraz ich doświadczeń wynikających z życia w takim typie związku. Poniżej zaprezentowana została analiza wybranych pytań zadanych studentom, które mają istotne znaczenie oraz realizują cele badawcze niniejszej rozprawy doktorskiej.

6.1. Oceny kohabitacji jako konkurencji dla związku małżeńskiego

Jedno z zadanych pytań w wywiadzie brzmiało: Czy według Pani/Pana oceny związku kohabitacyjne stanowią konkurencję dla małżeństwa? Pytanie to miało na celu rozstrzygnięcie, czy dla badanych studentów kohabitacja konkuruje z legalnym małżeństwem, czy jest dla nich jedną z kilku form aranżowania związku.

Studentka z Polski studiująca socjologię (wiek 23 lata) uznała, że: „...związki kohabitacyjne stanowią konkurencyjną formę życia i śmiało można tak powiedzieć. Wśród moich znajomych coraz więcej par zaczyna mieszkać ze sobą bez zawarcia małżeństwa. Chcą się sprawdzić, czy pasują do siebie. Ja też żyję w kohabitacji, bo na razie tak mi lepiej – trzeba się lepiej poznać i ewentualnie wtedy podjąć decyzję o ślubie.”. Respondentka jest przekonana o konkurencyjności kohabitacji wobec związku małżeńskiego. Uznała, że jest to wygodniejsza dla niej forma życia. Obecnie nie myśli o zawarciu małżeństwa. Zatem dla tej respondentki kohabitacja może być traktowana jako wstęp do małżeństwa, będący zarazem etapem „testowania partnera” w sytuacjach dnia codziennego.

Kolejna studentka z Polski studiująca matematykę (wiek 22 lata) była zdania, że: „... w jakimś sensie jest to konkurencyjna forma życia. Coraz więcej ludzi wybiera taki sposób życia. Ja żyję już w takim związku ponad rok. Jesteśmy zaręczeni i za dwa lata będziemy mieć ślub.”. Wypowiedź respondentki wskazuje na coraz większe rozprzestrzenianie się zjawiska kohabitacji oraz coraz większą społeczną akceptację na taki sposób aranżowania związku. Dla tej studentki kohabitacja stanowi wstęp do

małżeństwa – jest zaręczona i żyjąc w związku kohabitacyjnym z partnerem będzie oczekiwać wspólnie dnia ślubu, który zalegalizuje ich nielegalną formę partnerstwa.

Natomiast mężczyzna z Polski (wiek 23 lata) był odmiennego zdania, uznał, że: „...kohabitacja nie stanowi konkurencji dla małżeństwa. Wiele par co prawda żyje w takim typie związku ale prędzej czy później zawierają związek małżeński.”. Wypowiedź respondenta wskazuje na duże znaczenie małżeństwa, z którym związek kohabitacyjny nie może konkurować. Owszem, coraz większa liczba ludzi decyduje się na życie w kohabitacji, ale traktuje to jako okres poprzedzający zawarcie małżeństwa – może nim być na przykład okres narzeczeństwa lub okres, w którym para musi zakończyć pewien etap w życiu (np. skończyć studia) i rozpocząć nowy etap (znalezienie pracy), który pomoże im w realizacji funkcji związanych z małżeństwem.

Z kolei według studentki ze Słowacji (24 lata) studiującej fizykę kohabitacja jest: „...to zupełnie inna forma życia, która nie może konkurować z małżeństwem. Małżeństwo, to wielki i poważny krok dla młodych ludzi. Jest to formalny związek, który chcemy zawrzeć i tkwić w nim do końca życia, a kohabitacja taka nie jest.”. Studentka przypisuje małżeństwu ogromne znaczenie. Uważa, że zawarcie związku małżeńskiego jest poważną decyzją w życiu człowieka. Jest to złożona obietnica i przysięga chęci życia z drugą osobą do końca życia. Zatem według studentki małżeństwo gwarantuje stabilność, bezpieczeństwo. Natomiast kohabitacja stanowi związek niestabilny, który w każdym momencie może ulec rozpadowi.

Z kolei mężczyzna ze Słowacji studiujący socjologię (wiek 22 lata) był zdania, że: „Kohabitacja jest konkurencją dla małżeństwa. Jest to nietradycyjny sposób życia ale wiele par się na niego decyduje. W takim związku trzeba cały czas starać się o względy drugiej osoby, bo nie wiadomo czy nas nie zostawi.”. Respondent uznał, że związek kohabitacyjny stanowi konkurencję dla legalnego małżeństwa, ponieważ stanowi coraz bardziej powszechny sposób aranżowania związku wybierany przez wiele par, które decydują się na wspólne życie. Zaznaczył także, że w takim typie związku należy nieustannie pielegnować związek, bo w przeciwnym razie może dojść do rozstania. Wskazuje to na fakt, że związek kohabitacyjny mimo, że stanowi konkurencję dla małżeństwa, jest związkiem niestabilnym, w którym mimo wszystko należy cały czas starać się o drugą osobę, dbać o więź emocjonalną, jak i wiele innych aspektów związanych z budowaniem silnego oraz satysfakcjonującego związku.

6.2. Powody życia w związku kohabitacyjnym

Kolejne pytanie skierowane do respondentów żyjących w związku kohabitacyjnym dotyczyło poznania powodów ze względu na które żyją w takim typie związku.

Mężczyzna z Polski (24 lata) studiujący informatykę zdecydował się na życie w kohabitacji ponieważ, jak stwierdził: „... *nie ma odwagi aby szybko decydować się na małżeństwo.*”. Wypowiedź studenta jest odzwierciedleniem wzrostu wieku zawierania małżeństwa, który w Polsce plasuje się wokół 30-ego roku życia. Student ten jest w wieku 24-ech lat, co wskazuje na fakt, że jest w okresie życia, w którym nie myśli jeszcze o zawarciu małżeństwa.

Z kolei studentka z Polski (22 lata) studiująca matematykę żyje w kohabitacji ponieważ, jak stwierdziła: „...*Obecnie studiuje i mój chłopak też. Oboje nie pracujemy, a związek małżeński wymaga podłoża finansowego i jakiejś odpowiedzialności i stabilności. Teraz mieszkamy razem ale pomagają nam rodzice moi i mojego chłopaka. Dostajemy też stypendium za wyniki w nauce, które przeznaczamy na wspólne życie.*”. Respondentka w głównej mierze jako powód życia w kohabitacji podaje brak niezależności finansowej. Z wypowiedzi można wywnioskować, że gdyby oboje z partnerem posiadali pracę i mogliby się uniezależnić od rodziców, wielce prawdopodobne by było, że zawarliby związek małżeński. Jednak obecnie skupiają się na studiowaniu, chcą osiągnąć wyższe wykształcenie, które w ich mniemaniu będzie kluczem do znalezienia odpowiedniej pracy. Zatem ich działania cechuje indywidualizm i chęć samorealizacji, które charakteryzują hedonistyczne podejście do życia.

Natomiast studentka ze Słowacji (23 lata) studiująca politologię żyje w związku kohabitacyjnym, ponieważ, jak powiedziała: „... *najpierw chcę skończyć studia i zdobyć pracę, a później będę myślała o założeniu rodziny. Ale nie jestem do końca pewna, czy wezmę ślub, czy też będę dalej żyć w kohabitacji.*”. Studentka ze Słowacji również przejawia wartości hedonistyczne. Nastawiona jest w pierwszej kolejności na zdobycie wyższego wykształcenia i pracy. Z jej wypowiedzi wynika, że waha się co do planów na przyszłość dotyczących małżeństwa.

Student ze Słowacji (23 lata) studiujący pedagogikę żyje w kohabitacji, bo: „...*właściwie, to po co zawierać związek małżeński? Przecież jeżeli ludzie chcą żyć razem, to żaden „papiererek” do szczęścia nie jest im potrzebny.*”. Respondent ze

Słowacji jest bardzo liberalny. Uważa, że sformalizowanie związku w przypadku, kiedy para chce żyć razem, nie jest potrzebne. Student ten przejawia ponowoczesne podejście w stosunku do zachowań rodzinnych.

6.3. Spełnienie życiowe a kohabitacja

Kolejne pytanie, na które odpowiedzieli studenci dotyczyło kwestii, czy czują się spełnieni żyjąc w związku kohabitacyjnym.

Studentka z Polski (24 lata) studiująca BHP stwierdziła, że: „... *jestem spełniona w związku kohabitacyjnym. Mam chłopaka, z którym mieszkam. Widujemy się zatem codziennie a nie tylko na spotkaniach kilka razy w tygodniu. Kochamy się, wspólnie dzielimy się obowiązkami, dobrze nam się żyje. Tzw. Papierek, nie jest nam potrzebny, bo przecież tak można żyć i wychowywać dzieci.*”. Wypowiedź respondentki wskazuje na to, że żyjąc w kohabitacji czuje się spełniona, ponieważ ma to czego pragnie: partnera i miłość oraz wspólnie spędzony czas. Sformalizowanie związku w postaci małżeństwa nie jest konieczne. Studentka ma bardzo liberalny stosunek do życia rodzinnego. Uważa, że nie tylko w małżeństwie, ale i w kohabitacji można wychować dzieci.

Student z Polski (23 lata) studiujący socjologię powiedział, że: „... *spełniony będę w związku małżeńskim. Teraz mi dobrze ale bezpieczniej będę czuł się w małżeństwie. Wtedy będę wiedział, że partnerka myśli o mnie i naszym związku poważnie.*”. Wypowiedź respondenta wskazuje na tradycyjną postawę wobec życia rodzinnego. Dla tego studenta związek małżeński stanowi dużą wartość w życiu. Kohabitację traktuje jako przejściową formę życia – jako wstęp do małżeństwa. Natomiast związek małżeński traktuje jako stabilną i dającą bezpieczeństwo instytucję.

Z kolei student ze Słowacji (24 lata) studiujący BHP powiedział, że: „*Niczego mi nie brakuje. Mam obok siebie kochającą osobę, żyjemy i mieszkamy razem. Czegoż mi więcej do szczęścia potrzeba?!.*”. Respondent żyjąc w związku kohabitacyjnym czuje się spełniony. Uważa, że zawieranie małżeństwa nie jest potrzebne. Według niego liczą się uczucia, czyli ważna jest głęboka więź emocjonalna z partnerką.

Studentka ze Słowacji (21 lat) studiująca informatykę powiedziała: „*Dobrze mi w związku nieformalnym. Czy jestem spełniona, to nie wiem. Nie wiem czy będę do końca życia z obecnym partnerem. Musimy się lepiej poznać.*”. Z wypowiedzi wynika, że studentka nie jest do końca przekonana, czy jest spełniona żyjąc w takim związku. Nie

wie również, czy z obecnym partnerem spędzi resztę życia. Zatem żyje w kohabitacji „testując” partnera, czy spełnia on jej oczekiwania, czy wspólnie są w stanie stworzyć stabilny związek oparty na partnerstwie, zaufaniu, miłości, wzajemnej pomocy i zaangażowaniu w związek.

6.4. Plany na przyszłość związane z legalizacją związku

Kolejne pytanie zadane studentom w wywiadzie dotyczyło planów na przyszłość związanych z zawarciem związku małżeńskiego. Z analizy wypowiedzi respondentów z Polski wynika, że większość z nich ma zamiar zawrzeć związek małżeński w przyszłości. Życie w kohabitacji traktują jako okres wstępny, jako początek wspólnego życia, który prędzej czy później zostanie sformalizowany. Z kolei studenci ze Słowacji stosunkowo rzadziej niż studenci z Polski mieli w planach życiowych zawarcie małżeństwa. Większość z nich raczej nie zamierza formalizować związku. Uważają, że jest to niepotrzebne jeśli para wzajemnie się darzy miłością i mają chęć żyć razem. Analizując wypowiedzi można stwierdzić, że studenci z Polski są zdecydowanie bardziej tradycyjni i konserwatywni jeżeli chodzi o plany na przyszłość związane z małżeństwem. Natomiast studenci ze Słowacji są zdecydowanie bardziej liberalni i w znacznej większości charakteryzują ich cechy hedonistyczne, nastawione na indywidualizm i samorealizację oraz życie w nowoczesnej formie życia jaką jest kohabitacja.

6.5. Legalizacja związków kohabitacyjnych w opiniach studentów

Kolejne pytanie zadane respondentom dotyczyło ich opinii na temat legalizacji kohabitacji w krajach badanych respondentów, gdzie obecnie kohabitacja stanowi nieformalny związek, który nie niesie za sobą żadnych prawnych regulacji.

Większość badanych studentów z Polski była zdania, że nie ma potrzeby i konieczności legalizacji związków kohabitacyjnych w Polsce. Wypowiedzi respondentów wskazują na tradycyjne podejście do zachowań rodzinnych w Polsce. Studenci nie mają nic przeciwko istnieniu związków kohabitacyjnych i osobiście popierają tę formę życia, nie tylko dlatego, że sami ją wybrali, ale przede wszystkim ze względu na poznanie partnera w sytuacjach dnia codziennego oraz w celu możliwości uniknięcia ewentualnego rozwodu w przypadku szybkiego zawarcia małżeństwa lub w przypadku niepoznania wszystkich zachowań partnera związanych z życiem

codziennym. Studentka z Polski (23 lata) studiująca matematykę uważała, że: „... *związki kohabitacyjne w Polsce nie powinny zostać zalegalizowane. Uważam, że nie ma takiej potrzeby. Jeżeli ktoś chce zalegalizować związek, to równie dobrze może zawrzeć małżeństwo cywilne lub kościelne. A jeżeli ktoś chce żyć w związku nieformalnym, to nie ma sensu go legalizować. Wydaje mi się, że chodzi tu tylko o jakieś przywileje, które by się z tym wiązały.*”. Zatem opinia studentów różni się od tych, które posiadali studenci badani kwestionariuszem ankiety, w której większość z nich była za legalizacją kohabitacji (zob. rozdział 4.9.).

Natomiast studenci ze Słowacji byli podzieleni, co do zdania, czy związki kohabitacyjne powinny zostać zalegalizowane, czy nie. Część z nich twierdziła, że istnieje taka potrzeba, a druga część, że zupełnie nie ma takiej potrzeby. Opinia w tej kwestii wśród studentów ze Słowacji jest podzielona. W kwestionariuszu ankiety większa część studentów ze Słowacji opowiedziała się za koniecznością legalizacji tej formy życia (zob. rozdział 4.9.). Zatem opinie studentów ze Słowacji w tej kwestii zmierzają w kierunku liberalizmu, z kolei studenci z Polski wydają się być bardziej konserwatywni.

6.6. Najważniejsze wartości uznawane przez studentów

Kolejne pytanie zadane respondentom w wywiadzie dotyczyło celów, zasad, wartości życiowych przez nich uznawanych. Respondenci zostali poproszeni o podanie pięciu głównych.

Student z Polski (23 lata) studiujący fizykę wskazał, że jego główne wartości życiowe to: „*Wykształcenie, rodzina, praca, sukces, zdrowie.*”. Studentka z Polski (23 lata) studiująca socjologię uznawała wartości takie jak: „*Rodzina, zdrowie, przyjaciele, szczęście, miłość.*”. Inni respondenci z Polski również często na pierwszym i drugim miejscu w uznawanych przez nich wartościach wskazywali rodzinę i wykształcenie. Dopiero na kolejnych miejscach wskazywali zdrowie, pracę i sukces. Świadczy to zatem o fakcie, że w hierarchii wartości badanych studentów rodzina zajmuje jedno z czołowych miejsc, co wskazuje i potwierdza, że ich działania zorientowane są na rodzinę. Potwierdza to również fakt, że badana zbiorowość studencka z Polski reprezentuje kulturę familiarną.

Z kolei studenci ze Słowacji na czołowych pozycjach w hierarchii wartości wskazywali na wykształcenie, pracę i pieniądze. Dopiero na dalszych pozycjach znajdowała się rodzina. Dla jednego z respondentów (22 lata) studiującego politologię

najważniejszymi wartościami były: „*Wykształcenie, praca, pieniądze, rodzina, zdrowie*”. Kolejna studentka (22 lata) studiująca pedagogikę uznawała: „*Pieniądze, zdrowie, wykształcenie, rodzina, szczęście*”. Znaczy to, że dla studentów ze Słowacji rodzina jest ważną wartością, bo znajduje się w hierarchii pięciu głównych wartości. Jednak nie jest ona najważniejszą wartością w życiu badanych studentów. Respondenci ze Słowacji w zdecydowanej większości pragnęli zdobyć wykształcenie, posiadać dobrą pracę i mieć szczęście w życiu. Zatem uznawane przez badanych studentów wartości, a szczególnie ich hierarchia, pokrywają się z wartościami skierowanymi na samorealizację i indywidualizm, które cechują kulturę *egoteliczną*.

6.7. Znaczenie instytucji małżeństwa

Kolejne pytanie zadane studentom brzmiało: Jakie znaczenie dla Pani/Pana ma małżeństwo we współczesnym świecie?

Dla studentów z Polski, jak i ze Słowacji w większości małżeństwo ma coraz mniejsze znaczenie. Świadczy to o tym, że w świecie ponowoczesnym małżeństwo nie jest już tak znaczącą instytucją jak to miało miejsce kilka dekad wstecz. Studenci jako powody zmniejszenia znaczenia małżeństwa podawali wzrost liczby rozwodów, który ściśle wiąże się ze zmniejszeniem stabilności gwarantowanej małżeństwem. Respondenci wspominali również o rosnącej licznie związków nieformalnych, na które jest coraz większe przyzwolenie, o ile nie całkowita akceptacja lub po prostu podejście neutralne. Oto kilka wypowiedzi studentów dotyczących zadanego pytania: „*małżeństwo ma coraz mniejsze znaczenie, ponieważ ludzie coraz częściej się rozwodzą*.” (mężczyzna z Polski, 22 lata, studiujący politologię). „*... małżeństwo ma coraz mniejsze znaczenie. Wskazuje na to coraz większa liczba ludzi żyjących w związkach nieformalnych*.” (kobieta ze Słowacji, 23 lata, studiująca socjologię). Zatem na opinie studentów z Polski na temat znaczenia instytucji małżeństwa nie mają wpływu wartości tradycyjne będące cechą charakterystyczną ich kultury – kultury familiarnej, która zorientowana jest wokół rodziny zbudowanej nie tylko na miłości, ale przede wszystkim na związku małżeńskim. Opinie studentów z Polski stają się coraz bardziej liberalne. Wpływ na to mają przemiany w zachowaniach demograficznych, w szczególności tych, które związane są z życiem rodzinnym (rozwód, wzrost liczby urodzeń dzieci poza małżeństwem, coraz większa liczba związków kohabitacyjnych).

Z analizy wywiadów ze studentami wynika, że studenci z Polski i ze Słowacji nie posiadali jednolitego poglądu na temat konkurencyjności kohabitacji względem legalnego małżeństwa. Część studentów zarówno z Polski, jak i ze Słowacji, była zdania, że kohabitacja stanowi konkurencyjną formę aranżowania związku wobec związku małżeńskiego. Świadczy o tym coraz większa liczba ludzi żyjących w kohabitacji nie tylko na tle całego kraju, ale przede wszystkim w środowisku rówieśniczym badanych studentów. Natomiast druga część studentów była zdania, że taki związek nieformalny nie może konkurować z legalnym małżeństwem. Według studentów małżeństwo to poważny krok w życiu człowieka, to związek dający większą stabilność i większe bezpieczeństwo, niż nieformalna kohabitacja, która w każdym momencie może ulec rozpadowi.

Porównując wypowiedzi studentów z Polski ze studentami ze Słowacji zauważyć można, że studenci podawali inne powody ze względu na które żyją w kohabitacji. Respondenci z Polski żyli w kohabitacji, ponieważ posiadali m.in. przeszkody finansowe, które nie pozwalały im na usamodzielnienie się i stworzenie rodziny, którą byliby w stanie utrzymać. Także zbyt młody wiek studentów powodował, że nie byli jeszcze w fazie wieku, w której myśli się o zawarciu małżeństwa. Zatem nie byli jeszcze emocjonalnie gotowi na związek małżeński. Z kolei studenci ze Słowacji w swych wypowiedziach byli zdecydowanie bardziej liberalni i nastawieni na samorealizację. Byli także przekonani o braku potrzeby formalizacji związku. Świadczyć to może o tym, że studenci ze Słowacji to studenci, którzy w podejmowanych przez siebie działaniach kierują się indywidualizmem i ponowoczesnymi wzorami norm i zachowań cechujących kulturę ponowoczesną.

Część badanych studentów czuła się spełniona żyjąc w związku kohabitacyjnym. Respondenci uważali, że zawarcie małżeństwa nie jest potrzebne do stworzenia związku, liczą się uczucia, czyli ważna jest głęboka więź emocjonalna z partnerem. Jednak wśród respondentów znaleźli się również tacy, którzy nie czuli spełnienia w tym typie związku. Uważali, że jest to związek przejściowy, który w przyszłości zostanie sformalizowany. Studenci nie byli spełnieni żyjąc w kohabitacji ze względu na małą stabilność związku.

Analizując wypowiedzi studentów należy stwierdzić, że studenci z Polski byli zdecydowanie bardziej tradycyjni i konserwatywni jeżeli chodzi o plany na przyszłość związane z zawarciem związku małżeńskiego. Znaczna ich część zamierza zawrzeć związek małżeński w przyszłości. Natomiast studenci ze Słowacji byli zdecydowanie

bardziej liberalni, nastawieni na indywidualizm i samorealizację oraz życie w nowoczesnej formie życia. Tylko paru studentów ze Słowacji posiadało plany matrymonialne na przyszłość.

Rodzina dla badanych studentów z Polski stanowiła bardzo dużą wartość, ponieważ występowała na pierwszym i drugim miejscu w hierarchii uznawanych przez nich najważniejszych wartości i celów życiowych. Dla studentów ze Słowacji rodzina jako wartość także ma znaczenie, ale już nie tak wielkie jak wśród studentów z Polski. Wśród hierarchii wartości rodzinę poprzedzały zdobycie wykształcenia, dobra praca oraz posiadanie pieniędzy.

Co do kwestii znaczenia instytucji małżeństwa, to dla studentów z obu badanych krajów instytucja ta ma coraz mniejsze znaczenie. Wpływ na taką opinię ma wzrost liczby rozwodów oraz rozprzestrzenienie i upowszechnienie się zjawiska kohabitacji.

Rozdział 7. Kohabitacja w opiniach polskich i słowackich ekspertów

Niniejszy rozdział poświęcony jest analizie jakościowej wywiadów udzielonych przez ekspertów z Polski i Słowacji dotyczących zjawiska kohabitacji. Ekspertami ze Słowacji byli profesor Peter Ondrejkoovič oraz doktor Anna Križanová z Katedry Socjologii Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze. Z kolei ekspertami z Polski, którzy udzielili wywiadu do niniejszej pracy doktorskiej były Profesor Ewa Budzyńska oraz Profesor Urszula Swadźba z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Wywiady eksperckie przyczynią się do diagnozy i prognozy zjawiska kohabitacji w badanych krajach. Przyczynią się także do szerszego zrozumienia, co dzieje się w badanych krajach z zachowaniami rodzinnymi. Eksperci odpowiadali na kilkanaście pytań dotyczących zjawiska kohabitacji. Analizie zostaną poddane wybrane pytania, które w największym stopniu opisują i diagnozują zjawisko kohabitacji w Polsce i Słowacji.

7.1. Oceny kohabitacji jako konkurencji dla związku małżeńskiego

Pierwsze pytanie poddane analizie jakościowej dotyczy opinii ekspertów na temat, czy zjawisko kohabitacji w krajach ekspertów stanowi konkurencyjną formę życia dla związku małżeńskiego. Analiza odpowiedzi ekspertów ze Słowacji wskazuje, że zdanie w tej kwestii jest podzielone. Profesor Peter Ondrejkoovič uważał, że: „Kohabitacja stanowi alternatywę a nie konkurencję dla małżeństwa, daje większe możliwości opuszczenia partnera lub partnerki w przypadku niezgodności we wspólnym życiu, nieraz np. z powodu niezgodności seksualnych. Jest zgodne i z tym, że ekonomiczne powody zawierania związku małżeńskiego oparte są na miłości i wzajemnym porozumieniu, które często nie trwają przez całe małżeńskie życie. Natomiast partnerzy w związku kohabitacyjnym dobrze wiedzą i kalkulują to (biorą pod uwagę), że w przypadku utraty wzajemnych sympatii czy emocjonalnej więzi wzajemne współżycie skończy się podobnie jak w małżeństwie. W związku z tym wielu partnerów odwleka zawarcie małżeństwa a chętniej zostaje w związku kohabitacyjnym. Zauważalnym zjawiskiem jest to, że część kobiet odmawia prośbie partnera o zawarcie małżeństwa.”. Według eksperta kohabitacja w Słowacji nie stanowi konkurencji wobec związku małżeńskiego. Stanowi jednak jego alternatywną formę, z którą wiążą się pewne udogodnienia i korzyści dla partnerów, co skłania do pozostawiania w kohabitacji przez dłuższy okres, a nawet wiąże się z rezygnacją zawarcia małżeństwa.

Charakterystyczny wydaje się tutaj fakt, że zdarzają się sytuacje, kiedy kobiety odmawiają swoim partnerom stabilizacji w formie małżeństwa. Świadczyć to może o coraz większej autonomizacji kobiet żyjących w Słowacji, które wybierają życie w wolnym związku, co może przyczyniać się do łatwiejszej i szybszej samorealizacji oraz do stworzenia większej wolności w związku, niż miałyby to miejsce w małżeństwie. Z kolei dla doktor Anny Križanovej kohabitacja stanowi konkurencyjną formę życia rodzinnego/malżeńskiego. Ekspert ten bez wahania obstawał przy tym stanowisku. Zatem zdanie słowackich ekspertów jest podzielone i nie wskazuje jednoznacznej odpowiedzi. Podzielone zdanie ekspertów może wskazywać także na fakt, że zjawisko kohabitacji dla części społeczeństwa słowackiego może być związkiem konkurującym z małżeństwem i z tego względu w Słowacji coraz mniej ludzi decyduje się na małżeństwo, wybierając właśnie związek kohabitacyjny. Natomiast dla innej części społeczeństwa kohabitacja będzie oznaczać alternatywę, w której można żyć i spełniać funkcje takie, jakie realizuje się w związku małżeńskim. Fakt konkurencyjności oraz alternatywności kohabitacji względem małżeństwa może wskazywać na prognozę, że ten typ związku będzie w Słowacji coraz bardziej powszechny, coraz częściej wybierany (szczególnie przez młode pokolenie) i w przyszłości może przynieść skutek wyparcia z obiegu tradycyjnego modelu życia jakim jest małżeństwo, co będzie miało swoje odzwierciedlenie w coraz niższym wskaźniku zawierania związków małżeńskich.

Natomiast w Polsce według Profesor Urszuli Swadźby: „... *związki kohabitacyjne na razie nie stanowią konkurencji wobec legalnego małżeństwa*”. Podobnego zdania była Profesor Ewa Budzyńska która uważała, że w Polsce kohabitacja nie konkuruje ze związkiem małżeńskim: „... *w Polsce – podobnie, jak w społeczeństwie amerykańskim – małżeństwo nadal stanowi formę współżycia pożądaną i powszechnie akceptowaną (zapewne inaczej ta kwestia wygląda w Szwecji, gdzie kohabitacja konkuruje z małżeństwem wskutek zrównania tych dwóch typów związków wobec prawa, stąd większość szwedzkich dzieci rodzi się w związkach niemalżeńskich)*. ... *Kohabitacja jako forma życia w związku z drugą osobą jest powiązana silnie z preferowaniem wartości indywidualistycznych, z negatywnymi postawami wobec małżeństwa i prokreacji, z gotowością do rozstania w razie niespełniania oczekiwań przez partnera, częstszą dopuszczalnością innych związków seksualnych pozakohabitacyjnych. Związek taki jest traktowany jako niezobowiązujący, niepewny, niewymagający głębokiego zaangażowania, za to dający możliwość spełniania się w sferze zawodowej, doświadczania zaspokojenia potrzeb seksualnych, uwalniając od obowiązków i*

odpowiedzialności za „dom” i „rodzinę”. W opinii wielu młodych powyższe cechy są niezwykle atrakcyjne, dlatego optują za tą formą życia – rezygnując z małżeństwa postrzeganego negatywnie przez pryzmat obowiązków, stabilizacji, czyli nudy, podporządkowania małżonkowi, niańczenia dzieci, a przede wszystkim – przez pryzmat trudności związanych z procedurą rozwodową... Uważam, że w przyszłości jest nie wykluczone, iż stanie się ona formą równoważną bądź dominującą w polskim społeczeństwie – w miarę postępującego zeświecczenia oraz zindywidualizowania społeczeństwa”. Według ekspertów w Polsce za wcześnie jest na określenie konkurencyjności kohabitacji względem związku małżeńskiego. Na ten fakt może wskazywać mała liczba par żyjących w kohabitacji w Polsce. Jednak mimo wszystko w Polsce z roku na rok coraz większa liczba ludzi (szczególnie z młodszych kategorii wiekowych) decyduje się na życie w związku kohabitacyjnym. Z analizy wywiadu z profesor Ewą Budzyńską wynika, że kohabitacja jest niezwykle interesującym typem związku dla młodych ludzi, którzy upatrują w małżeństwie cechy, które niekoniecznie się im podobają i które niekoniecznie chcieliby je realizować. Kohabitacja stwarza „nowe”, zliberalizowane warunki życia tzw. „sprzyjające warunki”, które wiążą się i współgrają z ich coraz bardziej zindywidualizowaną i zautonomizowaną formą życia. Dzięki „sprzyjającym warunkom” kohabitacja zyskuje, w szczególności u młodego pokolenia, które coraz częściej decyduje się na tę formę życia. Według ekspertów w Polsce kohabitacja jednak nie stanowi konkurencji dla związku małżeńskiego. Małżeństwo nadal jest powszechnie wybieraną i akceptowaną formą życia. Mimo wszystko prognozować można, że zjawisko kohabitacji w miarę postępującej sekularyzacji, indywidualizacji i autonomizacji życia nastawionego na sukces i samorealizację oraz zaspokojenie potrzeb seksualnych, które nie muszą wiązać się z odpowiedzialnością za rodzinę i dom, zjawisko kohabitacji w Polsce, ze względu na swoją atrakcyjność, przybierać będzie coraz to większe rozmiary, a wtedy może stać się konkurencją dla małżeństwa.

7.2. Znaczenie instytucji małżeństwa dla Polaków i Słowaków

Kolejne pytanie poddane analizie jakościowej dotyczyło znaczenia instytucji małżeństwa dla społeczeństwa (osobno dla polskiego i słowackiego). Profesor Peter Ondrejkoivič stwierdził, że: *„Społeczność słowacka nie jest jednolita w swej opinii na ten temat. W zależności od struktury rodziny (np.: pełna, niepełna, zrekonstruowana, adopcyjna, etc.) przypisuje się małżeństwu różne, jednostkowe znaczenie. Kiedy*

przeważa pozytywne znaczenie, to jednostkowe nastawienie do małżeństwa jest bardzo zróżnicowane. Inne znaczenie z punktu widzenia kościelnego przypisują małżeństwu wierzący, inne ateści, inne znaczenie przypisują konserwatyści a jeszcze inne liberalowie.”. Analiza wypowiedzi eksperta wskazuje na fakt, że znaczenie małżeństwa nie jest jednakowe dla całego społeczeństwa słowackiego. Różnice w postrzeganiu instytucji małżeństwa wprowadza struktura rodziny w jakiej jednostka funkcjonuje. Wnioskować tu możemy, że negatywne doświadczenia wyniesione z rodziny o niepełnej lub zmodyfikowanej strukturze – w tym przypadku mam na myśli rodziny niepełne samotnych ojców lub samotnych matek, rodziny zrekonstruowane z macochą lub ojczymem, które tworzą środowisko rodzinne, w którym zawsze będzie występował brak, pustka m.in. w postaci biologicznego rodzica, odpowiedniej i zaspokajającej więzi emocjonalnej, spełnionych oczekiwań, etc. Z takich rodzin niewątpliwie wyniesione doświadczenia na temat instytucji małżeństwa nie mają silnego podłoża i w przyszłości jednostka sama w swoim życiu może przejawiać wahania, co do dużego znaczenia małżeństwa mając na uwadze właśnie negatywne doświadczenia z przeszłości. Ekspert ten stwierdził także, że inne znaczenie instytucja małżeństwa ma dla osób wierzących religijnie i nie wierzących, a także dla osób o poglądach konserwatywnych i o poglądach liberalnych, co ściśle się wiąże z systemem aksjo-normatywnym uznawanym przez wyróżnione grupy.

Według opinii doktor Anny Križanovej: *„Instytucja małżeństwa ma ogromne znaczenie dla starszego pokolenia. Natomiast dla młodszych osób małżeństwo jest równoważne z kohabitacją”*. Z wypowiedzi tej jednoznacznie wynika, że dla starszych generacji wiekowych (które nie są tak podatne na nowe wzorce, które przenikają z krajów Europy zachodniej) instytucja małżeństwa ma duże znaczenie. Dla ludzi w starszych kategoriach wiekowych życie razem oznacza życie w małżeństwie, co wskazuje na tradycyjne podejście do życia rodzinnego. Jednak w młodszych kategoriach wiekowych sytuacja przedstawia się inaczej – małżeństwo zaczyna być równoważne z kohabitacją. Wskazuje to na fakt, że młode pokolenie liberalizuje zachowania rodzinne. Według młodych ludzi, aby żyć z partnerem, wspólnie prowadzić gospodarstwo domowe, utrzymywać intymne stosunki seksualne wcale nie trzeba zawierać małżeństwa – kohabitacja wydaje się w tym przypadku wygodniejsza, co może oznaczać łatwiejszą do osiągnięcia formę życia nie wiążącą się z ceremonią małżeństwa i kosztownym ślubem oraz idącą za tym odpowiedzialnością za drugą osobę. Dla młodych ludzi związek kohabitacyjny spełnia ich oczekiwania – w

szczegółności utrzymywanie kontaktów seksualnych przyczyniających się do zaspokajania emocjonalnego oraz usamodzielnienie się i wyrwanie się spod kontroli rodziców.

Z kolei wśród społeczeństwa polskiego, jak wynika z wypowiedzi Profesor Ewy Budzyńskiej: *„Małżeństwo nadal jest dla zdecydowanej większości młodych ludzi stanem pożądanym, głównym celem życiowym – ważniejszym dla kobiet niż dla mężczyzn. W porównaniu z poprzednimi dekadami lat realizacja tego celu jest odsuwana w czasie (na wiek 30 lat bądź więcej), a ten okres przedmałżeński jest wypełniany często kohabitacją.”*. Profesor Urszula Swadźba jest takiego samego zdania. Zatem instytucja małżeństwa dla Polaków jest związkiem, do którego dążą, jednak poprzedzają go życiem w kohabitacji, traktując tą formę życia jako wstęp do małżeństwa, niż alternatywną formę. Świadczy to o tym, że społeczeństwo polskie ma tradycyjne podejście do życia w rodzinie, jednak w tą „tradycyjność” wplata się „nutka” nowoczesności w postaci kohabitacji w jakiej zaczyna żyć coraz większa liczba Polaków przed zawarciem małżeństwa.

7.3. Stosunek społeczeństwa do zjawiska kohabitacji

Kolejne pytanie dotyczyło stosunku jaki posiada społeczeństwo polskie i słowackie do zjawiska kohabitacji. Profesor Peter Ondrejkovič stwierdził, że: *„Stanowiska (opinie) osób zamieszkujących SR w stosunku do kohabitacji są zróżnicowane w zależności od poziomu wykształcenia obywateli oraz od społecznej czy też ich regionalnej przynależności. W ogólności obserwuje się wzrost tolerancji społeczeństwa słowackiego w tym zakresie.”*. Drugi ekspert ze Słowacji doktor Anna Križanová również stwierdziła, że społeczeństwo wobec kohabitacji jest tolerancyjne: *„Zaskakująco: tolerancja i bardzo szybki rozwój we wszystkich warstwach społecznych”*. Wypowiedzi ekspertów wskazują, że kohabitacja jest tolerowanym zjawiskiem w Słowacji. Jednak zawsze występują zwolennicy, jak i przeciwnicy, a stanowisko uzależnione jest od poziomu wykształcenia i przynależności regionalnej oraz także od struktury wiekowej.

W Polsce sytuacja przedstawia się identycznie. Zjawisko kohabitacji jest tolerowane przez społeczeństwo. Profesor Urszula Swadźba stwierdziła, że: *„... społeczeństwo polskie jest tolerancyjne wobec kohabitacji.”*. Z kolei wypowiedź profesor Ewy Budzyńskiej nie tylko wskazuje na postawę tolerancyjną społeczeństwa

polskiego względem kohabitacji, ale także ukazuje na konsekwencje, jakie rodzi to stanowisko: „Analizy wieloletnich socjologicznych badań prowadzonych nad tą kwestią pokazują dynamikę procesu osławiania się społeczeństwa polskiego z upowszechnianiem się tego zjawiska i w związku z tym wzrastającego poziomu aprobaty, a to z kolei rodzi dalsze konsekwencje w postaci uzyskiwania przez to zjawisko statusu normatywności w obyczajowej kulturze społeczeństwa polskiego. Z tego faktu wynikają następujące konsekwencje: 1/ zamieszkiwanie przedmażeńskie nie pociąga już dezaprobaty społecznej i jakichkolwiek sankcji z nią związanych (np. potępienia, zerwania kontaktów i in.) – nie tylko ze strony środowiska lokalnego, sąsiedzkiego, ale również ze strony rodziny młodych; 2/ aprobata kohabitacji oznacza jednocześnie odrzucenie norm religijnych zakazujących korzystania z praw przysługujących małżonkom przez osoby niezwiązane małżeńskim węzłem, obowiązujących w religiach monoteistycznych, w tym w chrześcijaństwie; 3/ upowszechnianie się kohabitacji oraz jej społecznej aprobaty powoduje, iż związek dwojga ludzi wymyka się spod kurateli społecznej, traci charakter instytucji społecznej, mającej obowiązki wobec społeczeństwa (np. prokreacji i socjalizacji potomstwa), stając się wyłącznie sprawą prywatną, indywidualną, do której nikt nie ma prawa się wtrącać. Zarazem ujawniający się konflikt między tradycyjnymi normami obyczajowymi i religijnymi, do niedawna powszechnie uznawanymi i realizowanymi, i nowotworzącymi się normami obyczajowymi znajduje odzwierciedlenie w przekonaniach Polaków, którzy z jednej strony w coraz większym odsetku aprobują kohabitację, a z drugiej - w większości optują za przekształceniem kohabitacji – prędzej czy później - w związek małżeński.”.

7.4. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji w Polsce i Słowacji

Po analizie odpowiedzi na pytania dotyczące kwestii stosunku społeczeństw do zjawiska kohabitacji, znaczenia instytucji małżeństwa oraz konkurencyjności zjawiska kohabitacji względem związku małżeńskiego nasuwa się pytanie dotyczące kwestii czynników, które w największym stopniu wpływają na rozwój zjawiska kohabitacji. Profesor Peter Ondrejko stwierdził, że: „Takich czynników nie można podać, ponieważ brak jest takiej analizy czynnikowej i nie przeprowadzono na ten temat badań na próbie reprezentatywnej w Słowacji. Jednak na pierwszym miejscu można umieścić odkładanie zawarcia związku małżeńskiego na dalszy (nieokreślony) czas, a na drugim miejscu są poglądy młodych ludzi, według których małżeństwo można zawierać dopiero

po uzyskaniu dobrego statusu socjalnego.”. Z kolei doktor Anna Križanová za czynniki sprzyjające rozwojowi kohabitacji w Słowacji uznała: „... *aktywny styl życia młodych ludzi, indywidualizm jako preferowana wartość oraz wysoki wskaźnik rozwodów.*”. Oboje eksperci ze Słowacji wskazali na zupełnie inne czynniki rozwoju zjawiska kohabitacji. Jednak wszystkie wskazane czynniki charakteryzują nowoczesny, czy też współczesny styl życia młodych ludzi – odkładanie decyzji o zawarciu małżeństwa (zarazem wzrost wieku zawierania małżeństwa), uzyskanie stabilizacji zawodowej, indywidualistyczny styl życia oraz coraz większa liczba rozwodów. Znaczyć to może, że społeczeństwo słowackie w jakimś stopniu uległo dyfuzji wzorców kultury ponowoczesnej.

Z kolei eksperci z Polski wskazali na inne czynniki, które w dużej mierze stanowią postępujące procesy. Według Profesor Ewy Budzyńskiej wpływ na rozwój kohabitacji w Polsce ma kilka czynników, są to:

- *„ przemiany społeczne w postaci procesu deinstytucjonalizacji, czyli utraty znaczenia i autorytetu przez instytucje społeczne (państwo, Kościół, rodzinę itp.) współistniejącego z procesem strukturalnej indywidualizacji, czyli postawienia w centrum życia jednostki, jej praw, różnorodnych potrzeb, w tym samorealizacyjnych; a także zjawisko społecznego pluralizmu, polegającego na uczestnictwie jednostek w licznych grupach, działających według konkurujących, a bywa, że sprzecznych wobec siebie wartości.*
- *przemiany kulturowe w postaci zjawiska pluralizmu kulturowego będącego efektem pluralizmu społecznego z jednej strony, a z drugiej – swobodnego przepływu informacji, idei, wartości, upowszechnienia dostępu do mass mediów (zjawisko globalizacji kulturowej) promujących odmienne - w stosunku do tradycyjnych - wzory życia;*
- *procesy sekularyzacyjne – powiązane z procesem deinstytucjonalizacji, polegające na prywatyzacji religii, jej „odkościelnieniu”, co przyczynia się do porzucania nakazów religijnych i praktyk, także tworzenia własnej religii – często będącej konglomeratem własnych wyobrażeń, przekonań i zapożyczeń z różnych systemów religijnych. W efekcie religia przestaje spełniać funkcje sensotwórcze, uzasadniające porządek społeczny obejmujący także tworzenie rodzin, jako podstawowych grup społecznych, gwarantujących kulturowe i demograficzne trwanie społeczności, w tym społeczności religijnej;*

- *przemiany ustrojowe w postaci demokratyzacji społeczeństw, zwiększania społecznego wpływu na zmianę w systemie prawnym (w postaci liberalizacji norm prawnych np. prawa rozwodowego, tzw. praw reprodukcyjnych, czyli do dokonywania legalnej aborcji, itp.), ale też w systemach socjalnych nastawionych na materialną pomoc różnorodnym związkom – małżeńskim, niemalżeńskim, rodzinom niepełnym, itp.*
- *przemiany w obrębie rynku pracy, stawiającego pracownikom wymogi (mobilność, dyspozycyjność wobec pracodawcy, niepewność zatrudnienia) nie do pogodzenia z wymogami życia rodzinnego (stabilność, dyspozycyjność wobec członków rodziny, czas na budowanie i pielęgnowanie poczucia bezpieczeństwa emocjonalnego). W efekcie upowszechnia się model życia szybkiego, intensywnego, prowadzającego do przeżywania krótkotrwałych wrażeń i w taki kontekst wpisuje się sfera związków intymnych, w których nie ma miejsca na stabilizację w postaci budowania gniazda rodzinnego, opartego na trwałym związku małżeńskim. Taka sytuacja sprzyja tworzeniu związków seksualno-emocjonalnych intensywnych i krótkotrwałych. Nie można tu pominąć negatywnego wpływu na podejmowanie decyzji o małżeństwie takiego czynnika jak niestalość zatrudnienia i niepewność źródeł utrzymania (ryzyko bezrobocia), co prowadzi do wyboru kohabitacji.”.*

Z kolei profesor Urszula Swadźba stwierdziła, że: „... duży jest wpływ czynników obiektywnych jak: dostępność mieszkań, środków antykoncepcyjnych oraz sytuacja ekonomiczna. Zła sytuacja ekonomiczna wpływa negatywnie na podejmowanie decyzji o dziecku, a to jak wynika z badań, najbardziej skłania do zawarcia małżeństwa. Oczywiście istnieje też wpływ czynników kulturowych, trendy idące z Zachodu.”. Eksperci z Polski za czynniki sprzyjające zjawisku kohabitacji uznają przede wszystkim procesy sekularyzacji i deinstytucjonalizacji. Wskazują także na przemiany ustrojowe i kulturowe oraz przemiany rynku pracy. Są to procesy, na które wpływ miała rewolucja przemysłowa oraz globalizacja kulturowa. Są to nieodłączne procesy, które zmierzają ku światu ponowoczesnych wartości. Polska i Słowacja poprzez te procesy coraz bardziej stają się krajami nowoczesnymi (liberalnymi), a społeczeństwa stają się coraz bardziej otwarte na nowe zjawiska (społeczne i demograficzne) i podejmującymi nowe wyzwania będące częścią świata ponowoczesnego.

7.5. Opinie społeczeństw polskiego i słowackiego na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem

Kolejne pytanie poddane analizie dotyczyło stosunku społeczeństwa do zamieszkiwania pary przed ślubem w opinii ekspertów. Profesor Peter Ondrejkoivič był zdania: *„Większość społeczeństwa toleruje współżycie partnerów w ramach wspólnego zamieszkiwania przed ślubem, najczęściej wtedy, gdy jest pewność, że wspólne zamieszkiwanie doprowadzi do zawarcia małżeństwa. I tu jednak jest zróżnicowanie opinii społecznej w tym względzie. Starsza generacja oraz katolicy, często uczęszczający do Kościoła (tzn. biorący udział w nabożeństwie) mają krytyczne sądy dotyczące wspólnego zamieszkiwania razem przed ślubem.”*. Z kolei doktor Anna Križanová stwierdziła, że: *„Społeczeństwo ma tolerancyjny stosunek do zamieszkiwania pary przed ślubem, świadczyć o tym może coraz mniejsza liczba zawieranych małżeństw i mniejsza liczba rozwodów.”*. Analiza wypowiedzi ekspertów ze Słowacji na ten temat wskazuje, że społeczeństwo słowackie w większości ma tolerancyjny stosunek do zamieszkiwania pary przed ślubem. Coraz mniejsza liczba zawieranych małżeństw świadczy o tym, że pary coraz częściej żyją w kohabitacji. Zanim podejmą decyzję o zawarciu małżeństwa (o ile się na nie w ogóle zdecydują) najpierw wolą ze sobą zamieszkać. W ten sposób mogą sprawdzić siłę związku, to czy do siebie pasują, czy w codziennym życiu spełniają swoje oczekiwania. Z wypowiedzi wynika także, że opinie na temat tolerancyjności względem zamieszkiwania pary przez zawarciem małżeństwa różnicuje przede wszystkim wiek (im wyższy tym tolerancja jest mniejsza) oraz częstotliwość udziału w praktykach religijnych (im dana osoba jest bardziej wierząca i praktykująca, tym przejawia mniejszy stopień tolerancji względem tego zachowania).

Według ekspertów z Polski wspólne zamieszkiwanie pary przed ślubem wśród polskiego społeczeństwa także spotyka się z tolerancją tego zachowania. Profesorka Urszula Swadźba stwierdziła: *„Zjawisko kohabitacji przed ślubem rozszerza się wśród młodego pokolenia. Zatem zjawisko to jest coraz częściej tolerowane. Wynika to z czynników obiektywnych, ponieważ łatwiej wynająć lub kupić mieszkanie i nikt nie pyta o świadectwo ślubu. W czasach realnego socjalizmu takiej sytuacji nie było, aby ‘dostać’ mieszkanie należało być małżeństwem. Starsze pokolenie z kolei jest postawą swoich dzieci zmuszane do akceptacji tego typu zachowań, na co wskazują wyniki badań.”*. Profesorka Ewa Budzyńska była zdania: *„Z punktu widzenia ludzi młodych kohabitacja często jest traktowana jako symbol wyzwolenia od tradycji, sposób ułożenia*

sobie życia na nowoczesną modłę m.in. poprzez wspólne zamieszkiwanie, zaspokojenie potrzeb seksualnych i emocjonalnych. Dla ludzi młodych taki związek posiada wiele zalet, dlatego coraz częściej się na niego decydują.". Z analizy wywiadów z ekspertami wynika, że zamieszkiwanie pary przed zawarciem małżeństwa jest tolerowanym zachowaniem w Polsce i Słowacji. Oczywiście w społeczeństwie występują też osoby, które nie będą tolerować tego zachowania ze względu na przywiązanie do tradycyjnych wartości ukierunkowanych na rodzinę w formie tradycyjnego związku małżeńskiego, ze względu na głęboką wiarę religijną, która zdecydowanie zabrania wspólnego mieszkania pary bez sakramentalnej legalizacji związku. Tolerancyjny stosunek społeczeństw do zamieszkiwania pary wspólnie w jednym gospodarstwie domowym wskazuje na liberalizację zachowań rodzinnych, które wskazują na przemiany w tej sferze życia, które jeszcze parę dekad temu były negatywnie społecznie sankcjonowane.

7.6. Społeczne poglądy na temat legalizacji związków kohabitacyjnych

Kolejne pytanie zadane ekspertom dotyczyło aspektu możliwości legalizacji (regulacji prawnej) związków kohabitacyjnych w przyszłości (w Polsce i Słowacji). Eksperci ze Słowacji nie wyrażają swojej opinii ani będącej za ani przeciw legalizacji kohabitacji w ich krajach. Jednak wskazują na konsekwencje zatarcia podziału między związkiem legalnym, czyli małżeństwem i między związkiem, który obecnie jest nielegalnym typem, a poprzez legalizację zatriebił by sens swojej nielegalnej formy. Doktor Anna Križanová stwierdziła: *„Według mnie zniknąłby wtedy podział między małżeństwem a kohabitacją.”*. Z kolei profesor Peter Ondrejko vič uznał, że: *„...społeczeństwo stopniowo zmniejsza swą nieufność, zwiększając swą tolerancję względem współżycia bez (sakramentu) małżeństwa. Otwarte są pytania dotyczące rejestracji takiego związku (nie wiadomo także, czy partnerzy życzyliby sobie tego), pytania dotyczące wzajemnej alimentacyjnej powinności, pytanie o dziedziczenie, wychowywanie dzieci urodzonych w trakcie trwania związku kohabitacyjnego, jakie powinny nosić nazwiska i wiele innych pytań.”*. Z kolei drugi ekspert ze Słowacji uznał, że legalizacja kohabitacji to otwarta kwestia. W społeczeństwie pojawiają się pytania dotyczące różnych kwestii prawnych, które pojawiają się w szczególności, kiedy para żyjąca w kohabitacji posiada dziecko. Niewątpliwie wątek ten powinien zostać poddany pod publiczną dyskusję społeczeństwa.

Natomiast eksperci z Polski byli zdania, że zjawisko kohabitacji nie powinno zostać zalegalizowane. Profesor Urszula Swadźba stwierdziła: „...kohabitacja nie powinna uzyskać legalizacji. Jeśli ktoś chce żyć legalnie, może przecież żyć w małżeństwie.”. Tego samego zdania była profesor Ewa Budzyńska: „Kohabitacja nie powinna uzyskać legalizacji oraz zrównania w prawach ze związkami małżeńskimi. Kohabitacja, jako forma „lekkiego” życia, a dostarczającego przyjemności i pozbawiającego ciężaru obowiązków rodzinnych, w przyszłości będzie częściej wybierana przez młodych w porównaniu z małżeństwem, zwłaszcza przy braku środowiskowej dezaprobaty. Oznacza to zagrożenie dla instytucji małżeństwa. Można zadać w tym miejscu pytanie o to, dlaczego powinno się popierać małżeństwo jako formę życia optymalną. Z wielorakich badań naukowych oraz danych statystycznych wynika, że związki kohabitacyjne mają znacznie krótszy czas trwania w porównaniu ze związkami małżeńskimi; co więcej, obserwuje się także szybszy rozpad małżeństw, które są poprzedzone kohabitacją, w porównaniu ze związkami małżeńskimi niepoprzedzonymi współzamieszkiwaniem. Inną kwestią jest znacznie niższa dzietność związków kohabitacyjnych w porównaniu z małżeństwami. W związku z tym te dwa społeczne skutki realizowanej masowo kohabitacji powinny skłaniać społeczeństwo i państwo do niepopierania tej indywidualistycznej formy życia, która społeczeństwu nie przynosi żadnych korzyści, stanowiąc czynnik destabilizacji życia społecznego i depopulacji. Społeczeństwa i państwa nie powinny być zainteresowane popieraniem prawnym czy finansowym związków pozamałżeńskich z uwagi na widoczne skutki społeczne i demograficzne.”. Profesor Ewa Budzyńska w udzielonym wywiadzie wskazała na istotne zagrożenia dla społeczeństwa i dla państwa, jakie niosłoby ze sobą zalegalizowanie związków kohabitacyjnych. Ponieważ ta forma życia nacechowana indywidualistycznymi wartościami i nastawieniem na samorealizację i zaspokojenie potrzeb emocjonalnych i seksualnych niesie ze sobą reperkusje w postaci coraz mniejszej dzietności kobiet, co w konsekwencji przyczyniałoby się do skutków społecznych i demograficznych. Coraz mniejsza liczba dzieci rodzonych przez kobiety lub decydowanie się na dobrowolną bezdzietność przyczyniło by się do jeszcze szybszego starzenia społeczeństwa, co jak wiemy przyczyniłoby się z kolei do podwyższenia wieku emerytalnego, zmniejszenia liczby żłobków i przedszkoli oraz innych ośrodków edukacji młodego pokolenia (w tym szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych), co z kolei niesie za sobą likwidację miejsc pracy, większą skalę bezrobocia oraz ubóstwa. Zatem konsekwencje legalizacji

kohabitacji w Polsce byłyby poważne. Jedynie wprowadzenie innej polityki w kraju mogłoby doprowadzić do złagodzenia lub nawet likwidacji tych konsekwencji, jednak zdaje się, że rząd polski, a także i społeczeństwo nie są jeszcze gotowe na takie zmiany.

Analiza jakościowa wyników wywiadów z ekspertami z Polski i Słowacji wskazuje na postępujące zmiany w sferze życia rodzinnego. Kohabitacja jako związek dwóch osób przeciwnej płci, mieszkających razem, zaspokajających swoje potrzeby zarówno emocjonalne jak i seksualne, staje się związkiem coraz bardziej popularnym i coraz częściej wybieranym przez młodych ludzi. Realizacja współczesnych wartości przez ludzi młodych, które prześiąknięte są indywidualizmem, samorealizacją, spełnieniem nie tylko w sferze zawodowej, edukacyjnej, ale także w sferze zaspokojenia uczuć emocjonalnych i seksualnych, sprzyjają uznaniu związku kohabitacyjnego (szczególnie przez ludzi młodych) za pożądany typ związku niosący wiele korzyści i pozytywnych aspektów.

Analiza wyników wywiadów z ekspertami wskazuje, że związek kohabitacyjny w Polsce (jeszcze) nie konkuruje ze związkiem małżeńskim. Społeczeństwo polskie posiadające korzenie tradycyjnych wartości mimo postępujących przemian w życiu rodzinnym, nadal postrzega małżeństwo jako instytucję mającą duże znaczenie, na którą prędzej, czy później się decydują. Jednak coraz częściej się zdarza, że małżeństwo zostaje poprzedzone życiem w kohabitacji, będącym najczęściej wstępem do małżeństwa lub traktowane jest jako tzw. „związek na próbę”, który pozwoli rozwiązać wątpliwości partnerów, co do wspólnego życia, sprawdzając siłę związku oraz pozwoli poznać partnera w trakcie czynności dnia codziennego. Natomiast w Słowacji zdanie na temat konkurencyjności kohabitacji względem związku małżeńskiego jest według ekspertów podzielone. Doktor Anna Križanová wskazywała na konkurencyjność tego związku. Z kolei profesor Peter Ondrejkovič stwierdził, że kohabitacja stanowi alternatywę dla życia w małżeństwie. Zatem na tej podstawie możemy wysunąć wniosek, że społeczeństwo słowackie w porównaniu ze społeczeństwem polskim jest „o krok dalej” w sferze przemian życia rodzinnego. Traktowanie kohabitacji jako alternatywnej formy życia zamiast małżeństwa, to cecha społeczeństw charakterystyczna dla krajów skandynawskich, w których przemiany w życiu rodzinnym sięgnęły apogeum liberalności.

Różnice w postrzeganiu instytucji małżeństwa w Słowacji wprowadza struktura rodziny w jakiej jednostka funkcjonuje oraz struktura wieku oraz częstotliwość udziału w praktykach religijnych. Im wyższy wiek, tym więcej społeczeństwa traktuje

małżeństwo jako instytucję o dużym znaczeniu. Im bardziej jednostka jest wierząca i praktykująca religijnie, tym małżeństwo ma dla niej większe znaczenie. Z kolei instytucja małżeństwa dla Polaków jest związkiem, do którego dążą, jednak poprzedzają go życiem w kohabitacji, traktując tą formę życia jako wstęp do małżeństwa.

Wypowiedzi ekspertów wskazują, że kohabitacja jest tolerowanym zjawiskiem zarówno w Polsce, jak i w Słowacji. Jednak zawsze występują zwolennicy, jak i przeciwnicy, a stanowisko uzależnione jest od poziomu wykształcenia i przynależności regionalnej (w Słowacji) oraz także od struktury wiekowej i stopnia religijności.

Eksperci z Polski za czynniki sprzyjające zjawisku kohabitacji uznali przede wszystkim procesy sekularyzacji i deinstytucjonalizacji. Wskazali także na przemiany ustrojowe i kulturowe oraz dynamiczne zmiany na rynku pracy. Z kolei oboje eksperci ze Słowacji wskazali na zupełnie inne czynniki rozwoju zjawiska kohabitacji. Jednak wszystkie wskazane czynniki charakteryzują nowoczesny, czy też współczesny styl życia młodych ludzi – odkładanie decyzji o zawarciu małżeństwa (zarazem wzrost wieku zawierania małżeństwa), uzyskanie stabilizacji zawodowej, indywidualistyczny styl życia oraz coraz większa liczba rozwodów.

Analiza wypowiedzi ekspertów wskazuje, że społeczeństwo polskie i słowackie w większości ma tolerancyjny stosunek do zamieszkiwania pary przed ślubem. Coraz mniejsza liczba zawieranych małżeństw świadczy o tym, że pary coraz częściej decydują się na życie w kohabitacji. Zanim podejmą decyzję o zawarciu małżeństwa (o ile się na nie w ogóle zdecydują) najpierw wolą ze sobą zamieszkać. W ten sposób mogą sprawdzić siłę związku, to czy do siebie pasują, czy w codziennym życiu spełniają swoje oczekiwania.

Eksperci ze Słowacji nie wyrażają swojej opinii w sposób dychotomiczny: za lub przeciw legalizacji kohabitacji w ich krajach. Jednak wskazują na konsekwencje zatarcia podziału między legalnym związkiem małżeńskim a związkiem kohabitacyjnym. Z kolei eksperci z Polski byli zdania, że zjawisko kohabitacji nie powinno zostać zalegalizowane przede wszystkim z uwagi na konsekwencje społeczne jakie wyniknęłyby z legalizacji.

Podsumowując, należy stwierdzić, że społeczeństwo polskie w porównaniu ze społeczeństwem słowackim, mimo postępujących przemian w sferze życia rodzinnego przejawia wartości tradycyjne ukierunkowane na budowanie rodziny opartej (w zdecydowanej większości) na związku małżeńskim aniżeli na kohabitacji. Młodzi

Polacy co prawda wybierają coraz częściej życie w kohabitacji, jednak długość trwania tego związku jest stosunkowo krótka i w większości przypadków zakończona jest zawarciem małżeństwa. Potwierdza to również, że społeczeństwo polskie mieści się w ramach charakterystyk kultury *familiarnej* zbudowanej przez autorkę niniejszej rozprawy doktorskiej. Z kolei w społeczeństwie słowackim małżeństwo konkuruje ze związkiem kohabitacyjnym, a nawet stanowi jego alternatywę, co świadczy o fakcie, że społeczeństwo to weszło w kolejny etap przemian zachowań rodzinnych zorientowanych wokół kultury *egotycznej*, gdzie występuje większy stopień liberalizacji zachowań rodzinnych oraz otwartości na nowe wyzwania w tej ważnej dla jednostki sferze życia.

Wnioski końcowe

Przeprowadzone badania własne, których wyniki zaprezentowałam w poprzednich rozdziałach pozwoliły dokonać diagnozy i prognozy zjawiska kohabitacji. W efekcie prowadzonego postępowania osiągnięto następujące cele:

- cel teoretyczny - analiza literatury przedmiotu wyodrębniła teorie kohabitacji opisujące eksplorowane zjawisko na podstawie najnowszych, publikowanych doniesień z uwzględnieniem krajowych i zagranicznych badań empirycznych. Realizacja tego celu pozwoliła na określenie dynamiki rozwoju zjawiska kohabitacji i czynników przemian życia rodzinnego. W efekcie zoperacjonalizowano kulturowe i społeczne źródła zjawisk determinujących ten rozwój. Wyróżniono zestaw zmiennych i czynników społeczno-kulturowych określających kierunki przemian współczesnej modeli rodziny oraz analiz teoretycznych i empirycznych badań nad kohabitacją.
- cel poznawczy - socjologiczna porównawcza diagnoza opinii, odnosząca się do postaw i praktyk studentów wybranych kierunków i roczników studiów z uniwersytetów z Polski i Słowacji wobec zjawiska kohabitacji. Składowymi tej analizy było zdiagnozowanie stosunku poznawczego i aksjonormatywnego studentów do badanego zjawiska społecznego; rozpoznanie deklarowanych i realizowanych powodów życia w związku kohabitacyjnym; problem konkurencyjności kohabitacji wobec małżeństwa; opinie dotyczące legalizacji związku kohabitacyjnego w krajach, w których żyją badani studenci; wskazanie przez badanych czynników wpływających na rozwój zjawiska kohabitacji; ich opinie na temat wspólnego zamieszkiwania pary przed ślubem, odpowiedniego momentu rozpoczęcia inicjacji seksualnej. Diagnozie socjologicznej zostały także poddane opinie studentów dotyczące znaczenia instytucji małżeństwa w kontekście modeli kulturowych rodziny jakie preferują badani oraz wpływu cech różnicujących orientacje aksjonormatywne społeczeństw Polski i Słowacji, a także hierarchia wartości uznawanych przez respondentów.
- cel praktyczno-społeczny - uzmysłowienie studentom, jako badanemu środowisku, znaczenia studiowanego zjawiska społecznego, refleksji nad nim, a także uświadomienie odbiorcom opracowania społecznych reperkusji praktyk kohabitacyjnych.

W przeprowadzonych badaniach empirycznych zostały wykorzystane techniki badań ilościowych i jakościowych. Podstawową techniką badawczą był sondaż ankietowy. W badaniu wykorzystano także technikę swobodnego wywiadu ze studentami, którzy żyli w kohabitacji. Równolegle zostały przeprowadzone także wywiady eksperckie z nauczycielami akademickimi reprezentującymi środowisko socjologów w obu krajach, z obu uniwersytetów, zajmujących się problematyką badań teoretycznych i empirycznych na temat rodziny oraz publikujących wyniki swych badań.

W badaniach populację stanowili studenci z Polski i Słowacji, z celowo wybranych uniwersytetów – Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach oraz Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze. Próbkę badawczą stanowili studenci I i III roku studiów I stopnia oraz II roku studiów II stopnia. Badania przeprowadzono wśród studentów socjologii, politologii, pedagogiki, fizyki, matematyki, BHP, informatyki, wychowania technicznego (w Słowacji)/technologii informacyjnej (w Polsce).

Poniżej przedstawiam otrzymane w toku eksploracji i analiz uogólnienia, będące odpowiedziami na sformułowane w rozdziale metodologicznym (rozdział 4) szczegółowe pytania badawcze:

1. W związku kohabitacyjnym żyło ponad dwa razy więcej studentów ze Słowacji niż z Polski. Przybliżony odsetek kobiet jak i mężczyzn zadeklarował, że żyje w związku kohabitacyjnym. Kierunek studiów okazał się zmienną niezależną, która nie różnicuje deklaracji studentów dotyczących życia w związku kohabitacyjnym. Najwięcej osób żyjących w związku kohabitacyjnym było na drugim roku studiów II stopnia, a najmniej na pierwszym roku studiów I stopnia. Zatem najwięcej studentów żyjących w kohabitacji występowało w kategorii wiekowej między 23 a 25 rokiem życia. Najwięcej respondentów, którzy żyli w związku kohabitacyjnym brało udział w praktykach religijnych kilka razy w roku, a także były to osoby nie praktykujące religijnie. Były zatem to osoby słabo związane z kościołem i o niskim poziomie religijności. Natomiast najmniej osób, które żyły w takim typie związku występowało w obrębie kategorii osób silnie związanych z religią, uczestniczących we mszach świętych i innych praktykach religijnych kilka razy w tygodniu.
2. Wyniki badań własnych wskazują na bardzo istotne statystycznie różnice w stosunku jaki badani respondenci posiadali wobec zjawiska kohabitacji. Z badań wynika, że studenci ze Słowacji posiadali zdecydowanie pozytywny stosunek do

badanego zjawiska społecznego. Natomiast studenci z Polski w większości posiadali stosunek obojętny, tylko jedna trzecia respondentów z Polski wyrażała pozytywny stosunek względem związków kohabitacyjnych. Analiza wskazuje na potwierdzenie hipotezy H1 stanowiącej: *Większy odsetek studentów ze Słowacji niż z Polski ma pozytywny stosunek do kohabitacji*. Zmienna niezależna jaką jest płeć nie różnicowała stosunku do badanego zjawiska. Zbliżony odsetek kobiet i mężczyzn demonstrował pozytywny stosunek względem kohabitacji oraz zbliżony procent kobiet i mężczyzn wykazywał obojętny stosunek do badanego zjawiska. Z przeprowadzonych badań wynika, że stosunek do zjawiska kohabitacji różnicuje forma życia studentów (życie w związku kohabitacyjnym lub nie). Pozytywny stosunek do zjawiska kohabitacji posiadali studenci, którzy żyli w takim związku. Respondenci, którzy nie żyli w kohabitacji nie posiadali jednolitego stanowiska w tej kwestii - podzieleni byli na trzy grupy – wyrażali najczęściej stosunek negatywny, natomiast rzadziej obojętny oraz pozytywny. Wiek badanych studentów okazał się zmienną niezależną, która różnicuje w istotny statystycznie sposób ich stosunek do zjawiska kohabitacji. Z analizy wyników badań wynika, że im wyższy wiek studentów, tym większy ich odsetek posiadał pozytywny stosunek względem kohabitacji. Analizując wyniki badań zauważono tendencję, że im wyższy wiek badanych, tym mniejszy ich odsetek posiadał negatywny i obojętny stosunek do zjawiska kohabitacji. Zmienną niezależną, która różnicowała w istotny statystycznie sposób stosunek wobec zjawiska kohabitacji była również częstotliwość udziału w praktykach religijnych lub całkowity jego brak. Badania wskazują, że im rzadziej respondenci brali udział we mszy świętej, nabożeństwach lub spotkaniach religijnych, tym większy ich odsetek posiadał pozytywny stosunek do kohabitacji. Największy odsetek osób, które posiadały pozytywny stosunek do badanego zjawiska społecznego mieli respondenci, którzy nie uczestniczyli w praktykach religijnych oraz ci, którzy uczestniczyli sporadycznie – kilka razy w roku. Analiza wyników badań wskazuje, że hipoteza H2, stanowiąca: *Im rzadszy udział w praktykach religijnych, tym większy odsetek studentów ma pozytywny stosunek do zjawiska kohabitacji* – została potwierdzona.

3. Studenci z Polski i Słowacji nie posiadali jednolitego stanowiska dotyczącego konkurencyjności związku kohabitacyjnego wobec legalnego małżeństwa, jako trwałej instytucji. Badana zbiorowość studentów niemal podzieliła się w ocenie

tego problemu na dwie grupy. Mimo podziału studenci z Polski i Słowacji wykazywali większościowe stanowisko popierające stwierdzenie, że kohabitacja stanowi konkurencję wobec legalnego małżeństwa. Z przeprowadzonych badań własnych wynika, że nieco większy odsetek studentów z Polski, niż ze Słowacji był zdania, że związki kohabitacyjne to konkurencyjna forma życia dla małżeństwa. Wykorzystanie testów statystycznych pozwoliło stwierdzić, że nie występują istotne statystycznie różnice w postrzeganiu kohabitacji jako konkurencji przez respondentów z obu badanych krajów. W tej grupie respondentów, którzy byli przekonani, że obecnie małżeństwo napotyka na konkurencję w postaci kohabitacji, znajdowało się łączenie nieco więcej kobiet niż mężczyzn. Analiza statystyczna wskazała, że wśród podziału na płeć nie ma istotnych statystycznie różnic pomiędzy postrzeganiem kohabitacji jako konkurencji wobec związku małżeńskiego. Wiek badanych respondentów okazał się zmienną niezależną, która nie różnicowała w istotnie statystyczny sposób opinii na temat konkurencyjności kohabitacji względem małżeństwa. Zatem, niezależnie od przedziału wiekowego, respondenci w większości podzielali pogląd na temat konkurencyjności kohabitacji względem małżeństwa. Respondenci mieszkający w dużym i małym mieście oraz na wsi w większości podzielali pogląd, że kohabitacja stanowi konkurencję dla małżeństwa. Z kolei w tej kwestii kierunek studiów istotnie statystycznie różnicował poglądy. Studenci socjologii, politologii, pedagogiki, wychowania technicznego, informatyki oraz matematyki posiadali w większości opinię, że kohabitacja stanowi konkurencję dla legalnego związku małżeńskiego. Natomiast studenci fizyki oraz studenci BHP nie posiadali jednolitej opinii. Część z nich była zdania, że kohabitacja stanowi konkurencję dla związku małżeńskiego a część była przeciwnego zdania. Przeprowadzone badania pozwoliły stwierdzić, że im rzadsza częstotliwość udziału w praktykach religijnych, tym większa liczba studentów uważała kohabitację za konkurencyjną formę życia wobec małżeństwa.

4. Analiza wyników wskazała na występujące różnice między studentami z Polski, a studentami ze Słowacji. Studenci z Polski jako główny powód życia w kohabitacji uznali, że każdy ma prawo układać sobie życie jak chce. Z kolei studenci ze Słowacji jako główny powód uznali, że taka forma związku stwarza lepsze możliwości samorealizacji jednostki. Płeć badanych wprowadza pewne zróżnicowanie dla częstości wymienianych argumentów. Większy odsetek kobiet,

niż mężczyźni byli zdania, że związek kohabitacyjny stwarza lepszą możliwość poznania partnera. Świadczyć może to o tym, że kobiety, znacznie bardziej niż mężczyźni, przywiązują uwagę do lepszego poznania partnera w codziennych sytuacjach, a nie tylko podczas aranżowanych spotkań. Analizując powody życia w kohabitacji ze względu na wiek badanych respondentów można zauważyć, że młodsi studenci (18-19 lat), znacznie częściej niż starsi, wskazywali, że życie w związku kohabitacyjnym stwarza lepsze możliwości samorealizacji. Wyższe kategorie wiekowe (20-22 lat, 23-25 lat) wskazywały na ważność istoty związku. Zmienną niezależną, która różnicuje wskazane przez badanych studentów powody życia w kohabitacji jest miejsce zamieszkania. Respondenci mieszkający na wsi, znacznie częściej niż studenci mieszkający w małym i dużym mieście, wskazywali, że kohabitacja stwarza lepsze możliwości samorealizacji. Z kolei mieszkańcy dużych miast, częściej niż mieszkańcy małych miast i wsi, byli zdania, że każdy ma prawo układać sobie życie w swój własny sposób. Częstotliwość udziału w praktykach religijnych także różnicuje niektóre wskazywane powody życia w związku kohabitacyjnym. Największy odsetek studentów we wszystkich kategoriach częstotliwości uczestnictwa w praktykach religijnych lub jego braku był zdania, że życie w kohabitacji stwarza większe możliwości samorealizacji. Respondenci, którzy nie brali udziału w praktykach religijnych znacznie częściej niż pozostali uważali, że życie w związku kohabitacyjnym jest lepszą formą życia niż. Rok, kierunek studiów oraz stosunek do zjawiska kohabitacji są zmiennymi niezależnymi, które nie różnicują powodów życia w kohabitacji.

5. Analiza wyników badań własnych wskazuje, że występują różnice między niektórymi wskazywanymi czynnikami wpływającymi na rozwój badanego zjawiska wybieranymi przez studentów z Polski i Słowacji. Dla studentów z Polski i Słowacji głównym czynnikiem, który wpływa w sposób istotny na rozwój zjawiska kohabitacji było zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa. Można zatem stwierdzić, że obie badane społeczności studenckie uważały małżeństwo za niestabilną instytucję we współczesnym świecie. Według studentów z Polski na zwiększające się rozmiary kohabitacji wpływ wywiera osłabienie poziomu religijności. Studentów ze Słowacji, którzy tak twierdzili było o połowę mniej. Wpływ na rzadszy wybór tego czynnika zapewne jest związany z mniejszym poziomem religijności społeczeństwa słowackiego, gdzie występuje

także większa liczba ateistów. Oba badane środowiska studenckie stwierdziły, że do rozwoju kohabitacji przyczynia się zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi, która skłania do łączenia się w pary kohabitacyjne, ponieważ żyjąc w takim typie związku można dzielić koszty utrzymania na dwie osoby. Respondenci z obu badanych krajów często wybierali również wzrost społecznej akceptacji kohabitacji. Zatem aprobata ze strony społeczeństwa dla tego zjawiska społecznego stanowi również czynnik, który skłania do tworzenia związków kohabitacyjnych bez obciążenia w formie stygmatyzacji ze strony społeczeństwa, a najbardziej ze strony społeczności lokalnej. Analiza wyników badań własnych wskazuje, że większa liczba kobiet niż mężczyzn wybrała zmniejszające się zaufanie do instytucji małżeństwa, jako czynnik mający wpływ na rozwój heteroseksualnej kohabitacji. Kobiety także znacznie częściej wskazywały na złą sytuację ekonomiczną młodych ludzi, którzy podążając za zdobyciem stabilizacji ekonomicznej decydują się na życie w kohabitacji. Z kolei większy odsetek mężczyzn niż kobiet był zdania, że do rozpowszechniania się zjawiska kohabitacji przyczynia się zanik obawy przed niechcianym i nieślubnym dzieckiem. Studenci ze wszystkich trzech kategorii wiekowych w przybliżonym odsetku uznali, że głównym czynnikiem jest zmniejszenie się zaufania ludzi do instytucji małżeństwa. Studenci mieszkający w dużym mieście byli zdania, że głównymi czynnikami przyczyniającymi się do rozwoju kohabitacji jest również zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa. Wysoki odsetek wskazywał także na osłabienie poziomu religijności. Studenci mieszkający w małym mieście i na wsi również byli tego zdania, jednak ich odsetek był nieco mniejszy. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji różnicuje rok studiów studentów. Zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi, wzrost społecznej akceptacji zjawiska kohabitacji oraz zanik obaw przed niechcianym i nieślubnym dzieckiem, to czynniki, które znacznie częściej były wybierane przez studentów z I roku studiów I stopnia. Z kolei studenci z III roku studiów I stopnia częściej niż pozostali studenci wskazywali na osłabienie poziomu religijności, niechęć do utrzymywania w małżeństwie tradycyjnego podziału ról oraz łatwość przekształcenia związku kohabitacyjnego w zalegalizowane małżeństwo. Natomiast studenci II roku studiów II stopnia częściej wskazywali na zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa. Analiza statystyczna wyników badań własnych wskazuje na zachodzące różnice w wyborze czynników

wpływających na rozwój kohabitacji przez respondentów z różnych kierunków studiów. Studenci pedagogiki stosunkowo najczęściej, niż pozostali studenci, wyrażali opinię, że zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa to czynnik, który w głównej mierze ma wpływ na rozwój zjawiska kohabitacji. Studenci fizyki częściej niż pozostali uważali, że do rozpowszechniania kohabitacji przyczynia się zanik obawy przed niechcianym i nieślubnym dzieckiem. Studenci matematyki częściej niż pozostali studenci, wskazywali na osłabienie poziomu religijności i niechęć do utrzymywania tradycyjnego podziału ról w małżeństwie, studenci BHP na złą sytuację ekonomiczną młodych ludzi, studenci socjologii na wzrost społecznej akceptacji kohabitacji, a studenci politologii na łatwość przekształcenia związku kohabitacyjnego w związek małżeński. Częstotliwość udziału w praktykach religijnych różnicuje wybór przez studentów czynników wpływających na rozprzestrzenianie się zjawiska kohabitacji. Z analizy wyników badań własnych wynika, że im rzadszy udział w praktykach religijnych lub jego brak, tym mniejszy odsetek badanych studentów twierdził, że zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa przyczynia się do rozwoju zjawiska kohabitacji.

6. Analiza wyników przeprowadzonych badań własnych ukazała, że małżeństwo ma i będzie mieć duże znaczenie dla badanych studentów. Co jest zaskakujące, bardziej zdecydowani w tej kwestii byli studenci ze Słowacji niż z Polski. Wskazuje to na fakt, że hipoteza H3 stanowiąca: *Dla studentów z Polski instytucja tradycyjnej rodziny i małżeństwa ma większe znaczenie niżeli dla studentów ze Słowacji* – została odrzucona. W przeprowadzonych badaniach własnych bardziej zdecydowane w tej kwestii były kobiety, które stanowiły niżeli mężczyźni. Analiza statystyczna przeprowadzonych badań własnych pokazuje zatem, iż dla kobiet instytucja małżeństwa ma większe znaczenie niż dla mężczyzn. Najwięcej studentów, którzy uważali, że małżeństwo ma i będzie mieć duże znaczenie występował w kategorii wiekowej od 20 do 22 roku życia. Z kolei studenci z najmłodszego przedziału wiekowego (od 18 do 20 roku życia) częściej niż pozostali studenci uważali, że małżeństwo stanowi przestarzałą instytucję. Z analizy wyników badań wynika zależność, że im rzadszy udział w praktykach religijnych, tym większy odsetek respondentów uważa małżeństwo za przestarzałą instytucję. Z przeprowadzonych badań własnych wynika, że studenci mieszkający w dużym i małym mieście oraz na wsi, nie posiadali jednolitego stanowiska w kwestii, czy małżeństwo jest przestarzałą instytucją, czy też ma

duże znaczenie. Respondenci podzieleni byli na trzy grupy: jedna grupa była zdania, że małżeństwo ma duże znacznie, druga, że jest przestarzałą instytucją, a trzecia grupa zupełnie nie miała zdania w tej kwestii. Jednak najczęściej studenci mieszkający w dużym mieście byli zdania, że małżeństwo jest przestarzałą instytucją. Kierunek studiów okazał się zmienną niezależną, która wskazuje na różnice w postrzeganiu znaczenia małżeństwa przez badanych studentów. Największy odsetek studentów, którzy uznali, że małżeństwo ma i będzie mieć znaczenie, stanowili studenci pedagogiki i matematyki. Odsetki studentów pozostałych kierunków studiów oscylowały wokół 70% i 60%. Prawie 1/3 studentów fizyki i wychowania technicznego/technologii informacyjnej nie miała zdania w tej kwestii. Rok studiów badanych studentów jest zmienną niezależną, która nie wskazuje na istotne statystycznie różnice w opinii dotyczącej znaczenia instytucji małżeństwa.

7. Studenci ze Słowacji znacznie częściej niż studenci z Polski byli zdania, że para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem. Z kolei analiza statystyczna zależności tej opinii od płci wskazuje, że nie różnicuje ona opinii, co do wspólnego zamieszkania pary przed ślubem. Bardzo zbliżony odsetek kobiet i mężczyzn był zdania, że para powinna wspólnie zamieszkać zanim zawrze związek małżeński. Z analizy wyników badań można zauważyć tendencję, że im wyższy wiek, tym większa liczba studentów była zdania, że para powinna zamieszkać razem przed zawarciem małżeństwa. Można również zauważyć tendencję, że im niższy wiek, tym większy odsetek badanych studentów miał przeciwne zdanie w tej kwestii. Studenci mieszkający w dużym mieście oraz w małym mieście, częściej niż studenci mieszkający na wsi uważali, że para powinna zamieszkać razem przed zawarciem małżeństwa. Badania wskazują, że przybliżony odsetek studentów z trzech roczników studiów był zdania, że para powinna zamieszkać wspólnie przed ślubem. Kierunek studiów również różnicuje opinie studentów, co do wspólnego zamieszkania pary przed zawarciem związku małżeńskiego. Studenci politologii stanowili najwyższy odsetek badanych, który był zdania, że para powinna zamieszkać razem przed ślubem. Z kolei najrzadziej twierdzili w ten sposób studenci pedagogiki. Najbardziej przeciwni wspólnemu zamieszkaniu pary byli studenci matematyki. Analiza wskazuje na częściowe potwierdzenie hipotezy H4 stanowiącej: *Wiek, płeć, rok i kierunek studiów są*

zmiennymi, które różnicują opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem.

8. Z przeprowadzonych badań własnych wynika, że większy odsetek studentów z Polski niżeli ze Słowacji uważał, że odpowiedni moment na rozpoczęcie inicjacji seksualnej jest wtedy, gdy para się wzajemnie kocha. Co czwarty student z Polski oraz co czwarty ze Słowacji był zdania, że inicjacja seksualna może nastąpić w dowolnej chwili. Kraj badanych studentów jest zmienną niezależną, która w istotny statystycznie sposób różnicuje opinie dotyczące odpowiedniego momentu rozpoczęcia inicjacji. Kobiety znacznie częściej niż mężczyźni uważały, że inicjację seksualną można rozpocząć, kiedy występuje wzajemna miłość. Z kolei co trzeci mężczyzna uważał, że inicjację seksualną można rozpocząć w dowolnej chwili, według nich nawet miłość nie jest potrzebna do współżycia seksualnego. Wiek badanych studentów nie różnicuje w sposób istotny statystycznie wyboru odpowiedniego momentu na inicjację seksualną przez badanych studentów. Niezależnie od wieku badani respondenci uznali, że współżycie seksualne można rozpocząć, gdy para się wzajemnie kocha. Z analizy badań wynika, że wskazanie odpowiedniego momentu inicjacji seksualnej różnicuje w niewielki sposób rok studiów studentów. Znaczące różnice w postrzeganiu odpowiedniego momentu inicjacji seksualnej występują między III rokiem studiów I stopnia i II rokiem studiów II stopnia. Analiza statystyczna wyników badań własnych wskazuje na występujące różnice między miejscem zamieszkania a wskazaniem przez badanych studentów odpowiedniego momentu rozpoczęcia inicjacji seksualnej. Istotne różnice występują między studentami mieszkającymi w dużym mieście, a studentami mieszkającymi na wsi. Różnica ta w szczególności widoczna jest wśród studentów, którzy uważali, że najlepszy moment na rozpoczęcie inicjacji seksualnej jest dowolna chwila. Kierunek studiów także różnicuje uznawany przez studentów właściwy moment na rozpoczęcia współżycia. Największe różnice w tej kwestii występują między studentami pedagogiki, socjologii, pedagogiki (studentami studiów humanistycznych) a studentami matematyki, fizyki, informatyki, BHP, wychowania technicznego/technologii informacyjnej. Studenci studiów humanistycznych znacznie częściej niż studenci studiów technicznych i przyrodniczych, ścisłych byli zdania, że wzajemna miłość jest przesłanką do

rozpoczęcia współżycia seksualnego. Odsetek różnicy między tymi studiami sięgał nawet 20 punktów procentowych.

9. Analiza wyników badań własnych wskazuje, że większość studentów z Polski i ze Słowacji było zdania, że związki kohabitacyjne powinny zostać zalegalizowane. Jednak mniejszy odsetek w tej kwestii stanowili studenci z Polski, co wskazuje, że hipoteza H5 stanowiąca: *Mniejszy odsetek studentów z Polski, niż ze Słowacji ma zdanie, że kohabitacja powinna zostać zalegalizowana, z uwagi na większą presję tradycyjnego i religijnego modelu rodziny w Polsce* – została potwierdzona. Analiza statystyczna wykazała, że zmienna niezależna jaką jest kraj zamieszkania studentów nie różnicuje w istotny statystycznie sposób opinii na ten temat. Płeć różnicuje opinie badanych studentów na temat legalizacji kohabitacji. Większy odsetek kobiet niż mężczyzn uważał, że istnieje potrzeba legalizacji związków kohabitacyjnych. Co trzecia kobieta i co trzeci mężczyzna nie byli zdecydowani w tej kwestii. Wiek badanych studentów nie jest zmienną niezależną, która w istotny statystycznie sposób różnicowałaby opinie badanych respondentów na temat legalizacji związków kohabitacyjnych. Jednak można zaobserwować tendencję, że im wyższy wiek, tym większy odsetek studentów uważało, że kohabitacja powinna posiadać legalną formę. Miejsce zamieszkania studentów również nie jest zmienną niezależną, która wykazywałaby istotne statystycznie różnice w opiniach na temat legalizacji kohabitacji. Studenci mieszkający w dużym i małym mieście reprezentowali większościowe stanowisko mówiące, że kohabitacja powinna zostać zalegalizowana. Studenci mieszkający na wsi również często tak uważali, jednak znaczny ich odsetek nie miał zdania w tej kwestii. Analiza statystyczna opinii na temat legalizacji kohabitacji a studiowanego kierunku wprowadza pewne różnice w postrzeganiu powinności zalegalizowania związku kohabitacyjnego. Najbardziej przekonani o legalizacji kohabitacji byli studenci socjologii, politologii, matematyki oraz BHP. Zmienna niezależna rok studiów nie wpływa na opinie badanych studentów na temat legalizacji kohabitacji. Wyniki badań wskazują na częściowe potwierdzenie hipotezy H6 stanowiącej: *Wiek, płeć, rok i kierunek studiów są zmiennymi, które różnicują opinie na temat legalizacji związków nieformalnych*. Z kolei ogromny wpływ na opinie badanych studentów ma częstotliwość udziału w praktykach religijnych. Studentów, którzy brali udział w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu uważali, że nie ma potrzeby legalizacji kohabitacji. Z kolei studenci,

którzy praktykowali 1-2 razy w miesiącu, kilka razy w roku oraz nie praktykujący w ogóle w większości byli zdania, że legalizacja jest potrzebna.

10. Z przeprowadzonych badań własnych wynika, że kraj zamieszkania studentów różnicuje hierarchię wartości. Najwyższą pozycję w hierarchii studentów z obu krajów zajmuje wartość „żyć szczęśliwie w rodzinie”. Na drugim miejscu studenci z Polski cenią „posiadanie dobrych przyjaciół”. Z kolei studenci ze Słowacji „założenie własnej rodziny” – wartość ta wśród studentów z Polski występowała na czwartej pozycji. Analiza wyników wskazuje zatem, że rodzina ma większe znaczenie dla studentów ze Słowacji. Płeć studentów z Polski i ze Słowacji także jest zmienną niezależną, która różnicuje hierarchię uznawanych wartości. Jednak dla obu płci z obu krajów życie rodzinne stanowi najważniejszą wartość – usytuowana jest na pierwszej pozycji. Deklaracje życia w związku kohabitacyjnym lub nie przez respondentów z Polski i Słowacji nie różnicują ich hierarchii wartości w istotny sposób. Niezmiennie na szczycie hierarchii znajdują się wartości: żyć szczęśliwie w rodzinie. Jednak należy wziąć pod uwagę fakt, że studenci mając na myśli rodzinę, niekoniecznie muszą myśleć o małżeństwie. Przecież założyć rodzinę mogą także poprzez życie w kohabitacji oraz posiadanie dzieci poza związkiem małżeńskim.
11. Analiza wywiadów ze studentami żyjącymi w kohabitacji wskazuje, że studenci z Polski byli w swych opiniach i poglądach bardziej tradycyjni i konserwatywni, lecz w niektórych kwestiach liberalne podejście także dało się zauważyć i to w coraz większym stopniu. Dla badanych studentów z Polski, tak jak i dla społeczeństwa polskiego, rodzina jako wartość kulturowa występuje bardzo wysoko w hierarchii uznawanych wartości, a plany przyszłościowe związane z zawarciem małżeństwa wskazują, że rodzina w Polsce zbudowana na legalnym związku partnerskim to jednak najczęściej wybierana forma życia. Kohabitacja natomiast stanowi wstęp do małżeństwa, jest zatem okresem poprzedzającym małżeństwo, które w przyszłości zostanie zawarte. Jest także tzw. okresem próbnym dla pary podczas którego mogą oboje „przetestować” siebie w czynnościach dnia codziennego, sprawdzając zarazem siłę związku oraz (najważniejsze) fakt, czy oboje tworzą udany związek, który można zalegalizować. Zatem na podstawie opinii badanych studentów na temat zachowań związanych z życiem rodzinnym można prognozować, że w Polsce młodzi ludzie nadal będą wstępować w związki małżeńskie, które jednak

poprzedzać będą ponowoczesną kohabitacją. Należy przyjąć, że badani studenci z Polski są typowymi reprezentantami kultury rodzinnej. Natomiast studenci ze Słowacji w swych opiniach i poglądach byli zdecydowanie bardziej liberalni. Ich opinie na temat zachowań rodzinnych związanych z rodziną wskazywały na przejawy cech hedonistycznych, zogniskowanych wokół własnego indywidualizmu i samorealizacji. Rodzina jako wartość kulturowa zeszła na dalszy plan. Bardziej liczyło się zdobycie wykształcenia, dobrej pracy i posiadanie pieniędzy. Na podstawie wyrażonych opinii przez badanych studentów można prognozować, że w Słowacji zdecydowanie częściej młodzi ludzie będą żyli w „trwałej” kohabitacji – tzn. będą ją traktować jako alternatywną formę życia wobec legalnego małżeństwa. Oczywiście związki małżeńskie w Słowacji również będą zawierane lecz nie na tak dużą skalę, jak ma to miejsce w Polsce. Jest również prawdopodobne, że tylko niewielka część z nich przekształci się w związek małżeński.

12. Analiza wywiadów przeprowadzonych z ekspertami wskazuje na podzielenie się ekspertów ze Słowacji w kwestii konkurencyjności kohabitacji względem związku małżeńskiego – identycznie sytuacja przedstawia się wśród studentów ze Słowacji, którzy nie posiadali jednolitego stanowiska w tej kwestii. Z kolei eksperci z Polski posiadali jednolite stanowisko mówiące, że kohabitacja nie konkuruje w żaden sposób z małżeństwem. Ekspersi z obu badanych krajów uznali, że zjawisko kohabitacji w ich krajach jest tolerowane społecznie, zaznaczając przy tym, że stopień tolerancyjności uzależniony jest od poziomu wykształcenia, kategorii wiekowej, stopnia religijności. Ekspersi ze Słowacji wymieniali inne niż eksperci z Polski czynniki, które wpływają na rozwój kohabitacji. Słowaccy eksperci wskazywali, że na rozwój tego zjawiska ma indywidualizm, aktywny styl życia młodych ludzi oraz odkładanie zawarcia małżeństwa w czasie. Wszystkie te czynniki stanowią hedonistyczne podłoże uznawanych wartości, co znajduje swoje uzasadnienie w zaproponowanej przez autorkę niniejszej rozprawy doktorskiej definicji kultury Słowaków, jako *kultury egotelicznej*. Z kolei eksperci z Polski wskazywali na procesy deinstytucjonalizacji, sekularyzacji, przemiany ustrojowe, przemiany kulturowe w postaci zjawiska pluralizmu kulturowego, przemiany rynku pracy oraz na łatwy dostęp do środków antykoncepcyjnych, złą sytuację ekonomiczną młodych ludzi i trendy idące z Zachodu. W kwestii znaczenia instytucji małżeństwa eksperci z

obu krajów byli zgodni i stwierdzili, że instytucja małżeństwa ma duże znaczenie dla społeczeństwa polskiego i słowackiego oraz że będzie to nadal pożądana forma związku. Wspólne zamieszkanie pary przed ślubem według ekspertów tolerowane jest społecznie w Polsce i Słowacji, ponieważ coraz więcej par żyje w takim typie związku. Z kolei w kwestii legalizacji związków kohabitacyjnych eksperci z Polski posiadali negatywne zdanie – kohabitacja nie powinna zostać zalegalizowana. W Słowacji natomiast według ekspertów legalizacja kohabitacji straciłaby swój sens życia w związku nieformalnym oraz okazuje się to być pytaniem otwartym dla społeczeństwa. Z pewnością, według ekspertów, warto byłoby uregulować kwestie dziedziczenia, wzajemnej alimentacyjnej powinności w przypadku rozpadu związku, w którym są dzieci.

Postawioną na początku hipotezę główną stanowiącą, że: *Główne różnice normatywne kształtujące opinie i postawy studentów polskich i słowackich dotyczące zjawiska kohabitacji wynikają z różnic w częstotliwości udziału w praktykach religijnych lub ich braku oraz z różnic narodowych hierarchii wartości społeczno-kulturowych* – należy przyjąć jedynie częściowo. Odmienne opinie studentów z Polski i ze Słowacji dotyczą tylko niektórych aspektów. Studenci z Polski częściej praktykowali religijnie, dlatego ich opinie dotyczące kohabitacji były bardziej konserwatywne i tradycyjne niżeli opinie studentów ze Słowacji. Założona hipoteza sprawdziła się w aspekcie stosunku, jaki posiadali badani studenci względem zjawiska kohabitacji. W tym przypadku studenci ze Słowacji posiadali pozytywny stosunek do tego zjawiska społecznego. Natomiast studenci z Polski przejawiali stosunek obojętny. Tylko jedna trzecia studentów z Polski posiadała pozytywny stosunek do kohabitacji. Badani studenci wskazywali także odmienne powody ze względu na które ludzie decydują się na życie w związku kohabitacyjnym. Respondenci z Polski najczęściej twierdzili, że każdy człowiek ma prawo układać sobie życie jak chce. Natomiast tego powodu nie wskazał żaden student ze Słowacji. Badani z Polski stwierdzili także, że ważna jest istota związku – żaden respondent ze Słowacji nie wskazał tego powodu. W pierwszej kolejności badani ze Słowacji stwierdzili, że życie w kohabitacji stwarza lepsze możliwości samorealizacji oraz lepsze możliwości poznania partnera w czynnościach dnia codziennego. Pomimo zróżnicowania normatywnych wzorców i innej hierarchii wartości społeczno-kulturowych Polaków i Słowaków większość opinii studentów dotyczących zjawiska kohabitacji była spójna.

Przeprowadzone badania wskazały, że czynniki społeczno-kulturowe, takie jak: kraj zamieszkania, płeć, wiek, miejsce zamieszkania, rok i kierunek studiów oraz częstotliwość udziału w praktykach religijnych, respondentów z Polski i Słowacji nie we wszystkich zakładanych w hipotezach aspektach różnicują ich opinie i postawy związane z kohabitacją. Na tle ogólnych przemian kulturowych w warunkach badanych społeczeństw narodowych w młodym pokoleniu, mającym podobne aspiracje życiowe i poziom wykształcenia włączający studentów w popularną kulturę konsumpcyjną obserwuje się znaczące podobieństwa praktyk kohabitacyjnych i tendencje przemian wzorców życia rodzinnego. Zdiagnozowane różnice częstości takich związków o charakterze odsetkowym nie oznaczają znaczących dystansów kulturowych w ich aksjologicznej waloryzacji i praktycznej realizacji celów życiowych, zorientowanych na budowanie partnerskich podmiotowych więzi przez młode pokolenie badanych Polaków i Słowaków.

Bibliografia

- 1) Abrams L., *Concubinage, cohabitation and the law: Class and gender relations in nineteenth-century Germany*, "Gender and History" 1993 nr 5.
- 2) Adamski F., *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, s. 141.
- 3) Ambert A.M., *Contemporary Family Trends. Cohabitation and Marriage: How Are They Related*, The Vanier Institute of the Family, Ottawa, 2005.
- 4) Aronson E., Wilson T.D., Akert R.M., *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 1997.
- 5) Aronson E., Ellsworth Ph.C. i inni, *Methods of research in social psychology*, wyd. 2, New York 1990.
- 6) Atkinson A. B., Marlier E. (ed.), *Income and living conditions in Europe*, Eurostat, Statistical Book, European Union, 2010.
- 7) Axinn W.G., Barber J.S., *Living arrangements and family formation attitudes in early adulthood*, w : "Journal of Marriage and Family 1997, v. 59.
- 8) Axinn W.G., Thornton A., *The transformation in the meaning of the marriage*, w: Waite L.J. (red.), *The ties that bind. Perspectives on marriage and cohabitation*, Aldine de Gruyter, New York 2000.
- 9) Åberg Y., *Individual social action and the macro level dynamics: A formal theoretical model*, "Acta Sociologica" 2000 nr 43.
- 10) Babiński G., *Etapy procesu badawczego*, w: G. Babiński (red.), *Wybrane zagadnienia z metodologii socjologicznych badań empirycznych*, Kraków 1980.
- 11) Babiński G., *Zmienne i ich rola w badaniach socjologicznych*, w: Babiński G. (red.), *Wybrane zagadnienia z metodologii socjologicznych badań empirycznych*, Kraków 1980.
- 12) Baker M., *Families, Labour and Love*, UBC Press, Vancouver 2001.
- 13) Baniak J., *Małżeństwo i rodzina w świadomości młodzieży gimnazjalnej na tle kryzysu jej tożsamości osobowej*, Zakład Wydawniczy "Nomos", Kraków 2010.
- 14) Barlow A., Duncan S., James G., and Park A., *Just a Piece of Paper? Marriage and Cohabitation in Britain*, w: Park A. et al (red.), *British Social Attitudes: The 18th Report*, Sage Publications 2001.
- 15) Barlow S.L., Booth A., *Cohabitation versus marriage: A comparison of relationship quality*, „Journal of Marriage and the Family” 1996 nr 58.
- 16) Barlow A., Duncan S., Evans G., Park A., *Just a piece of paper? Marriage and cohabitation in Britain*, "British Social Attitudes 18th Report. Public Policy, Social Ties 2001-2002.
- 17) Bartoszek A., *Kapitał społeczno-kulturowy młodej inteligencji wobec wymogów rynku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2003.
- 18) Bauman Z., *Wieloznaczność nowoczesna, nowoczesność wieloznaczna*, Warszawa 1995, za: Świątkiewicz W., *Rodzina w świecie aksjologicznej wichrowatości*, Wykład wygłoszony podczas inauguracji roku akademickiego 2005/2006 w Cieszyńie - <http://gu.us.edu.pl/node/227861> - data przejrzenia 10.09.2012r.
- 19) Beck U., *Spółeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002.
- 20) Beck U., Beck-Gernsheim E., *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*, Sage, London 2002.
- 21) Beck U., Beck-Gernsheim E., *The Normal Chaos o Love*, Cambridge 1995.

- 22) Becker G.S., *A treatise on the family*, Harvard University Press, Cambridge 1981.
- 23) Becker H., *Tricks of the Trade: How to Think about Your Research while Doing It*, Chicago University Press, Chicago 1998.
- 24) Beck-Gernsheim E., *On the Way a Post-Familial Family. From a Community of Need to Elective Affinities* [w:] Diduck A. (red.), *Marriage and Cohabitation*, Ashgate, Burlington, 2008.
- 25) Bell D., *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*, Basic Books, New York 1973.
- 26) Beuys B., *Familienleben in Deutschland*, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt 1980.
- 27) Biernat T., Sobierajski P., *Młodzież wobec małżeństwa i rodziny. Raport z badań*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2007.
- 28) Blossfeld H.P. (red.), *The new role of women. Family formation in modern societies*, Westview Press, London 1995.
- 29) Blossfeld H.P., Mills M., Klijzing E., Kurz K. (red.), *Globalization, uncertainty and youth in society*, Routledge, London 2005.
- 30) Boguszewski R., *Co jest ważne, co można, a czego nie wolno – normy i wartości w życiu Polaków*, CBOS 2010.
- 31) Bojar H., *Rodzina i życie rodzinne*, w: Marody M. (red.), *Co nam zostało z tych lat. Społeczeństwo polskie u progu zmiany systemowej*, Londyn 1991.
- 32) Bradley D., *Regulation of unmarried cohabitation in West European jurisdictions. Determinants of legal policy*, "International Journal of Law, Policy and the Family" 2001, nr 15.
- 33) Brehm S.S., *Intimate Relationship*, McGraw-Hill, San Francisco 1985.
- 34) Breckler S.J., *Empirical validation of affect, behaviour, and cognition as distinct components of attitude*, w: "Journal of Personality and Social Psychology", 47, 1984.
- 35) Brines J., Joyner K., *The ties that bind: Principles of cohesion in cohabitation and marriage*, w: "American Sociology Review" 1999, v. 64.
- 36) Brown S.L., *Relationship quality dynamics of cohabiting unions*, w: „Journal of Family Issues” 2003, v. 24.
- 37) Bryant C., Mokrzycki I. E., (red.), *The new great transformation, change and continuity in East-Central Europe*, Routledge, London-Nowy Jork 1994.
- 38) Cheal D., *Sociology of Family Life*, Palgrave, New York, 2002.
- 39) Cherlin A., *Towards a new home economics* w: Waite L.J. (red.), *Ties That Bind*, Aldine de Gruyter, New York 2000.
- 40) Clarkberg M., Stolzenberg R., Waite L., *Attitudes, values and entrance into cohabitational versus marital unions*, "Social Forces" 1995 nr 77(3).
- 41) Crone P., *Pre-Industrial Societies: New Perspectives on the Past*, Wiley, Basil Blackwell, Oxford, 1989.
- 42) Crow G., Hardey M., *Diversity and Ambiguity Among Lone-parent Households in Modern Britain*, w: C. Marsh., Arber S (red.), *Families and Households. Divisions and Changes*, Macmillan, London 1992.
- 43) Czapiński J., Pank T., *Diagnoza Społeczna 2003. Warunki i jakość życia Polaków*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania, Warszawa 2003.
- 44) Daniłowicz P., Sztabiński P.B., *Badania weryfikacyjne. Założenia, cele, realizacja*, w: Lutyńska K., Lutyński J., (red.), *Analizy i próby technik badawczych w socjologii*, t. VI *Zmienne osobowe w badaniach socjologicznych. Analizy weryfikacyjne*, Wrocław 1986.

- 45) Davis K., *Wives and Work: The Sex Role Revolution and its Consequences*, Hoover Institution Reprint, Series 73.
- 46) Dąbrowska-Caban Z., *Nietypowe związki małżeńskie w Polsce: doniesienia badawcze*, „Problemy Rodziny” 2001, nr 3.
- 47) Demografická charakteristika rodiny na Slovensku, http://www.apex.sk/Rodina%20a%20pr%C3%A1ca/Aplik%C3%A1cia/Demograficka_charakteristika/K4/Default.htm - data przejrzenia 07.12.2012r.
- 48) De Sandre P., *Patterns of fertility in Italy and factors of its decline*, „Genus” 2000 Nr 56(1/2).
- 49) Deutsch M., Gerard H., *A study of normative and informational social influence upon individual judgement*, “Journal of Abnormal and Social Psychology 1955 nr 51.
- 50) Drucker P., *ASAP: The Next Information Revolution*. On-line: <http://www.versaggi.net/ecommerce/articles/drucker-infoevolt.htm> - data dostępu: 08.06.2012.
- 51) Dubcová A., Kramáreková H. (ed.), *Geografické Informácie 8. Stredoeurópsky priestor. Geografia w kontekste nového regionálneho rozvoja*, Nitra 2004, Publikácia 154.
- 52) Dubayova M., *Rómovia v procesoch kultúrnej zmeny. Kultúrnoantropologická štúdia (Roma community in processes of the cultural changes. Cultureanthropological study)*, Acta Fcultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, Monographia 30, Prešov 2001.
- 53) Duncan S., Phillips M., *People who live apart together (LATs): new family form or just a stage?*, w: „International Review of Sociology: Revue Internationale de Sociologie. Bologna, Italy 08 Dec 2011.
- 54) Duncan S., Barlow A., James G., *Why don't they marry? Cohabitation, commitment and DIY marriage* w: Diduck A. (red.), *Marriage and Cohabitation*, Ashgate, University College London 2008.
- 55) Duvall E.M., *Family Development*, Philadelphia 1967.
- 56) Dyczewski L., *Wyobrażenia młodzieży o małżeństwie i rodzinie. Pomiędzy tradycją a nowoczesnością*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009.
- 57) Dyczewski L.: *Rodzina. Państwo. Społeczeństwo*, Lublin 1994.
- 58) Ermisch J., *The puzzling rise in childbearing outside marriage* w: Heath A. F., Ermisch J., Gallie D. (red.), *Understanding social change*, Oxford University Press, Oxford 2005.
- 59) European Cultural Values, Special Eurobarometer 278, 2007.
- 60) Eurostat, *Demography Report 2010*.
- 61) Friedan B., *The Famine Mystique*, W.W. Norton, New York 1963.
- 62) Fialová L., Hamplová D., Kučera M., Vymětalová S., *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*, Sociologické nakladatelství, Praha 2000.
- 63) Fuszara M. (red.), *Kobiety w Polsce na przełomie wieków. Nowy kontrakt płci?*, ISP, Warszawa 2002.
- 64) Geertz C., *O gatunkach zmaczonych*, w: Nycz R. (red.), *Postmodernizm. Antologia przekładów*, Wyd. Baran i Suszyński, Kraków 1998.
- 65) Greertz C., *The Interpretation of Culture, Basic Books*, New York 1973.
- 66) Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, PWN, Warszawa 2010.
- 67) Giddens A., *Sociology*, Polity Press, Cambridge, 1993.

- 68) Giza-Poleszczuk A., *Związki partnerskie, małżeństwo i dzieci – kulturowe zróżnicowanie postaw*, w: Jasińska-Kania A., Marody M. (red.), *Polacy wśród Europejczyków*. Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2002.
- 69) Golonka J., *Wartości w społeczeństwach polskim i niemieckim i ich językowe środki wyrazu na przykładzie tekstów reklamowych*, w: „Bulletin De La Société Polonaise De Linguistique”, fasc. LIX, 2003.
- 70) Goode W.J., *World Revolution and Family Patterns*, New York 1963.
- 71) Grabowska M., *Wywiad w badaniu zjawisk „trudnych”. Przypadek polskiej religijności*, w: Sułek A., Wyka A. (red.), *Poza granicami socjologii ankietowej*, Warszawa 1989.
- 72) Griesse H.M., *The earth is just a land and we have to learn to live in it – problem w Europie i ewentualne zadania oświaty dorosłych w ich rozwiązywaniu*, w: Dubas E., Griesse H.M. (red.), *Europa jako temat jakościowych badań pedagogicznych*, Toruń 1998.
- 73) Gruszczczyński L.A., *Kwestionariusze w socjologii. Budowa narzędzi do badań surveyowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999.
- 74) Grygiel A., *Kształt(y) i model(e) współczesnej rodziny polskiej* [w:] Howorus-Czajka M., Kaczor K., Wierucka A. (red.), *Rodzina w świecie współczesnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2011.
- 75) Guizzardi L., *“Would you like to present me with a piece of your wardrobe?” The fortuitous reasons for cohabiting* w: „International Review of Sociology: Revue Internationale de Sociologie. Bologna, Italy 08 Dec 2011.
- 76) Habermas J., *Obywatelstwo a tożsamość narodowa. Rozważania nad przyszłością Europy*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1993.
- 77) Halman L., Luijkx R., Zundert M., *Atlas of European Values*, Brill 2005.
- 78) Haworus-Czajka M., Kaczor K., Wierucka A. (red.), *Rodzina w świecie współczesnym*, Gdańsk 2011.
- 79) Hoem B., *Recent changes in family formation in Sweden*, “Stockholm Research Report in Demography” 1992 nr 71.
- 80) Hoem B., *Sweden* w: Blossfeld H.P. (red.), *The new role of women. Family formation in modern societies*, Westview, Boulder 1995.
- 81) Hoem J., & Hoem B., *The Swedish family: Aspects of contemporary developments*, “Journal of family Issues” 1988 nr 9.
- 82) Inglehart R., Wenzel Ch., *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*, New York, Cambridge 2005, Cambridge University Press.
- 83) Inglehart R., *Culture Shift in Advanced Industrial Society*, Princeton University Press, 1990.
- 84) Jachnis A., Terelak J., *Psychologia konsumenta i reklamy*, Bydgoszcz 1998.
- 85) Janicka I., *Kohabitacja a małżeństwo w perspektywie psychologicznej: studium porównawcze*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2006.
- 86) Juszczak S., *Rewolucja informacyjna a zmiana społeczna*, w: Syrek E. (red.), *Czas społeczny akademickiego uczestnictwa w rozwoju i doskonaleniu civil society*, Uniwersytet Śląski, Katowice 2010.
- 87) Juszczak S., *Badania ilościowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne*, Katowice 2005.
- 88) Kasearu K., *The case of unmarried cohabitation in Western and Eastern Europe*. Materiał pokonferencyjny European Network on Divorce “Comparative and Gendered Perspectives on Family Structure”, 2007.
- 89) Kawula S., *Kształt rodziny współczesnej. Szkice familologiczne*, Toruń 2006.

- 90) Kawula S., *Diagnozowanie potrzeb opiekuńczo-wychowawczych środowiska rodzinnego*. Toruń 1978.
- 91) Kendall K.A., *The evolving family: the international perspective*, "International Social Work" 1988, V. 31.
- 92) Kerlinger F.N., *Foundations of behavioral research. Educational and psychological inquiry*, New York 1964.
- 93) Kiernan K., *Cohabitation in Western Europe: Trends, Issues and Implications* w: Booth A., Crouter A.C. (red.), *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*, The Pennsylvania State University 2002.
- 94) Kłoskowska A., *Kultura w: Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze*, Wiedza o Kulturze, Wrocław 1991.
- 95) Kołodko G.W., *Polska z globalizacją w tle. Instytucjonalne i polityczne aspekty rozwoju gospodarczego*, Toruń 2007.
- 96) Kravdal Ø., *Does marriage require a stronger economic underpinning than informal cohabitation?*, "Population Studies" 1999, v. 53.
- 97) Kruk M., Wawrzyniak J. (red.), *Transformacja ustrojowa w Polsce (1989-2009)*, Warszawa 2011.
- 98) Kupisiński Z., Grodz S. (red.), *Pluralizm kulturowy i religijny współczesnego świata. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Henrykowi Zimoniowi SVD w 70. rocznicę urodzin*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010.
- 99) Kurzynowski A. (red.), *Rodzina w okresie transformacji systemowej*, Warszawa 1995; Za: Świątkiewicz W., *Rodzina w świecie aksjologicznej wichrowatości*, Wykład wygłoszony podczas inauguracji roku akademickiego 2005/2006 w Cieszynie - <http://gu.us.edu.pl/node/227861> - data przejrzenia 10.09.2012r.
- 100) Kwak A., *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005.
- 101) Kwak A., *Niezamężna kohabitacja jako zjawisko społeczne*, „Studia Socjologiczne” 1995 nr 3-4.
- 102) Lapiere-Adamcyk E., Charvet C., *Nichteheliche Lebensgemeinschaft und Ehe: Bestandsaufnahme der demographischen Arbeiten*, „Zeitschrift für Bevölkerungs-wissenschaft” 2000, Jg. 25.
- 103) Larson L., Goltz J.W., Hobart Ch.W., *Families in Canada*, Prentice Hall 1994.
- 104) Lehotská V., *Kohabitácia: Prehľadová štúdia. Cohabitation*, w: „Review of Literature. Individual and Society”, 2012, Vol.15, No. 1. <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/1/5970/> - data przejrzenia 15.10.2012r.
- 105) Lesthaeghe R., & Neels K., *From the first to the second demographic transition: An interpretation of the spatial continuity of demographic innovation in France, Belgium and Switzerland*, "European Journal of Population" 2002 nr 18.
- 106) Locke J., *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*, tłum. B. Gawecki, Warszawa 1955.
- 107) Ogryzko-Wiewiórkowski H., *Rodzaje twierdzeń socjologicznych*, w: Ogryzko-Wiewiórkowski H., *Wprowadzenie do metod badawczych w socjologii*, Lublin 1996.
- 108) *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, GUS, Warszawa 2013.
- 109) *Ludność i gospodarstwa domowe. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna 2002*, GUS, Warszawa 2003.

- 110) Lukáčová M., *Plodnosť podľa poradia na Slovensku*, w: Slovenská štatistika a demografia, 16, 2006, č. 3.
- 111) Łastawski K., *Bariery polskiej tożsamości narodowej w procesie integracji europejskiej*, <http://www.promilto.pl/bariery-polskiej-tozsamosci-narodowej-w-procesie-integracji-europejskiej.htm>, data przejrzenia 5.12.2012r.
- 112) MacIver R.M., Page C.H., *Society. An Introductory Analysis*. London 1961.
- 113) Manning W. D., Smock P. J., *Measuring and Modeling Cohabitation: New Perspectives From Qualitative Data*, w: "Journal of Marriage and Family" 2005, 67, 4.
- 114) Manting D., *The changing meaning of cohabitation and marriage*, "European Sociological Review" 1996, nr 12.
- 115) Manting D., *Dynamics in marriage and cohabitation*, Thesis Publishers, Amsterdam 1994.
- 116) Major B., *Gender, entitlement, and the distribution of family labor*, "Journal of Social Issues, 1993 nr 49(3).
- 117) Mariański J., *Etos pracy bezrobotnych*, Lublin 1994.
- 118) Mariański J., *Między sekularyzacją i ewangelizacją. Wartości prorodzinne w świadomości młodzieży szkół średnich*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, 2003.
- 119) Marody M., Giza-Poleszczuk A., *Przemiany więzi społecznych*, Warszawa 2004.
- 120) Martin C., Théry I., *The PACS and marriage and cohabitation in France*, „International Journal of Law, Policy and the Family” 2001, nr 15.
- 121) Matysiak A., Wrona G., *Regulacje prawne tworzenia, rozwoju i rozpadu rodzin w Polsce*, Zeszyty Naukowe Instytut Statystyki i Demografii Szkoła Główna Handlowa, Nr 8, rok 2010.
- 122) McDaniel S.H., Cambell T.L., Hepworth J., Lorenz A., *Family-oriented primary care (2nd ed.)*, Springer, New York 2005.
- 123) Mills M., Trovato F., *A comparative analysis of the effect of pregnancy in cohabiting unions on formal marriage in Canada, the Netherlands, and Latvia*, United nations Economic Commission for Europe's Statistical Journal, 17.
- 124) Mitosek B., *Partnerstwo cywilne święci triumfy we Francji*, <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114881,4950499.html>, data przejrzenia: 8.08.2012 rok.
- 125) Mládek J., *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*, w: "American International Journal of Contemporary Research", Vol. 2 No. 7, July 2012.
- 126) Mládek J., *Druhý demografický prechod a Slovensko*, ACTA Universitatis Prešovensis Folia Geographica 2. XXX, Prešov 1998.
- 127) Mládek J., *Kohabitácie a kohabitanti na Slovensku – národnostná, religiózna, vzdelanostná a priestorová štruktúra*, w: Rodina. 9. slovenská demografická konferencia, Tajov 17. – 19. 9. 2003, Zborník vedeckých prác. SŠDS Bratislava, 2003.
- 128) Mládek J., Širočková J., *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5.
- 129) Mołdawa T., *Ewolucja konstytucyjna Polski w latach 1989 – 1992*, w: *Przeobrażenia ustrojowe w Polsce*, (red.) E. Zieliński, Warszawa 1993.

- 130) Morawski W., *Konfiguracje globalne, struktury, agencje, instytucje*, PWN, Warszawa 2010.
- 131) Moyser G., *Non-standardized interviewing in elite research*, w: „Studies in Qualitative Methodology”, 1988, Vol. 1.
- 132) Musick K., *Cohabitation, nonmarital childbearing, and the marriage process*. w: „Demographic research”, 2007, v. 16, p. 249-286.
- 133) Mynarska M., Matysiak A., *Diffusion in cohabitation in Poland*, Working Papers, Institute of Statistics and Demography, Warsaw School of Economics, 2010, Nr 3.
- 134) Mynarska M., Matysiak A., *Kohabitacja w Polsce: fakty i mity*, Warszawa 28.09.2010 rok,
www.sgh.waw.pl/inne/.../FAMWELL_Kohabitacja_fakty_i_mity.pdf - data
 przejrzenia 10.11.2012 rok.
- 135) Nazio T., *Cohabitation, Family and Society*, Routledge, New York, 2008.
- 136) Newman D.M., *Sociology of families*. Pine Forge Press, Thousand Oaks, California-London-New Dehli 1999.
- 137) Nowak S., *Metodologia badań społecznych*, WN PWN, Warszawa 2011.
- 138) Nowak S., *Niektóre problem związane z praktycznym zastosowaniem badań socjologicznych. Problem społeczny a problem badawczy*, w: Nowak, S. (red.), *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 1985.
- 139) Nowak S., *Rodzaje twierdzeń*, w: S. Nowak, (red.), *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 1985.
- 140) Nowak S., *Rodzaje zjawisk wykorzystywanych jako wskaźniki w badaniach socjologicznych*, w: Nowak S., (red.), *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 1985.
- 141) Nowak S., 1965, *Studia z metodologii nauk społecznych*, PWN, Warszawa.
- 142) *Nowe wzorce formowania rodziny w Polsce – kontekst społeczno-ekonomiczny, preferencje i wpływ na zadowolenie z życia*, Projekt finansowany przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju w ramach programu Lider.
- 143) Ogburn W.F., *Why the Family is Changing*, “Recherches sur la famille” T.1, Tübingen 1956.
- 144) Olson J.M., Zanna M.P, *Attitudes and attitude change*, w: „Annual Review of Psychology” 44, 1993.
- 145) Ondrejkovič P., *Rodina w novom miléniu*, Nitra 2006.
- 146) Oppenheimer V.K., *Cohabiting and marriage during young men's career-development process*, „Demography” 2003 nr 40.
- 147) Oppenheimer V.K., *The continuing importance of men's economic position in marriage formation*, w: Waite L.J. (red.), *Ties That Bind*, Aldine de Gruyter, New York 2000.
- 148) Oppenheimer V.K., *Men's career development and marriage timing during a period of rising inequality* „Demography” 1997 nr 34(3).
- 149) Palloni A., *Diffusion in sociological analysis* w: Casterline J.B. (red.), *Diffusion processes and fertility transitions: Selected perspectives*, National Academy Press, Washington 2001.
- 150) Paprzycka E., *Kobiety żyjące w pojedynkę. Między wyborem a przymusem*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2008.
- 151) Pastor K., *Demografické zmeny v reťazci príčin a následkov* w: *Rodina a jej miesto v spoločnosti*, Zborník prednášok a metodických postupov, ktoré odznali r. 2002 - 2005 v Prešove, Modre a Žiline, v rámci projektu priebežného

- vzdelávania učiteľov "Výchova k manželstvu a rodičovstvu- sexualita v slobode a zodpovednosti".
- 152) Pastor K., *Sexualita, Sloboda, Zodpovednosť. Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo*, seminarium Bratislava november 2001.
 - 153) Pastor K., *Inštitúcia manželstva v súčasnej spoločnosti*, www.family-sk.sk/.../File/pastor_manz_VMR.pdf - data prejrzenia 9.09.2012 r.
 - 154) Peuckert R., *Familienformen im sozialen Wandel*, 3. Auflage, Laske+Budrich, Opladen 1999.
 - 155) Philipov D., Rodziny w krajach Europy środkowej i wschodniej - główne trendy, w: Raport ONZ "Główne trendy wpływające na rodzinę", "Major Trends Affecting Families" wydany przez DESA (Departament Spraw Gospodarczych i Społecznych), Nowy Jork, 2003 r. - http://www.unic.un.org.pl/rok_rodziny/mi_raport.php - data prejrzenia 9.09.2012 r.
 - 156) Pilinská V. (red.), *Demografická charakteristika rodiny na Slovensku*, Infostat – Inštitút Informatiky a Štatistiky. Výskumné demografické centrum, Edícia: Akty Bratislava, november 2005.
 - 157) Pilinská V., Lukáčová M., *Obyvateľstvo Slovenska podľa výsledkov SODB*, Edícia: Akty Bratislava, január 2005.
 - 158) Podmanická Z., *Pohyb obyvateľstva Slovenskej republiky v roku 2010*, w: Demografia a Sociálna Štatistika, Štatistický úrad Slovenskej Republiky 2011.
 - 159) Podmanická Z., Súčasné trendy demografického vývoja v Slovenskej republike. Recent trndes of the demographic development in the Slovak Republic, w: Forum Satisticum Slovaccum 2009 vol. 5.
 - 160) Pohl K., *Wende der Einstellungswandel Heiratsabsichten und Kinderwunsch 18 – bis 28 jähriger deutscher Frauen 1978 und 1983*, "Zeitschrift für Bevölkerungswissen-schaft" 1985, Jg. 27, 2.
 - 161) Polanyi K., *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time*, Beacon Press, Boston 2001.
 - 162) Popper K.R., *The Myth of the Framework. In Defense of Science and Rationality*, London, Routledge 1994.
 - 163) Popper K., *Jednosť metody w naukach przyrodniczych i społecznych*, w: Sztompka P. (red.), *Metodologiczne podstawy socjologii*, Kraków 1980.
 - 164) Potančoková M., *Mimomanželská plodnosť na Slovensku špecifiká a analýza demografického javu*. w: Súčasný populačný vývoj na Slovensku v európskom kontexe. 8. demografická konferencia, Rajecké Teplice 10.12.9.2001. Zborník príspevkov. SŠDS Bratislava 2001.
 - 165) Powell B., Bolzendahl C., Geist C., Steelman L.C, *Counted Out: Same-sex Relations and Americans' Definitions of Family*, Russel Sage Fundation 2010.
 - 166) Prioux F., *Cohabitation, marriage and separation: contrasts in Europe*. „Population & Societies”, 2006, v. 422.
 - 167) Prinz C., *Cohabiting, married or single*, Avebury, London 1995.
 - 168) Prochádzková M., Galvánková A., *Zmeny v demografickom správaní mladých ľudí v kontexte demografického vývoja Slovenska. Changes in the demographic behavior of young people in the context og the general demographic development in Slovakia*, w: Forum Satisticum Slovaccum 2009 vol. 5.
 - 169) Prusińska E., *Związki kohabitacyjne – charakterystyka zjawiska*, w: Kwaśniewski J. (red.). *Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2008.

- 170) Rabušic L., *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě* [*Where are all the Children? Birth Rate from a Sociological Perspective*], SLON, Praha 2001.
- 171) Raclaw-Markowska M., *Od jedności ku różnorodności: modernizacja rodzin w Polsce*, "Problemy Rodziny" 2000, nr 2/3.
- 172) Raport z wyników. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2012.
- 173) Reiss I., *The Social Context of Premarital Sexual Permissiveness*, Holt, Rinehart and Winston, New York 1967.
- 174) Rembowski J., *Więzi uczuciowe w rodzinie*. Warszawa 1979.
- 175) Reynolds J., Mansfield P., *The effect of changing attitudes to marriage on its stability* w: Simons J. (red.), *High divorce rates: The state of the evidence on reasons and remedies*, Lord Chancellor's Department, Research Series, London 1999, v. 1.
- 176) Rhoades G. K., Stanley S. M., Markman H. J., *Couples' Reasons for Cohabitation. Associations With Individual Well-Being and Relationship Quality*, w: „*Journal of Family Issues*”, 30, 2, 2009.
- 177) Rice F.P., *Intimate relationships, marriages, and families*, Mayfield Publishing Company, Mountain View, California, London, Toronto 1996.
- 178) Rindfuss R., Vandenheuvel A., *Cohabitation: A Precursor to Marriage or an Alternative to Being Single?* "Population and Development Review", 1990 nr 16.
- 179) Roberts R., *The classic slum: Salford life in the first quarter of the century*, Pelican, London 1973.
- 180) Rocznik Demograficzny 2012, GUS, Warszawa 2012.
- 181) Rocznik Statystyczny 2011, GUS, Warszawa 2011.
- 182) Rogers E.M., *Diffusion in innovation* (4th ed.), Tree Press, New York 1985.
- 183) Rosset E., *Rozwody*. Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1986.
- 184) Rubin R.H., *Alternative lifestyles revisited, or whatever happened to swingers, group marriages, and communes?* "Journal of Family Issues" 2001, v. 22.
- 185) Saldeen Å., *Family law in Sweden* w: C. Hamilton, K. Standley, D. Hodson (red.), *Family law in Europe*, Butterworths, London 1995.
- 186) Seltzer J. A., *Cohabitation in the United States and Britain: Demography, kinship, and the future*, "Journal of Marriage and Family", 66(4).
- 187) Sikorska M., *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach*, Warszawa 2009.
- 188) Slany K., *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, NOMOS, Kraków 2006.
- 189) Skinner K.B., Bahr S.J., Crane D.R., Call V.R.A., *Cohabitation, marriage, and remarriage*, "Journal of family Issues" 2002, nr 23.
- 190) Smock P.J., *Cohabitation in the United States: An appraisal of research themes, findings, and implications*, "Annual Review of Sociology" 2000, nr 26.
- 191) Smock P. J., Gupta S., *Cohabitation in Contemporary North America*, w: Booth A., Crouter A. C., (red.), *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*, Mahwah, Lawrence Erlbaum Associates, 2002.
- 192) Sołoma L., *Metody i techniki badań socjologicznych*, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn 2002.

- 193) Stanton G. T., *The Ring Makes All the Difference. The Hidden Consequences of Cohabitation and the Strong Benefits of Marriage*, Moody Publishers Chicago, 2011.
- 194) Swadźba U., *Wartości – pracy, rodziny i religii – ciągłość i zmiana. Socjologiczne studium społeczności śląskich*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012.
- 195) Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003.
- 196) Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1970.
- 197) Szlendak T., *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
- 198) Szlednak T., „Elle”, listopad 2005.
- 199) Szukalski P., *Związki kohabitacyjne w krajach rozwiniętych*, „Wiadomości Statystyczne”, 2001 nr 1.
- 200) Sztabiński P.B., *Aranżacja wywiadu*, w: Daniłowicz P., Sawiński Z., Sztabiński F., Sztabiński P.B., Wejland A.P., (red.), *Podręcznik socjologicznych badań ankietowych*, Warszawa 1992.
- 201) Sztabiński P.B., *Prowadzenie wywiadu*, w: Daniłowicz P., Sawiński Z., Sztabiński F., Sztabiński P.B., Wejland A.P., (red.), *Podręcznik socjologicznych badań ankietowych*, Warszawa 1992.
- 202) Świątkiewicz W., *Rodzina w województwie katowickim. Opracowania i raporty*. Instytut Górnośląski. Katowice 1998.
- 203) Świątkiewicz W., *Rodzina jako wartość społeczna*, w: Świątkiewicz W. (red.), *W trosce o rodzinę*, Katowice 1994.
- 204) Świątkiewicz W., *Rodzina w świecie aksjologicznej wichrowatości*, Wykład wygłoszony podczas inauguracji roku akademickiego 2005/2006 w Cieszynie - <http://gu.us.edu.pl/node/227861> - data przejrzenia 10.09.2012r.
- 205) Świątkiewicz W., *Rodzina jako wartość w tradycji kulturowej Górnego Śląska* w: Ziemska M. (red.), *Rodzina współczesna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001, s. 71.
- 206) Therborn G., *Between Sex and Power, family in the world, 1900-2000*, Routledge, New York 2004.
- 207) Thornton A., Axinn W.G., Xie Y., *Marriage and Cohabitation*, The University of Chicago Press, Chicago, London, 2007.
- 208) Throst J., *A renewed social institution: Non-marital cohabitation*, „Acta Sociologica” 1978, no 21.
- 209) Toffler A., *Trzecia fala*, [przekł. A. Woydyło], Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1986.
- 210) Toulemon L., *Cohabitation is here to stay*, „Population”, 1997, 9.
- 211) Tydlitátová G., *Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike*, w: „Sociológia” 43, 2011, č. 1.
- 212) Tyszką Z., *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo naukowe UAM, Poznań 2002.
- 213) Tyszką Z., *Rodzina współczesna – jej geneza i kierunki przemian* w: Ziemska M. (red.), *Rodzina współczesna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001.
- 214) Tyszką Z. (red.), *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, Poznań 2001.
- 215) Tyszką Z., *System metodologiczny poznańskiej szkoły socjologicznych badań nad rodziną*, Poznań 1997.

- 216) Tyszką Z., *Rodziny wielkomiejskich bezrobotnych ze średnim i wyższym wykształceniem*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 1993, t. V.
- 217) Vaculík M., Jedrzejczykóvą V., *Commitment in Unmarried Cohabitation*, w: „*Studia Psychologica*”, 51, 1, 2009.
- 218) Van de Kaa J., Dirk, *Europe's second demographic transition*. Population Bulletin, 1987 Vol. 42, No. 1.
- 219) Van de Kaa J., Dirk, *The second demographic transition revisited: Theories and expectations*, w: Beets G. (red.): *Population and family in the Low Countries 1993: Late fertility and other current issues*, NIDI/CBGS Publication, 1993 No. 30, Swets and Zeitlinger: Berwyn, Pennsylvania/Amsterdam.
- 220) Vaňo B. (red.), *Populačný vývoj v Slovenskej republike 2002*, Edícia: Akty Bratislava, november 2003.
- 221) Villeneuve-Gakalp C., *From marriage to informal union: Recent changes in the behavior of French couples*, „Population” 1991 nr 3 (an English Selection).
- 222) Vitéčková M., *Choosing unmarried cohabitation as an alternative to marriage*, w: „Journal of Nursing, Social Studies and Public Health” v. 1–2, 2011. 29.
- 223) *Vývoj obyvateľstva v Slovenskej republike 2008*, Štatistický úrad Slovenskej republiky, Bratislava 2009.
- 224) *Vzdelanie ako diferenčný faktor reprodukčného správania*, INFOSTAT, Bratislava 2010.
- 225) Wierzchosławski S., *Rodzina w okresie transformacji*, w: Kryczka P. (red.), *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie.*, Lublin 1997.
- 226) Wojciechowska J., *Role rodzicielskie a zmiany wspólne*, w: Appelt K., Wojciechowska J. (red.), *Zadania i role społeczne w okresie dorosłości*, Poznań 2002.
- 227) Wu Z., Pollard M.S., *Economic circumstances and the stability of nonmarital cohabitation*, w: „Journal of Family Issues” 2000, v. 21.
- 228) Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011, Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych, GUS, Warszawa 2012.
- 229) Xie Y., Raymo J., Goyette K., Thornton A., *Economic potential and entry into marriage and cohabitation*, 2001 – materiał zaprezentowany na spotkaniu The Population Association of America.
- 230) Zaborowski Z., *O rodzinie. Rodzina jako grupa społeczno-wychowawcza*. Warszawa 1980.
- 231) Zaręba S., *Horyzonty moralności polskiego ucznia i studenta*, w: Maksymowicz A. (red.), *Moralne dylematy Polaków w ponowoczesności*. Zakład Wydawniczy „Nomos”. Kraków 2009.
- 232) Zdziech P., *Ronald Ingleharta teoria rozwoju ludzkiego*, NOMOS, Kraków 2010.
- 233) Żurek A., *Wzory, na których opiera się życie rodzinne rodzin miejskich*, w: Tyszką Z. (red.), *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, Poznań 2004.

Dokumenty i akty prawne:

- 1) Rerum Novarum, Encyklika papieża Leona XIII - O kwestii robotniczej z 15 maja 1891r.
- 2) Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Dziennik Ustaw z 1977 roku, Nr 38, poz.168.
- 3) Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Dziennik Ustaw z 1977 roku, Nr 38, poz. 167; Konstytucja Rzeczypospolitej Polski z dnia 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483).
- 4) Rerum Novarum. Encyklika papieża Leona XIII - O kwestii robotniczej z 15 maja 1891r.
- 5) Apostolicam acuositatem. Dekret Soboru Watykańskiego II – O apostołstwie świeckich z 18 listopada 1965r.
- 6) Gaudium et spes. Konstytucja duszpasterska Soboru Watykańskiego II – O Kościele w świecie współczesnym z 7 grudnia 1965 r.
- 7) Familiaris consortio. Adhortacja apostolska papieża Jana Pawła II – O zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym z 22 listopada 1981 r.
- 8) Christifideles laici. Adhortacja apostolska papieża Jana Pawła II – O powołaniu i misji świeckich w Kościele i świecie z 30 grudnia 1988 r.
- 9) Raport o sytuacji polskich rodzin. Pełnomocnik Rządu ds. Rodziny i Kobiet. Warszawa, sierpień 1995.

Strony Internetowe:

- 1) http://forsal.pl/artykuly/563517,human_development_index_2011_awans_polski_w_rankingu_rozwoju_wyprzedzilismy_portugalie.html - data przejżenia 07.12.2012r.
- 2) http://forsal.pl/grafika/563517,83866,najlepsze_artykuly_2011_wskaznik_rozwoju_spolecznego_polska_wyprzedzila_portugalie.html – data przejżenia 07.12.2012r.
- 3) http://forsal.pl/grafika/563517,83872,human_development_index_2011_awa ns_polski_w_rankingu_rozwoju_wyprzedzilismy_portugalie.html - Forsal.pl na podstawie danych UNDP HDI 2011 – data przejżenia 07.12.2012r.
- 4) http://forsal.pl/artykuly/463487,human_development_index_2010_polska_p o_raz_pierwszy_wsrod_panstw_najlepiej_rozwinietych.html – data przejżenia 07.12.2012r.
- 5) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, data przejżenia 9.01.2012r.
- 6) <http://www.etnologia.pl/wspolny-worek/teksty/romowie-dyskryminowana-mniejszosc-II.php> - data przejżenia 08.11.2012 r.
- 7) http://europa.eu/youreurope/citizens/family/couple/registered-partners/index_pl.htm, data przejżenia: 8.08.2012 rok.
- 8) http://pl.wikipedia.org/wiki/Pacte_civil_de_solidarit%C3%A9, data przejżenia 8.08.2012 roku.
- 9) <http://www.platforma.org/pl/artykul/platforma/polska/projekt-ustawy-o-zwiazkach-partnerskich/> - data przejżenia 26.08.2012r.
- 10) Štatistický úrad Slovenskej republiky, <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=53488> – data przejżenia 07.12.2012r.

- 11) www.atlasofeuropeanvalues.eu/new/europa.php?ids=155&year=2008 – data
przejrzenia 25.02.2012 r.
- 12) www.atlasofeuropeanvalues.eu/new/europa - data przejrzenia 25.02.2012 r.

Aneksy

Spis tabel

str.

Tabela 1. Wskaźnik zawierania małżeństw dla krajów europejskich w latach 1960-2010 (na 1000 mieszkańców)	34
Tabela 2. Wskaźnik rozwodów dla krajów europejskich w latach 1960-2010 (na 1000 mieszkańców)	36
Tabela 3. Wskaźnik urodzeń dzieci poza związkiem małżeńskim w latach 1960-2010 (% dzielony przez sumę żywych urodzeń)	38
Tabela 4. Rozmieszczenie przestrzenne obywateli i kohabitantów w miastach i na wsiach według województw w Słowacji w 2001 roku	99
Tabela 5. Liczba partnerów według płci, wieku i miejsca zamieszkania w 2002 roku	102
Tabela. 6. Liczba partnerów według stanu cywilnego, prawnego, płci oraz miejsca zamieszkania w 2002 roku	102
Tabela. 7. Liczba partnerów według poziomu wykształcenia, płci oraz miejsca zamieszkania w 2002 roku	103
Tabela. 8. Liczba partnerów według liczby dzieci oraz miejsca zamieszkania w 2002 roku	103
Tabela 9. Liczba partnerów i partnerek w Polsce w 2012 roku	108
Tabela 10. Liczba zawartych małżeństw oraz liczba rozwodów w Słowacji w latach 2001-2010	120
Tabela 11. Liczba zawartych małżeństw oraz liczba rozwodów w Polsce w roku 2000, 2005, 2009, 2010, 2011	120
Tabela 12. Udział urodzeń dzieci poza małżeństwem w Polsce na przestrzeni lat (w %)	125
Tabela 13. Procent kobiet żyjących w związku kohabitacyjnym w różnych przedziałach wiekowych, które posiadają lub nie posiadają dzieci (w %)	126
Tabela 14. Struktura wykształcenia kobiet i mężczyzn w Polsce w 2009 roku	142
Tabela 15. Cechy charakterystyczne kultury rodzinnej, egotycznej oraz ponowoczesnej	148
Tabela 16. Liczba studentów według kraju zamieszkania i płci	166
Tabela 17. Liczba studentów według kraju zamieszkania i wieku	167
Tabela 18. Liczba studentów według kraju zamieszkania i stanu cywilnego	167
Tabela 19. Liczba studentów według kraju zamieszkania i kierunku studiów	168
Tabela 20. Liczba studentów według kraju zamieszkania i miejsca zamieszkania	169
Tabela 21. Liczba studentów według kraju zamieszkania i częstotliwości udziału w praktykach religijnych	169
Tabela 22. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym a rok studiów..	174
Tabela 23. Test NIR zastosowany do zmiennej zależnej: Czy żyje Pan/Pani obecnie z kimś w związku kohabitacyjnym? oraz zmiennej niezależnej: rok studiów	174
Tabela 24. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym a wiek	175
Tabela 25. Test NIR zastosowany do zmiennej zależnej: - Czy żyje obecnie z kimś w związku kohabitacyjnym, oraz zmiennej niezależnej - wiek.....	175
Tabela 26. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym a częstotliwość udziału w praktykach religijnych	176
Tabela 27. Test NIR zastosowany do zmiennej zależnej- Czy żyje obecnie z kimś w związku kohabitacyjnym, oraz zmiennej niezależnej - częstotliwość udziału w	

praktykach religijnych	176
Tabela 28. Stosunek do związków kohabitacyjnych a osobiste deklaracje życia w kohabitacji	181
Tabela 29. Stosunek do związków kohabitacyjnych a wiek	181
Tabela 30. Stosunek do zjawiska kohabitacji a częstotliwość udziału w praktykach religijnych	182
Tabela 31. Stosunek do związków nieformalnych a związek z religią	183
Tabela 32. Stosunek do związków kohabitacyjnych a kierunek studiów	184
Tabela 33. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a kraj zamieszkania studentów	186
Tabela 34. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a płeć	187
Tabela 35. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a wiek	188
Tabela 36. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a miejsce zamieszkania	189
Tabela 37. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a kierunek studiów	190
Tabela 38. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a częstotliwość udziału w praktykach religijnych	190
Tabela 39. Powody życia w związku kohabitacyjnym a kraj zamieszkania	193
Tabela 40. Powody życia w związku kohabitacyjnym a płeć	194
Tabela 41. Powody życia w związku kohabitacyjnym a wiek	195
Tabela 42. Powody życia w związku kohabitacyjnym a miejsce zamieszkania ...	196
Tabela 43. Powody życia w związku kohabitacyjnym a częstotliwość udziału w praktykach religijnych	197
Tabela 44. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a kraj zamieszkania	199
Tabela 45. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a płeć	200
Tabela 46. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a wiek	201
Tabela 47. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a miejsce zamieszkania	202
Tabela 48. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a rok studiów	203
Tabela 49. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a kierunek studiów	204
Tabela 50. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a częstotliwość udziału w praktykach religijnych	205
Tabela 51. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a kraj zamieszkania	207
Tabela 52. Znaczenie małżeństwa w nowoczesnym świecie	208
Tabela 53. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a płeć	209
Tabela 54. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a wiek	210
Tabela 55. Test NIR przeprowadzony między zmienną zależną: znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie, a zmienną niezależną: wiek	210
Tabela 56. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a udział w praktykach religijnych	211
Tabela 57. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a miejsce zamieszkania	212
Tabela 58. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a kierunek studiów	212
Tabela 59. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a kraj zamieszkania	214
Tabela 60. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a płeć ...	215
Tabela 61. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a wiek ...	216

Tabela. 62. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a miejsce zamieszkania	216
Tabela. 63. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a rok studiów	217
Tabela. 64. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a kierunek studiów	217
Tabela. 65. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a częstotliwość udziału w praktykach religijnych	218
Tabela 66. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej a kraj zamieszkania	220
Tabela 67. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej a płeć	222
Tabela 68. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej a wiek	223
Tabela 69. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej a rok studiów...	223
Tabela 70. Test NIR zastosowany do zmiennej zależnej: odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej oraz zmiennej niezależnej: rok studiów	224
Tabela 71. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej a miejsce zamieszkania	224
Tabela 72. Test NIR zastosowany do zmiennej zależnej: odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej oraz zmiennej niezależnej: miejsce zamieszkania	224
Tabela 73. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a kraj zamieszkania	227
Tabela 74. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a płeć	228
Tabela 75. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a wiek	228
Tabela 76. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a miejsce zamieszkania	229
Tabela 77. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a kierunek studiów	230
Tabela 78. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a rok studiów..	230
Tabela 79. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a częstotliwość udziału w praktykach religijnych	231
Tabela 80. Średnie pozycje rangowe i rangi hierarchii wartości według kraju zamieszkania	234
Tabela 81. Średnie pozycje rangowe i rangi hierarchii wartości według płci w Polsce	235
Tabela 82. Średnie pozycje rangowe i rangi hierarchii wartości według płci w Słowacji	236
Tabela 83. Zróżnicowanie hierarchii wartości według średnich pozycji i rang w deklaracjach polskich studentów żyjących w kohabitacji lub nie będących w takich związkach	237
Tabela 84. Zróżnicowanie hierarchii wartości według średnich pozycji i rang w deklaracjach studentów słowackich żyjących w kohabitacji lub nie będących w takich związkach	238

Spis wykresów

Wykres 1. Przybliżony wskaźnik zawierania małżeństw i rozwodów, EU-27 (27 krajów Unii Europejskiej) w latach 1970-2009,	33
Wykres 2. Struktura wiekowa kohabitantów w Słowacji w 2001 roku	90
Wykres 3. Liczba kohabitantów płci męskiej w Słowacji w 1991 roku według	

stanu cywilnego	91
Wykres 4. Liczba kohabitantów płci męskiej w Słowacji w 2001 roku według stanu cywilnego	92
Wykres 5. Liczba kohabitantów płci żeńskiej w Słowacji w 1991 roku według stanu cywilnego	92
Wykres 6. Liczba kohabitantów płci żeńskiej w Słowacji w 2001 roku według stanu cywilnego	93
Wykres 7. Struktura narodowa obywateli Słowacji w 2001 roku (w %)	94
Wykres 8. Struktura religijna obywateli i kohabitantów Słowacji w 2001 roku (w %)	96
Wykres 9. Struktura wykształcenia populacji i kohabitantów Słowacji w 2001 roku (w %)	97
Wykres 10. Osoby pozostające w związkach kohabitacyjnych według płci, wieku i stanu cywilnego prawnego w 2011 roku (w %)	105
Wykres 11. Osoby pozostające w związkach kohabitacyjnych w % do ogólnej liczby ludności danej płci i wieku w 2011 r. na tle 2002 r.	106
Wykres 12. Wiek zawierania małżeństwa przez kobiety i mężczyzn w Słowacji w roku 1990 i 2002	118
Wykres 13. Wiek zawierania małżeństw oraz wiek zawierania pierwszego małżeństwa w Słowacji w latach 1950 – 2005	118
Wykres 14. Wiek zawierania związku małżeńskiego w Słowacji przez kobiety i mężczyzn według wieku w latach od 1993–2008 roku	119
Wykres 15. Liczba urodzeń dzieci ogółem oraz liczba urodzeń dzieci poza małżeństwem w Słowacji w latach 1950 – 2010	124
Wykres 16. Procent ludzi, którzy nie zgadzają się ze stwierdzeniem, że „małżeństwo jest niemodne”	135
Wykres 17. Struktura wykształcenia kobiet i mężczyzn w Słowacji w generacjach 1971 – 1975, 1975 – 1979, 1980 – 1984, 1985 – 1989	142
Wykres 18. Liczba badanych studentów a kraj i rok studiów	167
Wykres 19. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym według kraju zamieszkania	173
Wykres 20. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym a płeć	173
Wykres 21. Stosunek do związków kohabitacyjnych a kraj zamieszkania (w %) ..	178
Wykres 22. Stosunek do związków kohabitacyjnych a płeć (w %)	179

Spis map

Mapa 1. Intensywność występowania zjawiska kohabitacji w Słowacji. Liczba kohabitantów na 10 tys. obywateli w 2001 roku	98
Mapa 2. Osoby pozostające w związkach kohabitacyjnych w 2011 r. w % do liczby osób w wieku 15 lat i więcej danego województwa	107
Mapa 3. Przestrzenne zróżnicowanie intensywności występowania rozwodów w Słowacji	123
Mapa 4. Kulturowa mapa świata R. Ingleharta około 2000 roku (na podstawie WVS)	133
Mapa 5. Osobista ważność kultury dla ludzi z krajów UE	134
Mapa 6. Zgodność ze stwierdzeniem, że małżeństwo lub długotrwały, stabilny związek jest konieczny do bycia szczęśliwym	136
Mapa 7. Procent ludzi wskazujących, że praca jest ważna	137

Mapa 8. Satysfakcja z życia	138
Mapa 9. Ważność Boga w życiu	139
Mapa10. Procent ludzi, którzy uczęszczają do kościoła co najmniej raz w miesiącu	140
Mapa 11. Wskaźnik Rozwoju Społecznego na świecie w 2011 roku	145
 Spis rysunków	
Rysunek 1. Sposoby wchodzenia w samotne rodzicielstwo i wychodzenia z niego	55

ANEKS nr 1
Kwestionariusz ankiety skierowanej do studentów

Szanowni Państwo,

Instytut Socjologii Uniwersytetu Śląskiego prowadzi międzynarodowe badania empiryczne dotyczące określenia postaw społeczności akademickiej w stosunku do małżeństwa i kohabitacji. Badania mają charakter anonimowy i służą wyłącznie celom naukowym. Proszę o szczere i wyczerpujące wypowiedzi. Dziękuję za udział w badaniu.

W kwestionariuszu ankiety proszę zakreślić wybraną odpowiedź lub wpisać swoją w pytaniach o kafeterii półotwartej i zaznaczyć jedną odpowiedź w pytaniach o kafeterii zamkniętej.

Prowadząca badania
mgr Katarzyna Juszczyk- Frelkiewicz

1. Proszę zaznaczyć cechy, które według Pana/i charakteryzują związek kohabitacyjny / konkubencki:	
a)	Związek nieformalny dwojga ludzi przeciwnej płci
b)	Związek nieformalny dwojga ludzi tej samej płci
c)	Związek nieformalny oparty na stosunkach seksualnych
d)	Związek nieformalny nie oparty na stosunkach seksualnych
e)	Związek koleżeński dwojga osób przeciwnej płci
f)	Związek koleżeński dwojga osób tej samej płci
g)	Związek koleżeński oparty na stosunkach seksualnych
h)	Związek koleżeński nie oparty na stosunkach seksualnych
i)	Narzeczeństwo mieszkające razem
j)	Związek pozamałżeński (kochankowie)
k)	W związku tym występuje silna więź emocjonalna
l)	W związku tym nie występuje silna więź emocjonalna
ł)	Są to osoby mieszkające razem i wspólnie prowadzące gospodarstwo domowe
m)	Są to osoby mieszkające razem ale nie prowadzące wspólnie gospodarstwa domowego
n)	Są to osoby mieszkające osobno
o)	Jest to związek prowadzący do zawarcia małżeństwa
p)	Jest to związek na tzw. „okres próbny” służący sprawdzeniu siły związku przed zawarciem małżeństwa
r)	Są to przede wszystkim ludzie młodzi powyżej 20 roku życia a poniżej 35 roku
s)	Są to ludzie powyżej 35 roku życia
t)	Mogą go tworzyć osoby po rozwodzie
u)	Jest to alternatywa dla małżeństwa

2. Skąd czerpie Pan/Pani informacje na temat alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego? (można wybrać kilka odpowiedzi) a) Telewizja b) Prasa c) Internet d) Radio e) ze środowiska społecznego w którym funkcjonuję f) inne źródła - (wpisać jakie?)	3. Czy według Pana/Pani oceny związki kohabitacyjne stanowią konkurencję dla małżeństwa? a) tak b) raczej tak c) nie d) raczej nie e) nie wiem
---	--

<p>4. Czy uważa Pan/Pani, że związki kohabitacyjne są ludziom potrzebne?</p> <p>a) tak b) raczej tak c) nie d) raczej nie e) nie wiem</p>	<p>8. Czy zamierza Pan/Pani wyjść za mąż/ożenić się w przyszłości?</p> <p>a) zdecydowanie tak b) tak c) nie mam zdania d) nie e) zdecydowanie nie</p>
<p>5. Czy żyje Pan/Pani obecnie z kimś w związku kohabitacyjnym/konkubenckim?</p> <p>a) tak b) nie</p>	<p>9. Jaki jest Pani/Pana stosunek do związków kohabitacyjnych?</p> <p>a) pozytywny b) negatywny c) obojętny</p>
<p>6. Jeżeli obecnie żyje Pan/Pani w związku nieformalnym (lub możemy założyć, że Pan/Pani żyje w takim związku), proszę podać kilka powodów dla których Pan/Pani chce/chciał(a)by żyć w takim typie związku?</p> <p><i>(Można zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź):</i></p> <p>a) ważna jest istota związku b) każdy ma prawo układać sobie życie jak chce c) partnerzy mają większą niezależność d) jest to lepsza forma związku niż małżeństwo e) zmusza do pewnej współpracy f) stwarza lepsze możliwości samorealizacji g) łatwiejsza jest rezygnacja ze związku h) zmusza partnerów do większej dbałości o związek i) stwarza możliwość lepszego poznania partnera j) inne</p>	<p>10. Jaki typ związku uważa Pan/Pani za najwłaściwszy (dla siebie)?</p> <p>a) małżeństwo b) kohabitacja (mieszkanie razem bez ślubu) c) związek partnerski bez wspólnego zamieszkania d) związek krótkotrwały</p>
<p>7. Proszę podać powody, dla których Pan/Pani nie chciał(a)by żyć w związku nieformalnym?</p> <p><i>(można zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź):</i></p> <p>a) brak stabilizacji b) brak poczucia bezpieczeństwa c) niezgodny z zasadami religii d) ze względu na dzieci e) ze względu na opinię społeczną f) brak stabilizacji finansowej g) zwalnia z odpowiedzialności za drugą osobę h) niezgodny z tradycją zawierania małżeństw i) niezgodny z moimi przekonaniami j) nie tworzy rodziny k) brak jasnej sytuacji prawnej l) stwarza problemy formalne m) związek bez przyszłości n) inne, jakie?.....</p>	<p>11. Czy uważa Pan/Pani, że związki kohabitacyjne powinny zostać zalegalizowane?</p> <p>a) tak b) nie c) nie mam zdania</p> <p>12. Które z poniższych czynników według Pana/i wpływają w największym stopniu na rozwój zjawiska kohabitacji?</p> <p><i>(Proszę wybrać maksymalnie 4 odpowiedzi)</i></p> <p>a) zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa wraz ze zwiększającą się liczbą rozwodów; kohabitacja rozważana jest jako związek na „okres próbny”, który łatwo można rozwiązać w przypadku pojawienia się znaczących niezgodności pomiędzy partnerami; b) zanik obawy przed niechcianym, nieślubnym dzieckiem; dostępność nowoczesnych środków antykoncepcyjnych; c) osłabienie poziomu religijności; religia była czynnikiem hamującym rozwój pozamałżeńskich stosunków seksualnych; d) zła sytuacja ekonomiczna, utrudniająca młodym ludziom rozpoczęcie w pełni samodzielnego życia, a jednocześnie motywująca, przez różne korzyści socjalne i podatkowe, do nielegalizowania istniejącego związku; e) wzrost społecznej akceptacji kohabitacji wskutek ewolucji norm, postaw i zachowań w kierunku większego liberalizmu i indywidualizmu; f) niechęć do utrzymywania w małżeństwie tradycyjnym podziału ról w zależności od płci przez jednostki dążące do samorealizacji i uznające równość płci; g) łatwość przekształcenia związku w zalegalizowane małżeństwo w przypadku potrzeby.</p>

13. Jakie według Pani/Pana funkcje spełnia związek nieformalny/kohabitacyjny?	TAK	NIE	Trudno powiedzieć
a) Może być związkiem na próbę, co pomaga uniknąć pomyłek życiowych			
b) Pozwala opóźnić zawarcie małżeństwa			
c) Wzmacnia wzajemną atrakcyjność partnerów			
d) Pozwala na swobodne życie seksualne			
e) Pozwala na opóźnianie prokreacji			
f) Nie gwarantuje trwałości, stabilności i odpowiedzialności			
g) Wymusza zawarcie małżeństwa w przypadku ciąży			
h) Nie wymaga długotrwałych osobistych zobowiązań			
i) Nie ogranicza wolności człowieka			
j) Pozwala zweryfikować (poznać) partnera w trudnych, życiowych sytuacjach			

14.	Czy Pani/Pana zdaniem konkubenci/kohabitanci mogą tworzyć szczęśliwą rodzinę, podobnie jak małżonkowie? a) Zdecydowanie tak b) Tak c) Nie mam zdania d) Nie e) Zdecydowanie nie	18.	Czy uważa Pan/Pani, że dzieci, które urodziły się w związku konkubenckim są dyskryminowane przez społeczeństwo oraz różnego rodzaju urzędy/instytucje (np. szkołę, sądy, Kościół)? a) Zdecydowanie tak b) Tak c) Nie mam zdania d) Nie e) Zdecydowanie nie
15.	Czy Pani/Pana zdaniem konkubenci/kohabitanci mogą stworzyć prawidłowe warunki dla rozwoju swoich dzieci? a) Zdecydowanie tak b) Tak c) Nie mam zdania d) Nie e) Zdecydowanie nie	19.	Które z poniższych stwierdzeń uważa Pan/i za odpowiednie: a) Społeczeństwo polskie jest negatywnie nastawione wobec związków nieformalnych/kohabitacyjnych b) Nastawienie społeczeństwa zmienia się i wykazuje ono coraz większe przyzwolenie dla związków nieformalnych
16.	Czy uważa Pan/Pani, że konkubenci/kohabitanci powinni mieć prawo do wspólnego adoptowania dzieci? a) Zdecydowanie tak b) Tak c) Nie mam zdania d) Nie e) Zdecydowanie nie	20.	Kto według Pana/Pani wyraża zdecydowaną akceptację dla związków kohabitacyjnych? (Proszę zaznaczyć kilka odpowiedzi) a) osoby mieszkające w mieście b) osoby mieszkające na wsi c) osoby młode d) osoby starsze e) kobiety f) mężczyźni g) osoby praktykujące religijnie h) osoby rzadko praktykujące religijnie i) osoby nie praktykujące religijnie
17.	Czy w Pana/Pani środowisku rodzinnym, sąsiedzkim, akceptuje się istnienie związków nieformalnych? a) Zdecydowanie tak b) Tak c) Nie mam zdania d) Nie e) Zdecydowanie nie		

21.	<p>Jaka jest Pani/Pana opinia na temat życia rodzinnego/rodziny we współczesnym społeczeństwie?</p> <p>a) ma coraz większe znaczenie b) ma dziś to samo znaczenie, co w przeszłości c) ma coraz mniejsze znaczenie d) nie mam zdania</p>	25. Dlaczego według Pana/Pani kobiety nie wychodzą za mąż, a mężczyźni się nie żenią, mimo odpowiedniego wieku? (można wybrać kilka odpowiedzi)
22.	<p>Jakie znaczenie ma dla Pani/Pana małżeństwo we współczesnym świecie?</p> <p>a) jest przestarzałą instytucją b) ma i będzie mieć duże znaczenie c) nie mam zdania</p>	<p>a) nie mają odpowiednich warunków mieszkaniowych b) nie mają odpowiednich warunków finansowych c) nie są gotowi emocjonalnie na zawarcie małżeństwa d) stawiają na samorealizację i sukces zawodowy e) wybrali życie w związku nieformalnym</p>
23.	<p>Czy poniższe formy życia są dla Pani/Pana rodziną? (Proszę przy każdej pozycji napisać T (tak) lub N (nie)).</p> <p>a) Małżeństwo posiadające przynajmniej jedno dziecko..... b) Małżeństwo bez dzieci..... c) Para bez ślubu posiadająca przynajmniej jedno dziecko..... d) Para bez ślubu i bez dzieci..... e) Samotna matka posiadająca przynajmniej jedno dziecko..... f) Samotny ojciec posiadający przynajmniej jedno dziecko..... g) Dwie lesbijki posiadające przynajmniej jedno dziecko..... h) inne, jakie?..... i) Dwóch homoseksualistów posiadających przynajmniej jedno dziecko.....</p>	26. Które z poniższych wartości, celów i zasad życiowych ceni Pani/Pan najbardziej, a które najmniej? (Proszę przypisać im numery w skali od 1 – do 17, gdzie 1 – to najbardziej ceniona, a 17 – najmniej ceniona)
24.	<p>Jaka jest realizowana przez Panią/Pana forma życia?</p> <p>a) Samotnie (we własnym gospodarstwie domowym) b) W dużej rodzinie wielopokoleniowej (dziadkowie, rodzice, dzieci) c) W małej rodzinie składającej się z rodziców i dzieci d) W małżeństwie bez dzieci zamieszkując z rodzicami bądź teściami e) W małżeństwie bez dzieci zamieszkując we własnym gospodarstwie domowym f) W małżeństwie z dziećmi zamieszkując z rodzicami bądź teściami g) W małżeństwie z dziećmi zamieszkując we własnym gospodarstwie domowym h) Sam(a) wychowując dziecko bądź dzieci zamieszkując z rodzicami i) Sam(a) wychowując dziecko bądź dzieci zamieszkując we własnym gospodarstwie domowym j) W stałym związku partnerskim z osobą odmiennej płci k) W stałym związku partnerskim z osobą tej samej płci l) Inna forma? (Proszę napisać jaka?)</p>	<p>27. Który z przedstawionych poniżej modeli małżeństwa (związku) Pani/Pan preferuje?</p> <p>a) <u>Model tradycyjny</u> (tylko mąż pracuje, a żona zajmuje się prowadzeniem domu i wychowywaniem dzieci) b) <u>Model mieszany</u> (oboje małżonkowie pracują zawodowo, ale w prowadzenie domu, wychowywanie dzieci itp. zaangażowana jest głównie żona) c) <u>Model odwrócony</u> (jedynie żona pracuje, zarabiając wystarczająco na zaspokojenie potrzeb rodziny, natomiast mąż zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci, mąż jest na urlopie wychowawczym itp.) d) <u>Model partnerski</u> (oboje małżonkowie pracują zawodowo, oboje w równym stopniu zajmują się domem i dziećmi)</p>

<p>28. Jaki wiek Pani/Pana zdaniem jest najlepszy do zawarcia małżeństwa? <i>(Proszę wybrać 2 przedziały wiekowe)</i> a) poniżej 20 lat b) 20-22 c) 23-25 d) 26-28 e) 29-31 f) powyżej 32</p>	<p>33. Ile dzieci chciał(a)by Pani/Pan mieć? a) jedno b) dwoje c) troje d) czworo e) pięcioro i więcej f) tyle ile się zdarzy g) żadnego – nie chcę mieć dzieci</p>
<p>29. Czy ma Pani/Pan dzieci? a) tak b) nie <i>(proszę przejść do pytania 31)</i></p>	<p>34. Jaki wiek według Pani/Pana jest najwłaściwszy na posiadanie dzieci? <i>(Proszę wybrać 2 przedziały wiekowe)</i> a) poniżej 20 lat b) 20-22 c) 23-25 d) 26-28 e) 29-31 f) 32-34 g) 35-36 h) powyżej 37</p>
<p>30. Jeżeli Pani/Pan posiada dzieci, to proszę podać ich liczbę: a) jedno b) dwoje c) troje d) czworo e) pięcioro i więcej</p>	<p>35. Czy małżeństwo Pana/Pani rodziców może być wzorem, na którym Pan/Pani chciał(a)by oprzeć własne małżeństwo w przyszłości? a) tak b) raczej tak c) nie d) raczej nie e) nie wiem</p>
<p>31. Czy planuje Pani/Pan w przyszłości potomstwo (nawet jeżeli Pani/Pan posiada już dziecko (dzieci)? a) tak b) nie c) jeszcze nie wiem</p>	<p>36. Które ze stwierdzeń jest Pani/Panu bliższe? a) Obojętnie jakie zalety i wady mają rodzice, zawsze trzeba ich kochać i szanować b) Nie trzeba okazywać rodzicom miłości i szacunku, jeśli swoim zachowaniem na to nie zasłużyli c) Trudno powiedzieć</p>
<p>32. Jakie są najważniejsze powody ze względu na które młodzi ludzie nie planują potomstwa? <i>(Z podanej listy proszę wybrać nie więcej niż trzy odpowiedzi)</i> a) Mają już dziecko/dzieci i nie chcą mieć więcej b) Nie stać ich na posiadanie (jeszcze jednego) dziecka, mają zbyt mało pieniędzy c) Nie mają odpowiednich warunków mieszkaniowych, nie mają własnego mieszkania d) Obawiają się, że obniżyłby się ich poziom życia e) Po prostu nie chcą mieć dzieci f) Ich partner/partnerka nie chce mieć dziecka g) Trudno byłoby im pogodzić obowiązki zawodowe z opieką nad dzieckiem h) Boją się utraty pracy i) Ważniejszy jest dla nich rozwój zawodowy, kariera zawodowa j) Uważają, że jest już za późno na dziecko k) Trudno jest im znaleźć odpowiednią partnerkę/odpowiedniego partnera, z którym mogliby mieć dziecko l) Obawiają się, że nie sprostaliby obowiązkom rodzinnym, nie byłoby dobrymi ojcami/matkami m) Zdarza się, że młodzi ludzie mają problem z bezpłodnością</p>	<p>37. Jaki jest Pana/Pani stosunek do wspólnego zamieszkiwania pary przed ślubem? a) Uważam, że para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem b) Jestem zdania, że para nie powinna mieszkać ze sobą przed ślubem c) Nie mam zdania</p> <p>38. W którym momencie, według Pana/Pani, można rozpocząć współżycie seksualne? a) dopiero po ślubie kościelnym b) już po ślubie cywilnym c) po zaręczynach d) gdy para kocha się wzajemnie e) w dowolnej chwili f) trudno ocenić g) inne.....</p>

39.	Która z opinii jest bliższa Pani/Pana poglądom? a) Osoby żyjące ze sobą bez ślubu bezwzględnie powinny zawrzeć małżeństwo b) Dobrze by było, gdyby osoby żyjące ze sobą bez ślubu zdecydowały się na małżeństwo c) Jeżeli ludzie kochają się i ufają sobie, to nie ma znaczenia, czy żyją ze sobą w małżeństwie, czy bez ślubu d) Nawet jeśli ludzie się kochają i ufają sobie, to lepiej, żeby nie zawierali małżeństwa, bo nigdy nie wiadomo, co może wydarzyć się w przyszłości e) Trudno powiedzieć
	Która z przedstawionych sytuacji Pani/Pana zdaniem, zdarza się częściej? a) Jeżeli ludzie pobierają się z miłości, to w miarę upływu lat ich miłość dojrzewa i umacnia się b) Nawet jeśli ludzie pobierają się z miłości, to w miarę upływu lat ich miłość gaśnie c) Trudno powiedzieć Jaki jest stosunek Pani/Pana do przedstawionych poniżej zachowań? <i>(Przy każdej pozycji proszę zaznaczyć odpowiednio „p” – potępiam, „a” – akceptuję).</i> a) Współżycie seksualne przed zawarciem małżeństwa b) Stosowanie środków antykoncepcyjnych c) Życie w związku bez ślubu d) Rozwód e) Przerwanie ciąży f) Flirtowanie z osobą trzecią, będąc w małżeństwie lub stałym związku g) Homoseksualizm h) Zdrada w małżeństwie lub stałym związku i) Romans z mężatką/zoną j) Bicie dzieci Jak często bierze Pani/Pan udział w praktykach religijnych? a) kilka razy w tygodniu b) raz w tygodniu c) 1-2 razy w miesiącu d) kilka razy w roku e) w ogóle nie uczestniczę Czy posiada Pani/Pan rodzeństwo?
40.	a) Jeżeli ludzie pobierają się z miłości, to w miarę upływu lat ich miłość dojrzewa i umacnia się b) Nawet jeśli ludzie pobierają się z miłości, to w miarę upływu lat ich miłość gaśnie c) Trudno powiedzieć Jaki jest stosunek Pani/Pana do przedstawionych poniżej zachowań? <i>(Przy każdej pozycji proszę zaznaczyć odpowiednio „p” – potępiam, „a” – akceptuję).</i> a) Współżycie seksualne przed zawarciem małżeństwa b) Stosowanie środków antykoncepcyjnych c) Życie w związku bez ślubu d) Rozwód e) Przerwanie ciąży f) Flirtowanie z osobą trzecią, będąc w małżeństwie lub stałym związku g) Homoseksualizm h) Zdrada w małżeństwie lub stałym związku i) Romans z mężatką/zoną j) Bicie dzieci Jak często bierze Pani/Pan udział w praktykach religijnych? a) kilka razy w tygodniu b) raz w tygodniu c) 1-2 razy w miesiącu d) kilka razy w roku e) w ogóle nie uczestniczę Czy posiada Pani/Pan rodzeństwo?
41.	a) Współżycie seksualne przed zawarciem małżeństwa b) Stosowanie środków antykoncepcyjnych c) Życie w związku bez ślubu d) Rozwód e) Przerwanie ciąży f) Flirtowanie z osobą trzecią, będąc w małżeństwie lub stałym związku g) Homoseksualizm h) Zdrada w małżeństwie lub stałym związku i) Romans z mężatką/zoną j) Bicie dzieci Jak często bierze Pani/Pan udział w praktykach religijnych? a) kilka razy w tygodniu b) raz w tygodniu c) 1-2 razy w miesiącu d) kilka razy w roku e) w ogóle nie uczestniczę Czy posiada Pani/Pan rodzeństwo?
42.	a) kilka razy w tygodniu b) raz w tygodniu c) 1-2 razy w miesiącu d) kilka razy w roku e) w ogóle nie uczestniczę Czy posiada Pani/Pan rodzeństwo?
43.	a) tak b) nie

Metryczka respondenta	
U1.	Płeć: a) Kobieta b) Mężczyzna
U2.	Wiek: a) 18-19 b) 20-22 c) 23-25 d) 26-28
U3.	Miejsce zamieszkania: a) miasto duże (N>50 000) b) miasto małe (N<50 000) c) wieś
U4.	Stan cywilny: a) Kawaler /panna b) Żonaty/mężatka c) Rozwiedziony(a)/ w separacji d) Wdowiec/wdowa
U5.	Poziom wykształcenia: a) zasadnicze zawodowe lub niższe b) średnie ogólne c) średnie techniczne d) wyższe licencjackie e) wyższe magisterskie
U6.	Zawód rodziców: a) matka - b) ojciec - c) opiekun -
U7.	Kierunek studiów:
U8.	Rok studiów:

ANEKS NR 2 Dotazníkové šetrenie zamerané na študentov

Vážené dámy, vážení páni,

Inštitút Sociológie Sliezskej Univerzity realizuje medzinárodné výskumy týkajúce sa názorov študentov univerzít k postojom k manželstvu a partnerskému spolužitiu. Výskumy sú anonymné a slúžia iba k vedeckým potrebám. Prosím Vás vyplňte dotazník, v ktorom uvediete odpovede podľa vlastného názoru.

Ďakujeme Vám za účasť v našom skúmaní.

V dotazníku začiarňte vybrané odpovede alebo v otvorených otázkach vpíšte svoje názory na otázky, resp. vyberte jednu z odpovedí na zatvorené otázky.

Skúmateľ

Mgr Katarzyna Juszczak – Frelkiewicz

1. Prosím, vyberte funkcie, ktoré si myslíte, že majú mať vzťah spolužitia (konkubinátu):		Odpoveď vyznač X
a)	Neformálne vzťahy medzi dvoma ľuďmi opačného pohlavia.	
b)	Neformálne vzťahy dvoch osôb rovnakého pohlavia.	
c)	Združenie neformálnych vzťahov na základe sexuality.	
d)	Zväzok nie je založený na neformálnych sexuálnych vzťahoch.	
e)	Relevantnosť dvoch osôb opačného pohlavia.	
f)	Relevantnosť dvoch osôb rovnakého pohlavia.	
g)	Vzťah založený na sexualite.	
h)	Vzťah, ktorý nie je založený na sexualite.	
i)	Zasnúbení žijú spoločne.	
j)	Mimomanželský vzťah (milenci).	
k)	Vzhľadom na to, že tam je silné emocionálne puto.	
l)	Vzhľadom na to, že tam nie je silné emocionálne puto.	
ť)	Sú to ľudia, ktorí spolu žijú v jednej domácnosti	
m)	Sú to ľudia, ktorí žijú spolu, ale nie sú v jednej domácnosti.	
n)	To sú ľudia, ktorí žijú sami.	
o)	Je to vzťah, ktorý vedie k manželstvu.	
p)	Jedná sa o takzvaný vzťah, ktorý kontroluje silu vzťahu pred manželstvom.	
r)	Sú to predovšetkým mladí ľudia nad 20 rokov veku do 35 rokov veku.	
s)	Sú to ľudia, ktorí majú viac ako 35 rokov.	
t)	Môžu ho tvoriť ľudia po rozvode.	
u)	Je to alternatíva k manželstvu.	

2.	Ako získavate informácie o alternatívnych formách manželského a rodinného života? a) z televízie b) z tlače c) z internetu d) z rozhlasu e) zo sociálneho prostredia, v ktorom pôsobíte f) iné ?.....	3.	Sú podľa Vás milenecké vzťahy konkurenciou manželstva? a) áno b) skôr áno c) nie d) skôr nie e) neviem
----	--	----	--

4.	<p>Myslíte si, že alternatívne zväzky sú ľuďom potrebné?</p> <p>a) áno b) skôr áno c) nie d) skôr nie e) neviem</p>	8.	<p>Máte v úmysle sa oženiť / vydať v budúcnosti?</p> <p>a) určite áno b) áno c) ešte neviem d) nie e) určite nie</p>
5.	<p>Žijete teraz s niekým v spoločnom vzťahu (konkubinate)?</p> <p>a) áno b) nie</p>	9.	<p>Aký je Váš vzťah k spolužitiu?</p> <p>a) pozitívny b) negatívny c) ľahostajný</p>
6.	<p>Ak žijete v neformálnom vzťahu (alebo môžeme predpokladať, že žijete v takomto vzťahu), prosím dajte nejaké dôvody, prečo chcete žiť v takomto type vzťahu. (Môžete vybrať viac ako jednu odpoveď):</p> <p>a) Je to istota zväzku. b) Každý má právo žiť vo zväzku v akom chce. c) Partneri majú viac autonómie. d) Je to lepšia forma ako manželstvo. e) Utužuje sily v spolužití. f) Vytvára lepšie príležitosti k samorealizácii. g) Je potom ľahší rozchod partnerov. h) Núti partnerov, starať sa viac o vlastný vzťah. i) Umožňuje lepšie porozumieť partnera. j) Iné</p>	10.	<p>Aký typ zväzku je pre Vás najvhodnejší (osobne pre Vás)?</p> <p>a) manželstvo b) spolužitie (spolužitie bez sobáša) c) partnerstvo bez úplného spolužitia d) krátkodobé partnerstvo</p>
7.	<p>Uveďte prosím dôvody prečo by ste nechceli žiť v neformálnom vzťahu (môžete označiť viacej ako jednu odpoveď):</p> <p>a) Nedostatok stability. b) Nedostatočné zabezpečenie. c) Rozpory s princípmi náboženstva. d) Vzhľadom na deti v manželstve. e) Z dôvodu verejnej mienky. f) Nedostatok finančnej stability. g) Oslobodenie od zodpovednosti za inú osobu. h) Nie je to v súlade s tradíciou manželstva. i) Je to v rozpore s mojimi názormi j) Nevytvára rodinu. k) Chýba jasné právne postavenie. l) Prináša formálne problémy. m) Je to vzťah bez budúcnosti. n) Iné, napíšte aké</p>	11.	<p>Myslíte si, že by partnerský vzťah mal byť legalizovaný?</p> <p>a) áno b) nie c) neviem</p>
		12.	<p>Ktoré z nižšie uvedených faktorov podľa Vás majú najväčší vplyv na vývoj fenoménu „spolužitie“? (Prosím, vyberte maximálne 4 odpovede)</p> <p>a) Je to zníženie dôvery v inštitúciu manželstva, rastúci počet rozvodov; spolužitie považujete za "proces", ktorý možno ľahko vyriešiť, ak existuje významný rozpor medzi partnermi. b) Vymiznutie strachu z nechceného, nemanželského dieťa; dostupnosť moderných antikoncepčných prostriedkov. c) Oslabenie postavenia náboženstva; náboženstvo bolo brzdiacim faktorom vo vývoji mimomanželských sexuálnych vzťahov. d) Zlá hospodárska situácia je viac náročná pre mladých ľudí, ktorí chcú začať úplne nezávislý život a zároveň je motivujúca tým, že rôzne sociálne a daňové výhody neuzakotňujú spolužitie. e) zvýšenie sociálnej akceptácie spolužitia v dôsledku vývoja postojov, noriem a správania smerom k väčšej liberalizácii a individualizmu. f) neochota k zachovaniu rolí v tradičnom manželstve na základe pohlavia, cez jednotlivcov, ktorí sa usilujú o uznávanie rovnosti pohlaví. g) jednoduchá transformácia spolužitia v legalizované manželstvo v prípade potreby.</p>

13. Aké funkcie charakterizujú podľa Vás neformálny vzťah?	ÁNO	NIE	Ťažko odpovedať
a) Môže to byť testovanie, ktoré pomáha vyvarovať sa chýb v manželskom živote.			
b) Chcenie oddialiť rozpad manželstva.			
c) Posilňuje vzájomnú príťažlivosť partnerov.			
d) Umožňuje slobodný sexuálny život.			
e) Umožňuje oddialenie otehotnenia.			
f) Neexistuje žiadna záruka udržateľnosti, stability a zodpovednosti.			
g) Sila, ktorá predchádza rozpadu manželstva v prípade tehotenstva.			
h) Nevyžaduje dlhodobé osobné záväzky.			
i) Neobmedzuje slobodu človeka.			
j) Umožňuje overiť si (poznať) partnera v ťažkých životných situáciách.			

14.	Myslíte si, že spolužitie môže vytvoriť šťastnú rodinu ako manželstvo? a) určite áno b) áno c) neviem d) nie e) určite nie	18.	Myslíte si, že deti, ktoré sa narodili v partnerskom vzťahu sú diskriminovaní zo strany verejnosti a rôznych agentúr/inštitúcií (napr. školy, súdy, cirkev)? a) určite áno b) áno c) neviem d) nie e) určite nie
15.	Myslíte si, že spolužitie môže vytvoriť vhodné podmienky pre rozvoj Vašich detí? a) určite áno b) áno c) neviem d) nie e) určite nie	19.	Ktoré z nasledujúcich tvrdení (podľa Vášho názoru) je vhodné: a) Slovenská spoločnosť má negatívny postoj k neformálnemu spolužitiu. b) Názory spoločnosti sa menia a čím ďalej sa viac kladne nazerá na neformálne vzťahy.
16.	Myslíte si, že partneri by mal mať právo na úplnú adopciu detí? a) určite áno b) áno c) neviem d) nie e) určite nie	20.	Kto sa podľa Vás najviac vyjadruje k absolútnemu prijatiu spolužitia? (môžete vybrať viac odpovedí) a) osoby žijúce v meste b) osoby žijúce na vidieku c) mladí ľudia d) starší ľudia e) ženy f) muži g) nábožní ľudia h) menej nábožní ľudia i) nenábožní ľudia (ateisti)
17.	Vaše rodinné prostredie (susedské okolie) uznáva existenciu neformálnych vzťahov? a) určite áno b) áno c) neviem d) nie e) určite nie		

<p>21. Aký je Váš názor na rodinný život (rodiny) v modernej spoločnosti?</p> <p>a) má čoraz väčší význam b) má ten istý význam ako v minulosti c) má čoraz menší význam d) neviem</p>	<p>25. Prečo sa podľa Vás ženy nevydávajú a muži neženia napriek vhodnému veku?</p> <p>a) Nemajú vhodné bývanie. b) Nemajú zodpovedajúce finančné podmienky. c) Nie sú dostatočne emocionálne pripravení na uzatvorenie manželstva. d) Uprednostňujú vlastnú sebarealizáciu a profesionálny úspech. e) Rozhodli sa pre život v neformálnom partnerskom zväzku.</p>
<p>22. Aký máte názor na význam manželstva v modernej spoločnosti?</p> <p>a) je to zastaralá inštitúcia b) má aj a bude mať dôležitý význam c) neviem</p>	<p>26. Ktoré z nasledujúcich hodnôt, princípov a cieľov v živote najviac oceňujete a ktoré najmenej? (Prosím priradiť na číselnej stupnici od 1 až 17, kde 1 - je najcennejšia a 17 - najmenej ocenená)</p> <p>a) Šťastný život v rodine b) Mať dobrých priateľov c) Môcť realizovať svoje sny d) Založiť si vlastnú rodinu e) Vieť zaujímavý (očakávaný) život f) Realizovať sa v práci g) Mať zaujímavý profesionálny úspech h) Nemať pocit stresu i) Mať dostatočný a veľký finančný príjem j) Tešiť sa z uznania iných ľudí (spoločnosti) k) Pomáhať iným ľuďom l) Mať veľa voľného času m) Žiť v súlade s náboženskými pravidlami n) Môdne sa obliekať o) Vlastniť automobil p) Mať vlastný byt (dom) r) Získať vyššie vzdelanie</p>
<p>23. Sú nižšie uvedené formy života, podľa Vás, rodina? (označte pri každom vyjadrení buď A (áno) alebo N (nie)).</p> <p>a) Manželstvo s aspoň jedným dieťaťom b) Manželstvo bez detí c) Pár bez uzatvorenia manželstva, ktorý má aspoň jedno dieťa d) Pár bez uzatvorenia manželstva a bez detí e) Slobodná matka, ktorá má aspoň jedno dieťa f) Slobodný otec, ktorý má aspoň jedno dieťa g) Dve lesbičky, ktoré majú aspoň jedno dieťa h) Iné, napíšte aké i) Dvaja homoseksuáli, ktorí majú aspoň jedno dieťa</p>	<p>27. Ktorý z nasledujúcich modelov manželstva preferujete?</p> <p>a) <u>Tradičný model</u> (muž pracuje a žena je v domácnosti a stará sa o bývanie a výchovu detí). b) <u>Zmiešaný model</u> (obaja manželka sú zamestnaní, ale o domácnosť a o výchovu detí atď. sa stará hlavne manželka). c) <u>Obrátený model</u> (pracuje iba manželka, zarába dosť na uspokojenie potrieb rodiny, zatiaľ čo jej manžel sa stará o domácnosť, výchovu detí; manžel je na rodičovskej dovolenke, atď). d) <u>Partnerský model</u> (obaja manželka profesionálne pracujú, obaja sú rovnako zapojení v starostlivosti o domácnosť a o výchovu detí).</p>
<p>24. V akom životnom zväzku žiete Vy osobne?</p> <p>a) Samostatne vo vlastnom bývaní. b) Vo veľkej viacpokolennej rodine (starí rodičia, rodičia, deti). c) V malej rodine, ktorá sa skladá z rodičov a detí. d) V manželstve bez detí, ale bývame s rodičmi, resp. svokrovcami. e) V manželstve bez detí, ale vo vlastnom bývaní. f) V manželstve s deťmi, ale bývame s rodičmi, resp. svokrovcami. g) V manželstve s deťmi vo vlastnom bývaní. h) Sama (sám) vychovávam dieťa, resp. deti, ale žijem spolu s rodičmi. i) Sama (sám) vychovávam dieťa, resp. deti, ale žijem vo vlastnom bývaní. j) V pevnom partnerskom vzťahu s osobou opačného pohlavia. k) V pevnom partnerskom vzťahu s osobou rovnakého pohlavia. l) iná forma (napíšte aká).....</p>	

28.	<p>Aký vek je podľa Vás najlepší na uzatvorenie manželstva? <i>Prosím vyberte dve vekové kategórie.</i></p> <p>a) menej ako 20 rokov b) od 20 do 22 rokov c) od 23 do 25 rokov d) od 26 do 28 rokov e) od 29 do 31 rokov f) 32 rokov a viac ako</p>	33.	<p>Koľko detí by ste chceli mať?</p> <p>a) jedno b) dve c) tri d) štyri e) päť a viac f) toľko koľko sa podarí g) žiadne – ani jedno</p>
29.	<p>Máte Vy osobne deti?</p> <p>a) áno b) nie (<i>ak nie, tak pokračujte otázkou 31</i>)</p>	34.	<p>Aký vek je podľa Vás najvhodnejší pre rozhodnutie mať dieťa</p> <p>a) menej ako 20 rokov b) 20-22 c) 23-25 d) 26-28 e) 29-31 f) 32-34 g) 35-36 h) viac ako 37</p>
30.	<p>Ak máte deti uveďte ich počet.</p> <p>a) jedno b) dve c) tri d) štyri e) päť a viac</p>	35.	<p>Je manželstvo Vašich rodičov také, že je pre Vás vzorom, podľa ktorého by ste chceli mať v budúcnosti aj vlastné manželstvo?</p> <p>a) áno b) skôr áno c) skôr nie d) nie e) neviem</p>
31.	<p>Plánujete mať v budúcnosti potomka? Dokonca aj vtedy keď to už máte dieťa (deti)?</p> <p>a) áno b) nie c) teraz ešte neviem</p>	36.	<p>Ktoré z konštatovaní je Vám bližšie /zhoduje sa Vaším názorom/?</p> <p>a) bez ohľadu na klady a chyby rodičov si rodičia vždy zasluhujú lásku a úctu b) netreba preukazovať lásku a vzťah ak si to svojim chovaním nezaslúžia c) Je ťažké vyjadriť sa</p>
32.	<p>Aké sú hlavné dôvody, kvôli ktorým neplánujete žiadne potomstvo? Zo zoznamu, vyberte najviac tri odpovede.</p> <p>a) Ja už mám deti a nechcem mať viac. b) Nemôžem si dovoliť mať (ďalšie) dieťa, mám príliš málo peňazí. c) Nemám primerané bývanie, nemám vlastný domov. d) Obávam sa, že by sa znížil môj životný štandard. e) Jednoducho - nechcem mať deti. f) Môj manžel / moja manželka (partner / partnerka) nechce mať dieťa. g) Ťažko by som zladil povinnosti v práci a starostlivosť o dieťa. h) Bojím sa straty zamestnania. i) Môj manžel / manželka (partner / partnerka) sa obáva, že stratí prácu. j) Pre mňa je dôležitejší odborný rast v práci, odborná kariéra. k) Je príliš neskoro na dieťa, som už príliš starý/á na to. l) Nemám manžela / manželku (partnera/partnerku). m) Obávam sa, že by som si nevedel poradiť s rodinnými povinnosťami, nebol by som dobrým otcom (dobrou matkou). n) Ja alebo môj manžel/moja manželka(partner / partnerka) nemôže mať deti.</p>	37.	<p>Aký je Váš postoj k spolužitiu párov pred svadbou?</p> <p>a) Domnievam sa, že pár by mal žiť spolu pred svadbou. b) Som toho názoru, že pár by nemal žiť spolu pred svadbou. c) Neviem.</p>
		38.	<p>V ktorom období, podľa vás, možno začať intímne spolužitie?</p> <p>a) až po svadbe v kostole b) po občianskej svadbe c) po určení dátum svadby d) keď sa vzájomne ľúbite e) kedykoľvek f) je ťažké posúdiť g) neviem</p>

39.	Ktorý názor je bližší Vášmu pohľadu? a) Ľudia žijúci spolu bez sobáša by sa mali bezpodmienečne zosobašiť. b) Bolo by dobré, keby ľudia žijúci spolu bez sobáša sa rozhodli sa vziať. c) Ak ľudia ľúbia jeden druhého a vzájomne si dôverujú, nezáleží na tom, či spolu žijú v manželstve alebo bez sobáša. d) Aj keď sa ľúbia jeden druhého a vzájomne si dôverujú, je lepšie neuzatvárať manželstvo, pretože nikdy neviete, čo sa môže stať v budúcnosti. e) Je ťažké vyjadriť sa.	Údaje o respondentovi:	
40.	Ktoré z uvedených situácií si myslíte, že sa stanú častejšie? a) Ak sú ľudia sobášia z lásky, v priebehu rokov ich láska zreje a rastie. b) Aj keď sa ľudia sobášia z lásky, následne v priebehu rokov, ich láska slabne. c) Je ťažké vyjadriť sa.	U1.	Pohlavie a) žena b) muž
41.	Aký je Váš postoj k nasledujúcim konštatovaniam. (Pri každom konštatovaní uveďte N = neakceptujem, A = akceptujem.) si jeden z nasledujúcich príznakov? a) intímne spolužitie pred manželstvom = b) užívanie antikoncepcie = c) spolužitie bez zosobašenia = d) rozvod = e) prerušenie tehotenstva = f) flirtovanie s treťou osobou, bez zreteľa na manželstvo alebo iný stabilný vzťah = g) homosexualitu = h) nevera v manželstve alebo v inom stabilnom vzťahu = i) románik s vydatou ženou / ženatým mužom = j) bitie detí =	U2.	Vek a) 18-19 b) 20-22 c) 23-25 d) 26-28
42.	Ako často sa podieľate - zúčastňujete sa na náboženských aktivitách? a) niekoľkokrát za týždeň b) raz týždenne c) 1-2 krát za mesiac d) niekoľkokrát za rok e) vôbec sa nezúčastňujem	U3.	Bydlisko: a) veľké mesto (N > 50 000) b) malé mesto (N ≤ 50 000) c) vidiecke
43.	Máte súrodencov? a) áno b) nie	U4.	Rodinný stav a) slobodný b) ženatý c) rozvedený (a) žijem samostatne d) vdova - vdovec
44.		U5.	Vzdelanie a) základné b) stredné c) stredné odborné d) študent e) vysokoškolské
		U6.	Povolanie rodičov: a) matka - b) otec - c) prípadne náhradných rodičov
		U7.	Zameranie štúdia – aprobácia
		U8.	Ročník štúdia –

ANEKS NR 3

Pytania do wywiadu z ekspertami:

1. Czy kohabitacja w Polsce to w większości przypadków alternatywny model życia, związek nieformalny na tzw. „okres próbny”, czy wstęp do małżeństwa?
2. Jakie są postawy społeczeństwa polskiego względem kohabitacji?
3. Co powoduje, że społeczeństwo polskie zmienia swoją postawę względem tego zjawiska społecznego?
4. Jakie znaczenie dla młodych ludzi (studentów) ma obecnie instytucja małżeństwa?
5. Czy kohabitacja stanowi konkurencyjną formę życia dla legalnego małżeństwa?
6. Czy związki kohabitacyjne zagrażają instytucji małżeństwa, instytucji rodziny?
7. Dlaczego ludzie należący do różnych kategorii wiekowych decydują się na życie w kohabitacji?
8. Czy związki kohabitacyjne powinny zostać zalegalizowane? Czym by się wówczas różniły od związków małżeńskich ?
9. Czy uważa Pan/i Profesor, że kohabitanci powinni mieć prawo do adoptowania dzieci?
10. Jakie funkcje spełnia związek kohabitacyjny? Czy jego funkcje różnią się od funkcji jakie pełni małżeństwo?
11. Czy uważa Pan/i Profesor , że związek kohabitacyjny (w świecie współczesnym) jest lepszą i wygodniejszą formą niż życie w związku małżeńskim?
12. Jakie reperkusje społeczne mają związki kohabitacyjne?
13. Jak przedstawiają się prognozy dla zjawiska kohabitacji, a jak dla instytucji małżeństwa w Polsce?
14. Jakie czynniki w największym stopniu wpływają na rozwój tego zjawiska w Polsce, a jakie ograniczają ?
15. Czy według Pan/i Profesor zmienne niezależne takie jak: płeć, kierunek studiów, rok studiów, częstotliwość udziału w praktykach religijnych, miejsce zamieszkania, różnicują opinie studentów wobec zjawiska kohabitacji?

ANEKS NR 4

Kwestionariusz wywiadu skierowany do studentów

1. Czym dla Pani/Pana jest związek kohabitacyjny?
2. Czy Pani/Pana zdaniem każdy nieformalny związek dwojga osób jest kohabitacją?
3. Skąd Pan/Pani czerpie informacje na temat związków kohabitacyjnych?
4. Czy według Pani/Pana oceny związki kohabitacyjne stanowią konkurencję dla małżeństwa? Jeśli tak/nie, to dlaczego?
5. Czy uważa Pani/Pan, że związki kohabitacyjne są ludziom potrzebne? Proszę uzasadnić swoją odpowiedź.
6. Proszę podać powody z powodu których ludzie żyją w związku kohabitacyjnym.
7. Czy według Pani/Pana związek kohabitacyjny jest lepszą, wygodniejszą formą życia niż legalne małżeństwo? Jeżeli tak/nie, to dlaczego?
8. Dlaczego Pani/Pan żyje w związku kohabitacyjnym?
9. Czy czuje się Pani/Pan spełniona/y żyjąc w związku nieformalnym?
10. Czy zamierza Pani/Pan wyjść za mąż/ożenić się w przyszłości?
11. Czy Pani/Pana zdaniem sformalizowanie związku w postaci zawarcia małżeństwa wprowadza jakieś zmiany w związku? Proszę uzasadnić swoją odpowiedź.
12. Jaki jest Pani/Pana stosunek do związków kohabitacyjnych?
13. Czy uważa Pani/Pan, że związki kohabitacyjne powinny zostać zalegalizowane? Jeśli tak/nie, to dlaczego?
14. Jakie czynniki według Pani/Pana mają największy wpływ na rozwój zjawiska kohabitacji?
15. Jakie według Pani/Pana funkcje spełnia związek kohabitacyjny?
16. Kto według Pani/Pana wyraża zdecydowaną akceptację dla związków kohabitacyjnych?
17. Jaki stosunek do związków kohabitacyjnych ma Pani/Pana rodzina?
18. Jaki stosunek do związków kohabitacyjnych mają Pani/Pana znajomi?
19. Ilu Pani/Pana znajomych żyje w kohabitacji?
20. Z jakich powodów znajomi żyją w związku nieformalnym?
21. Czy uważa Pani/Pan, że kohabitanci powinni mieć prawo do adoptowania dzieci? Jeśli tak/nie, to dlaczego?
22. Czy uważa Pani/Pan, że kohabitanci mogą stworzyć prawidłowe warunki dla rozwoju swoich dzieci? Jeśli tak/nie, to dlaczego?
23. Jaka jest Pani/Pana opinia na temat życia rodzinnego/rodziny we współczesnym świecie? Proszę uzasadnić swoją odpowiedź.
24. Jakie znaczenie dla Pani/Pana ma małżeństwo we współczesnym świecie? Proszę uzasadnić swoją odpowiedź.
25. Dlaczego według Pani/Pana młode kobiety nie wychodzą za mąż, a młodzi mężczyźni się nie żenią mimo odpowiedniego wieku na zawarcie związku małżeńskiego?

26. Proszę wymienić 5 najważniejszych dla Pani/Pana celów, zasad, wartości życiowych:

27. Jaki według Pani/Pana wiek jest najodpowiedniejszy na zawarcie małżeństwa? Proszę uzasadnić swoją odpowiedź.

28. Jaki według Pani/Pana wiek jest najodpowiedniejszy na posiadanie dzieci? Proszę uzasadnić swoją odpowiedź.

Metryczka:

1. Płeć:

a) kobieta

b) mężczyzna

2. Wiek:.....

3. Miejsce zamieszkania:

4. Kierunek studiów

5. Rok studiów

6. Częstotliwość udziału w praktykach religijnych:

a) kilka razy w tygodniu

b) raz w tygodniu

c) 1-2 razy w miesiącu

d) kilka razy w roku

e) w ogóle nie uczestniczę